T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA SATI EL-HUSRÎ'NİN ETNOGRAFYA TARİHİMİZDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Çiğdem Özbay

Ankara, 2014

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA SATI EL-HUSRÎ’NİN ETNOGRAFYA TARİHİMİZDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Çiğdem Özbay

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Remzi Demir

Ankara, 2014

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE (BİLİM TARİHİ)
ANABİLİM DALI

MUSTAFA SATI EL-HUSRÎ'NİN ETNOGRAFYA TARİHİMİZDEKİ YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Remzi Demir

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	İmzası
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….
………………………	……………….

Tez Sınavı Tarihi: ………………

İÇİNDEKİLER

EKLER

ÖNSÖZ

Ülkemizde kısa bir geçmişe sahip olan bilim tarihi araştırmaları ile, geçmişteki bilimsel etkinliklerin yapısı ve konusu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla yapılan metin çalışmaları da, bilim tarihimizdeki çoğu karanlık noktayı aydınlığa kavuşturmuştur. Ancak antropoloji ve biyoloji tarihimizde hala büyük boşluklar bulunmaktadır. Bu çalışma da, bir nebze de olsa, bu boşlukları doldurabilmek amacıyla kaleme alınmıştır. Bu maksatla, Mustafa Satı el-Husri'nin *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eseri incelenmiş ve Türk Antropoloji Tarihi'ndeki yeri gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmam süresince beni cesaretlendiren, gülen yüzü ile ilgi ve desteğini hiç esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Remzi Demir'e, özellikle sabrı ve hoşgörüsü için, sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca görüş ve önerileriyle yol gösteren hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. İnan Kalaycıoğulları'na, kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Dilek Özbay'a, tezin yazım aşamasında her daim yanımda olan Özlem Özbay'a ve manevi desteklerinden dolayı aileme teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Atatürk, “Hayatta en hakiki mürşid ilimdir.” diyerek yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin temellerinin bilime dayanacağını vurgulamış ve çağdaşlaşma yolunda bilimsel gelişmelerin takip edilmesi amacıyla, özellikle eğitim alanında, önemli reformlar yapılmıştır. Türk devrimlerinin anlaşılmasını ve yerleşmesini sağlamak için üniversiteler kurulmuş, çeşitli bilim dallarında yetiştirilmek üzere yurt dışına öğrenciler gönderilmiştir.

1925-1945 yılları arasında “Sizi bir kıvılcım olarak gönderiyorum. Volkan olup dönmelisiniz!”[1] sözüyle Atatürk tarafından Avrupa’ya uğurlanan bu öğrenciler, yurda döndüklerinde alanlarında önemli başarılara imza atmış birer bilim insanı olarak hem Türkiye’de bilimlerin gelişmesine ön ayak olmuşlar hem de yetiştirdikleri öğrencilerle bilimlerdeki gelişmenin devamlılığını sağlamışlardır.

Bilim ve kültür tarihimizde önemli rol oynayan isimlerden biri olan Ord. Prof. Aydın Sayılı (1913-1993), 1933 yılında Ankara Erkek Lisesi’nden mezuniyet sınavını, Atatürk’ün de yer aldığı sınav heyeti karşısında vermiş ve başarıyla geçtiği bu sınav neticesinde birincilikle mezun olmuştur. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı’nın yurt dışına öğrenci göndermek için açtığı sınavı kazanarak, Harvard Üniversitesi’ne Bilim Tarihi bölümünde eğitim almak üzere ABD’ye gönderilmiştir.

Batı’da bilim tarihinin bağımsız bir disiplin haline gelmesini sağlayan Prof. Dr. George Sarton’ın (1884-1956) yönetiminde doktorasını tamamlayan Sayılı, 1943’te yurda dönmüş ve bilim tarihi çalışmalarına hız vermiştir. Sayılı tarafından

---

[1] Kansu Şarman, Türk Promethe’ler: Cumhuriyet’in Öğrencileri Avrupa’da, İstanbul, 2005, s. 38

1955 yılında Ankara Üniversitesi'nde ilk Bilim Tarihi Kürsüsü'nün kurulmasıyla başlayan akademik düzeydeki bilim tarihi çalışmaları hem Bilim Tarihi alanının tanınmasını hem de belirli bir bilgi birikimine sahip olunmasını sağlamıştır. Ancak bu çalışmalar yeterli değildir. Özellikle beşeri bilimlerin tarihleri neredeyse bakir alanlar olarak karşımızda durmaktadır. Bu bilimlerle ilgili çalışmaların muhtelif sebeplerle ötelenmesi de bilimlerin Türkiye'deki tarihsel gelişimlerinin bütünsel bir biçimde anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Ancak tüm zorluklarına rağmen biz Bilim Tarihçilerinin azim ve gayretleriyle beşeri bilimlerin tarihlerinin de aydınlığa kavuşacağına inanmaktayım.

* * *

Ülkemizde antropolojinin tarihsel gelişim sürecindeki karanlık noktaları bir nebze daha aydınlatmak amacıyla tezimizde Mustafa Satı Bey'in *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eserini inceledik ve antropoloji ve biyoloji tarihindeki yerini göstermeyi hedefledik. Yaptığımız literatür taramasında gördük ki antropoloji tarihine yönelik çalışmalar son yıllarda başladığı için sayıca yetersizdir. Ulaştığımız eserler ise şöyledir:

Şemsettin Sami, *İnsan*, Düzenleyen: Galip Akın, Coşkun Ofset, Ankara, 1998

Şemsettin Sami, *Yine İnsan*, Hazırlayan ve Sunan: Galip Akın, Coşkun Ofset, Ankara, 1999

Remzi Demir, "Afet İnan ve 'Büyük Girişim'" , *Türkiye'de Bilim ve Kadın Kongresi Bildirileri*, Eskişehir, 2009, s.33-72

Galip Akın, “84 Yılda Antropoloji”, *Cumhuriyet ve Bilim*, Editör: Melek Dosay Gökdoğan, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi Eki,* Cilt 48, Sayı 1, Ankara, 2009, s. 175-185

Galip Akın, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi*, Tiydem Yayıncılık, Ankara, 2011

Yeliz Okay, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akvâm: Andreas David Mordtmann ve Osman Bey*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2012

Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e: Cumhuriyet ve Antropoloji,* Doğan Kitap, İstanbul, 2012

Galip Akın, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi* adlı kitabına antropoloji biliminin kapsamını, özelliklerini, alt dallarını ve diğer bilimlerle ilişkisini açıklayarak başlamıştır. Antropolojinin Eski Yunan Dönemi'nden XX. yüzyıla kadar olan gelişimini de kronolojik olarak ele alan Akın, Türkiye'de antropolojinin gelişimini, bugününü ve geleceğini sorgulamış, bu bilime emek veren bilim insanlarının öz geçmişlerine ve bilimsel çalışmalarına kısaca yer vermiştir.

Yeliz Okay da, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akvâm: Andreas David Mordtmann ve Osman Bey* başlıklı kitabına etnoloji/etnografya/antropoloji düşüncesinin Batı'daki doğuşuna ve algılanışına yer vererek başlamış ve Doğu'daki yansımalarıyla devam etmiştir. Seyahatler ve seyahatnameler ekseninde Doğu-Batı karşılaştırması yapan Okay, Osmanlı'daki etnoloji/etnografya/antropoloji düşüncesi bağlamında basında yer almış gazete yazılarını ve makaleleri ele alarak bu bilimin o dönemdeki algılanışı ve

terminolojisiyle ilgili çeşitli görüşleri ortaya koymuştur. Osmanlı Dönemi'nde bu alanda yazılmış olan, Şemsettin Sami'nin *İnsan* (1878), *Yine İnsan* (1886), Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Akvâm-ı Cihan* (1913), Osman Bey'in *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* (1885), Satı el-Husrî'nin *Etnografya* (Mekteb-i Mülkiye Ders Notları Taş Baskı 1908), *Etnografya: İlm-i Akvâm* (1911), Ebuzziya Tevfik'in *Büfon* (1884) adlı kitapların içeriğiyle ilgili kısa bilgiler vermiştir. Andreas David Mordtmann ve Osman Bey'in hayatlarına da birer bölüm ayıran Okay, *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* adlı eserin tanıtımı ve transliterasyonu ile kitabını sonlandırmıştır.

Zafer Toprak ise *Darwin'den Dersim'e: Cumhuriyet ve Antropoloji* başlıklı eserinde birkaçı daha önce *Toplumsal Tarih* dergisinde yer alan makalelerini derlemiştir. Kitapta yer alan, tezimizde yararlandığımız makaleleri şunlardır: "Fizik (Biyolojik) Antropolojiye Giriş", "Erken Cumhuriyet'in Bilimi Antropoloji", "En Büyük Antropolojik Anket", "Âdem-Havva'dan Homo Alpinus'a", "Dolikosefalden Brakisefale Türk Irkı", "Antropolojiden Biyolojiye".

Atatürk'ün entelektüel kimliği ön planda tutularak Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda antropoloji, arkeoloji ve tarih bilimlerinin gelişimini ve önemini vurgulayan bu makaleler, otuzlu yıllarda yaşanan bilimlerdeki atılımı gözler önüne sermiş ve Cumhuriyet'in yeni insanının kurgulandığı bu yıllarda yaşanan "kültür devrimi"nin izlerini sürmemizi sağlamıştır.

* * *

Ülkemizde eğitim alanındaki çalışmalarıyla tanınan Satı Bey, eğitim tarihçilerinin de dikkatini çekmiş ve bu alanda bir takım çalışmalara konu olmuştur.

Eğitim dünyasında "Türk Frobeli" namıyla anılan Satı Bey ile ilgili yazılmış olan kitap, makale ve tezler ise şunlardır:

A) Kitaplar

Şehbal Derya Acar, *Eğitimde Bir Üstad: Satı Bey'i Tanımak*, Akademik Kitaplar, İstanbul , 2009

Mustafa Gündüz, *Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi (Fenn-i Terbiye Cilt 1 ve Cilt 2),* Otorite Yayınları, Ankara, 2010

B) Makaleler

Mustafa Ergün, "Satı Bey, Hayatı ve Türk Eğitimine Hizmetleri", *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 1987, Sayı 1, s. 4-19

Mustafa Şanal, "Mustafa Satı Bey'in Öğretmenlere Önermiş Olduğu Öğretim Yöntemleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2001, Sayı 11, s. 307-321

Mustafa Şanal ve Mustafa Çelikten, "Mustafa Satı Bey'e Göre Öğretmenlik Mesleği*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2006, Sayı 21, s. 339-348

Şerif Korkmaz, "Mustafa Satı Bey ve Tarih Öğretimi Üzerine Görüşleri", *Atatürk Üniversitesi, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt 2, Sayı 2, s. 152-163

İbrahim Caner Türk, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Coğrafya Öğretimi", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2009, Sayı 40, s. 423-438

İbrahim Caner Türk, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimcisi Satı Bey ve Tarih Öğretimi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Sayı 6

Mustafa Gündüz, "Gelenek ve Modernlik Arasında Bir Eğitimci: Satı Bey ve Fenn-i Terbiye Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, 2010, Cilt 5, Sayı 3, s. 1392-1415

C) Tezler

Hatice Başar, *Satı Bey'in Eğitimle İlgili Görüşleri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001 (Yüksek Lisans Tezi)

Abdullah Akın, *Satı Bey ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Din Eğitimi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002 (Yüksek Lisans Tezi)

Fatma Çil, *Satı Bey'in Hayatı, Eserleri ve Türk Eğitimine Katkıları*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2004 (Yüksek Lisans Tezi)

Ertuğrul Zengin, *Satı Bey'in Siyasi ve Toplumsal Fikirleri: Bir Osmanlı Vatanseverinin Fikriyatının İncelenmesi*, Boğaziçi Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2010 (Yüksek Lisans Tezi)

Darulmuallimîn müdürlüğü sırasındaki icraatlarıyla eğitimde modernleşmenin yolunu açan ve ilk pedagoji kitabının da yazarı olan Satı Bey'in

eğitim hakkındaki görüşlerinin günümüze ulaştırılması elbette önemlidir. Ancak Satı Bey'i sadece iyi bir eğitimci olarak anmak ona yapılacak büyük bir haksızlık olur. Bu yüzden biz çalışmamızda onun doğa tarihçisi yönüne değinip, antropoloji, biyoloji, etnografya bilgisine de hâkim olduğunu göstermeye çalıştık.

*   *   *

"Mustafa Satı El-Husrî'nin Etnografya Tarihimizdeki Yeri" başlıklı tezimizin Birinci Bölümü'nde Mustafa Satı Bey'in ve incelediğimiz eserinin değerini ve önemini ortaya koyabilmek amacıyla hayatını ve eserlerini inceledik.

Tenkitler, tartışmalar, konferanslarla geçen aktif bir hayatı olan Satı Bey'in, başta Osmanlılık fikrini savunurken imparatorluğun yıkılmasıyla birlikte ülkeyi terk ettiğini ve Arap memleketlerinde Arap milliyetçiliğinin kurucusu ve savunucusu haline geldiğini göstermeye çalıştık.

Yazınsal anlamda üretken bir isim olan Satı Bey'in 1919'a kadar yazdığı eserlerin uzun süre ülkemizde ders kitabı olarak okutulduğunu, bu tarihten sonraki eserlerinin ise Arap dili, kültürü ve milliyetçiliği ile ilgili olduğunu gösterdik.

Zooloji, botanik, doğa tarihi, fizik, kimya, pedagoji, ziraat alanlarında ortaya koyduğu Türkçe eserlerini ve konferanslarından oluşan eserlerini kısaca tanıttık.

Tezimizin İkinci Bölümü'nde, 408 sayfadan oluşan *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eseri ayrıntılarıyla tanıtmayı amaçladık. Tanıtımda Kütübhane-i İslam ve Askerî 1327 (1911) basımını kullandık. Giriş ve iki kısımdan oluşan bu eserin

antropoloji kitabı niteliği taşıdığını ortaya koymak amacıyla da bölümler hakkında kısa bilgilendirmeler yapmayı uygun bulduk. Eserinin giriş kısmında, insanın doğadaki yerini, insanın başlangıcını ve ırkların oluşumunu konu edinen Satı Bey'in evrim hakkındaki düşüncesini ana hatlarıyla özetlemeye çalıştık.

Tezimizin Üçüncü Bölümü'nde, edindiğimiz bilgiler ışığında Satı Bey'in bilim tarihindeki yerini göstermeye gayret ettik.

Antropolojinin Türkiye'ye girişini, telif ve tercüme eserler yoluyla Batı'daki antropoloji bilgisinin nakledildiği dönem ve Cumhuriyet ile beraber araştırmaların ve bilimsel bilgi üretiminin başladığı dönem olmak üzere iki dönemde ele aldık.

Mustafa Satı Bey'in bu eseriyle "Aktarma Dönemi"nin önemli bir ismi olduğunu göstermek istedik. Bu sebeple; 1863 yılında Ahmet Vefik Paşa'nın *Hikmet-i Tarih* adlı eseriyle başlattığımız süreci Şemsettin Sami'nin *İnsan* (1878), *Yine İnsan* (1886**),** Osman Bey'in *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* (1885), Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Akvâm-ı Cihan* (1913), Abdullah Cevdet'in *Dimağ ve Melekât-ı Akliyye'nin Fizyolocia ve Hıfzü's-sıhhası* (1916) adlı eserlerle devam ettirerek aktarma dönemine ilişkin bir kronoloji oluşturmaya çalıştık. Bu eserleri *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eserle karşılaştırarak eserin bu kronolojide yer alması gerektiğini vurguladık.

Antropoloji bilgimizin Cumhuriyet ile beraber ivme kazandığını göstermek amacıyla da Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda kurulan kurumlara, bu

alanda yurtdışına eğitime gönderilen önemli bilim insanlarımıza ve çalışmalarına "Araştırma Dönemi" başlığı altında kısaca yer verdik.

*   *   *

Mustafa Satı Bey'in biyoloji tarihindeki yerini gösterebilmek için de Evrim Kuramı'nın ülkemizdeki tanıtımında rol oynayan önemli isimlere ve eserlerine yer vererek tarihsel gelişim sürecini göstermeye çalıştık. Bu suretle, Ahmet Midhat Efendi'nin "Velâdet", "Duvardan bir Sada", "İnsan", "İnsan-Dünya'da İnsanın Çıkışı" (1872/1873) adlı makalelerini, Şemseddin Sami'nin *İnsan* (1879) ve Ali Sedad Bey'in *Kavâid-i Tahavvülât fî Harekât-i Zerrat* (1882) adlı eserleri ile Hoca Tahsin Efendi'nin *Tarih-i Tekvin yahud Hilkat* (1892) adlı eseriyle "Tarih-i Terakki" adlı makalesini, Baha Tevfik'in Haeckel'in *Kainatın Muammaları* (1910) adlı eserinin çevirisini, Subhi Ethem'in *Darwinizm* (1911) ve *Lamarckizm* (1914) adlı eserlerini, Memduh Süleyman'ın 1911 yılında Hartmann'dan çevirdiği *Darwinizm* adlı eserini, Yahya Halid Bey'in "Darwin" (1912) başlıklı makalesini ve Edhem Necdet'in *Tekamül ve Kanunları* (1913) adlı eserini inceledik.

Satı Bey'in de Evrim Kuramı'na eserinde yer vermesiyle bu kuramın tanıtımında önemli rol oynayan isimler arasında yer alması gerektiğini göstermeye çalıştık.

Tarihsel sıralamaları oluştururken yararlandığımız eserlerin mümkün mertebe özgün metinler olmasına dikkat ettik ve birincil kaynaklardan hareketle tezimizi oluşturmayı amaçladık.

*   *   *

Satı Bey'in eserinin Evrim Kuramı'na geniş yer verdiği Giriş Bölümü ile sistemli ve düzenli bir fizik antropoloji bilgisi ortaya koyduğu Birinci Bölümü'nün (1-177 sayfalar arası) transliterasyonunu yaparak ekte sunduk. Böylece araştırmacılara ilgili kısmın hem özgün metnine hem de Latin harflerine çevrilmiş metnine ulaşma imkânı sağlamış olduk.

BİRİNCİ BÖLÜM:

MUSTAFA SATI BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

A) MUSTAFA SATI BEY'İN HAYATI

Mustafa Satı Bey, 1880'de Yemen'in San'a şehrinde doğmuştur. Babası Muhammed Hilal el-Husri Suriyeli Arap kökenli bir memurdur. Babasının memuriyeti dolayısıyla ilköğrenimini Osmanlı İmparatoluğu'nun çeşitli vilayetlerindeki (San'a, Adana, Konya, Ankara, Trablusgarp) medreselerde tamamlamıştır. 1893-1900 yılları arasında İstanbul Mülkiye Mektebi'ne devam etmiş ve mezun olduğunda Yanya Lisesi'nde doğa tarihi öğretmenliğine başlamıştır. Bu okulda koleksiyonlar ve 'tahnit'lerden oluşan bir okul müzesi de kurmuştur. [2] 1905 yılında basılan ziraat ve zoolojiyle ilgili ders kitapları orta dereceli okullarda uzun süre okutulan Satı Bey, Abdülhamit dönemi başlayınca hükümetin okullara müdahalesi yüzünden öğretmenliği bırakmış ve bir Bulgar şehri olan Radoviç kaymakamlığına tayin edilmiştir. 1907'de ise Manastır'a bağlı Florina'ya atanmıştır. Manastır, o dönemde Abdülhamit idaresine karşı yürütülen Jön Türk hareketinin en aktif merkezlerinden biridir. Satı Bey de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmasa da onlarla birlikte çalışmıştır. Niyazi Berkes'e verdiği röportajında bu dönemle ilgili şunları söylemiştir:

> "İttihat ve Terakki ile ittisalim hürriyetin ilanı ile başladı. On beşinci günü Florina'yı bırakıp İstanbul'a geldim. Bırakmak istemediler. Ben idareci olmak istemiyordum, hâlâ esasta tabiiyeci idim. Pedagoji ve sosyolojiye geçişim tabiyattan oldu. İstanbul'da muhabirlik de yapmaya başladım. Hatta 31 Mart Vak'ası'nı *Neyyir-i Hakikat* gazetesine ilk veren ben oldum."[3]

[2] Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1966, s. 269.
[3] Niyazi Berkes, *Arap Dünyası'nda İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm,* İstanbul, 1969, s.91

Satı Bey, Meşrutiyet'in ilanından sonra yeniden öğretmenliğe dönmüş ve eğitim programlarını eleştiren makaleler yazmaya başlamıştır. Bunların da etkisiyle Dârülmuallimîn müdürlüğü teklif edilmiştir. Öğretmenleri ve programı kendisi belirlemek koşuluyla 1909'da göreve başlayan Satı Bey'in Müdürlüğü döneminde (Nisan 1909-Mart 1912) eğitimde modernleşme hareketinin hız kazandığı da söylenebilir. Satı Bey, bu yıllarda sosyal bilimlere ait yeni bilgileri yaymak amacıyla okuma ve çalışmalarını arttırdığı, Letourneau'nun (1831-1902) sosyoloji ve etnolojiye dair kitapları ile Edmond Perrier'in (1844-1921) zoolojiye ilişkin kitaplarını okuduğu bilinmektedir.[4] Okulda eğitim ve toplum üzerine verdiği konferanslar da *Tedrîsât-ı İbtidâiyye* mecmuasında neşr edilmiştir.

1909'da 2 cilt olan *Fenn-i Terbiye* adlı eserinin ilk cildi yayımlanmıştır. Bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılmış ilk pedagoji el kitabı olarak kabul edilmiştir.[5] 1910 ve 1911 yıllarında Batı eğitim sistemlerini incelemek amacıyla Avrupa'daki bazı öğretim kurumlarını ziyaret eden Satı Bey'in bu seyahati dönüşünde verdiği konferanslar *Ümid ve Azim* adlı eserinde toplanmıştır. Bu konferanslarında "Niçin geri kaldık?" sorusuna yanıt aramıştır.

Satı Bey'in 1912 yılında Dârülmuallimîn yöneticiliğinden istifa etmesinin nedenlerinden biri olarak, dönemin Eğitim Bakanı Emrullah Efendi (1858-1914) ile yaşadığı eğitim politikası konusundaki tartışma gösterilmektedir. 1910-1912 yılları arasında Eğitim Bakanlığı görevinde bulunan Emrullah Efendi, eğitimin köklerinin yukarıdan aşağıya gelmesi gerektiğini savunmuştur. "Tuba Ağacı Nazariyesi" olarak adlandırılan bu kurama göre, ilim yukarıdan başlar ve dünyanın

---

[4] Ülken, s. 270
[5] Ercüment Kuran, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, Ankara, 1997, s. 192

her tarafında da bu böyle olmuştur. Bizde henüz ideal birliği kurulamadığı için ilk ve ortaokul öğretmenlerinin telkin edeceği idealleri ve ilmi yöntemleri üniversite hazırlayacaktır. Eğitimin her devresinde ilim yukarıdan aşağıya inmektedir ve aşağıyı düzeltmek için önce yukarıyı yapmak gereklidir. Ancak kültürü ilerlemiş toplumlarda eğitim reformuna aşağıdan başlanabilir. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve yetişmiş adam kıtlığı düşünüldüğünde bu nazariye ile üstün ve bilgi sahibi aydın bir zümre oluşturulabilinecektir.

Satı Bey, bu görüşe karşı çıkmış ve çeşitli gazetelerde tenkit edici yazılar kaleme almıştır. Ona göre, göre eğitim temelden başlar. Japonya ve Balkan ülkelerinde üniversiteler ilkokuldan sonra kurulmuştur. Bizim örnek almamız gereken ülkeler de bunlardır. Hakiki aydın zümre tuba ağacı gibi değil, hakiki ağaçlar gibi yetişecektir. Çürük bir ilköğretime dayanan eğitim hiçbir zaman yükselemez; iyi bir üniversite sağlam alt kademelere dayanmakla mümkün olabilir.

Satı Bey'in, "Mülkiyeli, okumuş bir zattır; fakat pedagoji bilgisi yoktur."[6] dediği Emrullah Efendi ile yaşadığı bu tartışma hayatındaki iki önemli tartışmadan ilkidir. Şunu da belirtmek gerekir ki, Satı Bey, tartışmalarını Batı yazarları tarzında ciddi ve objektif bir şekilde yürüterek eski devrin tariz ve hiciv şeklini alan tartışmalarından sıyrılmayı başarmış ilk yazarlardandır.[7]

Satı Bey'in yaşadığı ikinci önemli tartışma ise Ziya Gökalp (1876-1924) ile olanıdır. Ziya Gökalp'e göre, bireyin milli kültüre uymasına "eğitim", bilimlere uymasına "öğretim" denir. Kültür milli, ilmi öğretim ise milli değildir. Türk çocuğu Türk milletinin içinde yaşayacaksa, Türk milletinin kültürüne göre terbiye

[6] Berkes, s. 92
[7] Ülken, s. 271

edilmelidir.[8] İlkokulların öğretici, liselerin ise eğitici niteliği vardır. Liselerde maddi bilgiler yerine manevi ve insani bilgiler okutulmalıdır. Bu öğretim tarzı manevi duygulardan oluşan milli kültürü maddi kültüre karşı çözülmeden koruyacaktır. Çünkü ergenlik buhranında alınan eğitim, öğrencileri ya ideallere inanmayan ya ideallerine duygusal olarak bağlı olan ya da ideallere duygusal olarak bağlı olup ilmi olarak da inanan insanlar haline getirmektedir. Bu yüzden eğitimde yapılacak yenilikler kültüre gitmekle mümkündür.

Satı Bey, Ziya Gökalp'e karşı çıkmıştır. Ona göre eğitimin milli olması gerektiğini ileri sürmek, eğitimin anlamını kısıtlamaktır. Eğitimin anlamı, değer hükümlerine bağlanmayacak kadar geniştir. İlkokulların ve liselerin farklı nitelikleri olduğunu söylemek de yanlıştır. İlkokullar hem eğitici hem öğretici nitelik taşımaktadır. Ergenlik buhranındaki lise öğrencileri çocuklukta güçlendirilerek ancak aklın kazançlı çıkması sağlanabilir. Çocuklukta eğitim en ziyade duygular telkin etmek, alışkanlıklar vermek suretiyle gençlikte ise fikirler vermek ve kanılar doğurmak üzere olur. Çocukluk doğrudan doğruya eğitimin, ergenlik yaşı ise dolaylı olarak, öğretim yoluyla eğitimin zamanıdır.[9] Satı Bey'e göre, liselerde fen derslerini kaldırarak tamamen kültür öğretimine dayalı, felsefe ve sosyoloji ağırlıklı dersler koymak yerine, gerçek fen dersleri verilmelidir. Çünkü fen dersleri terminolojiyi vermekten öteye geçememiştir. Bu durum böyle devam ettikçe, koyulacak felsefe ve sosyoloji dersleri de kelimeciliği kuvvetlendirmekten başka işe yaramayacaktır.[10]

Ziya Gökalp'in ilkokullarda verilecek kültür eğitimine, milli olması kaydıyla, karşı çıkmayacağını belirtmesi ve liselerde fen derslerinin felsefi yönleri ile

---

[8] Ülken, s. 282
[9] Ülken, s. 285
[10] Ülken, s. 286

toplumsal kökleri ve uygulamalarının öğretilmesi gerektiğini söylemesi, Satı Bey'in eleştirilerinden birçoğunu kabul ettiğinin ve buna göre fikirlerinin hiç değilse ifadesinde düzeltmeye gittiğinin bir göstergesidir.[11]

Satı Bey, söz konusu olan röportajında Ziya Gökalp ile olan tartışmalarının hiçbir siyasi yönü olmadığını belirtmiştir.[12] Ziya Gökalp ise bu tartışmaların nedenini şöyle açıklamıştır:

> "Satı Bey Arap'tır, ben Türk'üm. Satı Bey tabiiye bilgisinden eğitim meselelerini düşünmeye geçmiş, ben felsefe ve sosyolojiye dair kitaplar okuduktan sonra eğitim meselesini düşündüm."[13]

Satı Bey, Darülmuallimîn müdürlüğünden istifasının ardından kısa bir süre Müessese-i Darüşşafaka'yı idare etmiş, oradan ayrıldıktan sonra başka resmi bir vazifede bulunmamıştır. 1915'te "Yeni Mektep" adıyla özel bir ilkokul ve anaokullarına öğretmen yetiştirecek Dârülmürebbiyât'ı açmıştır. Bu okul, Satı Bey İstanbul'dan ayrıldıktan sonra "Feyziye Mektebi" adını alarak eğitim-öğretime devam etmiştir.

Satı Bey, 1919 başlarında ailesini bırakarak İstanbul'dan ayrılmıştır. Ona göre Araplar, Arap memleketlerine gitmelidirler. Kendisi de Türkiye'deki Arap gençlere örnek olmak ve onları teşvik etmek için Şam'a gitmiştir. Burada Faysal Hükümeti tarafından Eğitim Bakanlığı'na atanmıştır. Okullarda eğitimi Arapça'ya çevirmeye başlayan Satı Bey, 1920'de Fransızların Şam'ı işgal edip Faysal Hükümeti'ne son vermesi üzerine Faysal bin Hüseyin (1883-1923) ile beraber Suriye'den ayrılıp Londra'ya geçmiştir. 1921 yılında ise, İngilizlerin Irak'ta İngiliz

[11] Ülken, s. 287
[12] Berkes, s. 83
[13] Mehmet Emin Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, İstanbul, 1984, s. 147

mandası altında kurulan yönetimin kralı olarak Faysal'ı desteklemesi üzerine Faysal'la beraber Irak'a gitmiş, Bağdat'ta eğitim hizmetleriyle meşgul olmuştur.

1923-1927 yılları arasında Eğitim Genel Müdürlüğü, 1927-1931 yılları arasında Dârülmuallimîn'de hocalık ve Milli Eğitim Genel Müfettişliği, 1932-1935 yılları arasında Bağdat Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı, 1936-1941 yılları arasında da Eski Eserler Genel Müdürlüğü görevini yapmıştır. 1941 yılında Reşit Ali Hareketleri dolayısıyla İngiltere'nin Irak'ı ikinci kez işgal etmesi üzerine Irak vatandaşlığından çıkarılmıştır. Halep'e sürgün edilmiş, oradan Beyrut'a geçmiştir. Beyrut'ta kaldığı 3 yıl boyunca herhangi bir resmi görev üstlenmemiş, İbn Haldun üzerine çalışmalarına hız vermiştir. 1943'te de bu çalışmaların ürünü olan *Dirâsât 'an Mukaddimet-i İbn Haldun* adlı eserini yayımlamıştır. Milliyetçilik hakkındaki kitaplarının çoğunu da Beyrut'ta neşretmiştir.

Satı Bey, 1943 Suriye İstiklali başlayınca Eğitim Müsteşarlığı göreviyle Suriye'ye dönmüştür. 3 yıl boyunca burada kaldıktan sonra Kahire'ye gitmiş, Eğitim Enstitüsü'nde 3 yıl profesörlük yapmış, pedagoji ve sosyoloji dersleri vermiştir. 1945'te oluşturulan Arap Birliği'nde Kültür Müşaviri olarak çalışmıştır. 1953'te yeni kurulan Yüksek Arap Araştırmaları Enstitüsü Müdürü olmuştur. Burada ilk defa Araboloji terimini Fransızca ve İngilizce olarak kullanmıştır. 1957 yılında emekli oluncaya kadar enstitü müdürlüğü görevini sürdürmüştür. Bağdat, Beyrut ve Kahire'de emeklilik dönemini geçirmiştir.

Mustafa Satı Bey'in özel hayatına dair bilgi yok denecek kadar azdır. 1916'da Cemile Hanım ile evlendiği, bir kızı ve bir oğlu olduğu bilinmektedir. İbn Haldun'dan çok etkilendiği için oğlunun adını Haldun koymuştur. On dört kardeşe

sahip olan Satı Bey'in en tanınmış olan kardeşleri Bedii Nuri ve Neriman Hilal-Hızır (Hızıroğlu)'dır.

1908 İstanbul doğumlu olan Neriman Hilal-Hızır, Türkiye'nin önde gelen felsefecilerinden Prof. Dr. Nusret Hızır'ın (1899-1980) eşidir. Neriman Hanım, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kadın pedagoglarındandır ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Pedogoji Enstitüsü'nün kuruluşunda da asistan olarak görev almıştır. Enstitünün direktörü Dr.W.Peters, enstitünün 3 yıllık çalışmalarının rapor halinde sunulduğu *Pedagoji Enstitüsü Psikoloji ve Pedagoji Çalışmaları* isimli kitabın birinci cildinde hem Neriman Hanım'a hem de Nusret Bey'e yardımlarından dolayı teşekkür etmiştir. Neriman Hanım, enstitüde psikolojik deney ve araştırmalarda da görev almıştır. Kitapta da ayrıntılı bir şekilde yer verilen "9 ve 10 Yaşındaki Çocukların Zihni İnkişaf Derecesi" konulu araştırma da Neriman Hanım tarafından yürütülmüştür. Akademik kişiliğinin yanı sıra eğitimci bir yönü de olan Neriman Hanım, 1940 yılında Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü'nün teklifi üzerine TRT Ankara Radyosu'nda çocuk saati programına başlamıştır. "Ayşe Abla" lakabı ile tanınacağı "Radyo Çocuk Kulübü" adlı programını dokuz yıl devam etmiştir. 1946 yılında Neriman Hanım'ın kurduğu "Ayşeabla Çocuk Yuvası ve İlkokulu" da bugün hala varlığını sürdürmektedir.

Satı Bey'in diğer kardeşi Bedii Nuri (1875-1913) ise 1897 yılında Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. Arapça, Türkçe, Fransızca ve Rumcayı iyi derecede; Farsçayı ise orta derecede öğrenmiştir. Çalışma hayatına 1897 yılında Ziraat Bankası'nda başlamış, sonra Halep'te kanunlar, tarih ve ekonomi

öğretmenliği yapmıştır.[14] Diyadin, Razlık, Havza Kaymakamlıklarında bulunmuştur. Bürokratik kimliğinin yanı sıra aydın ve entelektüel kimliği de ön plana çıkmaktadır. Sosyoloji, edebiyat, tarih, hukuk, yönetim bilimi gibi alanlara dair yazıları *Envâr-ı Ulûm, Ulum-u İktisadiyye ve İctimaiyye, Şehbal, Mülkiye* gibi dergi ve gazetelerde yer bulmuştur. "Kabiliyet-i İctimaiyye" adlı makalesinde "Evrim nedir?" sorusunu sormuş ve Darwin'in (1809-1882) "hayat mücadelesi" kanununa, Lanessan'ın (1843-1919) "mücadele için ortaklaşma" ve Paul Comes'in "mücadele için birleşme" kanunlarına başvurarak biyolojik alandaki esasların toplumsal alanda da geçerli olduğu sonucuna varmıştır.[15]

Organik toplum düşüncesini benimseyen Bedii Nuri'ye göre, organizmaların oluşumu basitten karmaşığa doğru, hücreden organizmaya buradan da organik topluluğa doğru ilerler. Toplumların canlılıkları da organizmaların canlılıklarıyla paralellik gösterir.[16] Bedii Nuri "toplumlaşma kabiliyeti" adını verdiği, insanları toplum denilen kitleler halinde toplanmaya ve birleşmeye yönelten bir içgüdünün, bir kuvvetin olduğundan bahseder. Bu kuvvet, canlıların toplum içindeki genel görevlerinin, ilişkilerinin, yaşama tarzlarının hepsini içerir ve bu ilişkilerin oluşum, yaklaşma ve uzaklaşmalarını da şekillendirir.[17]

Sosyal yapının temeli olan insan, çevresini etkileyen ve çevresinden etkilenen bir varlıktır. Bu etki de insanı çevresine uyum göstermeye zorlar. Bedii

---

[14] Ümit Akca, *Sosyolojinin Türkiye'ye Girişi: Ulum-i İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*, İstanbul, 2013, s. 44
[15] Ülken, s.248
[16] Akca, s. 141-142
[17] Akca, s. 144-145

Nuri'ye göre toplumlarda da bu böyledir. Her toplum, her organizma gibi çevresine, varlık ve hayat şartlarına uyum kabiliyetiyle varlığını devam ettirir.[18]

Satı Bey de kardeşi Bedii Nuri gibi organizmacı akıma mensuptur. Ona göre de, ırk bilimcilerin ve toplum bilimcilerinin araştırmalarıyla toplumların organizma gibi algılanması artmış ve sosyal organizma (uzviyet-i ictimaiyye) teorisi ortaya çıkmıştır. "Uzviyetler ve Cemiyetler" adlı makalesinde bu konuya değinen Satı Bey, toplumlar ile organizmalar arasında hem yapı hem de meydana gelme şekli bakımından benzerlikler olduğunu ortaya koyar. Dokuların hücreleri, hücrelerin de organları oluşturması gibi, toplumda da aileler klanları, klanlar aşiretleri, aşiretler küçük hükümetleri, küçük hükümetler de milletleri meydana getirir. Bunları oluşturan topluluklar ve unsurlar arasındaki bağlılık da organizmayı oluşturan dokular arasındaki bağlılık gibidir. Bu benzerliklerin yanı sıra organizmalar ve toplumlar, coğrafi yakınlık ile organlar ve bireyler arasındaki iş bölümünün derecesi bakımından farklılaşmaktadırlar.[19]

"Ulûm-ı İctimaiyye" başlığı altında kaleme aldığı makalelerinde sosyal bilimleri sınıflandıran ve her birine ait etraflı bilgiler veren Bedii Nuri'nin bu sınıflandırması, Türkiye'de sosyoloji ve sosyal bilimlere ait ilk denemedir.[20] "Ulûm-ı İctimaiyye ve Fenn-i İdare" başlıklı makalesinde, yönetimin ve yönetim bilimin ne olduğu üzerinde durmuştur ve yönetimin tarihsel ve toplumsal bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Arnavutluk'a gidip kan davası adetini sosyolojik

---

[18] Akca, s. 148
[19] Akca, s. 151
[20] Ülken, s. 253

metotlar kullanarak araştırması, sosyoloji alanındaki ilk alan araştırması olarak kabul edilebilir.[21] Bedii Nuri 1913 yılında bir araştırma için gittiği Basra'da öldürülmüştür.

Eğitimini Türkiye'de (İstanbul'da) yapmış olmasına, Osmanlılık bilinciyle yetişmiş olmasına ve Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli görevlere getirilmiş olmasına rağmen, daha sonraları (1937'lerde) "Ben iliklerime kadar Arabım ve bütün kalbimle Araplılık imanını yürütürüm."[22] diyen Satı Bey, Arap memleketlerinde Arap milliyetçiliğinin önderi olmuştur. Türkçülüğü Osmanlı birliği için zararlı bulmuş, bu yüzden de Osmanlılığın bittiğini anlayana dek bu görüşe karşı çıkmıştır. İstanbul'dan ayrılıp Arap hareketine katılan Satı Bey, Pan-Arap ideolojisini en açık şekilde ifade eden kişi olmuştur. Onun Arap milliyetçiliği doktrini 1960'lara kadar etkisini sürdürmüş, Baas Partisi'nin ve Nasırcıların popülerize ederek savundukları Pan-Arap ideolojinin temeli olmuştur.[23]

Satı Bey'e göre, politik birlik üzerinde dinin etkisi konusunda tarihe kısaca göz atıldığında görülecektir ki dünya dinleri farklı dilleri konuşan insanların birleşmeleri noktasında başarılı olamamışlardır. İslam birliği ilkesi de gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir idealdir. Araplar açısından da önemli olan Arap birliğidir ve bunun için gerekli koşullar mevcuttur.[24]

Arap milliyetçiliğinin kurucusu, savunucusu ve ideologu olan Mustafa Satı Bey, Arap dilini, kültürünü ve tarihini temel alarak Arap milliyetçiliği düşüncesini inşa etmiş, milliyetçilik görüşünde başlangıçta Ernest Renan'dan (1823-1892) etkilenmiş sonra onu şiddetle eleştirmiştir. Bir süre de Johann Gottlieb

---

[21] Ülken, s. 254
[22] İlhan Arsel, *Arab Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara, 1973, s. 298
[23] Çağatay Okutan, *Arap Milliyetçiliği*, A.Ü SBF Dergisi, sayı 56, s. 166
[24] Okutan, s. 166

Fichte'den (1762-1814) etkilenmiş, *Milliyetçiliğin Mahiyet'i* adlı eserinde Renan'ın ve Fichte'nin görüşlerini ele almıştır. Satı Bey'e göre, her kim ki Arapça konuşur ve Arap ülkelerinden birinde ikamet eder, o kişi dini, etnik kökeni, ailevi geçmişi, nüfus kâğıdına göre vatandaşlığı ne olursa olsun Arap'tır.[25] Burada "Türk'üm diyen herkesi Türk saymak gerekir." diyen Ziya Gökalp'in etkisini görmek mümkündür. Ziya Gökalp, bu görüşünü kültür birliğine, Satı Bey ise dil ve tarih birliğine dayandırmıştır.

Satı Bey'in bu fikrinin diğer Arap milliyetçiliği kuramlarından en önemli farkı, Arap milliyetçiliğinin Müslümanlıkla bir ve aynı şey olmadığı görüşüdür.[26] Bu, laik bir milliyetçilik fikrini savunduğunun göstergesidir. Ona göre, Araplar İslamiyet'ten önce de bir kültüre ve medeniyete sahiptirler ve medeniyetlerinin temelinde Arapça vardır. Araplık duygusu da herhangi bir zümreye ya da dine ait değildir. Arapları birbirine yaklaştıracak, Müslüman Arap ile Hristiyan Arap'ı aynı milli ruhta birleştirecek olan şey din değildir, İslam hiç değildir. Atatürk'ün Hilafet'i kaldırmasının Arap Milliyetçilerine, kendi milli benliğini dinden ziyade millilikte arama yolunu açtığını savunan Satı Bey için din kişi ile Tanrı arasındadır, vatan ise toplumu ilgilendiren bir sorundur. Halifeye bağlılık yerine vatana bağlılık fikri hakim olunca milliyetçilik de daha sağlam bir zemine oturmuş olacaktır.[27]

Türkiye'de "Türk pedagojisinin babası" olarak tanınan Satı Bey'e, 1965'te Bağdat Üniversitesi'nce "Üstâd-Bahîs" payesi verilmiştir. Hayatının son on beş yılını Kahire'de bir pansiyonda, yalnız başına geçiren ve 24 Aralık 1968'de Bağdat'ta vefat eden Satı Bey'in ölümü Türk basınında yer bulamamıştır.

---

[25] Arsel, s. 299
[26] Berkes, s. 97
[27] Arsel, s. 301-302

B) MUSTAFA SATI BEY'İN ESERLERİ

Mustafa Satı el-Husrî, Türkiye'de geçirdiği yıllarda ağırlıklı olarak ders kitabı yazmış ve bu kitapları uzun yıllar orta dereceli okullarda okutulmuştur. İncelediğimiz *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eseri de, 1908-1909 eğitim döneminde Mülkiye Mektebi'nde verdiği etnografya dersinin notlarının kendisi tarafından derlenmesiyle oluşmuştur. Osmanlı Devleti'nde etnografya dersleri ilk kez 1877-1879 yılları arasında Mülkiye Mektebi'nde Andreas David Mordtmann (1811-1879) tarafından verilmiş, daha sonra derslere Fransızca olarak Jan Aristoklis Efendi (1831-1898) devam etmiştir. [28]

Satı Bey, Türkiye'den ayrıldıktan sonra bulunduğu Arap memleketlerinde de yayın hayatına devam etmiş ve Arap dili, kültürü, milliyetçiliği üzerine önemli eserler meydana getirmiştir.

[28] Bahri Ata, "Modern Eğitim Karşısında İki Aydın: Abdülkayyum Nasırî ve Selim Sabit Efendi, *Avrasya'da Türk Dili ve Tarihi Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*, İstanbul, 2013, s.264

a) ESERLERİNİN LİSTESİ

Geride Türkçe ve Arapça olmak üzere 40'ı aşkın eser bırakan, üretken bir yazar ve eğitimci olan Satı Bey'in ulaşabildiğimiz eserlerinin adları şöyledir [29]:

1- Türkçe Eserleri

- Çeşitli bilim dallarına ait ders kitabı olarak yayımlanan eserleri

Târîh-i Tabîîden İlm-i Hayvânât, İstanbul, 1321

Ma'lûmât-ı Zirâiyye, İstanbul, 1321

Etnografya (İlm-i Akvâm), İstanbul, 1327

Târîh-i Tabîîden İlm-i Nebâtât, İstanbul, 1327

Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya, İstanbul, 1327

Dürûs-ı Eşya I-II, İstanbul, 1327- 1330

Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Tatbîkat-ı Zirâiyye, İstanbul, 1328

Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya, Tatbîkat-ı Zirâiyye, Sınâiyye, Sıhhıye ve Beytiyye, İstanbul, 1328

Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Târîh-i Tabîî ve Tatbîkatı, İstanbul, 1328

Fenn-i Terbiye, Cilt 1, İstanbul, 1325

Fenn-i Terbiye, Cilt 2, İstanbul, 1328

[29] TDV İslam Ansiklopedisi, c.36, s. 176-178

• Verdiği konferanslar ve eğitim üzerine görüşlerini aktardığı yazılarından oluşan eserleri

Lâyihalarım, İstanbul, 1326

Vatan İçin, İstanbul, 1329

Ümit ve Azim, İstanbul, 1329

Büyük Milletler: Japonlar ve Almanlar, İstanbul, 1329

2- Arapça Eserleri

El- Kırâ'atü'l- Haldûniyye, Bağdat, 1922

Mürşidü'l- Kırâ'ati'l- Haldûniyye, Bağdat, 1922

Dürûs fî usûli't- tedrîs, Bağdat, 1928

Müsâ'idü'l- Kırâ'ati'l- Haldûniyye, Bağdat, 1934

Tekarîr'an hâleti'l- ma'ârif fî Suriye ve 'iktirâhât li- ıslâhihâ I- II, Şam, 1944- 1946

Ârâ ve ehâdîs fi't- terbiye ve'l- ictimâ', Beyrut, 1962

Nakdü takrîri Lecneti Monro, Bağdat, 1932

Dirâsât‘an Mukaddimeti İbn Haldûn I- II, Beyrut 1943- 1944, Mısır 1953 (Süleyman Uludağ tarafından tekmile kısmı hariç Türkçe’ye çevrilmiştir.(İbn Haldûn Üzerine Araştırmalar, İstanbul, 2001))

Ârâ ve ehâdîs fi’t- terbiye ve’t- ta‘lîm, Kahire, 1944

Ârâ ve ehâdîs fi’l- vataniye ve’l- kavmiyye, Kahire, 1944

Yevmu Meyselun, Beyrut, 1947 (Sydney Glazer tarafından İngilizce’ye çevrilmiş ve müellifin bu baskı için yazdığı önsözle birlikte yayımlanmıştır.(The Day of Meysalon, Washington DC, 1966))

Safahat mine’l- mâzi’l- karîb, Beyrut, 1948

Ârâ ve ehâdîs fi’l- kavmiyyeti’l- ‘Arabiyye, Kahire, 1951

Ârâ ve ehâdîs fi’l- ‘ilm ve’l- ahlâk ve’s- sekâfe, Kahire, 1951

Ârâ ve ehâdîs fi’t- târîh ve’l- ictimâ ‘, Kahire, 1951

Muhâddarât fî nüşû’i’l- fikreti’l- kavmiyye, Kahire, 1951

El- ‘Urûbetü beyne dü‘âtihâ ve mu‘ârızîhâ, Beyrut, 1952

El-Muhâdaratü’l- iftitâhiyye, Kahire, 1953

El- ‘Urûbetü evvelen, Beyrut, 1954

El- Bilâdü’l- ‘Arabiyye Münzü zuhûri’l- islâm, Kahire, 1954

Difâ‘ ‘ani’l- ‘urûbe, Beyrut, 1956

El- Bilâdü'l- 'Arabiyye ve'd-devletü'l- Osmâniyye, Kahire, 1957

Ârâ ve ehâdîs fi'l- luga ve'l edeb, Beyrut, 1958

Mâ hiye'l- kavmiyye, Beyrut, 1959

Havle'l- vahdeti's- sekafeti'l- 'Arabiyye, Beyrut, 1959

Havle'l- kavmiyyeti'l- 'Arabiyye, Beyrut, 1961

Sekafetünâ fi Câmi 'ati'd- düveli'l- 'Arabiyye, Beyrut, 1962

El- iklîmiyye: Cüzûrühâ ve Büzûrühâ, Beyrut, 1963

Ebhâs Muhtâre fi'l- kavmiyyeti'l- 'Arabiyye, Kahire, 1964

Ed-Düvelü'l-'Ârabiyye ve 'alâkatüha'l-hârîciyye ed-diblümâsiyye, Beyrut, 1966

Müzekkirâtî fi'l- 'Irak I- II, Beyrut, 1967- 1968

Mustafa Satı Bey'in ayrıca 1919 yılı öncesi İstanbul'da *Tedrîsât-ı İbtidâiyye Mecmuası*, *Terbiye*, *Muallim, Envâr-ı Ulûm* gibi süreli yayınları ve *Tanin* ve *Sabah* gazeteleri ile 1920'den itibaren Bağdat, Beyrut, Şam ve Kahire'de *el-Âdâb*, *es-Sakâfe*, *er-Risâle*, *Havliyyâtü's-sekâfeti-l-'Arabiyye*, *Mecelletü't-Terbiye ve't-ta'lim*, *Mecelletü Mecma'i'l-lugati'l-'Arabiyye* süreli yayınlarında çeşitli konularda çok sayıda makaleleri ve nutukları yayımlanmıştır.

b) TÜRKÇE ESERLERİNİN TANITIMI

* *Târîh-i Tabiî: İlm-i Hayvanât*

Mustafa Satı Bey, *Târîh-i Tabiî: İlm-i Hayvanât* (Doğa Tarihi: Zooloji) adlı eserini 1321 Rumi/1905 Milâdi yılında Yanya lisesinde öğretmen iken yazmıştır. Bu kitap ders notlarının derlenmiş halidir. Kitabın planından zooloji çalışmaları ile antropoloji arasında bir bağlantı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü önce insan bedeni ayrıntılarıyla anlatılmış daha sonra hayvanlar betimlenerek ve sınıflandırılarak bunlar arasındaki ilişkiler gösterilmiştir. Bunların bizdeki antropoloji çalışmalarına bir temel teşkil ettiği savlanabilir. Mustafa Satı Bey, bu kitabı yazarken XIX. yüzyılın önemli zoologlarının eserlerinden faydalanmış ve kitabını Fransız liselerinin müfredatına uygun olarak yazmıştır. Yararlandığı isimler arasında Etienne Rabaud (1868-1956), Mathias-Marie Duval (1844-1907), Edmond Perrier (1844-1921) bulunmaktadır.

Zooloji alanında edinilmiş yeni bilgiler ışığında düzenlenen bu kitap, hayvanların sınıflandırılması ve betimlenmesi meselesini kolay anlaşılır hale getirmek amacıyla 10 tane özet cetveli, 163 tane resim ve şekil kullanılarak hazırlanmıştır.

Mustafa Satı Bey kitabının giriş bölümünü şu sözlerle bitirmiştir:

> “Velhâsıl eserin ‘mükemmel’ denilebilecek bir hale getirilmesi için bezl gayret ve istitâat edilmiştir. Fi’l-vâki’ bu bâbde tamamen te’min-i muvaffakiyet olunduğu iddia edilemez; fakat bu eser nâ-çîzin bu yolda daha mükemmel âsâr için bir kademe-i irtifâ teşkil edeceği kavîyân ümid olunur.”

Kitabın içeriği şöyledir: “Giriş”, “Birinci Kısım”, “Canlılar ve Cansızlar”, “Hayvanlar ve Bitkiler”, “Doğa Tarihinin Bölümleri”, “Zooloji”, “Genel ve Temel Bilgiler”, “İnsanın Hayatı ve Bedeni”, “İnsana ve Hayata Ait Unsurlar”, “Organlar ve Temel İşlevleri”, “Dolaşım ve Aygıtları”, “Sindirim ve Aygıtları”, “Solunum ve Aygıtları”, “Boşaltım ve Aygıtları”, “Beslenme”, “Organlar ve Dokuların İşlevleri”, “Hareket ve Aygıtları”, “Sinir Sistemi ve İşlevleri”, “Duyular ve Organları”, “Ek: Sesler ve Konuşma, Üreme İşlevleri”, “İkinci Kısım”, “Hayvanların Betimlenmesi ve Sınıflandırılması”, “Son: Hayvanların Yarar ve Zararı”, “Sınıflandırma Cetvelleri”, “Memeliler, Kuşlar, Sürüngenler, Balıklar, Omurgalılar, Böcekler, Eklemliler, İlkel Hayvanlar”

* *Malumât-ı Zirâiyye*

Mustafa Satı Bey, *Malumât-ı Zirâiyye* (Ziraat Bilgisi) adlı eserini Yanya Lisesi’nde Tabiat öğretmeni iken yazmıştır. Ortaokulların ikinci ve üçüncü sınıflarında okutulmak üzere hazırlanmıştır. Mustafa Satı Bey’e göre insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için hayvanlar, bitkiler ve madenlerden yararlanırlar. Ziraat de yerleşik hayatın gereklerinden biridir ve yaşam araçlarının en mühimidir. Tanıtımda kullanılan kitap 1322 İstanbul Karâbet Matbaası basımıdır. 333 sayfa olan bu kitap 156 tane şekil içermektedir.

Kitabın içeriği şöyledir: “Giriş”, “Birinci Kitap”, “Temel Bilgiler”, “Birinci Kısım: Ziraatin Genel Yöntemleri”, “İkinci Kısım: Ziraatin Özel Yöntemleri”, “İkinci Kitap”, “Evcil Hayvanlar”, “Kümes Hayvanları”, “Bal Arısı”, “İpek Böceği”, “Balıkların Çoğalması”, “Son: Ziraat İdaresi Yöntemleri”.

* *İlm-i Nebatât*

Mustafa Satı Bey *İlm-i Nebatât* (Botanik) adlı eserini 1324 Rumi/1908 Miladi yılında Yanya Lisesi'nde öğretmenken yazmıştır. *İlm-i Hayvanât*'tan üç buçuk sene sonra yayımlanmıştır. Yayımlanmasının bu kadar gecikmesi Satı Bey'i üzse de kitabının – *İlm-i Hayvanât*'ta olduğu gibi – sansüre uğramaması bu üzüntüsünü hafifletmiştir. Bu kitabı yazmaktaki amacının fikrî terbiye olduğunu belirtmiştir. Eser 171 sayfa olup 210 tane şekille zenginleştirilmiştir.

Kitabın içeriği şöyledir: "Botanik", "Giriş", "Bitkilerin Genel Yapısı", "Birinci Kısım: Bitkilerin Yaşamsal Organları ve İşlevleri, Bitkilerin Gelişimi, Beslenme Organları ve İşlevleri, Çevrenin Etkisi", "İkinci Kısım: Bitkilerin Sınıflandırılması ve Betimlenmesi".

* *Mebâdî-i Ulûm-ı Tabîʻiyyeden Hikmet ve Kimya: Tatbikât-ı Zirâiyye, Sınâiyye, Sıhhiye ve Beytiyyeleri*

Mustafa Satı Bey, *Mebâdî-i Ulûm-ı Tabîʻiyyeden Hikmet ve Kimya: Tatbikât-ı Zirâiyye, Sınâiyye, Sıhhiye ve Beytiyyeleri* (Ziraat, Sanayi, Sağlık ve İnşaat Alanlarında Kullanılmak Üzere Fizik ve Kimya Bilgisi) adlı eserini 1327 Rumi/1911 Miladi yılında Dârülmuallimîn Müdürü iken yazmıştır. Eserde verilen bilgiler ziraat, sanayi, sağlık ve inşaat alanlarında kullanılacak temel fizik ve kimya bilgileridir. Archimedes (287-212), Toriçelli (1607-1647), Lavoisier (1743-1794), Pascal (1623-1662), Newton (1643-1727), Otto von Guericke (1602-1672), Dumas (1800-1884), Mors (1791-1872) gibi önemli bilim adamlarının yaptığı deneylere ve icatlara ayrıntılı yer verilmiştir.

Tanıtımda kullanılan kitap 1327 Kitabhane-i İslam ve Askeri İstanbul basımıdır. 188 sayfa olup 135 tane şekille zenginleştirilmiştir.

Kitabın içeriği şöyledir: "Temel ve Genel Bilgiler", "Çekim", "Su ve Sıvılar", "Hava ve Gazlar", "Tepkime ve Kimya Sonucu Oluşan Ürünler", "Isı", "Işık", "Ses", "Elektrik ve Manyetizma", "Çeşitli Uygulamalar", "Röntgen Işınları", "Telsiz Telgraf", "Maden ve Bileşenleri".

* *Dürûs- ı Eşya*

Mustafa Satı Bey, *Dürûs- ı Eşya (Eşya Hakkında Dersler)* adlı kitabını 1330 Rumi/1914 Miladi yılında 10- 11 yaşına gelmiş çocukların zihinsel yeteneklerine uygun olarak Rüştiye sınıfları için yazmıştır. Amacı çocukları etraflarındaki şeylere dikkatle bakmaya ve doğru düşünmeye alıştırmaya çalışmaktır. Ona göre öğretmenlerin en temel görevi olan zihni eğitmek yolunda en etkili araçlardan biri de bu eserdir. Mustafa Satı Bey, çocukların hem eğlenip hem kolay öğrenebilmesi için kitapta söylenen şeyleri arayıp bulmaları ve onlarla deneyler yapmaları gerektiğini söylemiş; akıl ve fikir sahibi insanlar olduklarından dikkat ederek, düşünerek, sorarak ve anlayarak insanlığa layık bilgi sahibi olacaklarını belirtmiştir. İki kısımdan oluşan eser, 446 sayfa olup 230 şekil ve kolaylıkla uygulanabilecek deneylerle zenginleştirilmiştir.

Kitabın içeriği şöyledir: "Birinci Kısım", "Cisimler ve Halleri", "Meskenler ve İnşaat Yöntemleri", "Aydınlatma ve Isıtma Araçları", "Gıdalar", "Tuz", "Elbiseler", "Kâğıt ve Kitap", "Nakliye Araçları", "Sözlük", "İkinci Kısım", "Hayvanlar, Bitkiler, Madenler", "Madencilik, Avcılık, Çiftçilik", "İnsan: Nasıl

Hareket Ediyoruz?, Nasıl Yemek Yiyoruz?, Nasıl Hissediyoruz?", "Örnekler: Köpek ve Kedi; Koyun ve Sığır; At ve Eşek; Kurt, Aslan, Ayı; Deve, Fil, Tavşan; Tavuk, Ördek, Leylek; Balık, Yunus Balığı, Fok; Kurbağa, Kertenkele, Yılan; Arı, Çekirge, Kelebek, Örümcek; Istakoz, Solucan, Salyangoz, Sünger", "Sınıflar", "Sınıflandırma", "Şubeler: Omurgalı Hayvanlar; Memeli Hayvanlar; Kuşlar; Eklemli Hayvanlar".

Satı Bey'in bu kitabı dışında *İlm-i Eşya* adı altında yazılmış telif ve tercüme birkaç esere daha rastlanmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Tevfik Rüştü Aras, *700 resimli İlm-i Eşya*, İstanbul 1324 R / 1908 M

Selanikli Tevfik, *İlm-i Eşya*, İstanbul 1313 H / 1896 M

Mahmut Ekrem, *Yeni Dürus-ı Eşya, (5 kitap*), İstanbul 1339 R/1923 M

İsmail Naili, *İlm-i Eşya (Mekatib-i Rüştiye'nin her üç senelerinde ve taşra yedi senelik idadiyelerin birinci, ikinci, üçüncü senelerinde tedris olunmak üzere),* İstanbul, 1326 R / 1910 M

Çev. İsmail Cenanî, *İlm-i Eşya (I. Kısım)*, İstanbul 1311 H/1894 M

Çev. İsmail Cenanî*, İlm-i Eşya (II. Kısım)* İstanbul 1314 H / 1897 M

Çev. İsmail Cenanî, *İlm-i Eşya (III. Kısım)* İstanbul 1314 H / 1897 M

Çev. Tüccarzade İbrahim Hilmi, *Çocuklara Yeni Malumat-ı Nafiya ve Sıhhiye – İlm-i Eşya Dersleri*, İstanbul 1327 R / 1911 M

* *Mebâdî-i Ulûm-ı Tabîi'yeden Tatbikât-ı Zirâiyye: Tecârib-i Zirâiyye – Kimyaî Ziraî – İlm-i Ahvâl-i Cevv*

Mustafa Satı Bey, Yanya Lisesi'nde öğretmenken *Malumât-ı Zirâiyye* dersleri vermiştir. Ziraat-ı tecârib ve sınaî' şubelerinin açılmasıyla bu dersleri veren arkadaşları için de notlar yazmıştır. Satı Bey'in arzusu bu notlarla *Malumât-ı Zirâiyye* ders notlarını birleştirerek *"İlm-i Ziraat"* kitabı yazmak olmuştur. Fakat bu arzusunu vakitsizlikten gerçekleştirememiştir. *"Malumât-ı Zirâiyye"* notları 1324'te, diğer ders notları ise *"Tatbikât-ı Zirâiyye"* adı altında 1328 yılında basılmıştır. Tanıtımda kullanılan kitap 1328 Kütübhane-i İslam ve Askeri basımıdır. 141 sayfa olup tablolar ve 36 şekille zenginleştirilmiştir.

Kitabın içeriği şöyledir: "Zirâî Tecrübeler", "Toprağa Ait Deneyler", "Bitkilere Ait Deneyler", "Tarımsal Metodlara Ait Deneyler: Pozitif Ziraat", "Örneklerin Toplanması ve Koleksiyonların Kuruluşu", "Kimyasal Ziraat", "Bitkiler", "Atmosfer", "Toprak", "Toprağın Çimlenmesi", "Meteoroloji", "Isı", "Basınç ve Akım", "Nem ve Boşluğun Çökmesi".

* *Mebâdî-i Ulûm-ı Tabî'iyyeden Târih-i Tabîi*

Mustafa Satı Bey'in, 1328 Rumi / 1912 Miladi yılında Kitabhane-i İslam ve Askeri tarafından basılan *Mebâdi-i Ulûm-ı Tabîiyeden Târih-i Tabîi* (Doğa Tarihi) adlı eserinin konusunu yeryüzünde bulunan bütün varlıkların durumları, dış görünüşleri, anatomik yapıları, maruz kaldıkları olaylar, değişimleri ve birbirleriyle olan ilişkileri oluşturmaktadır.

Bu ilim sayesinde tıbbın, madenciliğin, ziraatin ilerleme kaydettiğini belirten Satı Bey, fikrin eğitilmesinde ve güçlendirilmesinde de bu ilmin etkili

olacağını söylemiştir. 171 sayfadan oluşan bu eserin içeriği şöyledir: "Zooloji", "İnsan", "Hayvanlar", "İlk ve Genel Bilgiler", "Botanik", "İlk ve Genel Bilgiler", "Hayati Organlar ve İşlevleri", "Beslenme Organları ve İşlevleri", "Üreme Organları ve İşlevleri", "Ziraat", "Bitkilerin Sınıfları", "Jeoloji", "Yeryüzünün Katmanları", "Yeryüzündeki Olaylar", "Taşkürenin Yapısı ve Yaşı", "Yeryüzünün Devirleri".

***** *Fenn-i Terbiye: Nazariyât ve Tatbikâtı Cilt 1*

Mustafa Satı Bey, *Fenn-i Terbiye: Nazariyât ve Tatbikâtı Cilt 1* adlı eserini 1327/Rumi-1911/Miladi yılında yazmıştır. Bu kitap Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılan ilk pedagoji el kitabı olarak kabul edilmektedir.

Eserde beden, zihin ve ahlak eğitiminin ayrı ayrı ele alınamayacağı ve bu üç eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ona göre eğitimin amacı hem şahsın hem cemiyetin saadet ve mükemmeliyetini temin etmektir. İnsanı hem kendi hem de insanlık için mutluluk aracı haline getirmektir. Kitabın girişinde Platon, Kant, Fichte, Locke, Stuart Mill, Herbert Spencer, Gazali, Kınalızade Ali Efendi gibi düşünürlerin eğitim hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir. Mustafa Satı Bey bu eseri oluştururken yararlandığı kaynakları belirtmemiştir. 342 sayfadan oluşan bu eser, 1327 İstanbul Kütübhane-i Askeri 2. basımıdır.

Kitabın içeriği şöyledir: "Giriş", "Birinci Kısım: Eğitim Yöntemleri", "Beden Eğitimi", "Beden Eğitiminin Amacı ve Önemi", "Beden Eğitimi ve Aile", "Beden Eğitimi ve Okul", "Okul Binası", "Ders Sıraları", "Sağlık Koşulları", "Zihin Eğitimi", "Fikir Eğitiminin Amacı ve Önemi", "Dışsal Bilgi ve Duyum", "İçsel Bilgi ve İdrak", "Hafıza ve Hatırlama", "Fikirleri İrtibatlandırma ve Akıl Yürütme",

“Tahayyül”, “Soyutlama ve Genelleştirme”, “Hüküm ve Muhakeme”, “Akıl ve Mantık”, “ Dil ve Mantık”, “Dikkat”, “Ahlak Eğitimi”, “Ahlak Eğitimin Amacı ve Önemi”, “Duygular ve Eğilimler”, “Duygu ve Eğilim Eğitimi”, “İrade ve Seçim”, “Alışkanlıklar”, “Karakter”, “Vicdan”.

* *Ümid ve Azim*

Mustafa Satı Bey’in, 1329 Rumi / 1913 Miladi yılında Kader Matbaası tarafından basılan *Ümid ve Azim* adlı eseri sekiz konferanstan oluşmaktadır. Bu konferanslar şunlardır: “Ümid ve Azim” (Haziran 1328), “Niçin Geri Kaldık?” (Kasım 1325) “Irk ve Terbiye” (Temmuz 1327), “Çocuklarımızın Zekâsı” (Mayıs 1328), “Meslek Aşkı ve Fedakârlık” (Mayıs 1326), “Özel Hayat ve Meslek Hayatı” (Temmuz 1326), “İlk Kablo” (Aralık 1326), “Metrenin Mesafesi” (Ocak 1326), “Azimkâr ve Fedakâr Olalım” (Temmuz 1326), “Ümid ve Azim” (Nisan 1326).

* *Vatan İçin*

Mustafa Satı Bey’in, 1329 Rumi / 1913 Miladi yılında Kader Matbaası tarafından basılan *Vatan İçin* adlı eseri Darülfünûn’da verdiği beş konferanstan oluşmaktadır. Bu konferanslar şunlardır: “Vatan Fikri ve Vatan Muhabbeti” (22 Şubat 1328), “Vatan Eğitimi” (25 Şubat 1328), “Vatan Görevi” (15 Mart 1329), “Milli Müdafaa” (25 Ocak 1328), “Prusya’nın Uyanışı ve Fichte’nin Konuşmaları” (8 Mart 1329).

* *Layihalarım*

Mustafa Satı Bey'in, 1326 Rumi/1910 Miladi yılında Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı tarafından basılan *Layihalarım* adlı eseri gazetelerdeki yazılarının ve makalelerinin derlenmiş bir halidir. Satı Bey'in bu kitabı oluşturmaktaki amacı eğitim konusundaki meselelerden vatandaşların da haberdar olmasıdır.

Kitabın içeriği şöyledir: "Darülmuallimînler Hakkında" (Bakan Nail bin Efendi'ye takdim olunan program layihasının girişi, Haziran 1325), "Uzman Öğretmenler Yetiştirmek Hakkında" (Bakan Nail bin Efendi'ye takdim olunmuştur, Kasım 1325), "Eğitim Reformu Hakkında" (Bakan Emrah Efendi'ye takdim edilmiştir, Ocak 1325), "Müzeler Hakkında" (Bakan Emrullah Efendi'ye takdim olunmuştur, Mayıs 1326), "Avrupa'ya Öğrenci Gönderme Meselesine Dair" (Bakan Emrah Efendi'ye takdim edilmiştir, Haziran 1326), "Genç Öğretmenler Hakkında" (Bakan Emrah Efendi'ye takdim olunmuştur, Haziran 1326), "Son: Çeşitli Düşünceler", "Gazetelerde Yayımlanan Düşüncelerin Önemli Bölümleri", "Eğitimimizin En Büyük Yarası", "Mesleki ve Uygulamalı Öğretim", "Öğretmenlikte Terfi ve İlerleme".

İKİNCİ BÖLÜM:

ETNOGRAYFA: İLM-İ AKVÂM

A) *ETNOGRAFYA: İLM-İ AKVÂM'A (Ahvâl-i Umumiye-i Beşer; Ahvâl-i Umumiye-i Akvâm; Ahvâl-i Husûsiye-i Akvâm)* GENEL BİR BAKIŞ

Mustafa Satı Bey *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eserini 1324 Rumi/1908 Miladi-1325 Rumi/1909 Miladi eğitim-öğretim döneminde Mülkiye Mektebi'nde verdiği derslerin notlarından derleyerek oluşturmuştur. Tanıtımda kullanılan kitap İstanbul Kitabhane-i İslam ve Askeri 1327 Rumi / 1911 Miladi basımıdır. 408 sayfadan oluşan bu yapıt, 138 şekil ve 6 harita ile görsel olarak da zengin bir içeriğe sahiptir.

Kitap giriş ve iki kısımdan oluşmaktadır. Kitabın içindekiler kısmı aşağıda sunulmuştur:

Kavimlerin Genel Halleri

1- Beden

2- Dil

   a- Dil

   b- İşaretler

   c- Yazı

3- Maddi Hayat

   1- Gıdâ

   2- Ateş

   3- Mesken

   4- Giysi

   5- Üretim Biçimleri

   6- Alet

4- Ruhsal Hayat

   1- Oyun ve Eğlence

   2- Güzel Sanatlar

   3- İnanış

   4- Bilgi

5- Toplumsal Hayat

   a- Aile Kurumu

   b- Toplumsal Kurumlar

   c- Ticaret ve Sosyal İlişkiler

6- Çevrenin Etkisi

İkinci Kısım

Kavimlerin Betimlenmesi ve Sınıflandırılması

1- Beyaz Irklar
2- Sarı Irklar
3- Siyah Irklar
4- Amerika’daki Melez Irklar
5- Okyanusya’daki Melez Irklar

Okyanusya Kavimleri

1- Avustralyalılar
2- Tazmanyalılar
3- Melanezyalılar
4- Polinezyalılar
5- Endonezyalılar
6- Negritalar

Amerika Kavimleri

1- Eskimolar
2- Pürujlar
3- Meksikalılar
4- Amerika’nın Güneyindeki Kavimler
5- Melezler

Afrika Kavimleri

1- Boşimanlar
2- Zenciler
3- Bantular
4- Madagaskarlılar
5- Negriller
6- Habeşiler
7- Kolosendeler (?)
8- Arap Berberiler

Asya Kavimleri

1- Hintliler
2- Çinliler
3- Japonlar
4- Koreliler
5- Vietnamlılar
6- Tibetliler
7- Moğollar
8- Türkler
9- Tunguzlar
10- Samayedler
11- Kıptiler
12- İraniler

Araplar

İbraniler

Avrupa Kavimleri

Avrupa Irkları

Avrupa Kavimlerinin Tarih Öncesi Durumları

Avrupa Kavimlerinin Tarihi Durumları

Avrupa Kavimlerinin Dillerinin Sınıflandırılması

Son Irklar ve Kavimler

Haritalar

Bu içerikten de anlaşılacağı üzere *Etnografya: İlm-i Akvâm*'ın Giriş Kısmı fizik antropolojiye, Birinci Kısmı, sosyal antropolojiye, İkinci Kısmı ise daha ziyade etnografya ve etnolojiye tahsis edilmiştir. Bu yönüyle eser antropolojinin temel alanlarını aşağı yukarı kapsamaktadır.

Mustafa Satı Bey, kitabının önsözünde kavimlerin maddi ve manevi hayatları, alışkanlıkları, dini inançları, ahlaki görüşleri ve diğer özellikleri bakımından farklılaştıklarını belirtmiştir. Kavimlerin araştırılmasına ve incelenmesine üç çeyrek asır öncesinde başlanmıştır. Bu tarihten önceki bilgiler seyyahların şahsi görüşlerine dayanan bilgilerdir ve pek sınırlıdır. Araştırmaların derinleştirilmesi ve elde edilen bilgilerin dikkatle eleştirilmesi üç yeni bilimin

doğuşunu hazırlamıştır. Bunlar; Antropolojiya (Antropoloji), Etnografya ve Etnolojiya (Etnoloji)'dır. Mustafa Satı Bey bu üç ilmin araştırma alanları üzerinde durmuş ve diğer ilimlerle kısa bir karşılaştırmasını yapmıştır.

Kitabın giriş bölümünde insanın genel durumlarından bahsetmiş ve "İnsanın doğadaki yeri nedir?", "Diğer mahlûklarla olan ilişkisi nedir ve ne derecededir?" sorularına yanıt aramıştır. İnsanın biyolojik ve anatomik yapısını da araştıran Satı Bey'e göre, insan dokulu hayvanlar aleminin omurgalı şubesinin memeli sınıfının plesantalılar kısmına mensuptur. Bu konuda doğa bilimciler ararsında herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Asıl ihtilaf insanın memeli sınıfındaki yeri konusunda yaşanmıştır. Çünkü bu mesele insanlar ile maymunlar arasındaki ilişkinin tayini meselesidir. Bundan sonra Carl Linneaus (1707-1778), Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829), Charles Darwin (1809-1882) gibi ünlü doğa bilimcilere atıflarda bulunarak insan, maymun, maymunsu insanlar arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymuştur.

İnsan türlerinin birliği ve çokluğu konusunda transformizm, monogenizm, poligenizm görüşlerini açıklamıştır. İnsanların nasıl ve neden dolayı değişime uğradığının, ırkların ne sebeple ve ne suretle oluştuğunun cevabını aramıştır. İnsanın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını paleontolojik bulgulardan faydalanarak sorgulamıştır.

Satı Bey kitabın Birinci Kısmı'nda kavimlerin genel bir analizini yapmıştır. Kavimler arasında bedenen büyük farklar olduğunu belirtmiş ve bu farklardan önemli bulduklarını – boy, saç, cilt rengi, kafatası şekli ve yüz biçimleri ile organların birbirine oranları – tek tek açıklamaya geçmiştir.

Boy, kavimden kavime farklılık göstermektedir. En kısa olan kavim Orta Afrika ormanlarında yaşayan Akkalar iken, en uzun boylu kavim İskoçya'nın kuzeyinde özellikle Galloway bölgesinde yaşayan İskoçlardır. Ortalama boy Akkalar'da 138 santimetre, İskoçlar'da 179 santimetredir. Saçların ve kılların boyu, şekli, yoğunluğu ve rengi de kavimden kavime değişmektedir. Çinlilerin, Moğolların, Amerika yerlilerinin saçları düzdür. Avrupalılar arasında dalgalı saç yaygınken, Avustralyalıların saçları kıvırcıktır. Melanezyalılar, Hotantular ve Boşimanların saçları ise kıvırcık ve karışıktır. Saçların bu dört tarzı arasındaki fark, yapılarından kaynaklanmaktadır. Saçın boyu ile tarzı arasında da bir ilişki söz konusudur. En uzun saçlar düz, orta uzunlukta olan saçlar dalgalı, en kısa saçlar da kıvırcık olanlardır. Cilt rengi de kavimler arasındaki önemli farklardan biridir. On farklı cilt renginden söz edilmektedir. Bunlar: soluk beyaz, pembe beyaz (İskandinavyalılar, İngilizler, Hollandalılar), esmer beyaz (İspanyollar, İtalyanlar), soluk sarı (Çinlilerin bir kısmı), koyu sarı (Polinezyalılar, Endonezyalılar, Güney Amerika yerlileri), esmer sarı (Malezyalılar ve Amerikalıların bir kısmı), kırmızımtrak esmer (Niam-Niam ve Bedjalar), çikolata esmeri (Avustralyalılar ve Melanezyalılar), koyu esmer ve siyah (Zenciler). Cilt renginin farklı olmasının esas sebebi, cildin malpigi tabakasındaki pigmentlerdir. Bunun dışında kan damarları, cildin kalınlığı ve inceliği, hava, ışık ve ısı da etkili olan faktörlerdir. Kafatası genellikle elips şeklindedir. Kafatasının büyük çapı ile küçük çapı arasındaki orana 'kafatası indisi' adı verilmektedir. Kafatası indisi 77,7 ile 80 arasında olanlar mezosefal; 77 ile 75 arasında olanlar sous-dolikosefal; 75'ten az olanlar dolikosefal; 80 ile 83,3 arasında olanlar sous-brakisefal; 83'ten fazla olanlar brakisefaldir. Malezya, Avustralya, Hindistan ve Afrika'daki kavimler dolikosefal; Avrupa'nın kuzeyi ve güneyi ile Orta Asya,

Hindistan, Vietnam, Çin, Japonya'da sous-dolikosefal; Kuzey Avrupa ile Moğollar'da sous-brakisefal; Orta ve Batı Avrupa ile Asya'nın bazı kavimlerinde – Türkler, İraniler ve Samiler, Malaylar – brakisefaldir. Satı Bey burun indisine, yüz şekillerine, çenenin biçimine, alnın dar ya da geniş olmasına, beden uzuvları arasındaki oranın çeşitliliğine göre de kavimlerin farklılaştığını belirterek dil, konuşma ve haberleşme meselesine geçmiştir.

Ona göre dil, insanı hayvandan ayıran ve kavimler arasında bağ kuran en önemli özelliktir. Diller kelime zenginliği, dilin kuruluşu, yapısı ve kurallarına göre çeşitlilik arz eder. Satı Bey dillerinin özellikleri bakımından ilkel kavimleri çocuklara benzetmektedir. Çocuklar da işittikleri sesleri tekrar eder, çoğu eşyayı çıkardıkları seslere göre adlandırır, aynı heceyi tekrarlayarak kelimeler oluşturur. Önce her şeye bir isim verir, sonra bunları aşama aşama genelleştirir, soyut kelimeler öğrenmeye ve kullanmaya başlar. İlkel kavimler de aynı heceyi veya kelimenin kendisini tekrar etmek yoluyla dillerini oluşturmaktadır. Sözcük miktarı ve çeşitleri sınırlıdır, tümel ve soyut kelimeler yoktur.

Bir dilde sözcük miktarı ne kadar çok olursa olsun, bunlar arasında asıl (kök) olanlar pek azdır. Çünkü çoğu sözcük birbirinden veya ortak asıllardan türeyerek oluşmuştur. İngilizce'deki asıl sözcük sayısı 422, Sanskrit dilininki 120'den ibarettir. Bu da göstermektedir ki, diller arasında etimoloji itibariyle çeşitli derecelerde bir yakınlık söz konusudur.

Yazının da insanın en önemli haberleşme aracı olduğunu; fakat buna rağmen yazı sahibi olmayan pek çok kavmin de bulunduğunu belirten Satı Bey, kavimlerin fikirlerini anlatmak ve iletmek için semboller kullandığını belirtmiştir. Bu duruma örnek olarak Malezyalıları vermiştir:

> "Mesela Malezyalılar'da tuz sıhhatin, biber nefretin, haşiş hasedin timsali add edilmektedir; onun için bunlar tebliğ-i hissiyâta hâdîm mektuplar yerine kâim olmaktadır."[30]

Satı Bey kavimlerin genel durumlarını belirttikten sonra maddi hayatlarını anlatmaya geçmiştir. Kavimlerin gıda konusunda farklı ve çeşitli alışkanlıkları olduğunu söylemiştir. Ona göre soğuk bölgelerde yaşayan kavimler ılıman iklimlerde yaşayanlara kıyasla daha oburdur. Bunun nedeni de daha fazla ısıya ihtiyaç duymalarıdır. Okyanusya, Malezya Adaları ile Amerika'nın güneyi ve özellikle Orta Afrika'da yamyamlık (anthropophagie) görülmektedir. Satı Bey hem yemekleri pişirmek hem vahşi hayvanları uzak tutmak için kavimlerin en ilkel ve en vahşi olanlarının bile ateş yakmayı bildiğini belirtmiştir. Kavimlerin ateş yakma usüllerini de resimlerle örneklendirerek açıklamıştır.

İnsanların rüzgârdan, yağmurdan, vahşi hayvanlardan, düşmanlardan korunmak için sığınacak bir yere ihtiyaç duyduklarını belirten Satı Bey'e göre bütün kavimlerin mesken inşa etme ve giyinme itiyadı vardır. Meskenler yapıldıkları malzeme, şekil, genişlik ve yükseklik bakımından farklılaşmaktadır. Giyinme ve kıyafet de karşılanması zorunlu bir ihtiyaçtır. Ancak ilkel kavimlerde giyinme alışkanlığı yoktur. Yalnız çeşitli ziynetlerle bedenlerini güzelleştirmeye çalışırlar. Bazı kabileler ise vücutlarını dövmeyle kaplayarak, ciltleri kumaşla kaplıymış

[30] Mustafa Satı Bey, Etnografya, İstanbul, 1327, s. 72

izlenimi yaratır. Kabile reislerinin ve din adamlarının dövmeleri halkınkinden farklıdır. Elbise giyen kavimler ise elbise yapmak için hayvan derileri, bitki lifleri, ağaç kabuklarından yararlanmışlardır. Satı Bey giyinişteki bu farklılığı göstermek için çeşitli kabile insanlarına ait resimler de kullanmıştır.

İnsanlar ihtiyaç duydukları bu şeyleri tedarik edebilmek için avcılık, çobanlık ve ziraatle uğraşmışlardır. Şüphesiz insanların ilk geçim kaynağı avcılıktır. Bütün kavimler başlangıçta avcılıkla uğraşmışlar, sonra bir taraftan hayvanları besleyerek çobanlığa başlamış, bir taraftan da bazı bitkileri ekerek ziraate koyulmuşlardır. Avcılıkla geçinen kavimler av peşinde koşarak zaman geçirirler ve geleceklerinden emin olamazlar. Belirli bir yere yerleşemez ve hayatlarına çeki düzen veremezler. Çobanlıkla geçinen kavimler de bir yere yerleşemezler; sürülerinin ihtiyacına göre gezerler; seyyar fakat düzenli bir hayatları vardır. Ziraatle geçinen kavimler ise yerleşik bir hayat sürer ve geleceklerinden emindirler. Satı Bey'e göre, bu üç tarz arasında sabit ve kati bir sıralama olduğu, bütün kavimlerde avcılığın çobanlığı, çobanlığın ziraati takip ettiği düşüncesi doğru değildir. Bunun örnekleri de görülmektedir.

Ziraat yapmak için hayvanların yardımına ihtiyaç vardır. Bunun için de hayvanları evcilleştirme yöntemleri bilinmelidir. Ancak çapa ile ziraat söz konusu olduğunda hayvanları evcilleştirmeye ya da otlatmaya gerek yoktur. Bu yüzden çobanlıkla uğraşmamış kavimler de ziraatle uğraşabilmiştir. Amerika'da çapa ile ziraat yapan, çobanlıktan bihaber birçok kavim vardır.

Kavimlerin zamanlarını sadece ihtiyaçlarını karşılamakla harcamadığını, oyun ve eğlenceye de zaman ayırdıklarını belirten Satı Bey'e göre çocukların ve

büyüklerin oyunları farklıdır. Çocuklar genelde ana babalarının davranışların taklit ederek oyunlar oynarlar. Büyükler ise şans oyunları ve üç taş, satranç, dama gibi fikri yeteneklere dayanan oyunlar oynarlar. Eğlencelerinin önemli kısmını ise raks ve pandomim oluşturur. Raks aynı zamanda güzel sanatların da bir parçasıdır. İlkel kavimlerde raks çalgı ve şarkı eşliğinde yapılır. Oyun ve eğlenceler, insanların bir araya toplanıp beraber zaman geçirmelerine ve fertler arasında maddi ve manevi bağ kurmaya yarayan toplumsal hayatın önemli bir parçasıdır.

Satı Bey'e göre yeryüzünde dinsiz bir kavmin olup olmadığı sorunu uzun zaman üzerinde ihtilaf olunmuş bir sorundur. Bunun sebebi, dinin algılanışının herkes tarafından aynı olmamasıdır. Edward Burnett Tylor'ın (1832-1917) yaptığı din tanımı, yani "gayrı maddi mevcudata itikat" kabul edilecek olursa dini olmayan hiçbir kavmin olmadığı söylenebilir. Kavimlerin itikatları çok çeşitlidir. İlkel kavimlerin ortak inancı antropomorfizmdir. Bütün insanlar arasında ortak olan bir diğer inanç ise insanın bir ruha sahip olduğu inancıdır. Bu inancın kaynağı ölüm ve rüyanın zihinde doğurduğu fikirler ve hislerdir. Kavimlerin ölüm ve öldükten sonra ruha ne olacağı hakkındaki fikirleri ve ölüm sonrası ritüelleri farklı farklıdır. Animizm ve politeizm de yaygın olarak görülen diğer inançlardır.

Satı Bey, Birinci Kısım'ın sonunda toplumsal hayatı üç başlık altında ele almıştır: kadın-erkek ilişkisi, toplumun fertleri arasındaki ilişki ve toplumlar arasındaki ticari ilişkiler ile savaşlar.

Ailenin tanımını verdikten sonra aile teşkilatı bakımından kavimlerin farklılıklar sergilediğini söyleyen Satı Bey, monogami, poligami ve poliandriyi açıklayarak bunların nerelerde yaygın olduğunu belirtmiştir. Toplumu meydana

getiren insanların sayısı üzerinde de durmuş ve bu sayının ilkel kabilelerde sınırlı olduğunu, kavimlerden örnekler vererek açıklamıştır. Kabilelerin bireyleri arasındaki bağlar pek kuvvetli olmasa da bir asıldan ortaya çıkmış veya birbirine komşu olan kabileler dahi özellikle harpler esnasında birbirlerine yardım eder ve toplu hareket ederler. Bazı kavimlerde aşiretler reis seçerler ve reislerinde kutsal bir kuvvet ve doğaüstü bir güç olduğuna itikat ederek ona kulluk ederler. İlkel kabilelerde savaşlar da çok görülmektedir. Birbirlerinin arazilerini istila ederler ve insanları esir alırlar. Daha ilerlemiş kavimlerde savaşlar ve istilalar büsbütün bir milletin mahkûm olmasına yol açar. İlkel kavimler arasındaki ilişkiler sadece harp ve ticarete dayanmaktadır. Ancak yerleşik milletler arasındaki ilişkiler siyasi, ilmi ve ticari özellikler gösterirler.

Satı Bey'e göre kavimlerin yaşadıkları çevre onların her türlü özelliklerini ve durumlarını etkilemektedir. Gıdaları, barındıkları yerler, kıyafetleri, üretim biçimleri hep bulundukları muhitin etkisiyle farklılık göstermektedir. Bu farklılık bütün kavimlerde aynı şiddette değildir. Satı Bey, soğuk ve sıcak iklimlerde, yüksek yerlerde, ovalarda, ormanlarda, nehir kıyılarında yaşayan kavimler arasındaki farklılıkları belirtmiş ve bu kavimlerin bedensel özellikleri, kıyafetleri, beslenme şekilleri, meskenleri ve toplumsal örgütlenmelerinden kısaca bahsetmiştir.

Satı Bey, Birinci Kısım'ı şu paragrafla bitirmiştir:

> "Birçok kavimler, bahusus bütün mütemeddin milletler –kerraren– birbirinden pek farklı muhitler değiştirmiş, pek farklı muhitlerden gelme kavimlerin ihtilât ve tasallübünden husüle gelmiş olduğu için, onların ahvâl ve evsâfını izah etmek istenince, şimdiki muhitlerinden başka eski muhitlerini de nazar-ı itibara almak, bu

> sebeple her kavim hakkında –evsâf-ı bedeniye ve lisaniyelerine, ahvâl-ı tarihiye ve coğrafyalarına bakarak– birçok tetkikat icra etmek lazım gelir."[31]

Satı Bey, kitabın İkinci Kısım'ında kavimlerin layıkıyla incelenip betimlenebilmesi için kati ve mükemmel bir sınıflamanın yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bunun için de kavimler arasındaki yakınlık derecesi esas alınarak kavimlerin bedensel özellikleri, lisanları, inançları, tarihleri ve tarih öncesi eserleri bilinmelidir. Bunlar birbiriyle karşılaştırılmak suretiyle bir sınıflandırma yapılmalıdır. Ona göre eldeki bilgilerle mükemmel bir sınıflandırma yapılması mümkün değildir. Çünkü her kavmin birçok kavimden meydana gelmesi ve birçok unsurun bir arada bulunması sınıflandırmayı güçleştirmektedir. Diğer ilimlerin yaptığı sınıflandırmalarda kavmiyet ve ırkiyet esasları birbirine karıştırılmış ve birkaç sıfat üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. Oysaki yapılması gereken kavimleri ve ırkları ayrı ayrı ele almak ve bütün özellikler bakımından karşılaştırmaktır. Bu zamana kadar yapılmış sınıflandırmalar eksik ve yanlış olsa da, bazıları yaygın ve genel olduğu için bilinmeleri gerekmektedir.

Antropolojinin kurucusu kabul edilen J. Friedrich Blumenbach (1758-1840), insanları renkleri ve yaşadıkları kıta ve bölgeleri temel alarak beş ırka ayırmıştır: Kafkasî, Moğolî, Etiyopyaî, Amerikaî ve Malezî. Georges Cuvier (1769-1832) ise ırkları üçe ayırmıştır. Amerikalılar ve Malezyalıların özelliklerine önem vermeyerek kırmızı ırk ile siyah ırkı lağvetmiştir.

---

[31]Mustafa Satı Bey, s. 177

Satı Bey'e göre bu tasniflerin ikisi de doğru değildir. Çünkü cilt rengi sabit bir nitelik değildir. Sarı, siyah, beyaz, kırmızı renkler bütün insanların ciltlerinde farklı oranlarda mevcuttur. Ve insanların yaşadıkları yere ve iklime göre de değişkenlik gösterir. Bu yüzden insanları bu beş ya da üç sınıftan herhangi birine dahil ederken tereddüt etmemek imkansızdır. Satı Bey bir örnekle bu durumu açıklamaktadır:

> "Mesela Hintliler hemen siyah renklidir, hâlbuki evsâf-ı saire itibariyle ırk-ı ebyaz akvâmından farksızdır. Hotantular bütün ırk-ı asfer akvâmından daha sarı renklidir. Hâlbuki evsâf-ı saire itibariyle zencilere pek yakındır."[32]

Bu yüzden cilt rengine göre sınıflandırma yapmak yeterli değildir.

Anders Retzius (1796-1860), kavimleri kafataslarının ve yüzlerinin boyut ve şekillerinin oranına göre dört kısma ayırmıştır: Dolikosefal ortognati, dolikosefal prognati, brakisefal ortognati, brakisefal prognati.

Satı Bey'e göre bu nitelik önemli olsa da, sınıflandırmaya esas olacak değerde kesin ve hâkim bir nitelik değildir.

Paul Broca (1824-1880) da 'burun indisi' görüşünden hareketle insanları üç kısma ayırmıştır: Burnu veya burun deliği geniş olanlar, orta büyüklükte burnu olanlar ve dar burunlu olanlar.

Satı Bey'e göre bu tarz bir ayrım cilt rengine göre yapılan ayrıma uygundur. Çoğunlukla geniş burunlular siyah ırk, orta burunlular sarı ırk, dar burunlular beyaz ırklardan oluşan kavimlerde görülmektedir.

[32] Mustafa Satı Bey, s. 180

Friedrich Müller (1705-1783), saçların yapısına ve şekline göre bir sınıflandırma yapmıştır. İnsanları kıvırcık saçlı ve düz saçlı olarak ikiye ayırmıştır. Saçları kıvırcık olanları lophocomes ve eriocomes olarak, saçları düz olanları da cuthycomes ve cuplocomes olarak ayırmıştır.

Satı Bey'e göre bu sınıflandırmaların hiçbirisi doğal değildir. Sınıflandırma yaparken bütün nitelikler –kafa indisi, burun indisi, alın açısı, cilt rengi, saçların yapısı ve miktarı, boy ortalaması gibi– dikkate alınmalıdır. Satı Bey'in üzerinde durduğu bu nitelikler bugün antropoloji araştırmalarında ölçüt olarak kullanılan 'antropometrik vasıflar'a temel teşkil etmektedir.

Eserlerinden de istifade ettiği Jean-Louis Armond De Quatrefages (1810-1892) ırkları beş kısma ayırmıştır: Beyaz ırklar veya Kafkasîler, çok siyah ırklar veya Habeşîye, sarı ırklar veya Moğolîye, Okyanusya çevresindeki ırklar ve Amerika çevresindeki ırklar. De Quatrefages, bu isimlendirmelerin uygun olmadığını ancak daha uygun isim bulamadığı için bunları kullanmaya mecbur kaldığını da itiraf etmiştir.

Joseph Deniker (1852-1918) bu tarz ayrımları reddederek ırkları ayrı, kavimleri ayrı sınıflandırmıştır. İnsanları yirmi dokuz ırka ayırmıştır. Bunlar arasındaki bağlantının daha iyi görülebilmesi için de bir cetvel hazırlamıştır. Satı Bey bu cetveli analiz ederek ırklar arasındaki ilişkinin bu cetvel sayesinde kolaylıkla tayin edilebileceğini belirtmiştir.

Satı Bey bu kısmın sonunda Okyanusya, Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarındaki kavimlerin bir incelemesini sunmaktadır. Bu kavimlerin yaşayış tarzlarını, bedensel özelliklerini, inançlarını, tarih öncesi ve şimdiki durumlarını belirtmiştir. Son olarak da ırklar ve kavimler bahsine geri dönmüş, kavimleri oluşturan ırklar arasında bile farklılıklar olduğunu Fransa ve İngiltere örnekleriyle vurgulamış, dillerin sınıflandırmasını yapmış ve haritalarla dillerin dağılımını göstermiştir.

Satı Bey kitabını şu paragrafla bitirmiştir:

> "Bu tafsilattan sonra şüphe etmemek iktizâ eder ki: kavimlerin ve milletlerin sâik-i teşekkülü 'kesret-i asıl ve nesil' değildir. Kavimler arasındaki karâbet, lisanları arasındaki karâbet ve müşâbehet ile mütenâsib değildir. Slav kavimler, Germen kavimler, Latin kavimler arasında mevcudiyeti iddia olunan karâbet büsbütün mevhumdur. "[33]

Satı Bey'in bu kitabı yazarken kullandığı kaynaklara şöyle bir göz atıldığında anlaşılmaktadır ki bu kitaplar alanlarının en önemli eserleridir:

Jean-Louis Armond De Quatrefages de Bréau (1810-1892), *L'espéce Humaine* (İnsan Türü), 1877, *Dictionaire de science antropologiques* (Antropolojik Bilimler Sözlüğü), *Histoire Générale des Races Humaines - Introduction a l'etude des races humaines* (İnsan Irklarının Genel Tarihi – İnsan Irkları Hakkında Bir Araştırmaya Giriş), 1887

Louis Figuier (1819-1894), *Les races humaines* (İnsan Irkları), 1872

[33] Mustafa Satı Bey, s. 399

Louis Gabriel de Mortillet (1821-1898), *Le Préhistorique* (Prehistorya), 1882

Paul Topinard (1830-1911), *L'antropologie* (Antropoloji), 1895

Jean-Marie Charles Letourneau (1831-1902), *La Psychologie Ethnique* (Etnik Psikoloji), 1901, *L'evolution Politique dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Siyasi Evrim), 1890, *L'evolution du mariage* (Evliliğin Evrimi), 1891, *L'evolution de la propriété* (Mülkiyetin Evrimi), 1889, *L'evolution de la morale* (Ahlakın Evrimi), 1887, *L'evolution religieuse dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Dinin Evrimi), 1898, *La guerre dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Savaş), 1895, *La sociologie d'aprés l'ethnographie* (Etnografyanın Ardından Sosyoloji), 1892

Joseph Deniker (1852-1918), *Races et Peuples de la terre* (Dünya Irkları ve Halkları), 1900

René Verneau (1852-1938), *Les Races Humaines* (İnsan Irkları), 1890

Bu kaynakçadan da anlaşılacağı üzere Satı Bey en çok Ch. Letourneau ve De Quatrefages'dan etkilenmiştir. De Quatrefages, 1810 yılında Fransa'da doğmuş ve Strassbourg'da tıp eğitimi almıştır. 1839'da Paris'te jeoloji kürsüsüne atanan De Quatrefages. 1850-1855 yılları arasında Lycée Napoléon'da doğa tarihi profesörlüğü yapmıştır. 1855'te ise Ulusal Doğa Tarihi Müzesi'nde antropoloji ve etnografya kürsüsünün başına geçmiştir. Fransız Bilim Akademisi'ne de üye olan De Quatrefages, 1892'de Paris'te ölmüştür. Zooloji, etnoloji, antropoloji alanlarında önemli makaleleri ve kitapları mevcuttur.

Ch. Letourneau ise, 1831'de Fransa'da doğmuştur. Paris Sosyoloji Cemiyeti'nde komite üyeliği ve Uluslararası Sosyoloji Enstitüsü'nde Başkan Yardımcılığı görevi yapmıştır. 1887'de ölünceye kadar Paris Antropoloji Derneği'nin Genel Sekreteri olarak çalışan Ch. Letourneau'nun biyoloji, sosyoloji, antropoloji ve evrim konularında önemli eserleri vardır.

B) EVRİM KURAMI’NA BAKIŞ

Mustafa Satı Bey, insanın doğadaki yerini, insanlar ile maymunlar arasında bir bağlantı olup olmadığını açıklamaya çalışmıştır.

Carl Linneaus’un (1707-1778) insanları maymunlarla aynı zümreye dahil ettiğini ve bu zümreye “primat” ismini verdiğini; buna karşın Cuvier’nin (1769-1832) insanları maymunlardan ayrı bir zümreye yerleştirerek insanların oluşturduğu zümreye “iki elli”, maymunların oluşturduğu zümreye ise “dört elli” ismini verdiğini belirtmiştir. Satı Bey, bu iki sınıflandırmadan hangisinin doğru olduğuna karar vermek ve insanlar ile maymunlar arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koyabilmek için bu konuyu etraflıca araştırmıştır.

Satı Bey’e göre, beden itibariyle – kemiklerin genel şekli, rahmin şekli, embriyonun ve ceninin geçirdiği aşamalar – insanlar ile maymunlar arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerlik “insansı maymun” adı verilen maymunlarda daha çarpıcıdır. Bu maymunlar orangutan, goril, şempanze ve jibon cinslerinden ibarettir ve adi maymunlar ile insanlar arasındaki “ara tür” gibidir. Adi maymunlar dört ayak üzerinde ve yatay olarak dururlar, insanlar iki ayak üzerinde ve dik dururlar, insansı maymunlar ise insana daha yakın bir vaziyette yani yere meyilli durup yürürler. Kolları uzun olduğu için doğal duruşlarını bozmadan yere temas ederler ve böylece ayaklarına da yardımcı olurlar. Satı Bey’in paylaştığı Şekil 1’de insan ve insansı maymunların iskelet yapısındaki benzerlik ve farklılıklar göz önüne sürülmektedir.

İnsanlar ile insansı ve adi maymunlarda gözler ile kafanın duruş ve istikameti, kafatasının omurilik ile bağlantısı ve bağlanış biçimine uygundur.

Beynin yapısına gelindiğinde, insansı maymunların beyinleri insanlarınki gibi kıvrımlı ve çıkıntılı ayrıca beyinciği koruyacak derecede gelişmiş ve iki lob halinde iken adi maymunlarda bu özellikler görülmez. İnsansı maymunlarda yine insanlarda olduğu gibi apandisit vardır ve dişlerin miktarı, karaciğerin, akciğerin, rahmin yapısı, tırnakların şekli benzerdir. Ancak adi maymunlarda ne apandisit bulunur ne de bu özellikler bakımından benzerlik görülür. Buradan da anlaşılacağı üzere, insansı maymunlar adi maymunlardan çok, insana yakındır.

El ve ayak konusunda da benzerlikler mevcuttur. İnsansı maymunlar da iki el ve iki ayak sahibidir. Eller tutmaya ve yakalamaya, ayaklar ise harekete ve dikilmeye yaramaktadır. Ellerin parmakları ayaklarınkinden uzundur. Bilek eklemi ellerin her tarafa hareket edebilmesine uygunken topuk eklemi ayakların arkaya ve yana doğru hareketine müsait değildir. İnsansı maymunların ayaklarının insanlarınkinden şekil ve yapı itibariyle küçük bir farkı vardır. O da, başparmaklarının insanlarınkine oranla daha serbest ve geniş hareket kabiliyetinin bulunmasıdır. Ayrıca ayakları tutma ve yakalama işlevi, elleri de harekete ve dayanmaya yardımcı bir işlev görebilmektedir. Ellerinden destek almak istediklerinde avuçlarını değil parmaklarının arkasını kullanırlar. Ayaklarıyla bir şeyi tutmak istedikleri zaman da başparmaklarını makas gibi yana doğru açıp kaparlar. İnsanın ayakları da bunu yapabilecek niteliktedir ki ayakkabı giyme alışkanlığı kazanılmadan önce, bazı bedevi ve vahşi kabilelerde ayak parmaklarının bu işe kabiliyeti malumdur. Satı Bey bu durumu şu örnekle açıklamıştır:

> "Çinli kayıkçılar yelkenlerin iplerini ayak parmaklarıyla tutarlar; Habeşliler ata bindikleri vakit üzengiye ayaklarının yalnız başparmaklarını sokarlar; bazı Avustralyalılar av esnasında yayı

ayakları vasıtasıyla isti‘mal ederler; Memalik-i mütemeddinede bile kolsuz doğan bazı kimselerin ayaklarını tıpkı el gibi isti‘mal ettikleri, ayak parmakları vasıtasıyla hemen her türlü işlere muvaffak oldukları çok defa görülmüştür."[34]

Bu analizi sonrasında Satı Bey, insanlarla maymunların ayrı ayrı zümrelere değil, primat zümresine dâhil oldukları sonucuna varmıştır.

İnsanın beden yapısı itibariyle primat zümresinden olduğunu kabul eden bazı âlimler, insanın hissi nitelikleri dolayısıyla hayvanlardan ayrı olduğunu iddia etmişler ve maden, bitki, hayvan âlemleri dışında bir de "insan alemi"ni kabul etmek istemişlerdir. Satı Bey'e göre, insan ile hayvanlar arasındaki manevi nitelik farkı mutlak değil nisbidir. İnsan sahip olduğu manevi nitelikler bakımından ayrı bir aleme dahil edilmemelidir. Akıl ve zekânın insana özgü olduğundan bahsedilir; ancak hayvanların da – özellikle maymunlar, filler, köpekler ve karıncalar – karşılaştırma yaptıkları ve çıkarımda bulundukları görülmektedir. İnsan ve hayvan arasındaki zeka farkı, doğası gereği niteliksel bir fark değil bir derece farkıdır, yani nicelikseldir. Nutk (konuşma) itibariyle de insanlar ile hayvanlar arasında bir fark olduğu söylenmektedir. İnsanın, bu yeteneği sayesinde ilerleme ve gelişme gösterdiği aşikârdır. Ancak bu demek değildir ki hayvanlar konuşma ve cihazlarından ve ses çıkarmadan mahrumdurlar. Hayvanlar da insanınkine benzer süreçlerden geçerek ses çıkarır ve bunlar aracılığıyla diğerine derdini ve isteğini anlatır. Hayvanların iletişimi ne kadar ayrıntısız ve sözsüz görünse de, birçok vahşi kavmin bizim lisanlarımıza oranla daha basit ne daha sınırlı sayıda sözcüğe sahip olduğu da malumdur. Bu yüzden konuşma insanı hayvandan üstün kılar ama büsbütün farklı yapmaz. Satı

[34] Mustafa Satı Bey, s. 19

Bey'e göre, insanı "konuşan hayvan" olarak tarif eden İslam mantıkçıları bu ayrımı kavrayabilmiş ve takdir edebilmişlerdir.

Estetik kavrayışı da insanın ayırt edici niteliklerinden saymak isteyenler olmuştur. Ancak bu da pek değişken ve nisbi bir his olduğu için doğru değildir. Birçok kavimde basit ve kaba olan güzellik anlayışı hayvanlarda yok değildir. Satı Bey buna delil olarak şunları söylemiştir:

> "Birçok kuşların yuvalarını süslemek için gösterdikleri ihtimam, rengin tüylere ve ahenkdar namelere gösterdikleri meclubiyet, onlarda da bir hiss-i mehasînin mevcut olduğuna delildir." [35]

Alet yapmayı ve kullanmayı ölçüt almak isteyenlere cevaben Satı Bey, kendilerini korumak için dal parçalarına, kabuklu meyveleri kırmak için taş parçalarına müracaat eden maymunlar olduğunu belirtmiştir.

Satı Bey, Fransız antropolog De Quatrefages'ın görüşüne de yer vermiştir. De Quatrefages'e göre, ahlak ve diyanet insana özgüdür ve bu itibar ile insanın kendine ait bir âleminin olması gerekmektedir. Satı Bey, bu görüşe de karşı çıkmıştır. Ona göre, her kavimde ahlaki duygular görülmekte ve iyi-kötü ayrımı bulunmaktadır. Ahlak, toplumsal alışkanlıklardan ibarettir ve hayvanlarda da bu tarz alışkanlıklar vardır, öyle ki aksi davranışlarda bulunan hayvanlar cezalandırılır. Turnalarda, leyleklerde ve daha birçok kuşlarda eşlerini aldatan dişilerin hemcinsleri tarafından öldürüldükleri görülmüştür.

Satı Bey'e göre diyanet konusunda da durum böyledir. Vahşi kavimlerde yaygın olarak görülen "fetişizm", De Quatrefages'ın bahsettiği diyanete dâhil değil

---

[35] Mustafa Satı Bey, s. 22

ise, diyanet bütün kavimleri kapsayıcı değil demektir. Eğer dâhil ise diyanetin tohumları hayvanlarda da var demektir. Çünkü hayvanların da – fetişist kavimler gibi – birçok eşyayı canlı zannettikleri ve pek çok şeyden korktukları hareketlerinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak manevi özellikler bakımından da insanın hayvandan büsbütün farklı olmadığını savunan Satı Bey, insanı primat zümresinin başına yerleştirir. İnsanın dik durması, beyninin ve alın açısının büyük olması, akıllı ve zeki olması, konuşma kabiliyeti onu insansı maymunlardan farklı kılar ancak primat zümresinin dışına çıkarmaz. Bütün bu özellikler, primat zümresinin insan familyasının genel ve ayırt edici niteliklerinden başka bir şey değildir. Satı Bey, insanda beynin gelişmesi ile aklın ve konuşmanın ilerlemesini, insanın dik duruşu dolayısıyla kafa içi basıncının düşük olmasına bağlayan bazı alimler olduğunu da belirtmiştir.

İnsanın doğadaki yerini tayin ettikten sonra insanlar arasındaki ilişkiyi araştırmak gerektiğini söyleyen Satı Bey, şu sorulara yanıt aramıştır: İnsanlar arasındaki farklılıklar türsel mi yoksa ırksal mıdır? İnsanlar bir türe mi yoksa birkaç türe mi mensuptur?

Bu sorulara cevap vermeden önce "ırk" ve "tür" kelimelerinin anlamlarını belirlemek ve sınırlarını çizmek gerektiği için bu zamana kadar birçok ihtilafa sebep olmuş "türlerin kökeni" meselesi üzerinde durmuştur.

Satı Bey'e göre, başta Linneaus ve Cuvier olmak üzere birçok doğa bilimci türlerin kendi kendine ortaya çıktığını söylemiştir. Bunlara göre, her tür ayrı

ayrı yaratılmış ve ilk ortaya çıkışından beri diğer türlerden büsbütün ayrı ve değişmeden kalmıştır. Bu türe mensup olan fertler arasında bir takım değişiklikler olabilir ancak bütün bu değişiklikler hiçbir zaman türün sınırını aşmaz. Değişikliklerin ırsi bir hale gelmesi türlerin çoğalmasına değil, ırkların oluşmasına neden olur.

Satı Bey bu görüşten hareketle türlerin ortak bir kökten meydana gelen mahlûkların bir araya gelmiş hali, ırkların da bu topluluğun bir kısmı olduğu sonucuna varmış ve bunu bir örnekle açıklamıştır:

> "Ehli köpeklerin hepsi bir asl-ı müşterekten hâsıl olmuştur, onun için hepsi bir nev'dir. Av köpekleri bu nev'e dahil olmakla beraber –diğer köpeklerden bazı evsâf-ı hususiye ve maneviye ile ayrıldıkları ve bu evsâfı yavrularına ırsien intikal ettirmekte bulundukları için– bir ırktır." [36]

Peki, köksel olarak yakınlıkları meçhul olan mahlukların ırkları nasıl belirlenmelidir? Ona göre, mahlûkların benzer niteliklere sahip olması, tür ve kök olarak birlik ve yakınlığa delil gösterilebilir. Fakat benzerliğin de farklı dereceleri bulunmaktadır. Hangi dereceler ırk birliğine, hangileri tür birliğine delil olabilir? "Üreme kabiliyeti" yeterli bir ölçüt zannedilmekte, çiftleşebilenler bir türe, çiftleşemeyenler başka başka türlere mensup kabul edilmektedir. Bu görüşe göre, kediler ve köpekler ayrı bir türdür; fakat Arap atları ile İngiliz atları bir türe mensup ırklardır, çünkü birbirleriyle çiftleşip üreyebilmektedirler. At ile eşeğin çiftleşmesiyle ortaya çıkan katırlar buna aykırı bir durum sergileyince tanım genişletilmiş, "diğeriyle çiftleşebilmekle beraber üremeye kabiliyetli döl ve mahsül verebilen"

[36] Mustafa Satı Bey, s. 27

denilmiştir. Durum böyle olunca türlerin birliğinin şartı da mahsulün kısır olmaması olmuştur. Sonuç olarak atlar ile eşekler ayrı türlerdir, çünkü onların ürünleri olan katırlar genellikle kısırdır. Bu tarife göre, birçok hayvanı aynı türe ait kabul etmek gerekir, ancak bunlar arasında çoğu tür arasındaki farktan fazla fark vardır. Tarifi bu duruma uydurmaya çalışanlar tanımda şu değişikliğe gitmişlerdir: Sonsuza kadar üremeye kabiliyetli döl verebilen. Çünkü bazı melezlerin zürriyeti ya zayıflaya zayıflaya birkaç nesil sonra kesilir ve yahut aşamalı olarak asıllarına döner ve onlara benzer hale gelirler.

Satı Bey'e göre bu tanım türlerin sabit ve değişmez olduğunu savunan kuramlar dâhilindeki tanımların en başarılısıdır, ancak bunun da zayıf noktaları vardır. Satı Bey gördüğü eksiklikleri şöyle sıralamıştır:

> "Evvela asla rücû' yalnız muhtelif nev'lerden mütehassıl melezlerde değil, muhtelif ırklardan mütehassıl melezlerde de görülmektedir; her halde asla rücû' verâsetin bir şekl-i hususidir; fasılalı, mütekatı' , vâsib – atlayıcı – bir veraset demektir, veraset-i rec'iyye – veya vasibe namına da layıktır ve pek umumidir. Onun için ırk ile nev'i kati bir surette tefrik ve tarife medar olamaz. Saniyen bir asıldan neş'et ettikleri muhakkak olan bazı hayvanatın birbiriyle mukarenet ve tenasül edemedikleri de görülmektedir."[37]

Irklar ile türler arasında kesin bir sınır olmadığını düşünen Satı Bey tartışmasını şu sorularla sürdürmüştür. Türlerde meydana gelen ve zamanla ırsi ve sabit bir hal alan değişiklikler ve uygunsuzluklar ve bunların sebep olduğu farklar, aynı türlerde farklı türlerdekinden bile fazlalık gösteriyorsa neden bu değişikliklerin türlerin sınırını belirlediği iddia edilsin ve bu iddiada ısrarcı olunsun? Nasıl ki ırklar

---

[37] Mustafa Satı Bey, s. 29

bir asıldan gelmişse neden türler de bir asıldan gelmiş olmasın? Neden bugünkü ırkların ileride birer tür haline gelmesi ve bugünkü türlerin önceleri birer ırk halinde bulunmuş olması olanaksız olarak kabul edilsin?

Jean Baptiste Lamarck (1744-1829), Charles Darwin (1809-1882) ve daha birçok doğa bilimcinin de bu görüşü paylaştığını savunan Satı Bey, tür ve ırk ayrımının varsayımsal bir durum olduğunu ve kati bir ayrım yapılamayacağının bilincinde olarak türleri ve ırkları niteliklerindeki benzerlik ve farklara göre ayırmak gerektiğini belirtmiştir.

Tür ve ırk meselesi bitki ve hayvanlar için bile birçok tartışmaya sebep olmuşken, insan için önemsiz bir konu olduğu düşünülemez. Zira bu hususta üç önemli görüş mevcuttur: Monogenizm, poligenizm, transformizm. Satı Bey, bu üç görüşün taraftarlarının fikirlerine de yer vermiştir. Monogenistlere göre, insanlar hep bir asıldan meydana gelmiştir ve hepsi bir türdür. İnsanlar arasındaki farklılıklar ırksal farklılıktan ibarettir. Bu iddialarını, çeşitli ırkların birbiriyle karışması ve üremeye, devamlı zürriyetler meydana getirmeye kabiliyetli oldukları hakkındaki gözlemlerine dayandırmaktadırlar. Poligenistlere göre, insanların hepsi bir asıldan değil, birkaç asıldan meydana gelmiştir ve hepsi birkaç türdür. Bu iddialarının birkaç dayanak noktası vardır. Birincisi, üremeye yetenekli zürriyetler meydana getirmek, tek bir tür olduğuna kesin bir delil ve ölçü olamaz. İkincisi, sınırlı sayıda ırkların melezlendikleri malumdur. Örneğin Boşimanlar ile Patagonların melezlenmelerinden devamlı bir zürriyet meydana gelip gelmeyeceği meçhuldür. Üçüncüsü, çeşitli türler arasındaki farklar insanlar arasında da vardır. Dördüncüsü, dillerin bir asla döndürülmesi kabul edilemez. Var olan dillerin birkaç asıldan farklılaşarak dallara

ayrıldığı kesindir. Transformistlere göre ise, insanlar değişim ve evrim sonucu meydana gelmiştir ve şecerenin en yüksek, en son, en mükemmel dalıdır. İnsanların kökeni birdir ve hayvanidir. Bu iddialarını, dillerin insanların birkaç şubeye ayrılmasından sonra oluşmaya başladığı savına dayandırmaktadırlar.

Satı Bey'e göre bu üç görüşün ortak noktası şudur: İnsanlar şimdi başlangıçtaki hallerinden farklıdır. Şimdiye kadar geçen zamanda birçok değişime ve dönüşüme uğramışlar, bunun sonucunda da şimdiki durumlarına kavuşmuş ve ırkları meydana getirmişlerdir. Öyleyse bu değişim neden yaşanmış ve ırklar neden ve nasıl meydana gelmiştir?

Satı Bey bu soruyu yanıtlayabilmek için öncelikle hayvanlar ve bitkilerin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, bir türün bütün fertlerinin birbirlerine benzemediği herkesçe malumdur. Hayvanlar ve bitkiler için de bu böyledir. Türlere özgü niteliklerden başka bir de çevrenin etkisiyle ortaya çıkmış fertlere özgü nitelikler vardır ve söz konusu olan bu etki doğumdan itibaren değil döllenme ile hatta ondan da önce başlar ve ölene kadar devam eder. Doğuma kadar meydana gelen etki, fertlerin doğdukları zaman farklı olmasına sebep olurken; doğum sonrası etki uzuvların işlerlik derecesinde farklılıklara ve bir uzvun beslenememesinden dolayı körelmesine ya da güdük kalmasına sebep olur. Fertlere özgü niteliklerin birkaç nesil aralıksız devam etmesi ve ırsi bir özellik kazanması sonucu ırklar meydana gelmektedir. Hayvan ve bitki ırkları da insanlar tarafından bu şekilde oluşturulmuştur.

Irk oluşturmanın en önemli yollarından biri, ayıklama yani seçmedir. Seçme, üreme esnasında her türün istenen vasfa sahip olan fertlerini ayırıp yalnız

onlardan döl ve mahsül almak ve bu işleme ara vermeksizin devam ederek istenen vasıflara sahip fertlerin çoğalmasını ve sonucunda istisnasız bütün fertlerin istenen vasfa sahip olmasını sağlamaktır. Satı Bey, bir örnekle seçme işlemini anlamamızı kolaylaştırır:

> "Misalen, uzun tüylü bir koyun ırkı yetiştirmek istendiğini farz edelim: bunun için koyunlar arasında en uzun tüylü olanlar intihâb edilecek ve onlar başkalarıyla karıştırılmaksızın çiftleştirilecek, verecekleri yavrular arasından da yine yalnız en uzun tüylü olanlar ayrılacak, onlar dahi başkalarıyla karıştırılmaksızın çiftleştirilecek; ve her sene, her batın bu yolda harekete devam olunacak. O vakit her batında uzun tüylülerin çoğalıp kısa tüylülerin azaldığı ve nihayet bütün batın efrâdının uzun tüylülerden müteşekkil kaldığı görülecek; bu suretle uzun tüylü bir ırk teşkil edilmiş bulunacaktır." [38]

Satı Bey'e göre, doğada da ırkların oluşumu buna benzer bir tarzda meydana gelmektedir. Doğadaki zor yaşam koşulları ve çevrenin etkisi bazı özelliklere sahip fertlerin daha kolay, bu özelliklerden mahrum olan fertlerin ise daha zor yaşamasını ve üremesini icap eder. Satı Bey, bu durumu da bir örnekle açıklamıştır:

> "Mesela, havanın soğumakta olduğunu farz edelim. Bütün efrâdın soğuğa mukavemeti bir derecede değildir; insanlarda da görülmekte olduğu vecihle bazı efrâd soğuğa – nisbeten – daha çok dayanır; bazı efrâd ise bilakis daha az ve daha zor dayanır. Bu halde havanın soğukluğu bi't-tab' birinci takım efrâdın taayyüş ve tekessürüne daha müsait olacak, mübâreze-i hayatiye onlar için bir sebeb-i tefevvuk ve galibiyet teşkil edecektir. Onun için onlar hem daha çok ve daha kolay yaşayacak ve hem daha çok ve daha kuvvetli bir zürriyet hâsıl edecek diğerleri ise hem daha az ve daha

[38] Mustafa Satı Bey, s. 33

zor yaşayacak ve hem daha az ve daha zayıf bir zürriyet bırakacaktır.”[39]

Satı Bey’e göre, her muhit bir taraftan bir takım değişiklikler meydana getirerek bir taraftan da bu değişikliklerin ırsi ve genel bir hale gelmesine sebep olarak – ki bu değişikliklere Darwin ‘doğal seçilim’, Herbert Spencer (1820-1903) ‘en kabiliyetli olanın hayatta kalması’ adını verir. – yeni bir takım ırklar ortaya çıkarır. İnsanlarda da bu böyle olmuştur. İnsanların dünyanın her tarafına dağılması da bu değişiklikleri katbekat arttırmıştır.

Çevrenin insan üzerine etkisi olduğunu inkâr edenlere karşı bu etkinin varlığını ispat edecek kuvvetli deliller olduğunu ileri süren Satı Bey’e göre, şimdiki Amerikalılar, İngiliz muhacirlerin nesli oldukları halde onlardan pek farklıdırlar. Muhacirler iki buçuk asır – on iki batın zarfında – Amerika muhitinin etkisiyle çok değişmişler ve hemen hemen yeni bir ırk haline gelmişlerdir. Satı Bey bu konuda Andrew Dickson Murray (1812-1878) ve Elisée Reclus’un (1830-1905) görüşlerine de başvurmuştur:

> “Meşâhir-i hayvanatşinasânsan Andrew Murray hayvanatta ırkların tarz-ı teşekkülünü izah ederken Amerika’ya göçen Anglosaksonlarda vukua gelen bu tahavvülatı parlak bir numune olarak göstermiştir. Amerika’ya nakledilmiş olan zenciler dahi bir buçuk asır zarfında çok tahavvülata uğramışlar, Elisée Reclus’un tabir-i vechle ‘manzara-i hariciye itibariyle kendilerini beyazlardan ayıran mesafenin rub‘u kadarını kat etmişlerdir.”[40]

İnsanlar dünyanın her tarafına yayıldıktan sonra hemen hemen her tür sıklıkla mekân değiştirmiştir. Bir muhitin ürünü olan ırk diğer muhite geçince oranın

---

[39] Mustafa Satı Bey, s. 33
[40] Mustafa Satı Bey, s. 35

yerleşik ırkıyla karışmıştır. Göçler, savaşlar ve istilalar o kadar çok olmuş ve ırkların birbiriyle karışması aralıksız sürmüştür ki artık saf bir ırk kalmamış gibidir. Onun için ırkları ayırmak ve ayrıca araştırmak lazımdır. Irklar, kavimlerin temel öğesidir. Homojen olduğu düşünülen kavimler bile birçok ırkın birleşmesinden meydana gelmiştir. Satı Bey'e göre, bugün ırk kelimesi çok kullanılmaktadır fakat bütün kullanımları da yanlıştır. Irk denilen topluluklar aslında ortak bir dili veya siyaseti paylaşan yığınlardır. Bütün kavimler, birçok ırkın birbiriyle kaynaşması ve karışması sonucu oluşmuştur. Aralarındaki fark yalnız derece farkından ibarettir.

Satı Bey, ortak bir dile sahip olan kavimlerin ırk ve nesillerinin de bir olduğunu zannedenlerin yanlışa düştüğünü söylemiştir. Çünkü diller göçler, ticari ve kültürel ilişkiler, istilalar sırasında kavimden kavime aktarılabilmektedir.

Satı Bey, ırk ve tür meselesindeki görüşlerini böylece belirttikten sonra, insanlığın başlangıcı hakkındaki fikirlerimizin paleontolojinin bulguları doğrultusunda nasıl değiştiği üzerinde durmuştur.

İnsanın ortaya çıkışının altı bin sene öncesine dayandığı düşüncesinin yanlış olduğunu belirten Satı Bey, buna kanıt olarak Mısır abidelerindeki resimlerin yedi bin sene öncesine, Mısır söylencelerinin ve geleneklerinin otuz bin, Çin söylencelerinin ve geleneklerinin ise yüz yirmi bin sene öncesine ait olduğunu belirtmiştir. Bundan başka kazılarda ortaya çıkan hayvan fosillerinin yanında, insan eseri olduğuna şüphe edilemeyecek taş aletler ve hatta insan kemikleri olması, insanın yeryüzünde o hayvan fosillerinin yaşadığı ve yeryüzü tabakalarının oluşmaya başladığı zamanlarda bile var olduğuna delildir. Bazı mağaraların duvarlarında, bazı

kemiklerin üzerlerinde görülen resimler de insanın dördüncü zaman hayvan fosilleriyle çağdaş olarak yaşadığına şüphe bırakmaz.

Üçüncü devir oluşumunda da insan eserlerine rastlamak mümkündür. Üzerleri çizikli bir takım kemikler, sivri ve keskin köşeli bazısı uzun bazısı yuvarlak bir takım çakmak taşları görülmektedir. Satı Bey'e göre, kemiklerdeki çizik ve çentiklerin insan eseri olduğu kesinlikle iddia edilemezse de; çakmak yaşlarının şekilleri, çok yüzlü olmaları, dördüncü zaman taş aletleriyle olan benzerlikleri bunların tesadüf eseri oluşturulmadığını ortaya koymaktadır. Şu durumda ilk insanların üçüncü zamanın ortalarına, hiç olmazsa sonlarına doğru yaşamış oldukları söylenebilmektedir. Üçüncü zamandaki memeli hayvanların bütün örneklerinin teşekkül etmiş bulunması da bu hükmün isabetine delil olarak gösterilebilmektedir.

Satı Bey, bu konuda bazı âlimlerin endişelerine de yer vermiştir. Onlara göre, üçüncü zamanda yaşayan memeli hayvan türlerinin hiçbirisi zamanımıza kadar gelememiştir. İnsan türünün buna istisna teşkil etmesi de pek mümkün değildir. İnsanın organlaşmasının daha mükemmel olduğu da göz önünde bulundurulursa, çevrenin hayvanlardan ziyade insanlara etki etmesi ve insanlarda değişikliğe sebep olması gerekirdi. Bu yüzden üçüncü zaman oluşumu esnasında insan denebilecek bir mahluk yaşıyorduysa onun şimdiye kadar değişikliğe uğramış olması ve üçüncü zaman mahluku ile şimdiki insanlar arasında çok fark olması gerekirdi.

Gabriel Mortillet (1821-1898) de, üçüncü zaman oluşumu esnasında yaşamış olması gereken insana – şimdiki insanlardan farklı olması görüşüne dayanarak – "insanın müjdeleyicisi (précurseur de l'homme)" ismini vermiştir.

Bazı alimler insanın akıl ve zekası sayesinde çevrenin değiştirici etkisine karşı koyabildiğini iddia etmişlerse de bu iddia Satı Bey'e göre pek asılsızdır.

Satı Bey, 1895'te Java'da üçüncü zamana ait olduğu düşünülen bir kafatasına ilişkin bilgiler vererek bu kafatasının sahibine maymun-insan anlamına gelen pithecanthropus erectus isminin verildiğini belirtmiştir. Ancak bu kafatasının bulunduğu tabakanın üçüncü zamana ait olduğunun kesin olarak bilinmediğinin de altını çizmiştir.

Tarih öncesi yaşamış insanlar hakkında yapılan araştırmaları ve keşifleri değerlendiren Satı Bey tarih öncesi çağların taş ve maden devri olarak ikiye ayrıldığını; taş devrinin kırılı ve cilalı taş devirlerinden, maden devrinin de tunç ve demir devirlerinden oluştuğunu belirtmiştir.

Satı Bey'e göre, bütün kavimler bu devirleri geçirmemiştir. Bazı kavimler henüz demir devrine gelememiş, bazıları cilalı taş devrini bile geçememiş, hatta bazıları kırılı taş devrinde kalmıştır. Fakat bu devirler her yerde bu sırayı takip etmiştir. Tunç devri demir devrinden önce, cilalı taş devri tunç devrinden önce, kırılı taş devri de cilalı taştan önce gelmektedir.

Tarih öncesi çağlara ait keşfedilmiş eserler daha ziyade Batı Avrupa'ya ait gibidir. Bu kıtanın dışında Amerika'da, Japonya'da, Suriye'de ve daha başka yerlerde tarih öncesi eserler keşfedilmiş ise de bunlar tek tük olduğundan oralarda tarih öncesinin yaşandığını göstermeye kâfi değildir. İnsanların beşiği de keşfedilmeye çalışılmış fakat başarılı olunamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

MUSTAFA SATI BEY’İN BİLİM TARİHİNDEKİ YERİ

Eğitim tarihimizde ilk pedagoji kitabının sahibi olarak da bilinen Mustafa Satı Bey, Türkiye'de çeşitli okullarda hem öğretmen hem idareci olarak görev almış bu süre zarfında da zooloji, botanik, ziraat, fen bilgisi, fizik, kimya, doğa tarihi ve antropoloji alanlarında önemli ders kitapları yazmıştır. Kitapların hepsi ait oldukları bilim dallarının tarihsel gelişim sürecinde incelenmeye değer kitaplardır. Biz de tezimizde *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eserinin Türk antropoloji ve biyoloji tarihindeki yerini göstermeye çalışacağız. Bu vesileyle antropolojinin Türkiye'ye girişi ve gelişim süreci ile Evrim Kuramı'nın Osmanlı Aydınları tarafından nasıl algılandığını da ortaya koymuş olacağız.

A) ANTROPOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ

Antropolojinin Türkiye'deki gelişim süreci iki döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci Dönem, Osmanlı düşünürlerinin Batı dillerinden, özellikle Fransızca'dan, yaptıkları çeviriler yoluyla aralarında antropolojinin de yer aldığı çağdaş bilimleri yoğun biçimde aktarmaya ve tanıtmaya başladıkları "Aktarma Dönemi"dir. İkinci Dönem ise, XX. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında Atatürk'ün emriyle kurulan araştırma merkezlerinin, enstitü ve fakültelerin çalışmalarıyla antropoloji alanında dünya bilim çevrelerince takdirle karşılanan araştırmaların yapıldığı "Araştırma Dönemi"dir.

a) AKTARMA DÖNEMİ

Ülkemizde antropolojiye ilişkin ilk eserlerin XIX. yüzyılın dördüncü çeyreğinin başlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak Ahmet Vefik Paşa'nın (1813?-1891) 1863 yılında basılan ve Darülfünun'da verdiği "Hikmet-i Tarih"

dersinin notlarından oluşan aynı isimli kitabı, filoloji, jeoloji, arkeoloji, etnografya alanlarına ait ilk bilgileri içermesi sebebiyle ve sonraki yıllarda Batılı yazarlardan istifade edilerek oluşturulan antropoloji ve jeoloji ile ilgili kitaplara öncü olması bakımından önemlidir.[41]

Eksik olarak basılmış (baştan 44 sayfa) bu kitap, “Tarihin Başlangıçları”, “Yaratılış ve Tufan” ve “Kadim Milletlerin Oluşumu” başlıklarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Kitabına tarih ve felsefeyi tanımlayarak başlayan Ahmet Vefik Paşa, tarih felsefesi yapabilmek için geçmiş senelerin düzenlenmesi ve asırların sınıflandırılması gerektiğini belirtmiştir. Jeoloji, paleontoloji ve arkeoloji bilimlerinin sunduğu bilgilerden faydalanarak görüşünü temellendiren Ahmet Vefik Paşa’nın, filoloji ve etnografya bilimleri arasındaki ilişkiyi de fark ettiği kitabının ilerleyen sayfalarından anlaşılmaktadır. Ahmet Vefik Paşa’ya göre, dillerin sınıflandırılmasının, birbiriyle ilişkilerinin ve farklılıklarının ayrıntılarına “etnografya” biliminden yararlanılarak ulaşılabilinir. Ayrıca kavimlerin tarifi adıyla bilinen “etnografya”nın sistemleştirilmesiyle de dillerin ortaya çıkış ve farklılaşmasının sebepleri de etraflıca ortaya konulabilinir.

Yazar, çevirmen, dilbilimci olmasının yanı sıra jeoloji, coğrafya, medeniyet tarihi gibi alanlara da hakim bir düşünür olan Şemsettin Sami Bey (1850-1904), antropoloji alanında da ilk eserleri vermiştir. *İnsan* (1878) ve *Yine İnsan* (1886) adlı eserleri yeni bir insan anlayışının ortaya çıkışında önemli bir rol oynamıştır.

---

[41] Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Târih*, Sadeleştirenler: Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, Ali Utku, Konya, 2013, s. 20

Şemsettin Sami, daha çok fiziki antropoloji ağırlıklı olan ve 115 sayfadan oluşan *İnsan* adlı eserinde şu konulara yer vermiştir: İnsan nedir?, İnsan Ne Zamandan Beri Yeryüzünde Bulunuyor?, İnsanın İlk Ortaya Çıkışını Nasıl Anlayabiliriz?, Üçüncü Zaman İnsanları, Dördüncü Zaman İnsanları, İnsan Nereden Çıktı?, İnsan İlk Olarak Nerede Ortaya Çıktı?, İnsanın Önceki Durumları, İnsandan İnsana Yakın Bir Hayvan Bulunmuş Mudur?, İnsan Tarihinin Devirlere Taksimi, Dördüncü Zamanın Dört Devri – İlk Devir Saint Acheuleen, İkinci Devir Mustiye İnsanları, Üçüncü Devir Solutre İnsanları, Dördüncü Devir Magdelenien İnsanları, Dördüncü Zaman İnsanının Cinslere Bölünmesi, Dördüncü Zaman İnsanlarının Beden Güçleri, Dördüncü Zaman İnsanlarının Durumu ve Ahlakı, Dördüncü Zaman İnsanlarının Doğal Ömrü, Dördüncü Zaman İnsan Devirlerinin Uzunluğu ve Eskiliği, Dördüncü Zamanın Sona Ermesi – Cilalı Taş Devri, Kazıklı Barakalar ve Sakinleri, Kiyoken Modinigler (İngilizcesi Kitchen Midden), Dolmenler ve Ölü Mağaraları, Cilalı Taş Devri'nde İnsanların Cinsiyet, Din ve Mezhepleriyle Diğer Durumları, Tunç Devri, Demir Devri, Tarih Devirlerinin Başlangıcı, İnsanın Bugünkü Durumu, İnsanın Şimdiki Çeşitliliği, Lisanların Ortaya Çıkışı Ve Ayrılmaları.

Şemsettin Sami eserine insanın ne olduğunu sorarak başlamıştır. Ne insanı hayvan ya da bitki türlerinden bir tür olarak görme taraftarıdır, ne de tasavvuf inancında olduğu gibi insanın üstün bir varlık olduğunu düşünmektedir. Amacı bilimsel bilginin yol göstericiliğinde bu iki fikir ve inancı bir noktada toplamaktır. Ona göre, insan hem topraktan yaratılmış hayvanlardan sayılan küçük bir canlıdır, hem de kutsal bir âleme mensup manevi bir ruhtur. Çünkü bir cisim ve ruhtan

ibarettir. Cismine göre, birinci görüş ve ruhuna göre, ikinci görüş kabul görür.[42] Şemsettin Sami kitabını yazarken coğrafyanın, jeolojinin, paleontolojinin verilerinden yararlanmıştır. Evrim Kuramı'nı da benimsediği malumdur. Ancak kitabını oluştururken kullandığı kaynakları belirtmediği için bilimsel verileri nasıl elde ettiği ve evrimci görüşlerine hangi bilgini temel aldığı meçhuldür.

1886 yılında yayımlanan ve 144 sayfadan oluşan *Yine İnsan* adlı eserinin içeriği de şöyledir: Bahsimiz, Bu Bahsin Yeniliği, İnsan Türü, İnsan Türünün Birliği, İnsanın Nesli ve Soyu, İnsanların Ebeveyni, İnsan Türünün Ortaya Çıkış Yeri, İnsan Türünün Kara Yoluyla Yayılma Şekli, İnsan Türünün Deniz Yoluyla Yayılma Şekli, Görüşlerin Farklılığı, Değişmenin Ortaya Çıkışı, Rengin Değişmesiyle Şekil Ve Görünüşün Farklılaşması, Irkların Ayrılması, Beş Irkın Yerleri, Saç, Kafa, Çeneler ve Yüz, Vücut Organları, Hissiyat Ve Fizyolojik Görüş Noktasından Irklar Arasındaki Fark, Yaşayış ve Medeniyet Farklılıkları, İnsan Irkları Arasındaki Yetenek Farklılıkları, Aklın Gelişmesiyle Şeklin Mükemmelleşmesi, Eski Irklar, Irkların Kaynaşması, Ahlak, Adet ve Dinler, Kafkas Irkı, Moğol Irkı, Zenci Irkı, Amerika Irkı, Malay Irkı.

Şemsettin Sami "Bu Bahsin Yeniliği" adlı bölümde, *İnsan'*ın jeoloji ile, bu eserinin ise çağın bilim adamlarını en çok meşgul eden ve yeni bir bilim olan "antropoloji" ile ilgili olduğun belirtmiştir. Ona göre, antropoloji jeolojinin, dilbilimin, coğrafi gelişmelerin, keşfedilen eski eserlerin, kafataslarının, kemiklerin ışığında insan türünün tarihini yeniden düzenlemektedir.

[42] Şemsettin Sami, *İnsan*, İstanbul, 1879, s.5-6

"İnsanların Ebeveyni" adlı bölümde, insanların bir çiftten doğmuş olup sonradan çeşitli cinslere ayrılmış bir tek tür oluşturduğunu ihtimal dahi olsa kabul edeceğini belirtmesi "Monogenizm Kuramı"nı benimsediğini göstermektedir.

"Irkların Ayrılması" bölümünde ise, Johann Blumenbach'ın (1752-1840) kafatası ölçümlerine dayanarak yaptığı ırk tasnifinin, eksiklikleri olmasına rağmen, başka uygun bir sınıflama yapılamadığından geçerli sayıldığını belirtmiştir. Kafatası indisine, Paul Broca'nın (1824-1880) dolikosefal-brakisefal ayrımına ve daha sonra bu ayrımın beşe çıkarılmış olduğuna değinen Şemsettin Sami'ye göre kafatası derecesinin belirlenmesi, ırkların ayrımında yeterli bir ölçüt sayılamaz.

Antropoloji alanında yazılmış üçüncü eser olarak Andreas David Mordtmann'ın (1811-1879) Mekteb-i Mülkiye'de verdiği etnografya derslerine katılan öğrencisi Osman Bey'in (1856-1920) bu ders üzerine yazdığı *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* adlı bu küçük kitap kabul edilebilir.

1877-1879 yılları arasında Mekteb-i Mülkiye'de istatistik, coğrafya ve etnografya dersleri veren, ancak daha çok seyyah ve diplomat kimliğiyle tanınan Mordtmann'ın etnografik gözlemlerinin sistemli bir ifadesi olarak görülebilecek olan bu kitap, Osman Bey tarafından 1301 Rumi (1884 Miladi) yılında basılmıştır. Eserin içeriği şöyledir: Giriş, Kavimlerin Durumlarının Bilimi: Etnografya, Kavimlerin Durumlarının Bilimi Neye Derler?, İnsan Nedir?, İnsan Yeryüzünde Hangi Asırda Ortaya Çıktı?, İnsan Nerede Ortaya Çıktı?, İnsan Kaç Irktan İbarettir?, Bu Bölüm J.B. Julien d'Omalius d'Halloy'un Göstermiş Olduğu Beş Irkın İzleri Hakkındadır, Beş Duyu, Dokunma Duyusu, Baş, İnsanın Güzel Ahlâkı, Bu Bölüm Çeşitli Kavimlerin Ahlâk ve Tebaiyyet ve Âdet ve Din ve Ayinleri Hakkındadır, Afganlılar,

Bu Makale Belucistan Halkı Hakkındadır, Bu Bahis İranîler Hakkındadır, Hind Halkı, Brahman Mezhebi, Kıbtîler, Kürdler, Yezîdîler, Ermeniler, Gürcüler, Çerkesler, İsveç ve Norveç, Danimarka.

Kitabın "İnsan Nedir?" başlıklı bölümünde Osman Bey, evrim hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Ona göre insan, cismen memeli hayvan sınıfından olup manen akıl ile taçlandırılmış bir cinstir. Hiçbir hayvanın sahip olmadığı bir zekâya, ayrım yapma, soyutlama, hayal etme, fikirlerini ifade etmek için konuşma gibi yeteneklere sahiptir. İnsanı hayvandan üstün kılan bir diğer özelliği ise dik yürümesidir. Osman Bey, "İnsan nasıl ortaya çıkmıştır, yani doğrudan doğruya mı yaratılmış yoksa kendisinden önce var olan bir hayvandan mı ortaya çıkmıştır ve yahut maymun azması mıdır?" sorusunu sorar.

Bazı doğa bilginlerine göre insan, hayvanın aşama aşama gelişmesi sonucu meydana gelmiştir. Bazılarına göre ise maymundan türemiştir, fakat bu savlarını doğrulayacak sağlam delilleri yoktur. Bu yüzden Osman Bey, insan türünün cihanın yaratıcısı tarafından doğrudan doğruya kutsal bir mahlûk olarak yaratıldığına inanılması gerektiğini düşünmektedir. İnsanın küçük beyne yani beyinciğe sahip olup hayvanın bundan mahrum olması da, insanın maymundan ya da diğer hayvanlardan meydana gelmeyip doğrudan yaratıldığının bir göstergesidir.

Osman Bey, insanın nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda da paleontolojinin verilerine başvurmuştur. Ona göre, birinci, ikinci ve üçüncü zaman devirlerinde insan izine rastlanmamıştır. Dördüncü zamanda ortaya çıktığı düşünülen insanın birçok zevcden meydana geldiği farz edilirse, çeşitli türde insanın ve aksi düşünülürse çeşitli ırkların vücuda gelmesi gerekir. Bir türden olan hayvanların

çeşitli ırkları ıslah edilip başka ırklar meydana getirilerek oluşturulan yeni ırkların çoğalması, bitkilerde de insanlarda da geçerli olan bir kuraldır. Osman Bey bu kuralın insana uygulanışını şöyle açıklamıştır:

> "Nev-i benî beşer bu kaideye tatbik edildikte beyaz bir erkek ile siyah veya kırmızı bir kadının ictimaından halsa zuhur edeceği gibi halsalar dahi intiş'ar ve inşiab edebilmek kuvvetini haiz ve böylece daima tenevvüat-ı cedide teşkil eden insanlar tevlidine salihdirler."[43]

Buradan da anlaşılacağı üzere Osman Bey, insan türünün birliğini yani bir yerden ortaya çıktığını savunmaktadır.

Irkların tasnifi konusunda Louis Buffon'un (1707-1788), Georg Prochaska'nın (1749-1820), Johann Blumenbach'ın (1752-1840), Georges Cuvier'in (1769-1832), Julien-Joseph Virey'nin (1775-1846), Bori de Saint- Vincent'in (1778-1846), James Cowles Prichard'ın (1786-1848) ve Louis-Antoine Desmoulins'in (1796-1828) görüşlerine yer vermiştir.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi'nin (1865-1914) *Akvâm-ı Cihan* (1913) adlı kitabı da Osmanlı Dönemi'nde yazılmış etnografyayla ilgili kitaplar arasına dahil edilebilir. 144 sayfadan oluşan kitabın orijinaline ulaşamadığımız için kitabın içindekiler kısmı *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahval-i Akvam* adlı kitaptan yararlanılarak hazırlanmıştır. Kitap şu bölümlerden meydana gelmektedir: Mukaddime, Mazi ve İstikbal, Asya Kıtası, Akvam-ı Osmaniye, Kavm-i Necib-i Arab, Türkler, Kürtler, Lazlar, Tatarlar, Boşnaklar, Pomaklar, Çerkesler ve Kafkasyalılar, Berberiler, Ermeniler, Rumlar, Bulgarlar, Sırblar, Ulahlar, İsraililer,

---

[43] Yeliz Okay, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahval-i Akvam*, İstanbul, 2012, s. 140

Akvam-ı Osmaniye Hakkında Mülahazat, Edyan, Mezahib ve Adât, İraniler, Afgan, Beluciler, Kırgızlar, Özbekler, Tacikler, Buryatlar, Yakutlar, Samoyedler, Moğollar, Çinliler, Japonlar, Koreliler, Tibet, Hindular, Seylan Adası, Keşmir Ahalisi, Aryaniler, Brahmanlar, Hind-i Çinî, Asya Kıtası Hakkında Bazı Mütalaat, Afrika, Sahra-yı Kebir, Sudan, Mısır, Afrika, Âlem-i İslam, Zenciler ve Melezler, Afrikayı Şarki, Avustralya.

Abdullah Cevdet (1869-1932) de 1916 yılında yayımlanan *Dimağ ve Melekât-ı Akliyye'nin Fizyolociya ve Hıfzü's-sıhhası* adlı eserinde o zamana kadar tıp ve antropolojiyle uğraşanların kendisine konu edindiği beyin, beynin şekli, kafatası, kafatasının yapısı ve ölçümleri gibi bazı bilgileri kolay anlaşılabilir bir tarzda ve ayrıntılı olarak sunmuştur. Nöroloji, fizyoloji, pedagoji ve psikoloji gibi bilimlerle ilgili bilgiler içeren bu kitabın ilk yedi bölümü antropolojiye dâhil edilebilecek bahisler olduğu için tarihçemizde kendisine yer bulmuştur.

478 sayfadan oluşan bu kitabın konu başlıkları şöyledir: Beyin ve Kafatası, Kafatasları, Başın Büyüklüğü, Derzler, Düşünmenin Baş Büyüklüğüne Etkisi, Beynin Ölçüsü, Beynin Olgunlaşması, Sehâyâ yani Beyin Zarları, Beyin, Beynin İki Yarım Küresi, Her İki Beyin, Beyindeki Merkezler, Beyinde Kan Dolaşımı, Beyin Sıvısı ve Beynin Hareketleri, Sinirlerin Uyarımı, Kan Basıncı, Akli Eylemlerde Kuramların İzleri, Fizyosişik Deneyler, Şuursuz Beyin, Beynin Çalıştırılması, Beyin Yorgunluğu, Organların Faaliyetinin Akıl Üzerine Etkisi, Aklın Organların Faaliyeti Üzerine Etkisi, Ruh Sağlığının Korunması, Pedagoji Hakkında Genel Bilgiler, Nöronlar, Beyin ve Zihinsel Yeteneklerin Fizyolojisi ve Sağlığın

Korunması Açısından Eğitim ve Eğitim Üzerine Düşünceler, Psikolojiye Bir Bakış, Bibliyografya ve Sözlük.

İnsan, *Yine İnsan*, *İlm-i Ahvâl-i Akvâm* adlı eserler arasında yöntem ve içerik olarak bir takım farklar mevcuttur.

İnsan adlı eserin konu başlıkları incelendiğinde görülecektir ki Şemsettin Sami, paleontolojinin, jeolojinin, arkeolojinin verilerinden yararlanarak insanın ortaya çıkışını ve geçirdiği devreleri kronolojik olarak açıklamaya çalışmıştır. Asıl uzmanlık alanı dil ve edebiyat olmasına rağmen Şemsettin Sami bu alanlardaki bilgiye de ulaşmış ve anlaşılabilir bir şekilde aktarmayı başarmıştır.

Yine İnsan adlı eserinde verilen bilgiler göz önüne alındığında ise, Osmanlı aydınının bu kitap sayesinde antropoloji ile (özellikle de fizik antropoloji ile) tanıştığı söylenebilir. Şemsettin Sami de bu konuda şunları söylemektedir:

> "Bu risalenin münebbih aleyhi ise, tarih-i tabiye müteallik bulunduğu ve belki bu fennin en mühim şubesi olduğu halde mütekaddimînin bununla tevaggul etmemesiyle, belki müteallik eskiden yazılmış hiçbir lisanda hiçbir eserin bulunmaması şayan-ı ta'cibdir."[44]

Şemsettin Sami, *İnsan'*da olduğu gibi *Yine İnsan* adlı eserinde de yararlandığı kaynakları belirtmemiştir. Ama atıfta bulunduğu bilim adamları şunlardır: J. Blumanbach (1753-1788), Rudolf Virchow (1821-1902), P. Broca (1824-1880), Elise Reclus (1830-1905).

---

[44] Şemsettin Sami, s. 5

Şemsettin Sami'nin bilimsel bulguları işleyiş ve anlayış yönteminden, çağdaş antropoloji bilimini iyi öğrendiği ve antropolojik savlar üzerinde çok düşündüğü çıkarsanabilmektedir.[45]

İlm-i Ahval-i Akvam adlı eser ise, dönemin tanınmış etnologlarından Mordtmann'ın Etnografya dersi notlarını Osman Bey'in kendi üslubu ve algılayışıyla kitap haline getirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Akademik bir kimliği bulunmayan Osman Bey'in bu kitabının bilimselliği de tartışmaya açık bir konudur. Ancak eserin konu başlıklarının bize Mekteb-i Mülkiye'nin müfredatı içinde yer alan bu dersin içeriği hakkında fikir vermesi ve Batılı bilim adamlarına atıfta bulunulmuş olması bakımından önemlidir.

Kitabın ilerleyişindeki düzensizlik, geçişlerdeki kopukluk ve kitabın bir sona bağlanmadan bitirilmesi nitelikli bir antropoloji kitabı olmaktan uzak olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tezimizin konusu olan Satı Bey'in taş baskısını 1908 yılında, diğer baskısını da 1911 yılında yaptığı *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eseri ise antropoloji alanında o yıllarda yazılmış en kapsamlı ve en hacimli ders kitabı olarak nitelendirilebilir. Fiziki antropolojinin temel konularıyla başladığı kitabını, kavimlerin karşılaştırmalı anlatımıyla yani kültürel antropolojiyle devam ettiren Satı Bey, kitabının son bölümünü de etnografyaya ayırmış, kavimleri sınıflandırıp her birinin özelliklerini, adetlerini, inançlarını anlatarak kitabını noktalamıştır.

---

[45] Remzi Demir, *Philosophia Ottomanica,* Cilt 3, Ankara 2007, s. 106

Gerçek bir antropoloji kitabı içeriğine yakın nitelikler taşıyan eserde resimler, sınıflandırma cetvelleri ve haritalara yer verilerek konunun daha açık ve net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır.

Kullandığı kaynakları da belirtmiş olması bir diğer ayırt edici özelliğidir. Kaynakçadaki kitaplar araştırıldığında görülecektir ki alanında etkili olan isimlerin, yeni ve güncel bilgilerle oluşturulmuş ve başvuru kitabı olarak kullanılan kitapları Satı Bey tarafından orijinal dillerinde incelenmiş ve referans olarak gösterilmiştir.

Biyoloji, anatomi, zooloji, botanik, doğa tarihi, kimya alanlarında da eserleri olan Satı Bey'in bu eserini disiplinler arası bir bakış açışıyla kaleme aldığı da söylenebilir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla aktarma döneminde ön plana çıkan Şemsettin Sami, Mordtmann, Osman Bey, Satı Bey gibi isimler sayesinde Osmanlı Aydınları çağdaş antropoloji alanındaki bilgilere muhtelif oranlarda da olsa ulaşabilmişlerdir.

1925'ten sonra ise aktarmadan ziyade bilimsel araştırmalar yaparak bu alana katkıda bulunduğumuz dönem olan araştırma dönemi başlamaktadır.

b) ARAŞTIRMA DÖNEMİ

Milli Mücadele Dönemi'nden sonra artık savaşın gericiliğe ve cahilliğe karşı yapılacağını belirten Ulu Önder Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber, toplumsal ve kültürel devrimler aracılığıyla "ulusal bir kimlik" inşası ve "Anadolu eksenli bir tarih bilinci" oluşturmak istemiştir. Bu anlamda ortaya konulan

Türk Tarih Tezi'nin ana iddiası da, Türklerin uygarlık kurucusu olan bir ulus olduğu ve Türkler aracılığıyla uygarlığın yayıldığıdır. Ayrıca Türkler sarı ırka değil, beyaz ırka mensup brakisefal insan tipindedir.

Tezin ortaya çıkışında antropolog Eugene Pittard (1867-1962) ve tarihçi Herbert George Wells'in (1866-1946) eserlerinin etkisi olduğu muhakkaktır. Eugene Pittard'ın *Les Races et L'Histoire, Introduction Ethnologique a L'Histoire* (Irklar ve Tarih, Tarihe Etnolojik Giriş,1924) adlı eseri ve Anadolu üzerine yaptığı çalışmaları, özellikle 1928'de Adıyaman'da ortaya çıkan paleolitik uygarlık kalıntıları üzerine yorumları, Atatürk'ün ilgisini çekmiştir. Elde edilen bilgilerin kamuoyuna ve bilim çevrelerine duyurulması amacıyla da 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuştur.

H.G.Wells'in, Atatürk'ün *Nutuk'*ta da gönderme yaptığı, *The Outline of History* (1919) isimli eseri de tarih anlayışının köklü bir değişime uğrayarak laik bir çerçeveye oturtulmasında etkili olan bir eserdir. Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda 1927-1928 yıllarında *Cihan Tarihinin Umumi Hatları* başlığıyla beş cilt olarak Türkçe'ye çevrilen bu eser, Darwinist içeriği dolayısıyla da önem teşkil etmektedir. Din-dışı ögelerle, bilimsel bir tarzda insanın türeyişine yer veren bu eserin, antropoloji ağırlıklı olan bölüm başlıkları ise şöyle sıralanabilir: "Fezada Dünya, Zaman İtibariyle Dünya", "Kayaların Şahâdeti", "Hayat ve İklim", "Zahifeler Devri", "Memeli Hayvanlar Devri", "Büyük Maymunlar, Yarı İnsanlar, İlk İnsanlar", "Neanderthal Adamı, Bugün Nesli Munkarız Olmayan Bir Irk, Eski Taş Devri İbtidaileri", "İlk Hakiki İnsanlar, Eski Taş Devri'nin Nihayetleri", "Avrupa'da Yeni Taş İnsanı", "Fikrin Doğuşu", "Beşeriyetin Irkları", "Beşeriyetin Lisanları".

1930 yılında Türk Tarih Heyeti üyeleri Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Vasıf Çınar ve Yusuf Ziya Bey tarafından iktitaf, tercüme ve telif yolları ile oluşturulmuş ve ders kitaplarına temel teşkil eden *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eser de, jeoloji, antropoloji ve arkeolojinin bulguları ışığında yeni bir tarih anlayışını ortaya koyma çabasının bir ürünü olarak görülebilir. Yararlanılan kaynakların sayısının 130'u geçmesi ve bu kaynaklar arasında *The Outline of History* ile *Les Races et L'Histoire, Introduction Ethnologique a L'Histoire*'in bulunması bu eserlerin etkisini de gözler önüne sermektedir.

Kitabın giriş kısmında o güne kadar okutulmuş ders kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rollerinin bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde küçültülmüş olduğu ve böylesi yanlış bilgilerin Türklüğün kendini tanımasında engel teşkil ettiği vurgulanmış ve bu hatanın giderilmesi, Türklerin insanlık tarihindeki yerinin gösterilebilmesi için bu kitabın yazılmış olduğu belirtilmiştir. [46]

"Beşer Tarihine Methal" başlıklı bölümde jeolojik devirlerden bahsedilmiş ve insanın evrimine şu sözlerle yer verilmiştir:

> " Filhakika, insan, evvela bir balık olacakmış gibi başlar; yerde sürünen hayvanları hatırlatan bir takım şekillerden geçer; basit memeli hayvanların bünyelerini tekrarlar, hatta bir müddet için kuyruğu da vardır.
>
> İnsan doğduktan sonra dahi, şahsî inkişafında, insan olarak başlamaz. İnsanlığa doğru atılmak için, adeta ilk hayvanların yapıkları gibi şiddetle çırpınır durur.
>
> Hulâsa, insanlar sularda kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan, bugünkü şekline geldi. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve

[46] Türk Tarih Heyeti, *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, 1930,s. 1-3

kudreti, milyonlarca ve milyarlarca nesilden geçerek hazırlandı. Artık o, bugün, tabiatın nihayetsiz büyüklüğüne ve tabiat içinde, kendi nev'inin mukadderatına gittikçe büyüyen bir irade ve şuur ile bakıyor."[47]

Kitabın "Türk Tarihine Methal" başlıklı bölümünde de Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğu ve ilk medeniyetlerin buradan filizlendiği savunulmuştur. Brakisefallerin kaynağı olarak görülen Orta Asya'nın otokton halkının kim olduğu sorusu da böylece cevap bulmuştur.

1925'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi bünyesinde Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi'nin (Türk Antropoloji Enstitüsü) kurulmasıyla resmi olarak antropoloji çalışmaları başlamıştır. Atatürk'ün emriyle kurulan bu enstitünün kurucu üyeleri Prof. Dr. Nurettin Ali Berkol (1880-1952), Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp (1882-1948), Prof. Dr. Süreyya Ali, Prof. Dr. Aimé Mouchet (1886-1941) ve Prof. Dr. İsmail Hakkı'dır.

Türk ırkının dünya milletleri arasındaki konumunu bilimsel düzeyde ortaya koymayı amaçlayan Türk Antropoloji Enstitüsü, tıp alanında uzman kişilerce kurulmuş ve burada ağırlıklı olarak fizik antropoloji çalışmaları yapılmıştır. Kuruluşundan 1939 yılına kadar *Türk Antropoloji Mecmuası* yayımlanmıştır. Yayın hayatını 22 sayı ile sonlandıran bu derginin son sayısı 18. Uluslararası Antropoloji ve Tarihöncesi Arkeoloji Kongresi'nde Türk katılımcıların sunacağı tebliğlerden oluşmaktadır, fakat II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle kongre yapılamamış, tebliğler de unutulmuştur.

[47] Türk Tarih Heyeti, s. 16

1929’dan itibaren antropoloji araştırmaları alanında uzman kişilerce yürütülmeye başlanmıştır. Bu kişilerden en önemlisi ülkemizde antropolojinin kurucusu olarak kabul edilen Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu’dur.

Kansu (1903-1983), Cumhuriyet Dönemi’nde Avrupa’da eğitim görmek için açılan sınavı kazanmış, tıp ve antropoloji uzmanlığı için Paris’e gönderilmiştir. 1927-1929 yıllarında Sorbonne Üniversitesi Yüksek Etüdler Okulu Broca Antropoloji Labaratuarı’nda Georges Ferdinand Papillault’un (1863-1934) yanında çalışmış ve hazırladığı “Neo-Kaledonyalılar ve Afrikalı Zenciler Üzerine Morfolojik Çalışma” isimli teziyle diplomasını almıştır. Aynı yıl Türkiye’ye dönen Kansu, İstanbul Tıp Fakültesi’nde açılan Antropoloji Doçentlik sınavını kazanmış ve 1929-1932 yılları arasında doçentlik görevini sürdürmüştür. 1932 yılında Ankara’da toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi’nin ardından Atatürk tarafından Türk Tarih Tetkik Cemiyeti üyeliğine seçilmiştir.

Kansu’nun Birinci Türk Tarih Kongresi’nde sunduğu “Türklerin Antropolojisi” başlıklı tebliğ ile, hem kurukafalar hem canlı insanlar üzerinde yaptığı kraniyolojik ve antropometrik ölçümler sonucu Türk insanının gelişmişlik bakımından Fransız insanından farklı olmadığı kanıtlanmıştır. Kansu’ya göre Türk insanı, ortalamanın üzerinde bir boy (167,59 cm), brakisefal bir kafa, ince uzun (lebtosop) bir burun, ortalama denilen ebatta kulaklara sahiptir. Bu özellikler “Avrupaî denilen Alp adamının tipi”nin aynısıdır. Türk insanı böylece önce fizik antropoloji bağlamında Avrupa camiasına dâhil olmuştur.[48]

---

[48] Zafer Toprak, *Cumhuriyet ve Antropoloji*, İstanbul, 2012, s. 191

1935 yılında Atatürk’ün isteği üzerine Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi’ne Antropoloji profesörü olarak atanan ve 1942-1944 yıllarında bu fakültenin dekanlığını yürüten Kansu, Ankara Üniversitesi’nin de ilk rektörüdür.

1944 yılında, 41 yaşındayken Ordinaryüs Profesörlüğe yükseltilen Kansu’nun başlıca eserleri şunlardır**:**

Telif Eserleri*: Antropoloji Dersleri* (1938), *Antropometri Tetkikleri Rehberi* (1937), *Prehistorya Araştırmaları Rehberi* (1938), *Etiyokuşu Hafriyat Raporu* (1940), *Türk Antropoloji Enstitüsü Tarihçesi* (1940), *İnsanlığın Kaynakları ve ilk Medeniyetler* (1947)

Tercüme Eserleri*:* V.Gordon Childe, *Doğu’nun Prehistoryası* (çev. 1946), Georges Poisson, *Avrupa'nın İskân Tarihi* (çev. 1950).

Bu eserler sayesinde ve Kansu’nun yol göstericiliğinde Türk antropoloji literatüründe yeni bir aşamaya geçilmiştir.

1934 yılından itibaren antropoloji alanında uzmanlık eğitimi görmek üzere Avrupa ve Amerika’ya gönderilen öğrenci sayısı artmıştır. Aynı yıl, Muzaffer Süleyman Şenyürek (1815-1961) Harward Üniversitesi’ne Prof. Dr. E. Hutton’ın yanına gönderilmiş ve 1939 yılında “A Metric Approach to the Study of the Evolution of Human Dentition” başlıklı teziyle doktorasını tamamlamıştır. “Fossil Man in Tangier”, “Cranial Equilibrium İndex”, “Pulp Cavities of Molors in Primates”, “Extention of Neanderthal Man in North Africa”, “The Dentition of Plesianthropus and Paranthropus”, “Anadolu Bakır Çağı ve Eti Sekenesinin Kronolojik Tetkiki”, “Cenubi Afrika’da Keşfedilen Fosil Plesianthropus ve Paranthropus Cinslerinin Dişlerinin Tetkiki”, “Ankara Civarında Bulunan İki Yeni

Paleolitik Alete Dair Bir Not”[49] başlıklı makaleleri ile Şenyürek, hem yurt dışında hem de yurt içinde bilimsel bir kişilik olarak tanınmış ve takdir görmüştür.

Muzaffer Şerif Başğolu’nun (1906-1988) *Irk Psikolojisi* adlı kitabının “Biyoloji ve Antropoloji Bilginleri Irkçılarla Birlik Midir?” başlıklı bölümünde Şenyürek’in “Kan Grupları ve Irk (1940)” ve “Biyolojik ve Kültürel Vesayet (1941)” adlı makalelerine atıfta bulunması da önem arz etmektedir. Muzaffer Şerif Bey, ırkçıların kültürel vesayetle biyolojik vesayeti birbirine karıştırdıklarını belirttikten sonra Şenyürek’in makalelerinden alıntı yapmıştır. Şenyürek’e göre, kültür farkları ırkla izah edilemez. Kültür hızla değişirken ırklar daha yavaş değişir. Bu yüzden kültür farklılıkları açıklanırken diğer kültürlerle temas, şahsi deha ve coğrafi konum da dikkate alınmalıdır. Ayrıca ırkların tasnifinde önemli olan, genel morfolojik özelliklerdir. Çünkü bazı tek karakterlerde ırklar birbiri içine geçmektedir. Yapılan araştırmalara göre, kan gruplarıyla ırklar arasında bariz bir ilişki de söz konusu değildir. Öyle ki kan grubu bakımından maymunlar, Avrupa’nın kuzeyi ve batısındaki milletlere, bazı ilkel kabilelerden daha yakındır.[50]

Şenyürek’in bu tespitleri de göstermektedir ki bilimsel bir dayanağı olmayan ırkçıların “üstün ırk” iddiaları asılsızdır ve milletlerin sosyal, kültürel, bilimsel gelişmişlikleri ırksal özelliklerle açıklanamaz.

1936’da Berlin Üniversitesi Kaiser Wilhelm Antropoloji Enstitüsü’ne Prof. Dr. Eugen Fischer’ın (1874-1967) yanına gönderilen Seniha Tunakan (1908-2000) da “Erbbiologische Untersuchungen Über Bewegungsordnungen (Hareket Düzenleri Üzerine Kalıtımsal Çalışmalar)” başlıklı doktora tezini 1941 yılında

---

[49] Galip Akın, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi,* Ankara, 2011, s. 194- 195
[50] Muzaffer Şerif Başoğlu, *Irk Psikolojisi*, İstanbul, 1943, s. 112

tamamlayarak yurda dönmüştür. Tunakan'ın, ağırlıklı olarak fiziki antropoloji bilim dalında olmak üzere paleantropoloji ve prehistorya dalları üzerine 26 makale ve çevirisi bulunmaktadır.[51]

Afet İnan da (1908-1985) Atatürk'ün yönlendirmesiyle, 1936 yılında Cenevre Üniversitesi'nde Antropoloji Profesörü olan Eugene Pittard'ın (1867-1962) yanına, fizik antropoloji alanında doktora yapmak üzere gönderilmiştir.

Afet İnan'ın "Türk Halkının Antropolojik Karakteri ve Türkiye Tarihi" başlıklı doktora tezi için Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda dünyada o güne kadar rastlanmayan ölçekte bir antropolojik ankete girişilmiştir. Ölçüm için ana kıstaslar belirlendikten sonra, anketi yürütecek olan genç doktorlar Şevket Aziz Kansu tarafından antropolojik yöntemler konusunda eğitilmiştir.[52]

Anket sonrası elde edilen veriler ışığında Türk Irkı'nın morfolojik özellikleri ortaya konmuş ve modern ırk sınıflandırmasında Türk Irkı'nın yeri belirlenmiştir:

> "Türkler'in boyu, ortalamadan az uzundur. Ekseriyet itibarıyla makroskeldirler. Çoğu, brakisefal ve leptorrhiniendir. Göz ve saçlarının rengi umumiyetle ortadır. Türkler'in büyük çoğunluğu, ırk ayrılmalarında Homo Alpinus diye tanınan Avrupa'nın büyük beyaz ırkına mensuptur. Aralarında yine beyaz olan Homo Dinarikus denilen ırkın mensupları da vardır." [53]

---

[51] Akın, s. 192
[52] Toprak, s. 106
[53] Afet İnan, *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 Kişi Üzerinde Anket),* Ankara, 1947, s. 180

Afet Hanım'ın 1939'da savunduğu tezi sayesinde ders kitaplarında geçen Türk insanının sarı ırka mensup mongoloid insanlardan oluştuğu savı antropometrik bulgularla yanlışlanmıştır.

1947 yılında *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu (64.000 Kişi Üzerinde Anket)* adıyla basılan bu yapıt, gerek antropometrik ölçüm yöntemini yaygın biçimde uygulaması ve gerekse bu yöntemle derlenen bulgulara dayanarak çok önemli bir tarihi sorunu tartışmaya açması nedeniyle Türk Antropoloji Tarihi'nde seçkin bir yer edinmeyi başarmıştır. [54]

Yurt dışında Cenevre Tarih ve Arkeoloji Topluluğu (Cenevre, 1936) ve Uluslararası Antropoloji Enstitüsü (Paris, 1937) gibi saygın derneklere üye olan İnan'ın eserlerinden bazıları da şunlardır: *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930), *Mimar Sinan* (1937), *Atatürk'ten Hatıralar* (1950), *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti* (1956), *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (1958), *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri* (1964), *Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları* (1968), *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı* (1972).

Cumhuriyet tarihinin ilk kuşak antropologlarının çalışmaları sayesinde hem antropolojik bilgi üretimine geçilmiştir hem de bu alandaki bilgiler sistemli ve düzenli bir hale getirilmiştir.

[54] Remzi Demir, *Afet İnan ve "Büyük Girişim*" , Türkiye'de Bilim ve Kadın Kongresi Bildirileri, Eskişehir, 2009, s. 68

B) BİYOLOJİ TARİHİNDEKİ YERİ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı düşünce dünyası, birbiriyle hiç ilişkisi olmayan iki farklı düşünce dünyasına ayrılmış durumdadır. Bir yanda yüzyıllardan beri nakledilip gelen geleneksel fikirler, diğer yanda Batı'daki bilimsel gelişmelerden kaynaklanan, bilimsel yöntemle elde edilmiş modern fikirler.[55]

Evrim Kuramı da böyle bir ortamda Osmanlı düşünürlerinin eserlerinde kendini göstermeye başlamıştır. Telif ve tercüme eserlerle kuramı topluma tanıtmaya başlayan bu düşünürler için evrim, Avrupa'da da olduğu gibi, sadece biyolojik yönüyle değil topluma uygulanabilirliğiyle de dikkat çekicidir. Bu tezin yazılış amacı da biyolojik evrimin Osmanlı düşüncesindeki yerini ve Satı Bey'in *Etnografya: İlm-i Akvâm* kitabının giriş kısmında yer verdiği evrim görüşünün kronolojik olarak bu sıralamadaki konumunu göstermektir.

XIX. yüzyılın sonlarında Ahmet Midhat (1844-1912), Şemsettin Sami (1850-1904), Ali Sedad Bey (1859-1900), Hoca Tahsin Efendi (1811-1881) ile başlayan bu süreç, XX. yüzyılın başlarında Baha Tevfik (1811-1914), Suphi Edhem (1880'ler-1920/1923?), Memduh Süleyman, Yahya Halid Bey, Edhem Necdet gibi isimlerin Evrim ve Darwin Teorisi üzerine telif ve çeviri eserleriyle devam etmiştir.

Batı bilimine ve felsefesine hayran olan Ahmet Midhat Efendi, Türkiye'de Evrim Kuramı'ndan ilk defa söz eden yazardır. Hicri 1288 (Miladi 1872/1873) yılında *Dağarcık* dergisinin ikinci ve dördüncü sayılarında yayımlamış

[55] Osman Bahadır, *Osmanlılardan Cumhuriyete Bilim*, İstanbul 2012, s.70

olduğu "Velâdet" ve "Duvardan Bir Sadâ" adlı iki makalesinde bu kurama değinmiştir.[56]

"İnsan" adlı makalesinde insanlığın gelişmişliğinin nedenlerini sorgulayan Ahmet Midhat'a göre, insanın konuşma kabiliyetinin olması, fikir alışverişinde bulunabilmesi veya toplu halde yaşaması insanlığın gelişmesinin nedenleri olamaz. Çünkü bunların birçok hayvan türü için de geçerli olduğu malumdur. Ancak, insanda olup da hayvanda olmayan veya yok denecek kadar az olan özellik "rekabet" etme özelliğidir. Rekabet duygusu her zaman her şeyin en iyisine sahip olmayı emretmektedir. Bu yüzden insanın gelişmişliğinin temelinde rekabet, hırs ve menfaat bulunmaktadır. [57]

"İnsân-Dünyâ'da İnsânın Çıkışı" adlı makalesini de, bir nev' hayvan olan insanın dünya yüzünde nasıl türemiş olduğu konusundaki merakı gidermek amacıyla yazdığını belirten Ahmet Midhat, Lamarck'ın Dönüşüm Kuramı'na dayanarak, orangutanlarla insanların iskeletleri arasında fark bulunmadığını, fakat bunların dört ayak üzerinde insanların ise iki ayak üzerinde yürüdüklerini söylemiştir. Ona göre insan aslında bir cins maymundur, yani maymundan gelmemiştir ve bunun Kur'an-ı Kerim'de betimlenen Yaratılış Kuramı ile bağdaşmayacak bir yönü yoktur.[58]

Şemsettin Sami'nin de 1879 yılında yayımladığı *İnsan* adlı eserinde insanın oluşumunu açıklarken Evrim Kuramı'ndan yararlandığı görülmektedir. "İnsan Nedir?" başlıklı bölümde şunları söylemektedir:

---

[56] Demir, s. 84
[57] Atila Doğan, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, İstanbul 2012, s. 139-140
[58] Demir, s. 84

> "Gerçekten, insanın cismi ahsen-i takvîm üzere yaratılıp, kâffe-i hayvanâttan mükemmel ise de, yine hayvanât envâ'ından pek farklı olmayıp, gerek cismi terkip eden ve mevaddın tabiat ve suret-i terkibi ve gerek cismin beslenmesiyle azâ-i hariciye ve dâhiliyesinin suret, hareket ve vezâif-i insan ile hayvanât-ı sâire bedeninde müşterektir. Bazı hayvanât ve ahvâl-i ruhiyede bile hayvanât-ı sâire ile iştirakı vardır. Ancak akıl ve idrak insana mahsus olduğundan, bu nur-ı manevi kendisini hayvanâttan tefrîk ve temyîz etmeye kâfidir."[59]

"Üçüncü Zaman İnsanları" başlıklı bölümde de Kuzey Amerika ve diğer bazı yörelerde jeologların çalışmaları sonucu bulunan kemikler hakkında şunları söylemesi, insan ortaya çıkmadan önce maymun ile insan arasında bir ara tür olduğu düşüncesine vardığını göstermektedir:

> "Şu kadar var ki bu kemiklerin bir takımı bir cihetten maymun kemiklerine benzedikleri halde, diğer cihetten de insan kemiklerine benzediğinden, o devirde insana şimdiki maymunlardan ziyade karîb bulunmuş bir nev' maymun, veyahut maymun ile insan bedeninde bir nev' hayvan yaşamış olduğuna hüküm olunabilir. Bu hayvana insan ismi verilip verilemeyeceğini bilemezsek de, her halde bunun zuhur-ı beşere bir mukaddime olduğunda şüphe yoktur."[60]

Devlet adamı, tarihçi, hukukçu ve aynı zamanda Osmanlı Dönemi'nin ilk termodinamik kitabının yazarı olan Ali Sedad Bey de 1882'de yayımlanan *Kavâid-i Tahavvülat fî Harekât-i Zerrat* (Parçacıkların Hareketine İlişkin Değişim Kuralları) adlı kitabının son bölümünde Evrim Kuramı'na değinmiş, bu kuramı ilk kez ayrıntılı bir biçimde tanıttıktan sonra eleştirilerini ve kuramı reddetme nedenlerini ortaya koymuştur.

---

[59] Şemsettin Sami, *İnsan*, İstanbul, 1879, s. 6
[60] Şemsettin Sami, s. 18

Ona göre, Darwin'in hem türlerin oluşumunun çok yavaş gerçekleştiğini hem de geçiş biçimlerinin hızla yok olduğunu söylemesi çelişkilidir.[61]

Ali Sedad Bey, Darwin'in insanın maymundan geldiğini söylemediğini ve insanlarla maymunlar arasında benzerlik değil farklılık bulunduğunu şu sözlerle belirtmiştir:

> "Darwin, insan maymundan azma olmayıp gerek insan ve gerek maymun ikisi de diğer bir nev'den gelmiş olduklarını beyan eylemiştir. Böylece insanlarla maymunların karabetlerini ispat için bu iki mahlukun birbirine müşâbehet-i hariciye ve teşrihiyesini tayine çalışmışlardır… Tutalım ki bu iki mahluk cismen yek diğerinin aynısı olsun! Bundan yine Lamarck ve Darwin'in gayretini gütmek isteyenlerin ellerine bir şey geçmez. İnsanın mâ-bihi't-temeyyüz olan nutk silsile-i hayvanâtta asla eseri görülmemiş bir şeydir."[62]

Ali Sedad Bey, Darwin'in teorisini savunmadığını kendi görüşünü de ortaya koyarak şöyle ifade etmiştir:

> "Darwin'in iddiası ise sırf hayalî olup, esasî hiçbir tecrübe ve müşâhedeye müstenid değildir. Bu babda mevcut olan mesleklerin en muvaffıkı yine Darwin'in mesleği olduğundan diğerine tercih olunmalıdır diyenler de var. Ama hakikat öyle değildir: Tabiattaki tahavvülât eşkâl-i mahsusada ve hududu dairesinde vakî olagelmiştir ve tahavvül eden a'râzdır, â'yân değildir."[63]

---

[61] Bahadır, s. 75
[62] Ali Sedad Bey, *Kavâid-i Tahavvülât fî Harekât-ı Zerrat*, İstanbul, 1300, s. 169
[63] Ali Sedad Bey, s. 170

Hoca Tahsin Efendi'nin ölümünden sonra öğrencisi Nadiri Fevzi tarafından 1892 yılında basılan *Tarih-i Tekvîn yâhûd Hilkat* adlı eser de Evrim Kuramı'nı konu edinen bir diğer eserdir. Hoca Tahsin Efendi bu eserinde, cansızları ve canlılarıyla birlikte evrende bulunan bütün varlıkların oluşumunu ve gelişimini açıklamak isteyen genel bir evrim öğretisini oldukça yetkin bir düzeyde işlemiştir. [64]

Bütün türlerin ve cinslerin sürekli olarak dönüşmekte ve evrimleşmekte olduğunu ve bu bilgiye de filoloji, mitoloji, fizyoloji, zooloji, botanik, jeoloji, meteoroloji, astronomi, astrofizik, kimya ve mekanik ilimlerini içeren "Tarih-i Tekvîn (Varoluş Tarihi)" ile ulaşılabileceğini savunan Hoca Tahsin Efendi'nin evrimci olduğu söylenebilir. Doğadaki olgular arasında kaçınılmaz bir neden sonuç ilişkisinin bulunduğunu belirtmesi de bir determinist olduğunun göstergesidir.[65]

Hoca Tahsin Efendi'nin, canlı cansız bütün türlerin oluşumunu açıklamak için Evrim'e başvurması, bütün varlıkların özünde madde ve kuvvet olmak üzere iki temel cevherin bulunduğunu söylemesi, determinist olması ve bilimlere güven duyması yönünden Haeckelci olduğu söylenebilir. Ancak, Allah'ın varlığına ve Allah'ın ezeli, ebedi, değişmeyen ve tüm varlıkların üstünde olduğuna inanması onun Haeckel'den ayrıldığı noktadır.[66]

1880 yılında yayımlanan *Mecmûa-i Ulûm* adlı derginin 5. sayısında yayımlanan "Tarih-i Terakki" adlı makalenin de mütercimi olduğu da düşünülen

---

[64] Demir, s. 78
[65] Demir, s. 72-81
[66] Demir, s. 83-84

Hoca Tahsin Efendi, bu makalede insanların ve toplumların ilerleyiş tarihini, bunun üzerine oluşturulmuş felsefi görüşleri eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. [67]

Bu makalede Darwin'in Evrim Kuramı'nın "doğal ayıklanma (tereccüh-i tabiî)" ve "hayat mücadelesi (müsâbakat-ı hayâtiye)" kavramları biyolojik bağlamlarından çıkarılıp toplumsal bağlam içine taşınmıştır. [68]

Darwinizm'in popülerleşmesinde etkili olan Ludwig Büchner (1824-1899) ve Ernst Haeckel (1834-1919), Osmanlı aydınlarının da düşüncelerinde belirleyici olmuştur. Baha Tevfik ve arkadaşlarının Haeckel'in *Vahdet-i Mevcud: Bir Tabiat Âliminin Dini, Kâinatın Muammaları* adlı eserleri ile Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı ederini Türkçe'ye çevirmeleri ve Osmanlı aydınlarının bu eserlere yoğun ilgisi, Lamarck ve Darwin'in eserlerinin yanı sıra evrim düşüncesinin şekillenmesinde etkili olmuştur.

Üç cilt olarak Türkçe'ye çevrilen Büchner, *Madde ve Kuvvet* adlı eserinde Evrim Teorisi çerçevesinde bütün varlığı açıklayan materyalist bir felsefe sunmuştur. Halkın da anlayabileceği bir tarzda yazılmış olması Osmanlı aydınının tıpkı Batı'da olduğu gibi bu kitaba özel bir ilgi duymasına sebep olmuştur.

Evrim Teorisi'nin Almanya'daki ilk coşkulu savunucusu olan Haeckel, *Vahdet-i Mevcud* adlı eserinde canlı cansız bütün türlerin oluşumunun

---

[67] Bilal Yurtoğlu, *Osmanlı Modern Bilim ve Felsefe Metinleri, Memua-i Ulum Örneği*, Kastamonu, 2014 s.64
[68] Yurtoğlu, s. 83-84

açıklanmasında Evrim Teorisi'nden yararlanmış, hatta ruhun da bu evrimsel süreç sonunda belirginleşip olgunlaştığını söylemiştir.[69]

Baha Tevfik, 1910 yılında *Felsefe Mecmuası* adlı derginin birinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı sayılarında çevirisini yaptığı Haeckel'in *Kâinatın Muammaları* adlı eserinin bazı bölümlerini yayımlamıştır. Yirmi bölümden oluşan bu eserin, dergide kendisine yer bulan bahisleri ise şunlardır: "Kâinatın Muammaları Nedir?", "Tabiatı Tanımak Hususunda Terakki", "Kilise", "Akıl ve İtikat Arasında Münâzaa", "Allah'a İnsan Şekli ve Mahiyeti Verenler", "Antroposantrizm ve Bu Mesleğin Vasıl Olacağı Son Nokta", "Antromorfizm", "Antropolaterizm", "Tekevvüniyete Bir Nazar", "Kainatın Muammalarının Adedi", "Kainatın Muammalarının Halli", "Akıl, Duygu, Keşif ve İlham", "Vücudumuz Nasıl Teşekkül Eder?", "Teşrih-i İnsanî".

"Tekevvüniyete Bir Nazar" başlıklı bahsinde Haeckel, öncesinde açıklamış olduğu antroposantrizm, antropomorfizm ve antropolaterizm mesleklerine, vahdet-i mevcud anlayışı üzerine kurulu kâinat ilminin karşı olduğunu belirtmiştir. Ona göre kainat ilmi, bütün âlemleri ve tabiatı açıklayıcı bir ilimdir ve ortaya koyduğu bilginin doğruluğunu ölçecek aletlere de sahiptir.

Âlemin tarihini on iki madde halinde açıklarken insanın kainattaki yerini de belirten Haeckel için insan, küçük ve zayıf bir varlıktır, adeta bir "hiç"tir. Haeckel, insanın oluşum sürecini de şu maddelerde ortaya koymuştur:

---

[69] Ernst Haeckel, *Vahdet-i Mevcud: Bir Tabiat Âliminin Dini*, Çev. Baha Tevfik, Ahmet Nebil, Sadeleştirenler Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, Ali Utku, Konya, 2014, s. 12

"Madde 8: Hayatın tedrici tekamülü nazariyesine (processus biogenetique) tab' olarak gittikçe serpilen ve mükemmelleşen hayvanlar arasında en ziyade "zatü'l-fekare" olanlar temeyyüz etmiş ve diğerlerini geçmiştir.

Madde 9: "Zatü'l-fekare" olanlar arasında da uzun bir müddet sonra, iptidai yılanlar ve kurbağalar gibi "kanı soğuk" hayvanlar ve nihayet "memeliler" temeyyüz etti.

Madde 10: Bu sınıfın içinde de en ziyade kemal ibraz eden maymunlar olmuştur. Bu kemal üçüncü devrenin bidayetinde ve takriben üç milyon sene evvel vakî olmuştur.

Madde 11: Maymunlar arasında insan en ziyade rüchân kesb etti. Bu mazhariyet üçüncü devrenin nihayetinde idi ve o zamana kadar en mükemmel mahluk olmak üzere "antropoid" denilen bir nev' maymunlar vardı."[70]

Subhi Edhem, 1911 yılında *Felsefe Mecmuası*'nda yer alan "Lamarck ve Lamarckizm" başlıklı yazı dizisini, üzerinde bir takım değişiklikler yaparak *Lamarckizm* adıyla 1914 yılında yayımlamıştır.[71]

Lamarck'ın ve çalışmalarının öneminden, doğa bilimlerine yaptığı katkıdan bahseden Subhi Edhem'e göre, Lamarck Darwin kadar gözlem ve deney yapamamış ise de zekâsındaki şiddet ve zengin fikirleri sayesinde Darwin'e ve Darwincilere meşgul olunacak iyi bir mevzu bırakmıştır. Canlı varlıkların değişime uğradıklarını en basit ve yalın biçimde anlatan da Lamarck'dır.[72]

---

[70] Ernest Haeckel, "Kâinatın Muammaları", Çeviren: Baha Tevfik, *Felsefe Mecmuası*, c.1, s.3, İstanbul 1326, s. 43-44
[71] İnan Kalaycıoğulları, "Subhi Edhem ve Lamarckizm Adlı Eseri", *Dört Öge*, Sayı 4, Ekim 2013, s. 83
[72] Kalaycıoğulları, s. 100

Subhi Edhem, Lamarck'ın paleontolojiye dayanarak ortaya koyduğu "bugün mevcut olan türlerin eskiden mevcut olup sonradan yok olmuş türlerden meydana geldiği" görüşünün, doğa felsefesinde bir çığır açtığını belirtmiştir. Ona göre Lamarck, "canlılar çevreye uyumun etkisiyle nesilden nesile kesintisiz olarak değişime uğramıştır." diyerek "başkalaşım kuramı"nın üç önemli unsurundan biri olan "uyum"u ortaya koymuştur. Diğer iki unsur, evrim ve kazanılmış karakterlerin aktarımıdır. Subhi Edhem, bu hususta şunları söylemiştir:

> "Bu üç rüknün fende ne gibi bir inkılab yaptığı ta'kib edilirse insan hayrete düşer. Beşeriyeti efsanevi bir akîdeden en açık ve sade ta'biriyle edyânın mugalâtasından kurtardığı için kıymeti cihan değer."[73]

Subhi Edhem'e göre, Lamarck'ın Evrim Kuramı şöyle özetlenebilir:

> "Lamarck' a nazaran, evvelâ evâilde zevi-l-hayât bugün bizim gördüğümüz şekilde yaratılmadı. İbtidâda hayât tekevvün-i bi-zâtihi ile zâhir oldu. Hayâtdan evvel tabîatda mâdde acsâm-ı câmide halinde idi. Bu ecsâm aynı zamanda kuvvete tâbi'di. Mâdde-i hayâtiyye bu kuvvet yardımıyla vücûda geldi. Menşe'de kuvvetlerin hareketi dâimî idi. Mâdde-i hayâtiyye bu târihten itibaren kendisin teşkil etdi. En evvel Arz'ı işgâl eden mâdde-i hayâtiyyenin şekli bir kütleden ibâretdi. Bünyesi ise protoplazma kütlesinden başka bir şey değildi. Zevi-l-hayâtda doğan ihtiyâc, uzuvları husûle getirdi. Yine ihtiyâcla fa'âliyet arttı. Fa'âliyetin tezâyüdüyle uzuvlar tekâmül etdi; şekillerini mükemmelleştirdi.[74]

[73] Kalaycıoğulları, s. 101
[74] Kalaycıoğulları, s. 103

Çevreye uyum konusunun tam olarak anlaşılabilmesi için Lamarck'ın *Zooloji Felsefesi* adlı eserini bilmenin gerekli olduğunu söyleyen Subhi Edhem, bu kitapta türlerin çevreye uyumunun iki biçimde açıklandığını belirtir: Doğaya aykırı ve Doğal olan uyum. İlk usüle göre, çevreye uyum, ilahî olan ve önceden ispat edilmiş bulunan bir ahenge atfedilmektedir. Ancak Lamarck, buna karşı çıkmış ve çevreye uyumun doğal bir yöntemle açıklanabilmesi için yedi ilke kabul etmiştir: dış çevrenin etkisi, alışkanlık, alışkanlığın giderek tükenmesi, veraset, çaprazlama, bir türün çok zararlı bir çevre tarafından yok edilmesi, rakip türler vasıtasıyla bir diğer türün ortadan kaldırılması.

Yedinci ilkede belirtilen bu gözlem Darwin tarafından "yaşam mücadelesi" olarak daha açık bir şekilde izah edilmiş ve ortaya konmuştur. Ancak Subhi Edhem'e göre Lamarck'ın yaşam mücadelesi hakkında fikir sahibi olmadığı söylenemez. Çünkü Lamarck'ın 1792 tarihli bir eserinde şu cümle geçmektedir: "Beşer daima hemcinsi ile mütemâdî bir harp halindedir ve her vesile ile onu mahva uğraşır."[75]

Subhi Edhem, kitabını Lamarck'ın görüşünü özetler nitelikteki şu sözlerle bitirmiştir:

> "Lamarck bugünkü mevcûdların bir hâlik tarafından değil belki tekevvün-i bi-zâtihi vasıtasıyla vücûd bulup tedrîcen muhîte uyarak bu hale geldiklerini musirr-âne söylemiştir."[76]

[75] Kalaycıoğulları, s. 109
[76] Kalaycıoğulları, s. 114

Subhi Edhem'in, 1911 yılında yayımlanan *Darwinizm* adlı eseri de şu konulardan oluşmaktadır: İcmal-i Tarih, Menşe-i Envâ', Tahavvül Kanunları, Mübareze-i Hayat, Istıfa, Veraset, Tasallüb.[77]

Evrim teorisinin kısa bir tarihini sunarak kitabına başlayan Subhi Edhem, Evrim Teorisi'ne karşı çıkılmasının temel nedeninin "eşref-i mahluk" olarak kabul edilen insanın bu sürece dâhil edilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.[78] Ancak ona göre bu karşı çıkışın bir ehemmiyeti yoktur, çünkü avamın hissiyatı basit, efkârı sabittir ve avamın fikri kendisinin değil, ona hükmedenindir. Önemli olan gücü ele geçirmektir zira halk kuvvete boyun eğendir.

Lamarck'ın çizgisinden uzaklaşmadan Darwinci teoriye yakın bir evrim anlayışını benimseyen Subhi Edhem, "ıstıfa pek haşindir, o kendisine acımayana merhamet etmez. Zayıflar onun bazîcesidir. Hak kavînindir." diyerek evrimde doğal ayıklanmanın rolü olduğunu da kabul etmiştir.[79]

Yaşam mücadelesi sonucunda kazanılan vasıfların ikiye ayrıldığını düşünen Subhi Edhem'e göre, fıtrî olan vasıflar neslin özelliklerinin sürekliliğini sağlayan vasıflardır. Kazanılmış vasıflar ise yeni nesillerin ortaya çıkmasını sağlar ve ayıklanma, çevrenin etkisi, organların faaliyeti ya da dumura uğraması ve tasallüb gibi etkenlerin yardımıyla nesillerin organlarında görülen değişikliklerdir. Bu değişikliklerde ebeveynin etkisi yoktur.[80]

---

[77] Bahadır, s. 79
[78] Doğan, s. 186
[79] Doğan, s. 190
[80] Doğan, 195

Subhi Edhem, bir ırkın üstün olabilmesinde verasetle beraber tasallübün de büyük rol oynadığını, ayrıca tasallübün eski ırkların yok olmasında ve seksüel seçmede de etkili bir unsur olduğunu belirtmiştir.

Memduh Süleyman'ın ise Evrim Teorisi'ne ilişkin çeviri bir eseri mevcuttur. 1911 yılında Edward Hartmann'ın Darwin'e ve Evrim Teorisi'ne eleştiri niteliğindeki *Darwinizm* adlı eserini çevirip yayımlaması ve literatüre kazandırması önemlidir.

Hartmann'a göre, doğal ayıklanmayı evrimleşme sürecinin tek nedeni olarak görmek yanlıştır. Doğal ayıklanma da, yaşam mücadelesi, canlıdaki değişim kabiliyeti ve canlılardaki değişikliklerin verasetle bir sonraki nesle aktarılması ile beraber evrimin bir basamağını oluşturmaktadır.[81]

Yaşam mücadelesini doğadaki dengeyi ve uyumu sağlayan bir unsur olarak gören ve bu mücadelenin sadece olumsuz doğa şartlarıyla sınırlı olmayıp canlıların birbiriyle ilişkilerini de içerdiğini belirten Hartmann'a göre, yaşam mücadelesi sonucunda bireyler kuvvet ve sağlamlıklarını kazanmaktadırlar. Yaşam mücadelesi Darwin'in dediği gibi sadece canlıların birbiriyle öldürücü bir şekilde mücadele etmesinden ibaret olamaz. Çünkü bu durum herkesin herkese düşmanlığını doğuracak ve bu da toplumsal huzurun sağlanamamasına neden olacaktır.[82]

Kullanılan organların gelişip başkalaşması ve kullanılmayanların dumura uğrayıp kaybolması teorisini de dimağın dışındaki organlar söz konusu olduğunda bilimsel bulmayan Hartmann, türe ait içgüdülerin zekanın faaliyetiyle değiştiğini ve

---

[81] Doğan, s. 193
[82] Doğan, s. 193-194

bu değişikliklerin süreklilik göstermesi, alışkanlık haline gelmesi sonucunda da veraset yoluyla sonraki nesillere aktarıldığını belirtmiştir.[83]

Hartmann, seksüel ayıklanma ile doğal ayıklanmanın birbiriyle bağlantılı ve uyumlu olduğunu, doğal ayıklanmada rekabet sonucu bireyin hayatı korunurken seksüel ayıklanmada üreme sürecinde sağlıklı ve güçlü nesillerin elde edildiğini de ifade etmiştir.[84]

Yahya Halid Bey de 1912 yılında *Şehbal* dergisinde yayımlanan "Darwin" başlıklı makalesinde, Darwin'in ve Lamarck'ın Evrim Teorilerini karşılaştırmıştır.[85]

Yahya Halid Bey'e göre, Lamarck "Canlılar bulundukları ortama uymak için değişim geçirirler." derken Darwin, "Canlılar değişim geçirebildikleri için ortama uymuşlardır." demektedir. Darwin'in zayıf noktası da budur. Çünkü Darwin değişim geçirmenin sebebini tesadüfe bırakmıştır. Hâlbuki tabiatta tesadüf olmaz.[86]

Edhem Necdet ise "Uzviyetlerde Tekâmül Kanunları" ve "Cemiyetlerde Tekamül Kanunları" başlıklarıyla iki ana bölümden oluşan *Tekamül ve Kanunları* (1913) adlı eserinin giriş kısmında amacını şöyle açıklamıştır:

> "Bu eseri vücuda getiren sa'y evvela uzviyetlerin tekâmül kanunlarını tetkikten ibaretti. Maksat cemiyetlerin tekâmül kanunlarını mütalaa ederek ait olduğumuz cemiyete nafî' fikirler bulup göstermekti. Fakat cemiyetlerin istihalesinde aranılan meseleler ümid edildiği kadar halledilemedi. Ne kadar aciz olursa

---

[83] Doğan, s. 199-200
[84] Doğan, s. 202
[85] Bahadır, s. 83
[86] Bahadır, s. 85

olsun sa'yın faidesiz kalmasına tahammül edilemeyerek nihayet kitap şeklinde meydana çıkarıldı."[87]

"Evrimin Tarihçesi" başlıklı bölümde, Eski Yunan filozoflarının, Batılı âlimlerin evrim fikrini idrak ettiklerini ancak Hristiyanlığın doğuşuyla bu ışığın söndüğünü ve XVIII. yüzyılda evrim konusunun üzerinde tekrar düşünülmeye başlandığını belirtmiştir. Linneaus ve Goethe'den sonra Lamarck'ın, Evrim Teorisi'ni temellendirmeye çalıştığını ve Lamarck'a kadar olan doğa tarihi âlimlerinin tür ve cins arasında yalnız farklı özellikler aradığını ve canlıların ortak vasıflara sahip olduklarını dikkate almadıklarını belirtmiştir.[88]

"Darwin'in Evrim Düşüncesi" başlıklı bahsinde de şunları söylemiştir:

"Darwin pek çok vakaya istinaden kavî, kat'i, sarih bir lisan ile tekâmülü tabiatşinasanların nazar-ı dikkatine vaz'ettiğinden dolayı idi ki pek çok gürültüyü mucib oldu, hasmasıyla kendi arasında cidal fırtınaları açıldı. Bu suretle tekâmül fikri nazarîlikten kurtuluyor, müşahede üzerine müesses hakikat-i müsbete mahiyetini alıyordu. Tekâmül ve ıstıfa aynı zamanda kabul edilmiştir. Mübarezenin o derece hamali olmasına sebep ıstıfa olmayıp – bütün ameli ve nazari netayiciyle – tekâmül idi."[89]

"Veraset" başlıklı bölümde kalıtımın evrimde en önemli rolü oynayan neden olduğunu belirtmiş ve eklemiştir:

"Tekamül, uzviyetlerin neşv ü nema esnasında kazandıkları yeni tahavvülerin nesilden nesile ırsen intikali ve nev'in hazine-i verasetinde tedricen terakümü ile mümkün olmuştur."[90]

---

[87] Edhem Necdet, *Tekâmül ve Kanunları*, İstanbul, 1913, s. 7
[88] Edhem Necdet, s. 14
[89] Edhem Necdet, s. 24
[90] Edhem Necdet, s. 75

Edhem Necdet'e göre, kazanılmış karakterlerin sonraki nesillere aktarılması meselesi verasetin en önemli ve en dikkat çekici konusudur. Kullanılan organlar güçlenirken kullanılmayan organların dumura uğraması her gün görülen olaylardandır. Edhem Necdet bu konuyu örneklerle açıklamıştır:

> "Demircilerin adeleleri kavî, amelenin elleri nasırlaşmış olur. El işi yapanlarda eller küçülür. İdman ile en muhtelif melekeler kazanılır. Her şahsın san'âtı kendi simasında intibâ' eder. Tuyur-ı şâtiyenin bacakları, zürafanın boynu uzamıştır. Karanlıkta yaşayan uzviyetlerde gözler, sürünenlerde atrâf, gıdasını çiğnemeyenlerde dişler, balinada arka ayaklar dumur etmiştir."[91]

Doğal ayıklanmayı evrenin her yerinde geçerli olarak kabul eden Edhem Necdet, hayatın sonsuz bir savaş, tabiatın ise bir savaş meydanı olduğunu ve bu savaşta her zaman zayıf olanın kaybedeceğini belirtmiştir. Ona göre, "Tabiat bî-rahmdir, kendilerini muhafazaya muktedir olamayanların heder ve helakına acımaz. Yalnız en faal, en mukavim olanlar hakk-ı hayâta maliktir."[92]

Satı Bey ise 1908 taş baskılı *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı kitabının giriş bölümünde evrim ile ilgili görüşlerini açıklamıştır. Satı Bey insanın ne olduğu konusunda şunları söylemiştir:

> "İnsan – hayat, his ve hareket sahibi olduğuna göre şüphe yok ki – hayvanât cümlesindendir; vücudu bir takım ensice ve musavvirattan müteşekkil, haricen bir satha nazaran mütenazır, kadid-i dahili, meşime, hayvanât-ı nesciye-i mezducenin fekariyye

[91]Edhem Necdet, s. 99
[92] Edhem Necdet, s. 33

şubesinin sedye sınıfına, meşimiye-i zatü'l-ezfar kısmına mensuptur."[93]

Satı Bey'in bu tanımıyla biyolojiye ve taksonomiye ne kadar hakim olduğunu da görmekteyiz. Ne Şemsettin Sami, ne Osman Bey, ne de diğer bu alanda görüş bildiren düşünürler böylesi ayrıntılı bir tanım vermiştir.

Satı Bey daha sonra, insanları maymunlarla aynı sınıfa (primat) dahil eden Linneaus'un tasnifinin mi yoksa insanları iki elliler zümresine hayvanları ise dört elliler zümresine yerleştiren Cuvier'in tasnifinin mi doğru olduğunu anlamak için insan ve maymunlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Fizyolojik ve anatomik olarak insan ve hayvanların büyük benzerlikler taşıdığını söyleyen Satı Bey, bu benzerliklerin insansı maymunlarla (orangutan, goril, şempanze, jibon) insanlar arasında daha güçlü olduğunu hatta insansı maymunların adi maymunlardan ziyade insana yakın olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar ile insansı maymunların beynin yapısı, kafatası, kafanın duruşu ve istikameti, kafatasının omurga ile bağlantısı, dişlerin miktarı, karaciğer, akciğer, pelvis, tırnakların şekli ve tarzı bakımından benzerlik taşıdığını belirtmiştir. Satı Bey bu incelemesinden şu sonucu çıkarmıştır:

> "Velhasıl, insanları maymunlardan – teşekkülat-ı bedeniye itibariyle – ayrı bir zümre ad ettirecek hiçbir sebep yoktur."[94]

---

[93] Mustafa Satı Bey, s. 14
[94] Mustafa Satı Bey, s. 19

Bazı âlimlerin insanın bedensel yapısı itibariyle primat sınıfına dâhil edilebileceğini ancak manevi özellikleri bakımından insanla hayvan arasında büyük farklar olduğunu savunduklarını da belirten Satı Bey'e göre, insan ile hayvan arasındaki manevi farklılıklar mutlak ve kati değil, nisbidir. Akıl ve zekâ sadece insanlara mahsustur, hayvanlar bu yetilerden yoksundur demek yersizdir. Hayvanlarda da muhakeme, mukayese, temellendirme gibi yetiler vardır. Hayvanlarla insanlar arasındaki fark nitelik değil, nicelik ve derece farkından ibarettir.

Şemsettin Sami ve Osman Bey, akıl ve zekânın sadece insana özgü nitelikler olduğunu ve bunların insanı hayvandan üstün kıldığını belirtmişlerdir.

Satı Bey'e göre insanı hayvandan daha imtiyazlı hale getiren nutuk, konuşmadır. İnsanın bu derece olgunlaşması ve ilerleme göstermesinin nedeni de budur. Hayvanda da insanda olduğu gibi konuşma cihazları mevcuttur, ancak insanın dili daha hareketli olduğu için konuşma daha kolay gerçekleşmektedir. Hayvanlar da bir takım sesler çıkararak diğerlerini dertlerini anlatabilmektedir. Bu sebeple nutuk, insanı hayvandan ayırt eder ancak ondan farklı kılmaz.

Satı Bey'e göre estetik kavrayış, ahlaki ve dini davranışlar ile alet yapabilme ve kullanabilme yeteneği de insanı hayvandan kesin bir şekilde farklı kılan özellikler olarak görülmemelidir. Satı Bey bunun nedenini de şöyle açıklamaktadır:

“Velhasıl: hasâil-i maneviye itibariyle insan hayvanâttan büsbütün hariç değildir; bütün ahvâl-i fikriye-i beşeriyenin basit bir şekli, ibtidai birer tohumu hayvanâtta da mevcuttur.”[95]

Satı Bey, kitabının “Türlerin Birliği veya Çokluğu” başlıklı bahsinde “İnsanlar bir türe mi, birkaç türe mi mensuptur?” sorusuna yanıt vermeden önce ırk ve türü açıklamaya çalışmıştır.

Linneaus ve Cuvier’in görüşlerine göre, her tür ayrı ayrı yaratılmış ve başlangıçta ortaya çıkışlarından itibaren diğer türlerden büsbütün ayrı ve sabit kalmışlardır. Tür, ortak bir asıldan meydana gelen mahlukların genel halidir; ırk ise, bunun çeşitli kısımlarını oluşturur. Lamarck ve Darwin’e göre ise, ırk ve tür arasında kesin bir sınır yoktur. Irkların ve türlerin özellikleri arasındaki fark bir derece farkından ibarettir.

Satı Bey de ırkları ve türleri, özellikleri bakımından benzerlik ve farklılıklarının derecesini ortaya koyarak ayırt etmek gerektiğini söylemiş ancak bu ayrımın da kesin ve pek önemli bir ayrım olmayacağının farkında olunmasını belirtmiştir.

Irk ve tür meselesi kapsamında ortaya konulan monogenizm, poligenizm ve transformizm görüşlerine de kısaca yer veren Satı Bey’e göre, bu üç görüşün ortak noktası insanların şimdi başlangıçtaki hallerinden farklı olduklarını savunmalarıdır. Peki, bu değişim nasıl olmuştur? Nasıl ki, hayvan ve bitkilerin ırkları insanlar tarafından seçme (ıstıfa) yoluyla değişime uğratılıyorsa, insan ırkları da çevrenin tesiriyle değişime uğramaktadır. Hayat mücadelesinden üstün olarak ayrılan ırklar

[95] Mustafa Satı Bey, s. 24

daha çok ve daha kuvvetli zürriyetler bırakacaklardır. Satı Bey şurası da tabiidir ki demiş ve eklemiştir:

> "Bu suretle teşekkül eden ırkların ihtilat ve tasallübü de melez bir takım evsaf ve zuhuruna bi netice insanlar arasındaki tehallüfatın bir kat daha tezayüdüne sebep olmuştur."[96]

Anlaşılan odur ki Satı Bey de Darwin'in Evrim Kuramı'nı benimseyenler arasındadır.

[96] Mustafa Satı Bey, s. 36

SONUÇ

XVIII. yüzyılda Aydınlanma ile beraber hızlanan felsefe ve bilimlerdeki gelişmelerden antropoloji alanındaki çalışmalar da etkilenmiş, ancak bu alanın akademik bir disiplin haline gelmesi bir yüzyılı bulmuştur. Antropolojinin beşeri bir bilim olarak tarih sahnesine çıkışı Batı'da XIX. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu yüzyılda "öteki" olana duyulan ilgi ve merak, sömürgeciliğe bağlı olarak hızla artmış, antropologlar da bu yönde araştırmalar yapmışlardır. Özellikle Lewis Henry Morgan'ın (1818-1881) akrabalık üzerine yaptığı çalışmalar ve Edward Burnett Tylor'ın (1832-1917) yaptığı bütünleştirici "kültür" tanımı XX. yüzyıl antropolojisinde de etkisini göstermiştir. Bu dönemdeki dört isim, bu alana olan katkıları sebebiyle kurucu isimler olarak anılmaktadırlar. Bunlar, Franz Boas (1858-1955), Bronislaw Malinowski (1884-1942), A. R. Radcliffe-Brown (1881-1955), Marcel Mauss'tur (1872-1950). Boas antropoloji literatürüne "kültürel görececilik" terimini, Malinowski "katılımcı gözlem" yöntemini, Radcliffe-Brown "yapısal-işlevselcilik" yaklaşımını kazandırmıştır. Mauss ise "armağan" üzerine yazdığı yorumlayıcı yazısıyla Derrida, Bourdieu ve Baudrillard gibi düşünürleri etkilemiştir.[97]

Mauss'un, Deniker'in *Les races et les peuples de la terre: Elements d'antropolologie et d'ethnographie,*1900 (Yeryüzünün Irkları ve Halkları: Antropolojinin ve Etnografinin Temelleri) adlı kitabı için yazdığı dört sayfalık eleştirisi de önemlidir ki Deniker'in bu kitabı Satı Bey'in de yararlandığı kaynaklar arasındadır. Mauss bu kitap için "mükemmel bir etnografik ve antropolojik metin" ifadesini kullanmıştır. [98]

---

[97] T. Eriksen ve F. Nielsen, *Antropoloji Tarihi*, Çeviren: Aksu Bora, İstanbul, 2012, s. 59-84
[98] Zafer Toprak, Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji, İstanbul, 2012, s. 32

Osmanlı Aydınları da bu gelişmeleri, bu yeni bilimi göz ardı etmemişlerdir. XIX. yüzyılın son çeyreği itibariyle Batı kaynaklı eserleri tercüme etmeye başlamışlar, telif ve tercüme eserlerle bir literatür oluşmasına ön ayak olmuşlardır.

İlk olarak Ahmet Vefik Paşa *Hikmet-i Tarih* adlı eserinde "etnografya" terimine yer vermiş, sonra Şemsettin Sami jeoloji bilgisinin ağırlıkta olduğu *İnsan* ve *Yine İnsan* adlı eserlerinde fizik antropoloji konularına değinmiştir. Osman Bey ise, hocası Andreas David Mordtmann'ın etnografik gözlemlerini aktardığı ders notlarını derleyerek kitabını oluşturmuştur.

Bizce Satı Bey'in yeniliği ve özgünlüğü de burada ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı eseri fizik antropoloji, sosyal antropoloji ve etnografya bilgisinin düzenli ve sistemli bir şekilde ve akıcı bir üslupla aktarılmış şeklidir. Batı'nın o dönemki antropoloji bilgisine hâkim olduğu anlaşılan Satı Bey, iyi bir eğitimci olmanın da getirisiyle, anlaşılır bir dille, resimler, şekiller, haritalar kullanarak eserini ilgi çekici bir halde öğrencilerine sunmuştur.

Satı Bey'in eserinde yer verdiği Evrim Kuramı hakkındaki görüşleri de o dönemdeki evrim algısı hakkında bize fikir vermektedir. Irk ve tür kavramları arasındaki farklılık üzerinde durması, bu kavramların nasıl anlaşıldığı ve zaman içinde ne gibi değişikliklere uğradığını gözler önüne sermesi tarihsel süreci sunması bakımından önemlidir. İnsan ve maymun arasındaki farkların mutlak değil nisbi olduğunu vurgulayan, yaşam mücadelesi ve ıstıfanın (ayıklanma) doğada etkili olduğunu savunan Satı Bey'in Darwinci olduğunu söylemek mümkündür.

Eserinin sonunda yararlandığı kaynakları belirten Satı Bey, böylece eserini diğer antropoloji ile ilgili eserlerden de farklı kılmıştır. Kaynakçasını incelediğimiz zaman rahatlıkla söyleyebiliyoruz ki, Satı Bey, Batı'da antropoloji alanında yetkin olan bilim insanlarının önemli eserlerinden, orijinal dillerinde faydalanmıştır. Bu isimler ve eserler şunlarıdır:

Jean-Louis Armond De Quatrefages de Bréau (1810-1892), *L'espéce Humaine* (İnsan Türü), 1877, *Dictionaire de science antropologiques* (Antropolojik Bilimler Sözlüğü), *Histoire Générale des Races Humaines - Introduction a l'etude des races humaines* (İnsan Irklarının Genel Tarihi – İnsan Irkları Hakkında Bir Araştırmaya Giriş), 1887

Louis Figuier (1819-1894), *Les races humaines* (İnsan Irkları), 1872

Louis Gabriel de Mortillet (1821-1898), *Le Préhistorique* (Prehistorya), 1882

Paul Topinard (1830-1911), *L'antropologie* (Antropoloji), 1895

Jean-Marie Charles Letourneau (1831-1902), *La Psychologie Ethnique* (Etnik Psikoloji), 1901, *L'evolution Politique dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Siyasi Evrim), 1890, *L'evolution du mariage* (Evliliğin Evrimi), 1891, *L'evolution de la propriété* (Mülkiyetin Evrimi), 1889, *L'evolution de la morale* (Ahlakın Evrimi), 1887, *L'evolution religieuse dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Dinin Evrimi), 1898, *La guerre dans les diverses races humaines* (Farklı İnsan Irklarında Savaş), 1895, *La sociologie d'aprés l'ethnographie* (Etnografyanın Ardından Sosyoloji), 1892

Joseph Deniker (1852-1918), *Les races et les peuples de la terre: Elements d'antropolologie et d'ethnographie* (Irklar ve Yeryüzü İnsanları: Antropoloji ve Etnografya Unsurları), 1900

René Verneau (1852-1938), *Les Races Humaines* (İnsan Irkları), 1890

Bu listeden de anlaşılacağı üzere Satı Bey, en çok de Quatrefages ve Letuorneau'dan faydalanmıştır. Paris Bilimler Akademisi üyesi de olan Quatrefages'in zooloji, doğa tarihi, antropoloji, etnografya alanlarında önemli eserleri bulunmaktadır. Letourneau da evlilik, aile, savaş, ahlak, din üzerine olan kitaplarıyla etnografya ve antropoloji alanında saygın isimlerden biridir.

Satı Bey'in eserinde karşılaştırmalı anlatıma ve örneklendirmeye başvurması, disiplinler arası bir bakış açısına ve konuya hakim olduğuna da işaret etmektedir. Bir bilim adamı titizliği ile nesnel bir şekilde konuyu inceleyen Satı Bey, bu eseriyle antropoloji biliminin geniş çevrelerce tanınmasında etkin bir rol oynamıştır. Bu sebeple, Satı Bey'in Türk antropoloji ve biyoloji tarihinde önemli bir yeri olduğunu düşünmekteyiz.

Ülkemizde biyoloji ve antropoloji tarihi ile ilgili çalışmalar yeni yeni başladığı için, bu bilimlerin tarihlerine ilişkin bilgimizin eksik olduğu yadsınamaz. Bu nedenle, ancak süreç içerisinde yapılacak olan metin çalışmalarına dayalı araştırmalarla biyoloji ve antropolojinin tarihi olması gerektiği gibi aydınlanabilecektir. Dolayısıyla bilim tarihçilerinin görevi, tarihimize yön veren temel antropoloji ve biyoloji yapıtlarını belirlemek ve bu eserlerin bilim tarihindeki

yerini saptamaktır. Bu genel manzara ortaya konulmadıkça genelleme yapmaktan kaçınılmalıdır.

Diğer taraftan antropoloji çalışmaları ile milliyetçilik ideolojisinin gelişimi arasında da yakın bir ilişki olduğu, bu iki alanın karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendiği görülmektedir. Bu nedenle, Satı Bey'in Arap milliyetçiliğinin kurucu ideologlarından olmasını yadırgamamak gerekir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda antropoloji araştırmaları ile milliyetçilik ideolojilerinin paralel gelişimlerine odaklanıldığı takdirde, daha önce farkına varılmamış bazı noktaların aydınlığa kavuşturulacağı tahmin edilebilir.

ÖZET

Batı'da XIX. yüzyılda akademik bir disiplin halini alan antropoloji bilimi, Osmanlı Aydınlarının çalışmalarına da bu yüzyılın son çeyreğinde konu olmaya başlamıştır. Çok geniş ve dinamik bir alana sahip olan bu bilim, Osmanlı eğitim dünyasında da kendine yer bulmuştur. Çalışmamızda 1908-1909 eğitim-öğretim döneminde Mülkiye Mektebi'nde etnografya dersini veren Mustafa Satı Bey'in *Etnografya: İlm-i Akvâm* adlı ders kitabı incelenmiştir. Bu eserin antropoloji alanında yazılmış diğer eserlerden farkı ortaya konmuştur. Antropoloji ve biyoloji tarihindeki yerini göstermek ve önemini değerlendirmek amacıyla da antropolojinin ve Evrim Kuramı'nın tarihsel gelişim süreçleri gösterilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

Science of anthropology that turned into an academic discipline in the 19th century has become the subject of the Ottoman intellectuals since the last quarter of that century. This science which has a very wide and dinamic field also found a place in the world of education of the Ottoman. In our dissertation, the textbook named *Etnografya: İlm-i Akvâm* which belongs to Mustafa Satı who was giving lectures in Mülkiye Mektebi between 1908-1909 has been analysed. The diversity of this work from the others written in the field of anthropology has been presented. The processes of development in anthropology and the Evolution theory have been tried to be introduced for the purpose of pointing out and determining its importance in the history of anthropology and biology.

KAYNAKÇA

Ahmet Vefik Paşa, *Hikmet-i Tarih*, Sadeleştirenler: Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, Ali Utku, Konya, Çizgi Kitabevi, 2013

Akca, Ümit, *Sosyoloji'nin Türkiye'ye Girişi: Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*, Birinci Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2013

Akın, Galip, *Antropoloji ve Antropoloji Tarihi,* Ankara, Tiydem Yayınları, 2011

Ali Sedad Bey, *Kavâid-i Tahavvülât fî Harekât-ı Zerrat*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1300 h.

Arsel, İlhan*, Arab Milliyetçiliği ve Türkler*, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1973

Ata, Bahri, "Modern Eğitim Karşısında İki Aydın: Abdülkayyum Nasıri ve Selim Sabit Efendi", *Avrasya'da Türk Dili ve Tarihi Eğitimi Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, s. 254-267, İstanbul, 2013

Atay, Tayfun, "Kavramlar Kargaşası Bilimdalları Çatışması: Türkiye'de ve Dünyada "Sosyal İçerikli" Antropolojiyi Adlandırma Sorunu", *Folklor/Edebiyat*, cilt 6, sayı 22, 2000, s. 135-161

Aydın, Suavi, "Arkeoloji ve Sosyolojinin Kıskacında Türkiye'de Antropolojinin "Geri Kalmışlığı"", *Folklor/Edebiyat*, cilt 6, sayı 22, 2000, s. 17-42

Bahadır, Osman, *Osmanlılardan Cumhuriyet'e Bilim*, Birinci Baskı, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2012

Başoğlu, Muzaffer Şerif, *Irk Psikolojisi*, İstanbul, Üniversite Kitabevi, 1943

Berkes, Niyazi, *Arap Dünyası'nda İslamiyet, Milliyetçilik ve Sosyalizm*, İstanbul, Köprü Yayınları, 1969

Büchner, Louis, *Mâdde ve Kuvvet*, Çev: Baha Tevfik, Ahmet Nebil, Sadeleştirenler: Kemal Kahramanoğlu, Ali Utku, Konya, Çizgi Kitabevi, 2012

Demir, Remzi, "Afet İnan ve "Büyük Girişim"", *Türkiye'de Bilim ve Kadın Kongresi Bildirileri*, Eskişehir, 2009

Demir, Remzi, "Afet İnan ve Türk antropoloji Tarihindeki Yeri", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 185, 2009, s.41-48

Demir, Remzi, *Philosophia Ottomanica*, cilt 3, Ankara, Lotus Yayınları, 2007

Doğan, Atila, *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*, Birinci Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2012

Edhem Necdet, *Tekamül ve Kanunları*, İstanbul, Matbaa-i İctihad, 1913

El-Husri, Mustafa Satı, *Dürûs-ı Eşya I*, İstanbul, 1327

El-Husri, Mustafa Satı, *Dürûs-ı Eşya II*, Selanik Matbaası, İstanbul, 1330

El-Husrî, Mustafa Satı, *Etnografya*: *İlm-i Akvâm*, İstanbul, Kütübhane-i İslam ve Askeri, 1911

El-Husri, Mustafa Satı, *Fenn-i Terbiye*, Cilt 1, Kütübhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1325

El-Husrî, Mustafa Satı, *Ma'lûmât-ı Zirâiyye,* Karabet Matbaası, İstanbul, 1322

El-Husri, Mustafa Satı, *Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Fizik ve Kimya, Tatbîkat-ı Zirâiyye, Sınâiyye, Sıhhıye ve Beytiyye*, İkinci Basım, Kütübhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1327

El-Husri, Mustafa Satı, *Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Târîh-i Tabîî ve*

Tatbîkatı, Üçüncü Baskı, Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İstanbul, 1327

El-Husrî, Mustafa Satı, *Târîh-i Tabîîden İlm-i Hayvânât*, İstanbul, 1321

El-Husri, Mustafa Satı, *Târîh-i Tabîîden İlm-i Nebâtât*, İstanbul, 1325

El-Husri, Mustafa Satı, *Mebâdî-i Ulûm-i Tabîiyye'den Tatbîkat-ı Zirâiyye,* Kütübhane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1328

Eriksen, Thomas H., Nielsen Sivert F., *Antropoloji Tarihi*, Çeviren: Bora Aksu, Üçüncü Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012

Erişirgil, Mehmet Emin, *Bir Fikir Adamının Romanı: Ziya Gökalp*, İkinci Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984

Haeckel, Ernst, "Kainatın Muammaları", Çeviren: Baha Tevfik, *Felsefe Mecmuası*, Cilt 1, Sayı 1-3-4-6, İstanbul, 1326

Haeckel, Ernst, *Vahdet-i Mevcud: Bir Tabiat Aliminin Dini*, Çev: Baha Tevfik, Ahmet Nebil, Sadeleştirenler: Remzi Demir, Bilal Yurtoğlu, Ali Utku, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014

İnan, Afet, *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu (64000 Kişi Üzerinde Anket*), Ankara, TTK, 1947

Kalaycıoğulları, İnan, "Subhi Edhem ve Lamarckizm Adlı Eseri", *Dört Öge,* S. 4, 2013

Kuran, Ercüment, *Türkiye'nin Batılılaşması ve Milli Meseleler*, İkinci Basım, Ankara, TDV, 1997

Okay, Yeliz, *Etnografya'nın Türkiye'ye Girişi ve İlm-i Ahvâl-i Akvâm*, Birinci Baskı, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2012

Okutan, Çağatay, “Arap Milliyetçiliği”, *A.Ü. SBF Dergisi*, S. 56-2, s. 157-172

Subhi Edhem, *Hayât ve Mevt*, Sadeleştirenler: Remzi Demir, Tuba Uymaz, Ali Utku, Konya, Çizgi Kitabevi, 2014

Şemsettin Sami, *İnsan*, İstanbul, 1878

Şemsettin Sami, *Yine İnsan*, İstanbul, 1886

Toprak, Zafer, *Darwin'den Dersim'e Cmhuriyet ve Antropoloji*, Birinci Baskı, İstanbul, Doğan Kitap, 2012

Türk Tarih Heyeti*, Türk Tarihi'nin Ana Hatları*, İstanbul, TTK, 1930

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, Selçuk Yayınları, 1966

Wells, H.G., *Cihan Tarihinin Umumi Hatları*, Cilt 1, Birinci Basım, İstanbul, Devlet Matbaası, 1927

Yıldırım, Cemal, *Bilim Tarihi*, 17.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2013

Yurtoğlu Bilal, Osmanlı Modern Bilim ve Felsefe Metinleri, Mecmua-i Ulum Örneği, Kastamonu, 2014

EKLER

EK I:

ETNOGRAFYA: İLM-İ AKVÂM

TRANSLİTERASYON

(s. 1-177)

ETNOGRAFYA

İLM-İ AKVÂM

Ahvâl-i Umumiye-i Beşer; Ahvâl-i Umumiye-i Akvâm; Ahvâl-i Hususiye-i Akvâm

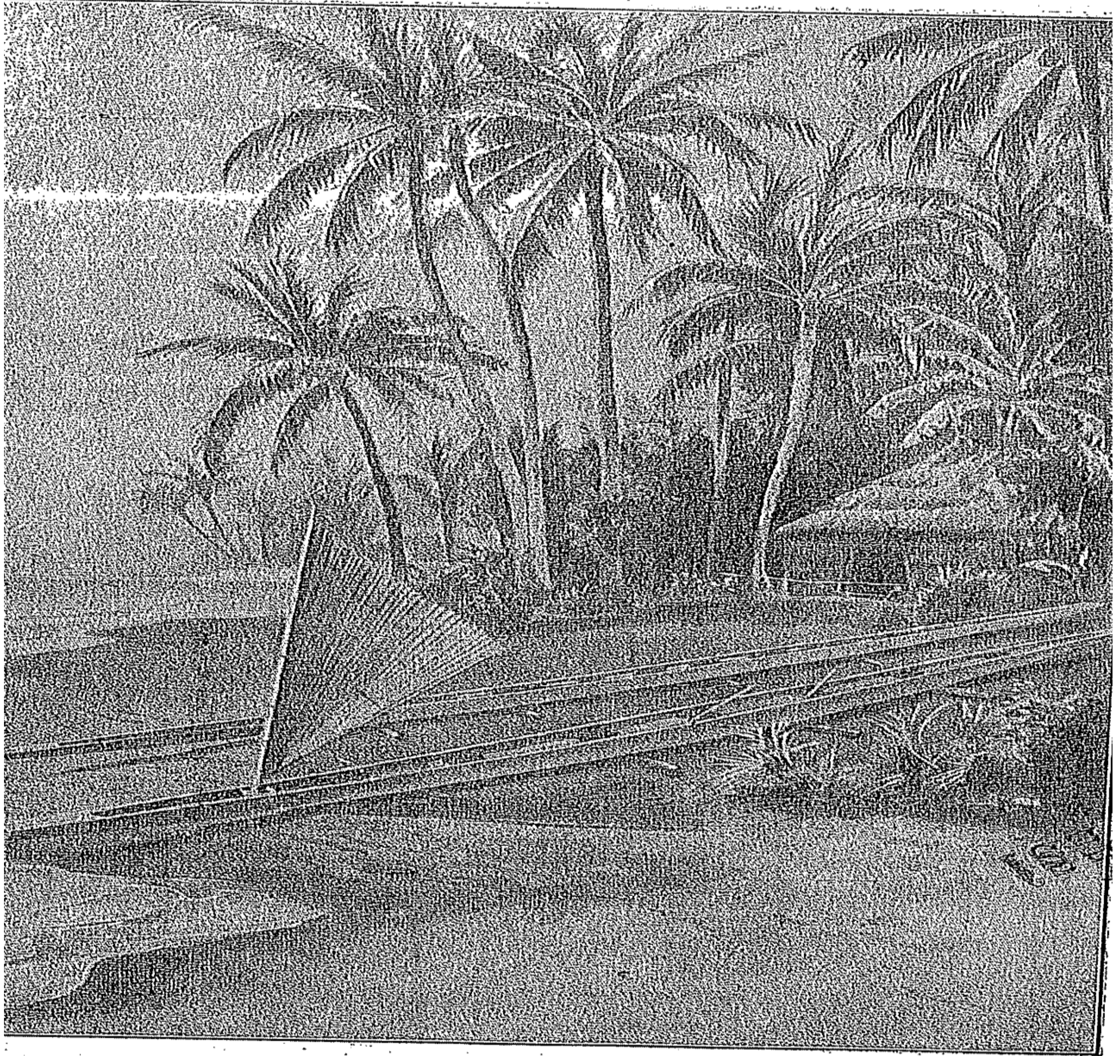
Muharriri: M. Satı

Darülmuallimîn Müdürü ve Mekteb-i Mülkiye Etnografya Muallimi

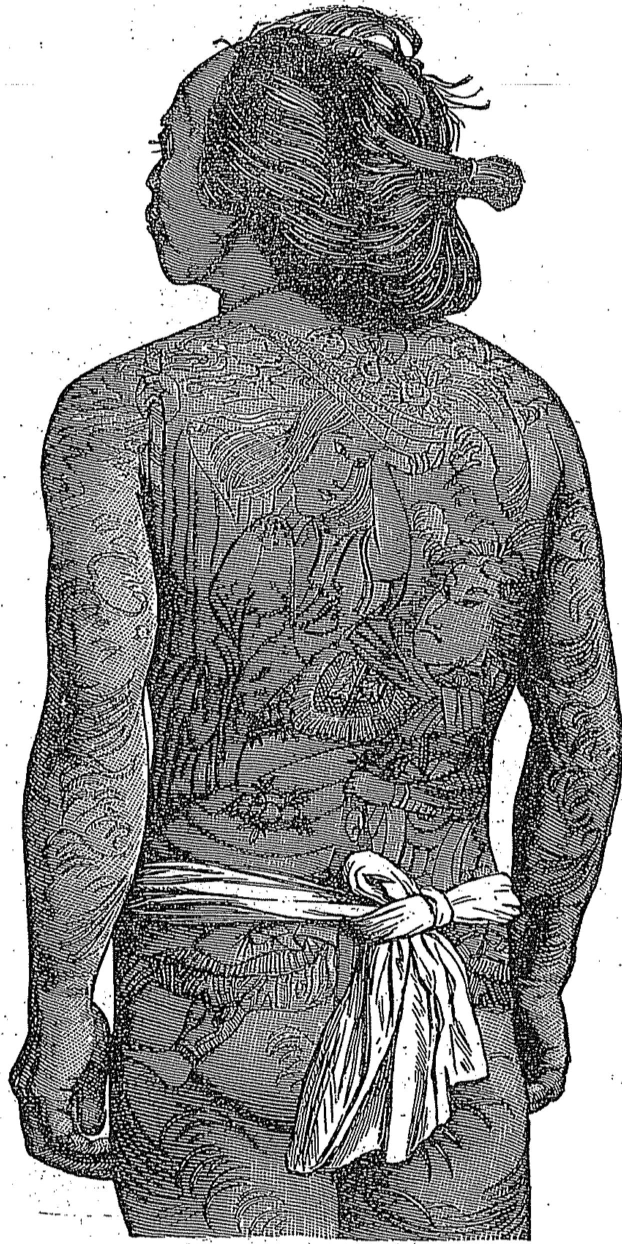
Tab‘ ve Neşrî: Kütübhane-i İslâm ve Askerî – İbrahim Hilmi

46 – Bâb-ı Âlî Caddesi – 46

1327

Yeni Zelandalıların kayığı

Bir Japonun derisindeki veşmler

ETNOGRAFYA

İLM-İ AKVAM

Küre-i arz üzerinde yaşamakta olan hemcinslerimiz ne bize ve ne de birbirlerine tamamen müşâbih değildir: her kavmin, her insan kitlesinin,- her kıta, her mıntıka, her memleket ve hatta her köy…sekenesinin- , az çok hususi evsâf ve tabâyi‘ vardır; akvâm arasında hayat-ı maddiye ve maneviye- evsâf ve kabiliyet-i bedeniye, hissiyat, telakkiyat-ı ahlakiye, itiyadât ve teşkilat-ı ictimaiyye, itikadât ve merasim-i mezhebiyye velhâsıl hemen her şey- itibariyle büyük tehalüfler mevcuttur.

Akvâmın bu gibi ahvâl ve tabâyi‘ hususiye ve mütehallifesi hakkında ciddi ve fenni bir surette tetkikât ve tatbikât icrasına ancak üç rub‘ asır evvel başlanmıştır. O vakte kadar bu hususta edinilmiş olan malumât hem pek mahdut ve hem de pek esassız idi; çünkü bunlar ekseriyetle birkaç seyyahın geçici, sathı müşahedeleri üzerine müstenit idi. Hâlbuki böyle bir seyahât-ı adiyye esnasında görülen itiyadât ve merasimle pek yanlış bir surette tefsir edilmesi, tesadüf olunan [5/6] şahsi ve müstesna hallerin kavmi ve umumi zan olunması gibi hatalar bi’t-tab‘ pek çok olur.

Akvâmın ahvâl ve tabâyi‘ hakkında müspet malumât elde edebilmek için uzun uzadıya ve devamlı bir surette tetkikât icra etmek onların lisanlarını da öğrenip kendileriyle münasebette bulunmak, ma‘mâfî söyledikleri şeylere hemen itaat etmeyip bunları bile hadde-i tenkit ve tetkikten geçirmek…lazım gelir.

İşte bu yolda tetkikât yapılmaya ve bu sayede ahvâl-i akvâm hakkında malumât-ı müsbet elde edilmeye başlanalı ancak yetmiş seksen sene kadar bir zaman

olmuştur. Bu müddet zarfında: münhasıran böyle tetkikâtte bulunmak maksadıyla birçok cem'iyyât-ı ilmiye teşkil edilmiş, akvâmın asâr-ı masnuatını ve tasavvirini camii, müze, haneler te'sis olunmuş hatta bazı yerlerde pek muhtelif akvâmın canlı numunelerini teşhir eden bahçeler böyle vücuda getirilmiştir.

Bu suretle icra edilen tetkikât ve tatbikât üç yeni ilmin te'sis ve teşekkülüne sebep olmuştur: antropolojiya, etnografya, etnoljiya.

Etnografya: Rumca "etnüs=kavim" ve "grafüs=yazarım" kelimelerinden müteşekkildir; "tasvir-i akvâm" demektir. Bu ilim akvâmın ahvâl-i hususiyesinden bahistir; her kavmin ahvâlini ayrı ayrı tetkik ve tasvir etmektedir.

Etnolojiya: Rumca "etnüs=kavim" ve "logos=bahis" kelimelerinden müteşekkildir; "mebhasü'l-akvâm" demektir. Bu ilim akvâmın ahvâl-i umumiyesinden bahistir; her kavmi ayrı ayrı tetkik etmeyip bütün veya müteaddid akvâma ait ahvâli tetkik eylemektedir. [6]

Antropolojiya: Rumca "antropos=insan" ve "logos=bahis" kelimelerinden müteşekkildir; "mebhasü'l-beşer" demektir. Bu ilim "nev-i beşerin târih-i tabîiyesi" dir, suret-i umumiyede insanın ve insan ırklarının ahvâl-i maddiye ve maneviyesinin bahsidir.

Irklar: İnsanların "beden ve asıl ve nesil" itibariyle- tabir-i aharla: evsâf-ı şahsiye ve hayvaniye nokta-i nazarından- olan taksimatıdır; onun için bedenen birbirine müşabih ve neslen birbirine yakın olan ırkların hepsi bir ırktan ad olunur.

Kavimler ise: İnsanların “muhit ve maişet” itibariyle tabir-i ahar ile: ahvâl-i idariye ve coğrafya nokta-i nazarından olan taksimatıdır. Onun için bir arada, bir memlekette, bir mıntıkada, bir idare altında yaşamakta olan insanların hepsi bir kavimden sayılır.

Irklar kavimlerin anâsır-ı müteşekkile makamındadır: her kavim birçok ırklardan müteşekkildir, her ırk da birçok akvâmın terkibinde dahildir; müstakil bir ırktan müteşekkil olan kavimler, müstakilen bir kavim halinde bulunan ırklar pek nadirdir.

Bu itibar ile antropolojiya ve etnografya ve etnolojiya arasındaki münasebet bir dereceye kadar ilm-i kimya ile ilm-i ma‘den ve ilm-i suhur arasındaki münasebete benzetilebilir.

Malumattır ki ilm-i suhurda, alem-i cemadat pek hususi bir nokta-i nazardan tetkik olunur: yalnız suhurdan- yalnız büyükçe kitleler halinde bulunan cemadattan bahsedilir; bunları teşkil eden ma‘den ve anasırın tetkiki başka ilimlere bırakılır. İlm-i ma‘dende, bu alem daha şamil ve tahlili bir nazarla tetkik edilir: tabiatta gerek müstakilen ve gerekse muhtaliten mevcut olan bütün ma‘denden [7/8] bahis olunur, bunları teşkil eden anasırın ve bunlardan teşekkül eden suhurun tetkiki başka ilimlere bırakılır. İlm-i kimyada ise büsbütün umumi ve tahlili bir nazarla tetkikatte bulunulur: bütün ecsamdan bahsedilir, gerek tabiatta müstakilen mevcut olan gerekse müstakilen bulunmayıp bi’t-tahlil ayrılan ne kadar ecsâm varsa hepsi tetkik olunur; bunların tabiatta teşkil ettiği mecmualarla kitlelerin tetkiki başka ilimlere bırakılır… işte bunun gibi:

Etnografyada: Beşeriyet pek hususi bir nazarla tetkik olunur; yalnız kavimlerden- yalnız tarih ve coğrafyanın gösterdiği insan kitlelerinden- bahsedilir. Bunları teşkil eden ırkların tetkik ve keşfi antropolojiyaya bırakılır.

Etnolojiyada: beşeriyet daha umumi bir nazarla tetkik edilir; ahval-i akvamın her birisinden ayrıca bahsedilir, ve bu bahisler birer kame hasr edilmeyerek birçok - hatta mümkün olduğu vakit bütün- akvâma teşmil edilir. Fakat daha umumi tedkikat icrası da antropolojiyaya bırakılır.

Antropolojiyada ise: beşeriyet büsbütün umumi bir nazarla tetkik edilir; kavmiyetten ve ahval-i kavmiyeden sarf nazar edilerek suret-i mutlakada "beşeriyet"ten ve beşeriyetin ahval-i umumiyesinden bahis olunur.

Şurası şayan-ı ihtardır ki: bu üç ilim arasında şu suretle gösterilen hudut ve irtibat, bütün ulemaca kabul ve teslim edilmiş değildir; bu hususta mütehassısın arasında büyük bir ihtilaf-ı efkar vardır: bazı ulema etnolojiyayı antropolojiyanın bir şa'be-i hususiyesi ad ettiği - ve hatta "antropolojiya-yi hususi" tabiriyle de tavsif ve tarif eylediği - halde bazı ulema da onu antropolojiyadan müstakil ve ona muadil ad etmektedir. Kezalik bazı ulema etnolojiyayı [8/9] etnografyadan hiç ayırmadığı halde bazısı onun bir şa'be-i hususiyesi gibi telakki – ve hatta "etnolojiya-yi hususi" tabiriyle de tevsim eylemekte, bazısı da bu iki ilmi birbirinden büsbütün ayırmaktadır. Bu son takım alimlerin fikrince: etnolojiya ırkları etnografya kavimleri tetkik eder; halbuki ekser alimlerin fikrince: ırkların tetkiki münhasıran antropolojiyaya ait etnolojyanın vazifesi kavimlerin tetkikinden ibarettir. Bu fikirlerin birincisini tervic edenler Fransa ve Belçika ile İngiltere'de, ikincisini tervic

eyleyenler ise Almanya ile Amerika'da galiptir. Onun için bugün bu üç unvan altında yazılı olan kitapların mevzularında külli muhalefet ve mübayenetler mevcuttur.

Bu husustaki ihtilaf-ı efkârın en ehemmiyetli sebebi şudur ki: bu ilimler daha teessüs ve teşekkül etmeden evvel isimleri, - büsbütün başka manalarda büsbütün başka makamlarda olarak - . isti'mâle başlanmış idi: antropolojiya kelimesi 16. Asr-ı miladinin bidayetinden itibaren ilm-i ruh makamında isti'mâl ediliyordu, bu kelimenin "tarih-i tabîiyi beşer" makamında isti'mâli ancak 1838 tarihinde Paris'te tarih tabiği müzeumuna ilave olunan ders ile başladı. Etnografya kelimesi 19. Asrın bidayetlerinde çıktı, ve en evvel ilm-i elsine-i makamında isti'mâl edildi; bunun akvamın ahvali lisaniyesinden başka hususlara da teşmili bundan ancak 30- 40 sene sonra vukua geldi. Etnolojiya kelimesi, ilk defa olarak 1839'da Paris'te teşekkül eden bir cemiyet-i ilmiyeye unvan olarak isti'mâl edilmiş idi; bu cemiyetin talimatına göre tetkikat-ı etnolojiye, ırkların evsaf-ı mümeyyizesi hakkında tetkikatten ibaret idi… [9/10]

Bu üç ilmin yalnız yek diğeriyle değil ulum-u saire ile olan hudutlarının tayini meselesi de muhatlefün fih kalmıştır: bazı âlimler antropolojiyanın mevzuunu beşerin ahval-i maddiye ve hayvaniyesi hakkındaki tetkikata hasr etmekte, ahval-i ictimaiyesi hakkındaki tetkikatı bundan büsbütün ayırmaktadır; bazı âlimler ise ilm-i iktisadı ve ilm-i ictimâiyatı bile antropolojiyanın şubeleri cümlesinden telakki eylemektedir… bazı alimler ilm-i ictimağiyatın – sosyolojiyanın – etnolojiyadan başka bir şey olmadığını iddia etmektedir; bazı alimler dahi etnografya ve etinolojiyanın daire-i tetkikatını iptidai kavimlere hasr etmekte, "tarihten mahrum

olan veya tarihi çok işgal eyleyememiş bulunan kavimlerin tarihi" diye tarif eylemektedir.

Bu ihtilafın sebebi, esasen bütün ahval-i beşeriye arasında revabıd-ı şedide bulunmak hasebiyle bunlardan bahseden ulumun da birbirinden suret-i kat'iyyede ayrılamamasında ve bu üç ilmin teşekkülünden evvel teessüs etmiş olan birkaç ilmin bazı ahval-i beşeriyeye ayrıca tetkike başlamış bulunmasından ibarettir.

***

Akvam hakkındaki tetkikat ve malumat hem pek meraklı ve hem de pek faydalıdır: bu malumat, evvel emirde akvamda telakkiyat ve itikadatın ne kadar mütehavvil ve nisbi olduğunu gösterir, bu suretle insanlara "müsemmaha-i mütekabile" lüzumunu anlatır, onları gayrın efkâr ve itiyadatına taaruz etmemeye alıştırır. Bundan başka sosyolojiyaya – hikmet-i ictimaiyye – muhkem bir esas teşkil ve kıymetli mevad-ı inşaıyye ihzâr eder: [10/11]

Cemiyat-ı beşeriyenin, heyat-ı ictimaiyenin her türlü ahvali bir takım esbab ve şerait neticesinde tayün ve tahavvül eder; hadisat-ı ictimaiyyenin hepsi – bütün hadisat-ı tabiiyye gibi – şabit ve kati bir takım kavannine tabaen vukua gelir. Ahval ve hadisat-ı ictimaiyyenin bu esbab ve kavannini keşfedebilmek için bu ahval ve hadisatı – bütün sair ahval ve hadisat-ı tabiiyye gibi – usulü tecrübeyeye tevfiken tetkik ve mukayese etmek iktiza eyler. Hâlbuki hadisat-ı içtimaiyyeyi hazıra pek mu'zil ve karışık olduğu için bunlardan kavannin-i umumiye istihrac etmek pek müşkül olur.

İnsan nasıl büyük bir binanın içinde veya pek yakınında bulunduğu – bir şehrin içinde dolaştığı – zaman onun yalnız aksam ve teferruat-ı muhtelifesini görür, nasıl onların heyat-ı umumiyesini ihatadan aciz kalır ise… hadisat-ı mu'zile-i ictimaiyyenin çinde veya pek yakınında bulunduğu zaman da öylece o hadisatın yalnız aksam ve teferruat-ı muhtelifesini görür, heyet-i umumiyesini ihatadan aciz kalır. Böyle büyük bir binanın veya şehrin heyet-i umumiyesini ihata – hudutu umumiyesini tayin – edebilmek için, nasıl onlara hariçten ve biraz uzaktan bakmak lazım gelirse, … hadisat-ı ictimaiyyenin heyet-i umumiyesini ihata – nukat-ı esasiyesini tayin – eyleyebilmek için de öylece onları hariçten uzaktan tetkik etmek lazım gelir.

İlm-i tarih hadisat-ı ictimaiyyeyi işte böyle hariçten, uzaktan gösterir; onun için kavannin-i ictimaiyyenin tezahürüne çok hizmet eder ve hikmet-i ictimaiyyenin en mühim esas ve membalarından birini teşkil eyler. [11/12]

Fakat tarih hadisat-ı ictimaiyyenin hepsini ihata edemiyor, malumat-ı tarihiye yalnız mahdut bir kısım akvam mahdut birer devr-i hayatlarına münhasır kalır: kurun-u ula tarihinin daire-i ihatası bahr-ı sefid havzasından ibaret gibidir; bütün tarihin malumat ve mazbuatatı da kırk elli asrı geçmemektedir, tarihi bu daire ve bu zaman haricindeki vaka-i ictimaiyyeyi ancak bazı efsane ve hurafeler arasından his ve istidlal edebilmektedir. Halbuki kırk elli asır hayat beşeriyete nispetle pek kısadır; edvar-ı tarihiyye – "Luterno" nun tabir-i vechiyle – beşeriyetin devr-i kuhuletinden ibarettir, beşeriyetin sebavet ve tufuliyetine ait vaka-ı tarihin daire-i ihâta ve tetkikinden hariçtir.

Tarihin bu noksanını telafi ederek hükümet-i ictimâiyenin menâb‘nı itmâm edilen şeyi akvâm-ı hazıra hakkındaki malûmattır: Akvâm-ı mevcudanın her biri muhtelif birer derece-i tekâmülde bulunmaktadır; akvâm- vahşiye târik-i tekâmülde geri kalmış, tufuliyet ve sebâvet devirlerini geçememiş, selim tekâmülün muhtelif bir derecesinde tevakkuf etmiş gibidir. Onun için bunların tetkik ve mukayesesi ile bütün beşeriyetin devr-i tufuliyet ve sebâvetine ait ahvâli istidlâl etmek, tekâmül-i beşeriyetin hudud-u umumiyesini keşf eylemek kâbildir.

Fransız müdekkikinden “Gerando” XIX. asır milâdînin bidâyetinde bu fikirleri pek parlak bir surette ifade etmiş idi; demiş idi ki: “Arzın aktâr-ı baîdesine doğru seyr ü sefer eden bir seyyah-ı hikeym, hakikat-i halde silsile-i edvârı geçer, mâzide seyahat eder; her adım attıkça birer asır atlamış olur; mechul adalara vâsıl olunca, cemiyet-i beşeriyenin mehdine tesadüf etmiş bulunur. Gurur-ı cahâlanemiz sebebiyle istihkâr ettiğimiz akvâm-ı [12/13] vahşiye, onun nazarına mebdâ zamanın kıymetli birer antikası, azametli birer abidesi gibi görünür. Bu abideler hayret ve hürmetimize – Nil sahillerinin medâr-ı gururu olan – meşhur ehrâmlardan yekkat daha layıktır; çünkü ehrâmlar birkaç şahsın bî-sûd hırslarından ve geçici hakimiyetlerinden başka bir şey göstermez; bunlar ise bize ecdâdımızın hayatını ve beşeriyetin tarih-i evveliyâtını anlatır.”

Velhasıl: çok ahvalde hali anlamak maziyi bilmeye mütevakıf olduğu gibi birçok ahvalde de maziyi anlamak hali bilmeye tevakkuf eder; insanın mazi ve hal hakkındaki malumat-ı tetkikatı birbirine muavenet ve birbirini itmam eyler; onun için akvam-ı mevcude hakkındaki tetkikat malumat-ı tarihiyyeye çok yardım eder ve hikmet-i içtimaiyyeye metin bir esas, bereketli bir menbaa teşkil eyler…

Malumat ve tetkikat-ı etnografiyenin büyük bir faydası daha vardır: kavmiyet ve milliyet hakkındaki fikirler, birçok makasıd-ı siyasiyeye alet ittihas edilmiş, ve hala da edilmekte bulunmuştur; mesela Amerika'da esaretin ibkası taraftarı olanlar, zencilerin beyazlardan başka bir nev oldukları nazariyesine istinad ediyor, bu sebeple onların beyazlar derecesinde hukuk-u tabiyeye malik olmadıklarını iddia eyliyor idi… Panslavizm, panjermenizm fikirlerini takip edenler, Slav veya Jermen lisanlarıyla tekellüm eden kavimlerin hep bir asıldan geldiği nazariyesine bina-i mutalaa ediyorlar… Rumeli'de o kadar mütebali ve kanlı cinayetlere sebep olan kavimler dahi, propagandalarını ahalinin aslen Bulgar veya Rum olduğu iddiaları üzerine istinad ettiriyordu… Etnografya – ilm-i akvâm – bu gibi efkar ve makasıd-ı siyasiyenin ne dereceye kadar doğru olduğunu tayin hususunda da pek kıymetdar bir mizandır. [13/14]

MEDHAL

AHVÂL-İ UMUMİYE-İ BEŞER

- MALUMAT-I ANTROPOLOJİYA –

1 – İNSANIN TABİATTAKİ MEVKİİ

Beşerin ahval-i umumiyesini tetkik ederken, en evvel halli lazım gelen mesele şudur: İnsanın tabiattaki mevkii neden ibarettir? Tabir-i aharla, sınuf-ı muhtelife-i mahlûkat ile revabıt ve münasebatı ne derecededir?

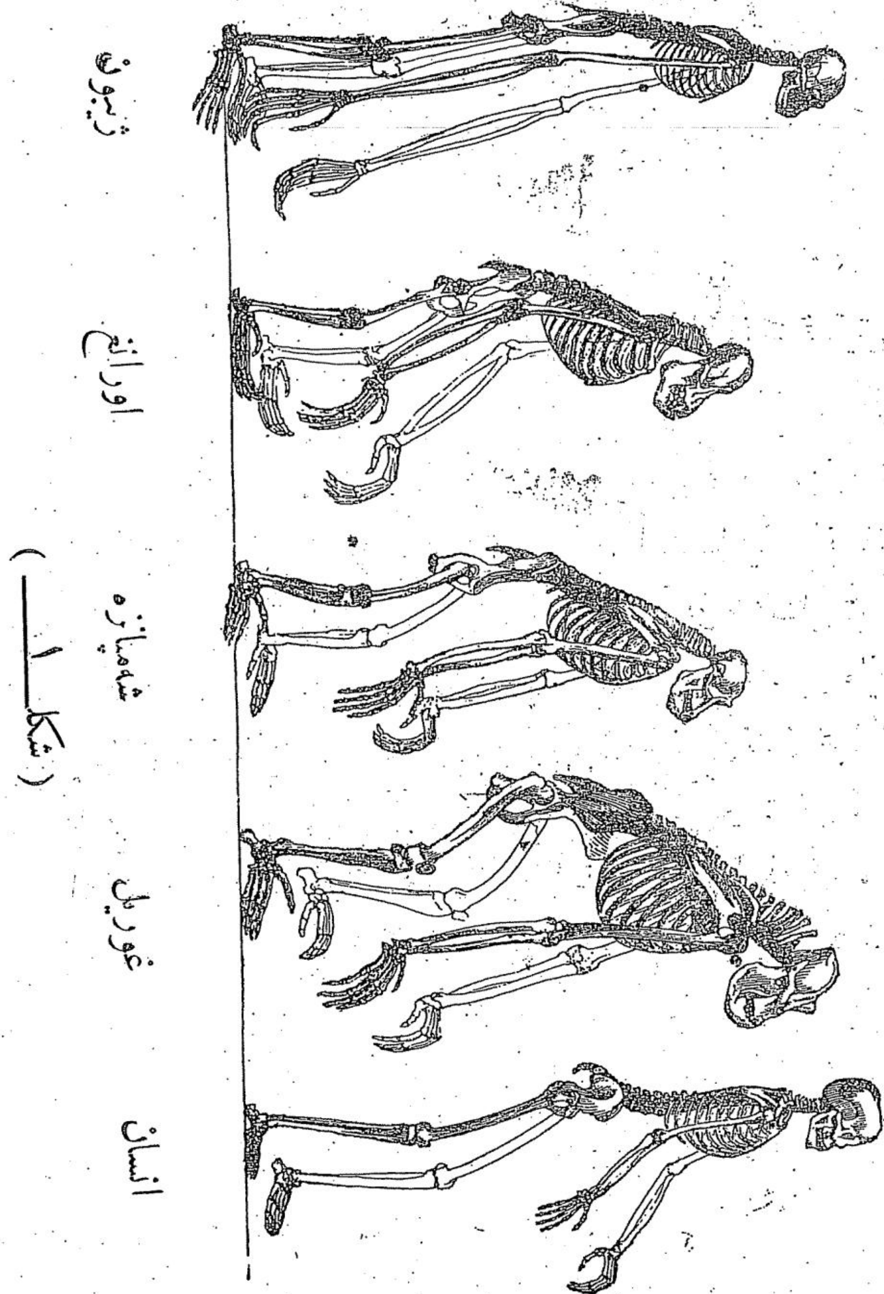
1.1 İnsan – hayat, his ve hareket sahibi olduğuna göre şüphe yok ki – hayvanat cümlesindendir; vücudu bir takım ensice ve müsavurattan müteşekkil, haricen bir satıh, nazaran mütenazır, kadid-i dâhili, meşime, meme, kıl, tırnak gibi aksam ve azayı hayiz olduğuna göre dahi hayvanat-ı nesciye-i mezducenin fekarriye şubesinin şeyde sınıfına meşimiyye-i zatül etfar kısmına mensuptur. Bu hususta tabiatşinasan arasında ihtilaf-ı efkâr tahaddüs etmemiştir. Fakat insanın hayvanat-ı şedye arasındaki mevkiinin – zümresinin – tayini epeyce ihtilafat ve münakaşat-ı mucib olmasıdır; çünkü bu mesele, insanlar ile maymunlar arasındaki münasebetin tayini meselesine müncer olmaktadır. [14/15]

Meşahir-i tabiatşinasandan “Linneaus” insanları maymunlarla beraber bir zümreye idhal etmiş bu zümreye “primat” ismini vermiş idi; “Cuvier” ise insanların maymunlardan ayrı bir zümre ad etmiş, insanlardan teşkil ettiği zümreye “sena’iyü’l-yedd” maymunlardan teşkil ettiği zümreye de “ruba’iyü’l-yedd” isimlerini vermiş idi.

Bu iki tarz tasnifin hangisi doğru olduğunu anlamak için insanlar ile maymunlar arasındaki fark ve müşabeheti etrafıyla tetkik etmek lazım gelir:

Bedenin teşekkülatı, kadidlerin hey'et-i umumiyesi, meşimenin şekli, rüşaymın ve hatta ceninin eşkâl-i mütevalliyesi… itibarı ile insanlar ile maymunlar arasında büyük bir müşabehet vardır; bu müşabehet bilhassa "şibh-i beşeri" denilen maymunlarda pek şediddir. Bu maymunlar, orangutan, goril, şempanze ve jibon cinslerinden ibarettir ve insanlar ile adi maymunlar arasında mütevassıt gibidir: Kırde-i şafile – adi maymunlar – dört ayak üzerinde ve bi'n- netice ufki olarak, insanlar iki ayak üzerinde ve şakul-i olarak durup yürürler; kırde-i şibhi beşeriyeyse bunların ikisi arasında mütevasıt – ve ikincisine daha yakın - bir vaziyette yani mail olunarak durup yürür: bunların kolları uzun olduğundan elleri vaziyet-i tabiyelerini haleldar etmeksizin yere temas eder; ve bir dereceye kadar ayaklarına muavenet eyler.

İnsanlar ile adi ve şibh-i beşeri maymunlarda gözler ile kafanın vaziyet ve istikameti, kıhfın amud-ı fekariyye irtibat ve irtikazı… bu muhtelif tarz ve vaziyetlerin icabatına muvaffık bir surettedir. [15/16]

ŞEKİL 1- İnsan, goril, şempanze, orang, jibon [16]

Kırde-i şibh-i beşeriyyenin dimağında insandaki gibi taarric ve telafif var, kırde-i adiyeninkinde yoktur; birincilerin dimağları - insanlarınkinde olduğu gibi - dimağceyi setr edecek derecede mütenemmi, ikincilerinki değildir; birincilerin enbube-i hazmiyelerinde - insanlarınkinde olduğu gibi – "zeyl-î dûdî" dimağlarında "fazz-i şem'i muzmir" var, ikincilerinkinde bunlar yoktur; kırde-i şibh-i beşeriyyede muvakkat ve daimi dişlerin miktarı, kebet, rie, havzanın ve tırnakların şekil ve tarzı insanlarınkine müşabih, kırde-i safileninkinden farklıdır. Bütün bu nokta-i nazariyeden kırde-i [17/18] şibh-i beşeriyye ile insanlar arasındaki fark, bunlarla kırde-i safile arasındaki farktan daha azdır.

ŞEKİL 2 – Kahire'de bir kafesçi (Ayağı ile tahta tutuyor.)

El ve ayak hususunda da böyledir: kırde-i şibh-i beşeriye insanlar gibi sena-i ellidir, iki el ve iki ayak sahibidir; rubâ'iyü'l-yedd hiçbir hayvan yoktur. Buna kanaat hâsıl edebilmek için evvel emirde eller ile ayaklar arasında gerek bünye ve gerekse faaliyet itibariyle ne gibi farklar bulunduğunu aramak lazımdır: eller mesk ve kemş, ayaklar istinad ve harekete hizmet eder; ellerin parmakları ayaklarınkinden daha uzun ve daha müteharriktir; ellerin baş parmakları avcun ve diğer parmakların karşısına geçebilecek - onlara tekabül edebilecek - surette mafsallıdır, ayakların baş parmakları ise böyle tekabül kabiliyetinden mahrumdur; bilek mafsalı ellerin her tarafa hareket edebilmesine müsaittir, topuk mafsalı ise ayakların arkaya ve yanlara doğru hareketine manidir.

Bu evsaf-ı mümeyyize nokta-i nazarından kırde-i şibh-i beşeriyyenin etraf-ı kudamiyesi el, ve etraf-ı halfiyesi ayak ile müntehi demektir: bunların ayaklarının insan ayaklarından şeklen ve bünyeten farkı, baş parmaklarının insanlarınkine nispetle daha serbest ve daha geniş bir hareket icra edebilecek surette mafsallı bulunmasından ibarettir.

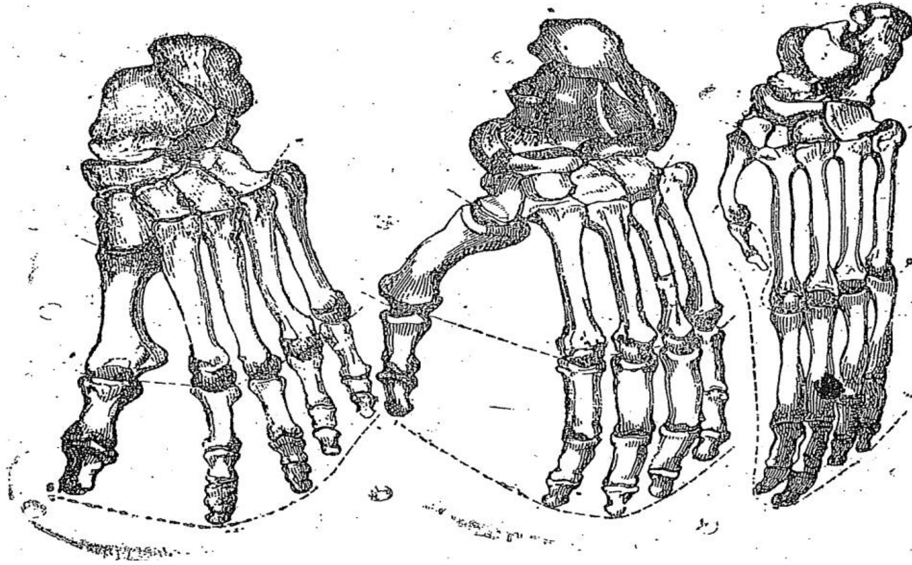
Kırde-i şibh-i beşeriyyede eller ile ayaklar arasındaki taksim-i imal insanlardaki kadar tam değildir: onların ayakları - esasen istinad ve harekete hâdim bir hal ve şekilde olmakla beraber - mesk ve kemşe, elleri - esasen meşk ve kemşe hadim bir hal ve şekilde olmakla beraber - istinad ve harekete dahi [18/19] hizmet etmektedir. Ancak şurası da şayan-ı dikkattir ki kırde-i şibh-i beşeriye ellerine istinad ettikleri vakit yere avuçlarını değil kıvrılmış parmaklarının arkasını temas ettirirler; bundan da anlaşılır ki onların ellerinin istinad ve harekete hizmeti fer'idir. Kezalik ayaklarıyla bir şeyi tutacakları vakitte baş parmaklarını diğer parmaklarının

mukabiline geçiremeyip sadece makas gibi yana doğru açıp kaparlar; bundan da anlaşılır ki ayaklarının mesk ve kemşe hizmeti de asli değil fer'idir.

Zaten insanın ayakları dahi böyle hidemat-ı fer'iye ifa etmek kabiliyetinden büsbütün mahrum değildir: medeni insanların kundura giymek itiyadı ayak parmaklarını hiçbir hizmet ifa edemeyecek hale getirmekte ise de bedevi ve vahşilerde ayak parmakları az çok hareket ve hizmete kabiliyetli bulunmaktadır: Çinli kayıkçılar yelkenlerin iplerini ayak parmaklarıyla tutarlar; Habeşliler ata bindikleri vakit üzengiye ayaklarının yalnız baş parmaklarını sokarlar; bazı Avustralyalılar av esnasında yayı ayakalrı vasıtasıyla isti'mâl ederler; memalik-i mütemeddine de bile kolsuz doğan bazı kimselerin ayaklarını tıpkı el gibi isti'mâl ettikleri ayak parmakları vasıtasıyla hemen her türlü işlere muvaffak oldukları çok defa görülmüştür.

Vel hâsıl, insanları maymunlardan - teşekkülat-ı bedeniye itibariyle - ayrı bir zümre ad ettirecek hiçbir sebep yoktur. Beşer ile kırde bir zümreye mensuptur. Beşer, kırde-i şibh-i beşeriye, kırde-i berr-i atik, kırde-i berr-i cedid primat zümresinin birer fasilesinden başka bir şey değildir.

1.2 Bazı âlimler insanın teşekkülat-ı bedeniyyesi itibariyle tabiattaki mevkiinin [19/20] bundan ibaret olduğunu itiraf etmekle beraber hasâis-i maneviyesi itibariyle hayvanattan büsbütün ayrı olduğunu iddia etmişler; ve beşeri yalnız primat zümresinden değil, hatta hayvanat cümlesinden bile çıkarmak, mevalid-i selase – mevlid-i madeni, nebati ve hayvaniden – başka bir de mevlid-i beşeri kabul etmek istemişlerdir.

ŞEKİL 3- Orang, goril ve insan ayağı

Fakat hasais-i maneviye itibariyle dahi insan ile hayvanat arasındaki fark mutlak ve kati değil, nisbidir; hasais-i maneviyyenin hiçbirisi insanın ayrı bir mevlid adını icap etmez gerçi ekseriya "akıl ve zekâ insanlara mahsustur; hayvanatta akıldan eser yok, yalnız sevk-i tabiği vardır" denilir. Fakat pek çok hayvanlarda - ve ezcümle maymunlarda, fillerde, köpeklerde, [20/21] karıncalarda… pek vâzıh bir surette akıl ve zeka muhakeme, mukayese, istidlal.. eserleri görülmektedir. Zekâ-ı beşer ile zekâ-ı hayvanat arasındaki fark tabiat ve keyfiyete değil, derece ve kemiyete aittir, bir derece farkından ibarettir.

1.3 İnsanlar ile hayvanlar arasında nutuk itibariyle olan farkın kat'i olduğu da iddia edilmiştir. Gerçi şüphe yok ki nutuk insanın en büyük medâr-ı imtiyazı, en kavi sâik-i tealisidir; fikr-i beşer ancak nutuk sayesinde bu derece terakki ve tekâmül etmiştir; ve ancak bu sayede terakki ve tekemmül edebilirdi.

ŞEKİL 4- Kırde‘i adiyeden sinosefalin el ve ayağı

Fakat yine şüphe yok ki insanın cihaz-ı tekellüm ve tasavvutu hayvanâtınkinden başka değildir; yalnız dili daha müteharrik ve hecâyânın tenvi‘ ve vaslına ve bu sayede elfaz ve kelimâtın teşkiline daha müsaiddir. Hayvanât dahi –insanınkine müşabih bir silsile-i ef’al neticesinde- asvuat çıkarır ve bunlar vasıtasıyla yekdiğerine ifham ve tebliğ-i meram [21] ve hissiyât eder; köpeklerin, tavukların muhtelif seslerindeki manaları hemen herkes az bir dikkatle tefrik edebilir. Gerçi hayvanâtın asvâtı basittir, gayrı mufassalî ve gayrı lâfzîdir; fakat birçok akvâm-ı vahşiyyenin lisanı da bizim lisanlarımıza nispetle pek basittir, birçok akvamın lisanlarını teşkil eden kelimât mahdud ve bir hecâdan ibarettir. Onun için nutuk insanı hayvanâttan temâyiz ettirir, fakat büsbütün harice çıkarmaz. İslam

mantıkkıyyunu, burasını pek iyi takdir ederek insanı “ hayvân-ı nâtık” suretiyle tarif etmişleridir.

1.4 Hiss-i bedâyi-i mehâsini insanın hasâil-i mümeyyizesinden ad etmek isteyenler olmuştur. Fakat bu da doğru değildir çünkü bu his pek mütehavvil ve nisbidir; birçok akvam da pek basit ve kabadır; hayvanâtta da mefkut değildir. Birçok kuşların yuvalarını süslemek için gösterdikleri ihtimam, rengin tüylere ve ahenkdar namelere gösterdikleri meclubiyet, onlarda da bir hiss-i mehâsin mevcud olduğuna delildir.

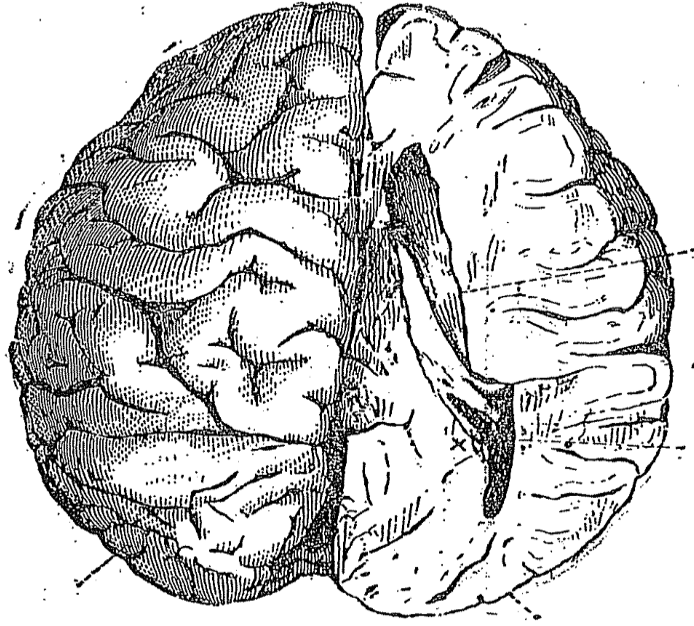
1.5 Alât-ı muhtelife imal ve isti’mâl etmek kabiliyetine bir ehemmiyet-i mahsusa vermek isteyenler dahi olmuştur. Fakat bazı akvam-ı vahşinin mesela Avustralyalıların kullandıkları aletler pek basit, taş parçalarından ibarettir; bütün insanların yalnız taş parçalarından ibaret basit aletler kullandığı bir devrin geçmiş olduğu da muhakkaktır. Halbuki maymunların nefslerini müdafaa için dal parçalarının, ve sert kabuklu meyveleri kırmak için taş parçalarının vesatatına müracaat ettikleri de mükerreren ve mevsukan görülmüştür.

1.6 Fransa meşâhir-i beşerşinasananından “de Quatrefages” insana mahsus [22/23] bir “meleke-i ahlakiyet” ve “meleke-i diyanet” mevcud olduğunu ve bu itibar ile insanın müstakil bir mevlid teşkil etmesi lazım geldiğini iddia etmiş ise de bu da doğru değildir. Gerçi bütün akvamda bazı hissiyât-ı ahlakiyye tecelliyatı görülmektedir, her kavim bazı efali iyi bazı efali fena telakki etmektedir. Fakat iyi ile fenanın hududu pek çok tahavvül etmektedir; mesela: peder veya evladı öldürmek ve naaşlarını yemek gibi bizce en menfur cinayetlerden maadud olan efal birçok akvamda pek tabii bir hareket ve hatta ahlaki bir vazife gibi telakki edilmektedir. Böyle eşkâl-i basitasına göre ahlak bir takım itiyadât-ı ictimaiyyeden ibaret demektir;

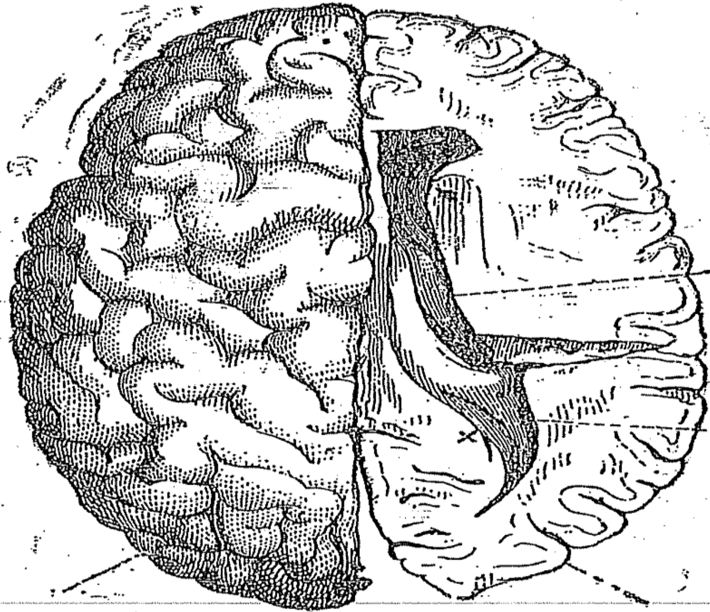
hâlbuki bunlar hayvanâtta da yok değildir; bazı hayvanâtta itiyadâta muhalif hareket edenlerin cezalandırıldıkları bile görülmektedir; turnalarda, leyleklerde ve daha birçok kuşlarda eşlerine hıyanet eden dişilerin – hem nevleri tarafından- itilaf edildikleri çok kere görülmüştür.

Diyanet hususunda da hal böyledir. Pek çok akvam-ı vahşiyyede mu'tekidât-ı diniye pek basit ve kaba fikirlerden – gülünç evhamdan – ibarettir; bu akvam gördükleri her şeyi insan gibi hayat ve his, arzu ve meram, merhamet ve hiddet sahibi zanneder; onlardan korkar, onlara yalvarır ve taabbud eder. Bunlarda işte bu surette birçok eşyayı zi-meram ve hayat, ahvalimize müessir ve hakim zannetmekten ve bu sebeple bu eşyadan korkmaktan başka mu'tekidât-ı diniye namı verilebilecek bir şey yoktur. Eğer bu efkâr ve zanniyât – bunlara Fetişizm *Fétichisme* denilir- Dö Katrafaz'ın bahsettiği "diyanet"e dâhil değil ise "diyanet" bütün akvama şamil değil demektir; bilâkis eğer bunlarda "diyanet" medlulüne dahil ise diyanetin [23/24] tohumları hayvanâtta da var demektir. Çünkü hayvanâtın da – fetişist akvam gibi- birçok eşyayı zî-meram ve hayat zannetikleri birçok şeylerden pek çok havf ve tehaşir gösterdikleri birçok hareketlerinden anlaşılmaktadır.

1.7 Velhasıl hasail-i maneviyye itibariyle insan hayvanâttan büsbütün hariç değildir; bütün ahval-i fikriye-i beşeriyenin basit bir şekli, ibtidai birer tohumu hayvanâtta da mevcuttur.

ŞEKİL 5- Şempanze dimağı tearic ve telafif azdır.

ŞEKİL 6- İnsan dimağı

Onun için insanın mevki-i silsile-i hayvanâtın dâhilinde, en âli olan primat zümresinin başındadır. Vaziyet-i tabiiyenin şakuliliği, dimağın ve zâviye-i vechiyye büyüklüğü, akıl ve zekânın mükemmelliği ve bâhusus nutk ve tekellüm kabiliyeti insanı kırde-i [24/25] şibh-i beşeriyeden tefrik ve temyiz eder, fakat primat zümresinden harice çıkarmaz; bütün bunlar, primat zümresinin beşer fasîlesinin evsaf-ı temeyyüze ve umumiyesinden başka bir şey değildir.

1.8 Bazı âlimler fasîle-i beşeriyenin bu evsaf-ı mümeyyizesi arasında en ziyade vaziyetin şakuliliğine ehemmiyet veriyor, evsaf-ı saireyi buna tâbi – bunun neticesi – ad ediyorlar. Ve diyorlar ki: kırde-i adiyeninki gibi ufkî, kırde-i şibhi beşeriyeninki gibi mail vaziyetler de baş ancak kuvvetli ve büyük adeleler sayesinde muvâzenette durabilir; bu adeleler bir taraftan amud-ı fekariye ve bir taraftan kıhfa merbut oldukları ve daima takallüs ettikleri için kıhfı çok tazyik eder ve onun ve içindeki dimağın tenemmisine mani olurlar. Beşerinki gibi şakuli bir vaziyette ise [25/26] baş küçük adeleler vasıtasıyla muvâzenette durabilir; onun için kıhf o kadar çok tazyik görmez ve dimağın tenemmisi o kadar kuvvetli bir haile tesadüf etmez; insanda dimağın tenemmisi, akıl ve nutkun terakkisi bundan dolayıdır.

2- BEŞERİN VAHDET VEYA KESRET-İ NEV‘İYYETİ

İnsanın tabiatta – sınuf-ı muhtelife-i mahlûkat arasındaki – mevkiini tayin ettikten sonra, muhtelif numuneleri arasındaki revabıt ve münasebeti de taharri etmek lazım gelir.

Filvaki insanlar arasında kamet, sima, levn, iş’âr, nisbet-i aza, zaviye-i vechiye, şekil ve hacm-i kıhf, zeka, lisan... itibariyle birçok farklar ve tehalüfler var. Bu tehalüfat “nev‘i” mi, yoksa “ırkî” midir? Tabir-i aharla, insanlar hep bu nev‘e mi yoksa birkaç nev‘e mi mensuptur?

Bu meseleyi halledebilmek için evvel emirde umumiyet itibariyle “ırk” ve “nev‘” kelimelerinin medlullerini tayin ve tahdit etmek iktisa eder. Bu ise envâın menşei meselesine merbuttur ve şimdiye kadar birçok ihtilafata bâdi olmuştur:

2.1 Başta “Linneaus” ve “Cuvier” olduğu halde birçok tabiatşinaslar, nevlere bir neş’et-i müstakile ve binnetice bir mevcudiyet-i hakikiye isnâd etmişler idi. Bunların fikrince: her nev ayrı ayrı halk edinmiş ve bidâyet-i neş’etinden beri envaı saireden büsbütün ayrı ve sabit kalmıştır. Bir neve mensup olan efrâd arasında bir takım tahavvülat ve tahallüfat husüle gelebilir, fakat bu tahavvülat hiçbir zaman nev’in hududunu [26/27] tecavüz edemez. Tahallüfat ırsi bir hale gelince bir ırk teşekkününe sebebiyet verir, fakat katiyen nevlerin tekessürünü intac edemez.

Bunların tarz-ı telakkisine göre nev bir asl-ı müşterekten neş’et eden mahlukatın hey’et-i mecmuası, ırk da bunun aksam-ı muhtelifesidir; ehli köpeklerin hepsi bir asl-ı müşterekten hâsıl olmuştur, onun için hepsi bir nevdir. Av köpekleri bu neve dâhil olmakla beraber – diğer köpeklerden bazı evsaf-ı hususiye ve

mümeyyize ile ayrıldıkları ve bu evsafı yavrularını ırsien intikal ettirmekte bulundukları için – bir ırktır.

Fakat – bazı ehli hayvanat ve nebatattan maada – mahlûkatın menşe-i karibi bile insanlarca büsbütün mechuldür. O halde bunların ırklarını nasıl tayin ve tahdit etmeli? Mahlûkatın evsafca müşabeheti, nev ve menşeice vahdet ve karabete delil tutulabilir. Fakat müşabehetin pek mütefâvit derecâtı var; ne derecesini vahdet-i ırkiyete, ne derecesini vahdet-i nev'iyete delil ad etmelidir? İbtidâi "tenasüle kabiliyet" bu babde kâfi ve kati bir miyar zan olundu; yekdiğeriyle mukarenet ve tenasül edebilen mahlukât bir nev'e, edemeyenler başka başka nev'lere mensub ad edildi. Bu nokta-ı nazardan kediler ve köpekler ayrı birer nevdir; fakat Arap atları ile İngiliz atları bir nev'e mensuptur, sadece birer ırktır, çünkü mukarenet ve tenasül edebilmektedir.

Fakat atlar ile eşekler dahi bittenasül ester tevlid edebilir; bu tarz tarif ve telakkiye göre bunlar dahi bir nev'e mensup birer ırk ad edinmek lazım gelir. Halbuki bunlar arasındaki fark, çok muhtelif nev'ler arasındaki farktan daha ziyadedir. Bu cihetler düşünülünce tarife [27/28] bir kayıt ilave olundu: "yekdiğeriyle mukarenet edebilmekle beraber tenasüle kabiliyetli dul ve mahsül verebilen" denildi; ve bu suretle vahdet-i nev'ine hüküm için mahsulün kısır olmaması onun da tenasüle kabiliyetli bulunması şart ittihaz edildi. Bu nokta-ı nazardan atlar ile eşekler ayrı birer nev'dir; çünkü onların verebileceği mahsüller - yani esterler – umumiyetle kısırdır.

Fakat bu tarife göre koyun ile keçi, ada tavşanı ile adi tavşan, kurt ile köpek, ve böyle daha birçok hayvanât da bir nev'e mensup ad edilmek lazım. Hâlbuki bunlar arasında pek çok nev'ler arasındaki kadar ve hatta onlardakinden

daha ziyade farklar var. Tarifi bu ahvale uydurmaya çalışanlar, dikkat etmişlerdir ki: bu derece farklı hayvanların zürriyetleri tenasüle kabiliyetli olabilse bile bu kabiliyet ilâ-gayru'n-nihaye devam etmez; böyle melezlerin zürriyeti ya zayıflaya zayıflaya birkaç batın sonra kesilir veyahud tedricen aslına dönerek ya validlerine veya validelerine müşabeh bir hale gelir. Bu cihetler dahi nazar-ı itibare alınınca tarife bir kayıt ilave edilmiş, "ilâ-gayru'n-nihaye tensaül kabiliyetli döl verebilen" denilmiştir. Nev'lerin sabit ve gayrı mütehavvil olduğu nazariyesi dâhilindeki tariflerin en muvaffıkı budur.

Ancak bunun da pek zayıf noktaları vardır: rücû' yalnız muhtelif nevlerden mütehassıl melezlerde değil, muhtelif ırklardan mütehassıl melezlerde de görülmektedir; herhalde asla rücû' verasetin bir şekl-i hususidir; fasılalı, mütekattı', vâsib – atlayıcı – bir veraset demektir, veraset-i rücû'a – veya vâsibe namına da layıktır ve pek umumidir. Onun için [28/29] ırk ile nev kat'i bir surette tefrîk ve tarife medâr olamaz. Saniyen bir asıldan neş'et ettikleri muhakkak olan bazı hayvanâtın birbiriyle mukârenet ve tenâsül edemedikleri de görülmektedir; mesela kobaylar Brezilya'dan celb ve ithal edilen bir hayvandan yetişip husüle geldikleri halde şimdi onunla tenasül edemiyorlar. Bu hal bazı köpeklerde de görülmektedir. Onun için tenasüle kabiliyet ve adem-i kabiliyet ne kadar kuyud ve şurut altında olursa olsun, ırk ile nev-i tefrîke tamamen medâr olamıyor demektir.

O halde, nev'in mevcudiyet hakikisinden de şüphe etmek, "tabiatta da ırk ile nev arasında kat'i bir hudut yoktur." demek doğru olmaz mı? Mademki birçok tahallüfat ve tahavvülat vukua geldiği ve hatta bunların ırsi ve sabit bir hal aldığı görülüyor ve mademki bu suretle husule geldiği muhakkak olan tahallüfatın – mesela muhtelif köpek ve güvercin ırkları arasındaki farkların – derecesi bazen ayrı nev' ad

olunanlar arasındakini bile geçiyor. O halde neden bu tahavvülatın – zaten gayrı muayen olan – nev'in hidvetine münhasır olduğunu iddia etmeli? Neden bu iddiada ısrar göstermeli? Nasıl ırklar bir asıldan neş'et etmiş ise, neden nev'ler dahi bir asıldan gelmiş bulunamasın? Neden bugünkü ırkların ileride birer nev' haline gelmesi ve bugünkü nev'lerin evvelce birer ırk halinde bulunmuş olması gayr-ı mümkün ad olunsun?

Başta Lamarck ve Darwin olduğu halde birçok tabiatşinasân da işte bu fikirdedir. Bunların nazarında: ırk ile nev' arasında kat'i bir hudut yoktur; evsâf-ı ırkiye ile evsâf-ı nev'iye arasındaki fark, bir derece farkından ibarettir; ırklar nasıl ve ne suretle bir asıldan neş'et etmiş ise nev'ler dahi öylece ve o suretle bir asıldan neş'et [29/30] etmiştir. Onun için nev' ve ırk taksimatı itibari bir şeydir. Nev'ler ile ırkları evsâftaki fark ve müşabehetlerin derecesine göre tayin ve tahdide çalışmalı; fakat her halde bunun kat'i olmadığını ve fazla olarak pek de hayiz ehemmiyet bulunmadığını bilmelidir.

2.2 Hayvanât ve nebatât için bile bu kadar ihtilafâta bâdi olmuş bulunan ırk ve nev' meselesi insan için de bi't-tab' pek çok ihtilafâta bâdi olmuş idi. Bu bâbdaki efkâr üç meslekte hülâsa olunabilir: vahdet-i menşe'i (Monogénisme), kesret-i menşe'i (Polygénisme), menşe-i tahavvülî (Transformisme).

Vahdet-i menşe'i tarafdârânının fikrince: insanlar hep bir asıldan neş'et etmiştir, hepsi bir nev'dir; insanlar arasındaki ihtilafât, ihtilafât-ı ırkiyeden ibarettir. Bunlar iddialarını uruk-u muhtelife-i beşerin birbiriyle ihtilât ve tenasül etmeye ve devamlı zürriyetler husüle getirmeye kabiliyetli olduğu hakkındaki müşâhedât-ı adide üzerine ibtinâ' ettiriyorlar.

Kesret-i menşe'i tarafdârânının fikrince: insanların hepsi bir asıldan değil, birkaç asıldan neş'et etmiştir; insanlar birkaç nev'dir; aralarında tahallüfat-ı ırkiyeden başkaca tahallüfat-ı nev'iye dahi vardır. Bunlar iddialarını birkaç noktaya istinâd ettiriyorlar: evvela tenasüle kabiliyetli zürriyet hâsıl etmek, vehdet-i nev'iyeye kat'i bir delil ve mi'yâr olamaz. Saniyen: pek mahdut ırkların melezlenmeleri malumdur; misalen Laponlar ile Avustralyalıların, Boşimanlar ile Patagonların melezlenmelerinden devalı bir zürriyet hâsıl olup olmayacağı mechuldür. Salisen: insanlar arasında çok muhtelf nev'ler arasındaki derecede farklar vardır. Rabian: elsinenin bir asla ircâ'ı kabil olunmadığı, elsine-i [30/31] mevcudanın bir değil birkaç asıldan teferruğ ve teşa'ub ettiği muhakkaktır.

Menşe-i tahavvülî tarafdârânının fikrince: insanlar tahavvül ve tekâmül mahsulüdür: secere(nin) en yüksek, en son ve en mükemmel dâlidir. İnsanların menşe'i birdir ve hayvanidir; muhtelif insanların ırk, ve ya nev'i âdi pek de haiz-i ehemmiyet değildir. Elsinenin bir asla ircâ'ı kabil olunmaması, tahallüfat-ı lisaniyenin tahallüfat-ı bedeniyeden sonra başladığına – yani lisanların insanların birkaç şubeye ayrılmasından sonra teşekküle başladığına – delildir.

3- TEŞEKKÜL-Ü URUK

Bu nazariyelerin hepsinde müşterek bir nokta vardır ki o da: insanların şimdi bidayet neş'etlerindeki halde bulunmadığıdır. İnsanlar bidayet neş'etlerinden şimdiye kadar birçok tahallüfat ve tahavvülata uğramışlardır ve işte bu tahallüfat ve tahavvülat neticesinde şimdiki hallere gelmiş ve şimdiki ırkları teşkil etmişlerdir.

Bu tahallüfat ve tahavvülat neden dolayı vukua gelmiş, ırklar ne sebeple ve ne suretle teşekkül etmiştir?

3.1 Bu meseleyi halletmek için evvel emirde umumiyetle hayvanât ve nebatâtta tahallüflerin ve ırkların ne sebeple ve ne suretle husüle geldiğini aramak lazım gelir: herkes bilir ki bir nev'in bütün efrâdı birbirine benzemez; bir hayvanın muhtelif zamanlarda doğurduğu yavrular bile birbirinden az çok farklı olur; hayvanâtta da, nebatâtta da her halde evsâf'ı nev'iyeden başka evsâf'ı şahsiye dahi bulunur. Bu evsâf'ı şahsiye, muhitin te'sirâtı neticesidir. Bu te'sirât tevellütten itibaren değil daha ilkah ile – [31/32] daha doğrusu ondan da evvel – başlar ve hayatın nihayetine kadar devam eder. Tevellüde kadar vukua gelen te'sirâtın farklı olması efrâdın doğdukları vakit farklı olmasını intâc eder. İkizlerin birbirine fevkalade müşabeh olması tevellüde kadar hemen aynı te'sirâta dûçâr olmuş bulunmalarından ileri gelir. Tevellüdden sonra vukua gelen te'sirât muhit dahi başkaca bir takım farkların tekevvününe sebep olur.

Bundan başka her uzuv derece-i faaliyeti ile mütenasip bir surette tenemmi eder: faaliyet-i dahâmete, atâlete de dumûra bâdi olur.

Tahallüfat-ı şahsiye işte bu sebeplerin neticesinde tekevvün eder. Bu kabîl-i tahallüfat esasen şahsa, zata münhasır olur. Ma'mâfih zürriyet üzerine icrâi

tesîrden de büsbütün hali kalmaz. Bâhusus birkaç batında mütevâliyen zuhur ve tekerrür ederse – gide gide – büsbütün ırsi bir hale de gelebilir. Irklar, işte tahallüfat-ı şahsiyenin bu suretle umumileşmesi ve ırsileşmesi neticesinde tekevvün eder. Hayvanât-ı ehliyenin ve nebatât-ı mezrû'nun ırkları insanların gözü önünde ve insanların tesiriyle tekevvün etmiştir. Elanda insanlar istedikleri vakit çalışa çalışa yeni bir takım ehli ırklar teşekkül etmeye muvaffak olmaktadır. Ve bunun usülleri fenn-i ihtinanın mevzuunu teşkil etmektedir.

Vasait-i ihtinanın en mühimi usül-u ıstıfadır: tensil esnasında her nev'in evsaf-ı matlubeyi en mükemmeliyetle hayiz efradını ayırmak yalnız onlardan döl ve mahsül almak ve bu ameliyata fasıla vermeksizin devam etmek; böyle yapılınca her yeni batında o evsafı haiz efradın bir derece daha tezâyüd ettiği ve nihayet – ıstıfâ çok batınlar devam edince – [32/33] bütün efradın bilâ-istisnâ o evsafı ibraz eylediği görülür.

Mesela uzun tüylü bir koyun ırkı yetiştirmek istendiğini farz edelim: bunun için koyunlar arasında en uzun tüylü olanlar intihâb edilecek ve onlar başkalarıyla karıştırılmaksızın çiftleştirilecek, verecekleri yavrular arasından da yine yalnız en uzun tüylü olanlar ayrılacak, onlar dahi başkalarıyla karıştırılmaksızın çiftleştirilecek; ve her sene, her batın bu yolda harekete devam olunacak. O vakit her batında uzun tüylülerin çoğalıp kısa tüylülerin azaldığı ve nihayet bütün batın efrâdının uzun tüylülerden müteşekkil kaldığı görülecek; bu suretle uzun tüylü bir ırk teşkil edilmiş bulunacaktır.

Bütün at, güvercin ve koyun ırkları – bidâyette bilmeyerek sonra bilerek ve isteyerek – bu suretle yetiştirilmiştir.

Arapların, cins atların secerelerini zapt etmeleri bunları yetiştirmek hususunda ıstıfâya ne kadar riayet ettiklerini göstermek ve âdi veya daha az meziyetli efrâd ile ihtilâtlarına meydan bırakmamak içindir.

Tabiatta ırkların teşekkülü de buna müşabih bir tarzda vukua gelir: bazı te'sirat ve mukteziyat-ı muhita, bazı evsâf-ı haiz efrâdın daha kolay bu evsâfdan mahrum olanların ise daha zor yaşamasını ve tenâsül etmesini icap eder, onun için sun'i olan ıstıfânınkine mümâsil bir netice hâsıl eder. Mesela: havanın soğumakta olduğunu farz edelim. Bütün efrâdın soğuğa mukavemeti bir derecede değildir; insanlarda da görülmekte olduğu vecîhle bazı efrâd soğuğa – nisbeten – daha çok dayanır; bazı efrâd ise bilakis daha az ve daha zor dayanır. Bu halde [33/34] havanın soğukluğu bi't-tab' birinci takım efrâdın taayyüş ve tekessürüne daha müsait olacak mübâreze-i hayatiye de onlar için bir sebeb-i tefevvuk ve galibiyet teşkil edecektir. Onun için onlar hem daha çok ve daha kolay yaşayacak ve hem daha çok ve daha kuvvetli bir zürriyet hâsıl edecek diğerleri ise hem daha az ve daha zor yaşayacak ve hem daha az ve daha zayıf bir zürriyet bırakacaktır. Bu suretle havanın soğukluğu – nev'an-mâ – "soğuğa mukavemetli efrâdı ıstıfâ" etmiş bulunacak ve bu hal birçok batınlar devam ve tevâlî ederse ikinci takım efrâd azala azala büsbütün bitecek, hepsi "soğuğa mukavemetli" efrâddan müteşekkil bir ırk vücuda gelmiş olacaktır.

Her muhit işte böyle… bir taraftan bir takım tahallüfat tevlid ederek diğer taraftan da – Darwin'in tabir-i vechiyle "ıstıfâ-i tabiîyi", Spencer'in tabir-i vechiyle de "en kabiliyetli olanın fazıla-i bekâsı – bekâ-ı ünsiyet" sayesinde – bu tahallüfatın ırsi ve umumi bir hale gelmesine sebep olarak… yeni bir takım ırklar tekvin eder. Bunun içindir ki her ırk, kendisini hâsıl eden ve kendisine mehl taayyüş olan muhitin mukteziyatına tamamen muvaffak ve mutabık evsafı haiz bulunur.

3.2 İnsanlarda da tabiî böyle olmuş; insanlardaki nev'ler ve ırklar dahi bu suretle ve bu sebeple tekevvün ve teşekkül eylemiştir. Hususiyle insanların arzın her tarafına yayılması, pek mütenevvi muhitlere dağılması… da bu tahallüfatın bir kat daha çoğalmasına sebep olmuştur.

Muhitin insan üzerine tesirini inkâr edenler, tahallüfat-ı beşeriyeyi muhitin tesirine atıfta tereddüt gösterenler yok değildir. Fakat bir defa bu tesiri ispat edecek delâil-i kaviyye vardır: şimdiki Amerikalılar İngiliz muhacirlerinin nesli [34/35] oldukları halde onlardan pek farklıdırlar; muhacirler iki buçuk asır ve binâenaleyh nihayet on iki batın zarfında – Amerika muhitinin tesiriyle – çok değişmişler, renklerindeki pembeliği kaybetmişler, daha koyu ve daha düz saçlı, daha ince boyunlu, daha küçük başlı, daha çıkık yanaklı, daha uzun el ve parmaklı olmuşlar, velhasıl hemen yeni bir ırk haline gelmişlerdir. Bir derecedeki: müşâhir-i hayvanâtşinasândan "Andrew Murray" hayvanâtta ırkların tarz-ı teşekkülünü izah ederken. Amerika'ya göçen Anglosaksonlarda vukua gelen bu tahavvülatı parlak bir numune olarak göstermiştir. Amerika'ya nakil edilmiş olan zenciler dahi bir buçuk asır zarfında çok tahavvülata uğramışlar, "Elisée Reclus" un tabir-i vecihle "manzara-i hariciye itibariyle kendilerini beyazlardan ayıran mesafenin rub'u kadarını kat etmişlerdir."

Şurası da şayân-ı dikkattir ki medeniyet insanları tabiat-ı muhitenin te'sirâtından bir dereceye kadar vekaye eder; melbûsat, mesakin, takayyüdat insanı sun'i ve hususi bir muhit içinde yaşatır; muhit-i tabiîyenin doğrudan doğruya icrayı te'sir etmesine mâni olur; onun için edvâr-ı medeniyye zarfında muhitin insanlarda bi't-tab' daha az te'sirat ve tahavvülata bâdi olmuş bulunması iktizâ eder. Burası da düşünülür ve böyle vesait-i medeniye arasında bile Anglosaksonların ve zencilerin

Amerika'da birkaç asır zarfında düçâr oldukları tahavvülat nazar-ı dikkate alınırsa… ve sonra da buna göre insanların her türlü vesait-i medeniyeden – muhitat-ı sun'iyeden – mahrum olarak doğrudan doğruya tabiata temas ederek yaşadıkları medîd asırlar zarfında ne kadar tahavvülata düçâr olmuş bulunabileceği [35/36] tasavvur edilirse… ırkların bu suretle – muhit te'siriyle – tekevvün etmiş olacağını teslimde tereddüt bile edilemez.

Bundan başka – ileride etrafıyla görüleceği vechle – akvamın evsâfı ve kabiliyetiyle muhitlerinin şerâit ve icâbâtı arasında tamamen tevâfuk ve tetâbuk vardır ki bu da bu evsâfın te'sirat-ı muhite neticesi olduğuna delildir.

Şurası da tabiîdir ki: bu suretle teşekkül eden ırkların ihtilât ve tasallübü melez bir takım evsâf ve zuhuruna ve bi'netice insanlar arasındaki tahallüfatın bir kat daha tezayüdüne sebep olmuştur.

3.3 Hayvanâtta teşekkül eden ırklar – hal-i tabiîyede – ekseriyetle münferit ve müstakil kalır, birbiriyle pek az tasâllüb ve ihtilât eder. İnsanlarda ise hal aksine olmuş [99]. Irklar pek çok tasâllüb ihtilât etmiş, hemen hiç münferit ve halis kalamamıştır. Çünkü insanlar küre-i arzın her tarafına intişâr ettikten – hemen her nev' muhitleri işgal eyledikten başka – sık sık tebdil-i muhit ve mekan etmişlerdir; bir muhitin mahsulü olan ırk diğer bir muhite geçince bi't-tab' onun mahsulü olan ırk ile ihtilât ve tasâllüb etmiştir. Bu kabil hicretler o kadar çok olmuş, bunların neticesi olan ihtilâtlar o kadar çok tekerrür ve tevallî eylemiştir ki artık halis ve müstakil bir ırk kalmamış gibidir. Onun için insanlar da ırkları hakiki mecmualardan – kavimlerden – ayırmak ve ayrıca tetkik etmek lazımdır: ırklar akvâmın anâsırı makamındadır ve hali hazırda – Avustralyalılar ve Boşimanlar gibi birkaç istisnadan

[99] Hayvanât-ı ehliyede de hal böyledir.

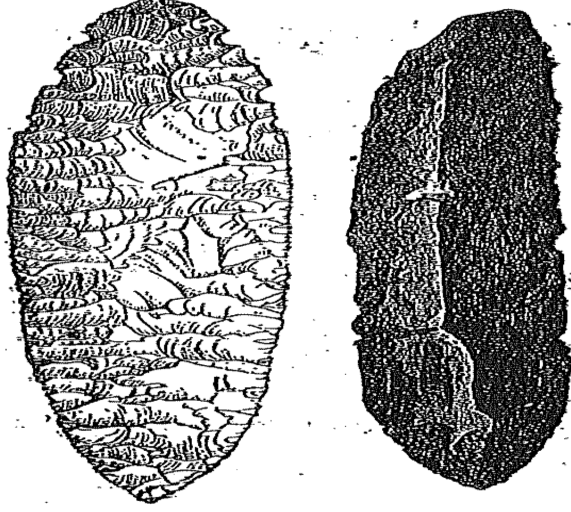
sarf-ı nazar olunursa – serbest ve müstakil olarak mevcut değildir. [36/37] Her ırk diğer birçok ırklarla ya mütesâllüb veya sadece muhtelit olarak bulunmaktadır. Kavimler, kimi tasâllüb ve imtizâc ve kimi sadece inzimâm ve ihtilât etmiş birçok ırklardan müteşekkildir. Her kavmin kanında ve bedeninde birçok ırkların az çok ve her halde mükerrer hisse ve te'sirleri vardır. Ani ve tedrici temaslar ve muhaceretler büyük ve küçük harpler ve istilâlar ırkları, kanları, nesilleri birbiriyle pek muhtelif suret ve nisbetlerde kerrâren karıştırmış, kitelât-ı beşeri neslen pek muazıl bir hale getirmiştir. En mütecânis görünen kavimler bile birçok ırkların mahsulüdür.

Bugün, "ırk" kelimesi pek çok kullanılıyor: İngiliz ırkı, Slav ırkı, Latin ırkı, Cermen ırkı, Fransız ırkı… deniliyor fakat bu tabirlerin hepsi yanlıştır; bunların hiçbirisi ırk değildir, hepsi birer kitle-i lisaniye veya siyasiyeden ibarettir. Hepsi hakikat halde birçok ırkların ihtilâtından mütehassildir, asıl ve nesilce birbirinden pek farklı anâsırdan müteşekkildir. Ez cümle Fransızlar kavmiyet nokta-i nazarından şedid bir vahdet ve mücâneset arz etmekle beraber ırkiyet nokta-i nazarından pek muazzıldır: şimalde "Belz"lerin "Valon"ların şarkta "Cermen"lerin ve "Burgundi"lerin garpta "Norman"ların ve vasatta "Kelt"lerin cenubunda "Akiten" ve "Bask"ların nesli ve kanı vardır; bunların her birinde de bir çok ırkların te'siri ve kanı mevcut idi.

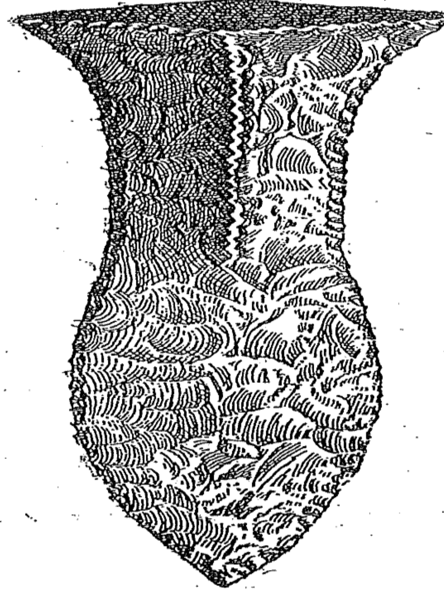
Bütün akvâm da böyledir; hepsi bir takım ırkların ihtilât ve imtizâcından mütehasıldır.

Ancak bu ihtilât ve imtizâcın derecâtı mütefâvittir. İki cisim – mesela kükürt [37/38] tozuyla demir tozu – pek muhtelif suretlerle birleşebildiği – kâmilen mahlut kamilen müntezic, kısmen müntezic ve kısmen mahlut… pek mütenevvi kitleler hasıl edebildiği – gibi, ırklar dahi yekdiğeriyle pek muhtelif suretlerde

birleşerek az veya çok mütecanis az veya çok muhtelit pek muhtelif kavimler teşkil edebilir.

ŞEKİL 7- taştan çakı

ŞEKİL 8- taştan kama

3.4 Ekseriyâ lisânı bir olan akvâmın ırkı ve nesli de birdir zannedilir. Halbuki bu zan yanlıştır. Lisanlar bir kavimden diğer kavme intikâl edebilir ve etmiştir. Muhaceretler, münasebetler, istilalar esnasında akvâmın lisanları da [38/39] ihtilât ve tesâllüb etmiş, galip veya mağlub olmuştur. Onun için vahdet-i lisan, vahdet-i asıl ve nesle bir delil-i kat'i ad edilmemelidir. Vahdet-i lisanın vahdet-i kavmiyet hususunda büyük bir ehemmiyet ve te'siri haiz olduğunu bilmekle beraber vahdet-i ırkiyeye bir mi'yâr-ı müstakil olamayacağını da nazar-ı dikkatte tutmalıdır.

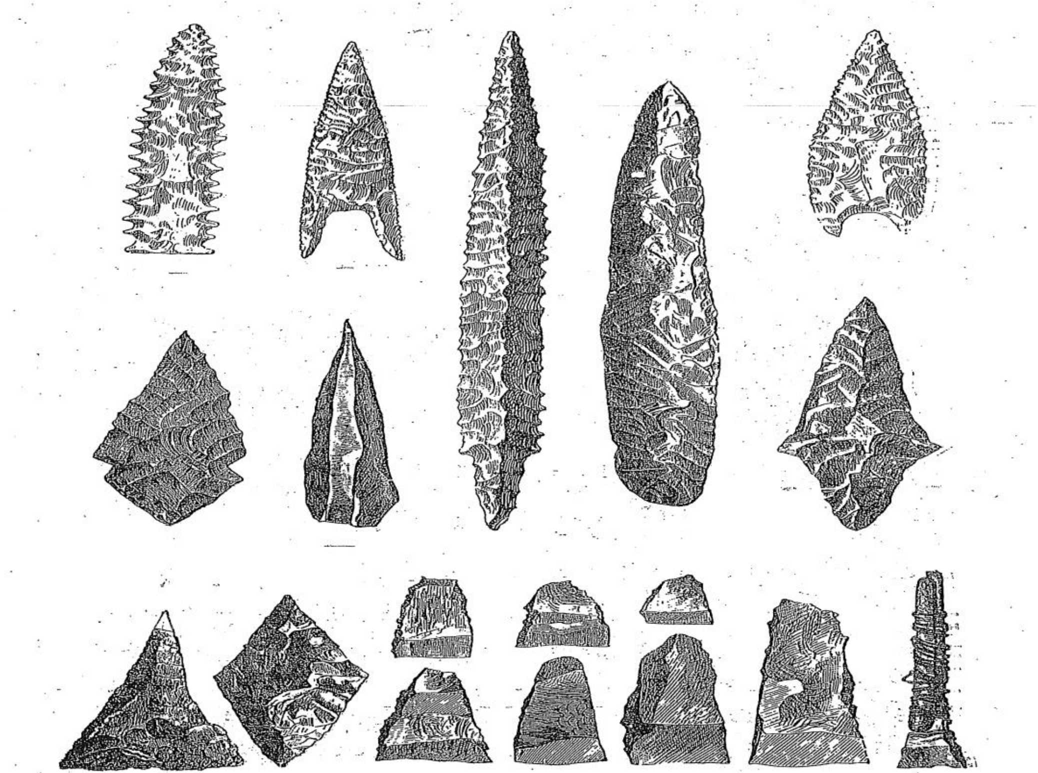
Bu tafsilattan sonra Panslavizm, Pancermenizm, Panlatinizm yani Slav, Cermen, Latin akvâmın ittihâdı gibi tasavvurların ne suretle telakki edilmesi lazım geleceği kolaylıkla takdir olunabilir: evvelen asıl ve nesli akvâm meselesi öyle sadece lisan ile hal olunabilecek bir mesele değildir. Saniyen tabâyiî akvâm yalnız kana, nesle, ırka tâb' değildir; muhit-i tarihi ve coğrafinin bu husustaki te'siri de büyük ve hatta ekseriya galiptir: vahdet-i tarihiye ve idariyenin te'sir ve hakkı, vahdet-i nesliye ve ırkiyenin te'sir ve hakkından büyüktür. Bunun için bu gibi tasavvurlar birer hayalden başka bir şey değildir.[100]

[100] Bu mesele ileride daha etrafıyla izah olunacaktır.

4- BEŞERİN EVÂİLİ

4.1 Yarım asır evvele gelinceye kadar öyle zan ve iddia ediliyordu ki beşerin tarih-i zuhurundan şimdiye kadar ancak altı bin sene geçmiştir. Fakat el-yevm artık kat'îyyen tahakkuk etmiştir ki bu iddia pek yanlıştır. Çünkü evvela Mısır abidelerinin bazısındaki mahkûkât yedi bin sene evvele aittir; saniyen Mısır rivâyât ve ananâtı otuz bin Çin rivâyât ve ananâtı yüz yirmi bin senelik vakayı ihtiva etmektedir..

Bu rivayât ne kadar [39/40] meşkûk ve ne kadar mübâlağalı olursa olsun yine beşerin altı bin senelikten çok daha eski olduğuna delildir.

ŞEKİL 9- ezmine-i kablet tarihiye masnuatından: taş aletler. [40]

ŞEKİL 10- Ezmine-i kablet tarihiye masnuatından: çömlekler [41]

Bundan başka tabakât-ı arziye arasında, bazı hayvanât-ı mütehâse yanında, insan masnûâtından olduğuna şüphe edilemeyecek bazı aletler ve hatta insan kemikleri bulunmaktadır. Bunlar insanın yeryüzünde o hayvanât-ı müstehâsenin yaşadığı, o tabakaların teşekkül ettiği zamanlarda bile mevcut olduğuna delildir.

Bu hakikat anlaşılıncaya kadar âlimler arasında pek çok münâkaşât ve mübâhaşât cereyan etmiştir. Evvela tabakât arasında görülen taş aletlerin mahsül-ü

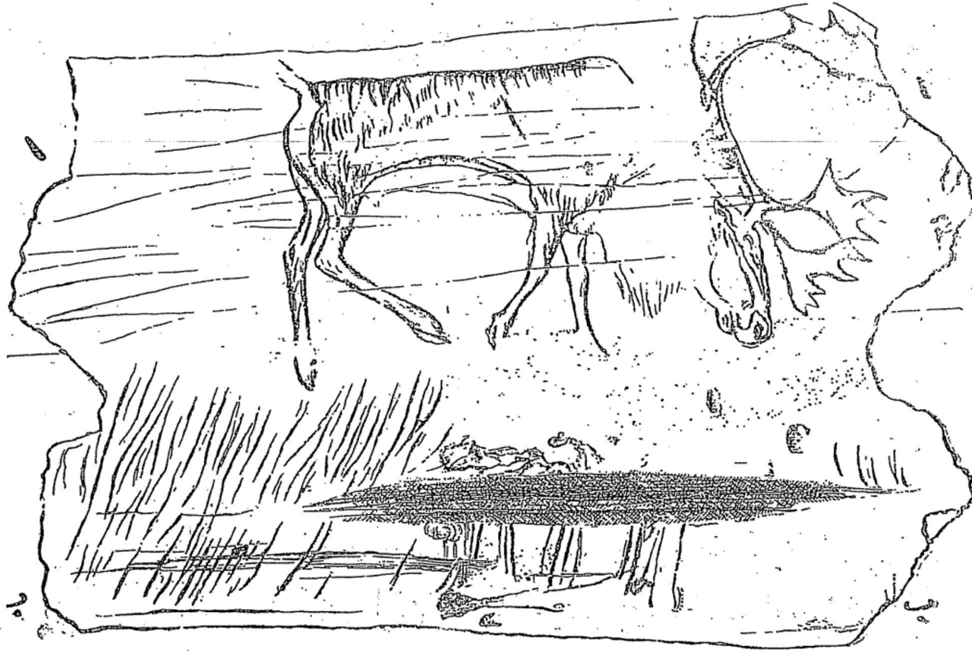
beşer olmadığı iddia olunmuş idi. Fakat akvâm-ı vahşiye-i hâzıranın da onlara müşabih taş aletler imal ve isti'mâl ettiği ve hatta eski müverrihlerin asârında insanların taş aletler kullandığı bir devirden bahis olunduğu anlaşılınca bunların insan eseri olduğu umumiyetle teslim edildi.

Ancak bunların bulundukları tabakalar ile hem-sinn oldukları, tabakaların teşekkülünden sonra inkılâbât neticesinde oraya geçmiş bulundukları iddia edilmeye başlandı. Tabakâtta icra edilen tetkikât birçok hususâtta bu iddiaların nâ-be-câ olduğunu ispat ettiği gibi keşfolunan bazı tasavvir bu husustaki şüphelerin hepsini bertaraf etti: bazı mağaraların duvarlarında, bazı kemiklerin üzerlerinde resimler görülüyor. Ve bunlar arasında mamut gibi nesli pek çoktan kesilmiş bir takım hayvanât müstehâse tasvirleri de bulunuyor. Bunlar hiç şüphe bırakmıyor ki beşer arâzî-i râbiaya ait hayvanât-ı müstehâse ile muasır olarak yaşamıştır.[42/43]

4.2 İlk insan eserlerine edvâr-ı sâlise teşekkülatı arasında tesadüf ediliyor: üzerleri çizikli bir takım kemiklerle sivri ve keskin köşeli kimi tûlânî kimi müdevver bir takım çakmak taşları görülüyor. Kemiklerdeki çizik ve çentiklerin insan eseri olduğu kat'iyen iddia olunamazsa da çakmak taşlarının – şekillerine, satıhlarının çokluğuna ve edvâr-ı râbia ve bazı akvâm-ı hâzıra taş aletleriyle olan müşâbehetlerine nazaran – tesadüf mahsulü olmadığına her halde kasten mamül bulunduğuna da şüphe edilemez. Şu hale göre ilk insanların edvâr-ı sâlisenin ortalarına ve hiç olmazsa nihayetlerine doğru yaşamış olduklarına hüküm vermek lazım gelir; edvâr-ı sâlisede hayvanât-ı sedyenin bütün enmûzeclerinin teşekkül etmiş bulunması da bu hükmün isabetine delil gösterilebilir.

Ancak bazı âlimler bu hususta tereddüt ediyorlar. Diyorlar ki: edvâr-ı salisede yaşayan hayvanât-ı sedye nev'lerinin hiçbirisi zamanımıza kadar bekâ

bulamamıştır; tahavülât-ı mütemâdiye-i iklimiyye ve arziyye neticesinde ya münkariz olmuş veya başka nev'lere tahavvül etmiştir. Şimdi o zamanki hayvanât-ı sedyenin ancak cinslerinden hayvanlar bulabiliyor, fakat nev'lerinden numuneler göremiyoruz. Şu halde nev'-i beşerin buna bir istisna teşkil etmesi müsteb'iddir. Hususiyle uzviyet-i beşeriyenin mükemmel ve muazzıl olduğu – ve umumiyetle uzviyetlerin kabiliyet-i tahavvülliyeleri muazziliyetleriyle mütenâsip bulunduğu – için, muhitteki tahavvülatın bütün hayvanlardan ziyade insanlara icrâî te'sir etmesi, bütün hayvanlardan ziyade insanlarda tahavvülata bâdi olması iktiza ederdi. Binâenaleyh arazi-i sâlise teşekkülatı esnasında "insan" [43/44] denilebilecek bir mahluk yaşıyorduysa onun şimdiye kadar pek tahavvülata uğramış ve bu tahavvülatın tahavvülat-ı nev'iye derecesini bile geçmiş bulunması – ve bi'netice o mahluk-u sâlisi le şimdiki insanlar arasında çok fark olması – lazım gelir.

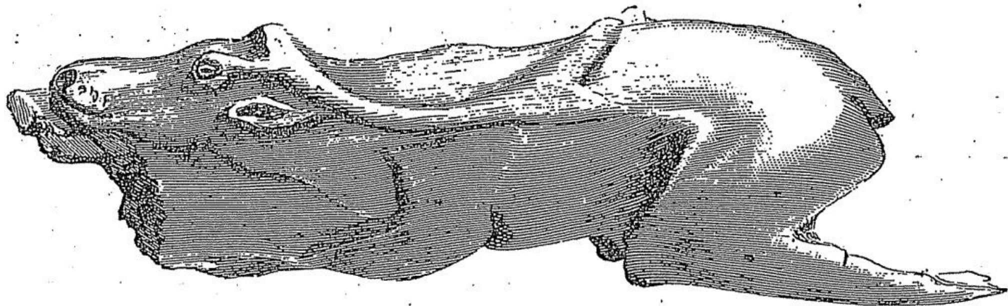
ŞEKİL 11- Ezmine-i kablet tarihiye asârından: ren geyiği tasviri

Gerçi bazı âlimler insanın akıl ve zekası sayesinde tahavvülat-ı muhîtenin te'sirâtına mukavemet edebilmiş olacağını iddia ediyorlarsa da akıl ve zekanın ve ma'işet-i içtimaiyenin hâlet-i iptidâiyesinde öyle mukavemet vesaiti ihsar edilemeyeceğine göre bu iddiaya esaslı nazarıyla bakılamaz.

Gabriel de Mortillet (1821-1898), arazi-i sâlise teşekkülâtı esnasında yaşamış olması lazım gelen cedd-i beşere – şimdiki insanlardan farklı olması nokta-i nazarına [44/45] itbâ'en "mübeşşir-i beşer précurseur de l'homme" ismini vermiş idi.

ŞEKİL 12- Ezmine-i kable't tarihiye asarından: Fildişi üzerinde mamut tasviri

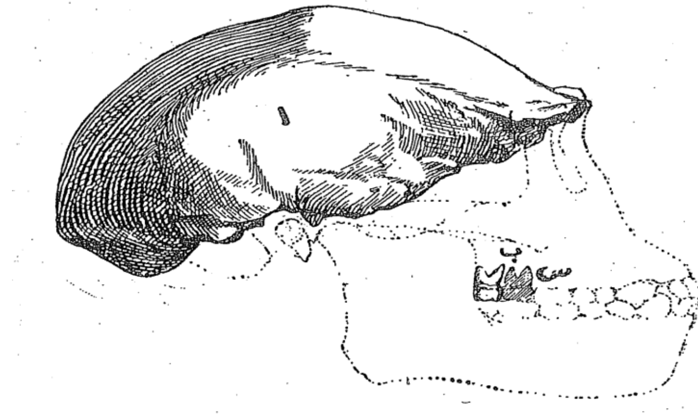
ŞEKİL 13- Ezmine-i kable't tarihiye asarından: Ren şeklinde naht edilmiş hançer sapı

1895’de Cava’da arâzi-i sâliseye ait zan olunan volkan tüfleri arasında keşfolunan bir kıhf-ı iptidâ bu nokta-i nazara kavvî bir istinâdgah gibi telakki olundu. Bu kıhfda büyük bir ibtidailik – maymunlarınkine gayet kavvî müşâbehet – görülüyor, fakat sığasının şimdiki insanlarınkinden epeyce dûn olmakla beraber maymunlarınkinden çok büyük olmasına göre bunun insana daha ziyade yakın bir mahlûka ait olduğuna şüphe edilmiyordu; hatta bunun için kıhfın sahibine – maymun insan manasına olarak – pithecanthropus crectus ismi verilmiş idi. Ancak bu kıhfın bulunduğu tabakanın teşekkülât-ı [45/46] sâliseye aidiyeti muhakkat görülmüyor. Mesele yine muallâk duruyor. Hülâsa: arâzi-i sâlise teşekkülatı arasında kasta delalet eder alât-ı haceriye görülmekte olmasına ve arâzi-i râbianın tâ mebâdisinden itibaren bunlardan daha çok mükemmel pek çok alâta tesadüf edilmekte bulunmasına göre edvâr-ı sâlise nihayetlerine doğru olsun insan ecdâdının yaşamış bulunduğuna şüphe edilmemek lazım gelir.

O vakitten şimdiye kadar geçen zamanı hesap etmek pek müşkül ise de arâzi-i râbia teşekkülatının sahnına ve ikliminin ahvâline göre tahmin etmek mümkündür. Bu yolda yapılan hesabât ve tahminât gösteriyor ki: bu müddetin iki bin asırdan dûn olmadığı iddia ediliyorsa mübalağa edilmiş olmaz.

4.3 Ezmine-i kable’t-târîhiyye insanları hakkındaki keşfiyat ve tetkikat gösteriyor ki: beşer-i iptidai taştan bir takım aletler imal ve isti’mâl ederek te’min-i ma‘işet etmiş, madeni aletler imal ve isti’mâline daha sonra muvaffak olmuştur; ilk taş aletler kırma, köşeli, cilasız idi; insan taşları mücella bir hale getirmek usulünü bilâhare keşfetmiştir. İlk madeni aletler tunçtan idi, insan demiri ondan sonra isti’mâle başlamıştır. Onun için ezmine-i kable’t-târîhiyye taş ve maden devirleri

namıyla iki devre, taş devri kırılı taş (*hacer-i maktûa)* ve cilalı taş (*hacer-i mücella*) devri. Maden devri de *tunç devri* ve *demir devri* namıyla ikişer devre ayrılır. Bütün akvâm bu devirleri geçirmemiştir; bazı akv âm henüz demir devrine gelememiş, bazıları haver-i mücella devrini bile geçememiş hatta bazıları hacer-i maktûa devrinde kalmıştır. Fakat bu devirler her yerde bu sırayı takip [46/47] etmiş, her yerde demir devrine tunç devri, tunç devrine hacer-i mücella devri, bu devri de hacer-i maktûa devri takaddüm etmiştir.

ŞEKİL 14- kıhfın üst kısmı ile dişlerin ikisi haliyle mevcuttur, aksâm-ı saire tasviriyle tersim edilmiştir.

Tabakât-ı araziye arasında keşfolunan asâr ve vesâik-i ezmine-i kable't-târîhiyye insanlarının ahvâlini zalâm-ı meçhuliyetten kurtarmış ve bu hususta epeyce müsbet malumatın tekevvününe sebep olmuştur. Ancak bu keşfiyât ve vesâik en ziyade Avrupâî garbiyyeye ait gibidir. Bu kıt'anın haricinde, Amerika'da, Japonya'da, Suriye'de ve daha epeyce yerlerde asâr-ı kable't-târîhiyye keşfedilmiş ise de bunlar henüz az ve tek tük olduğundan oralarda tekâmül-ü kable't-târîhiyye irâe ve izhâra – hali hazırda – gayrı kâfidir.

4.4 Beşerin tarih-i zuhuru gibi mehd-i zuhuriyenin de taharri ve keşfine [47/48] çalışılmıştır. Fakat buna muvaffakiyet hâsıl olamamıştır. Gerçi bu

hususta bazı nazariyeler der-miyân edilmiştir. Mesela Asyaî merkezî yaylaları havalisinde beşerin en esaslı enmûzec-i bedenî ve lisanîlerinin hepsine birden tesadüf edilmekte olmasından mehd-i zuhur-ı beşerin orası olacağını istidlâl edenler olmuştur. Fakat bu nazariyeyi akvâm-ı kable't-târîhiyyenin muhaceretleri hakkındaki malumat ile gayrı kabil-i Tevfik bularak reddedenler, beşerin Asya'nın şimalinde Sibirya'da ve Spetch-Berg hevalisinde zuhur etmiş ad edinmesini daha muvaffak bulanlar dahi olmuştur. Her halde bu babdaki efkâr, sırf faraziyâttan ibarettir. Beşerin mehd-i zuhuru meselesi henüz halledilememiştir. [48/49]

BİRİNCİ KISIM

AHVÂL-İ UMUMİYE-İ AKVÂM

1- BEDEN

Akvâm arasında bedenen büyük farklar vardır. Bu farklar arasında en mühim ve en mümeyyiz olanlar: kamet, saç, levn-i cilt, şekl-i kıhf, alâim-i vechiyye ve nisbet-i aza itibariyle olanlardır.

1.1 Kamet: İnsanların kamet-i tabîiyyesi 125 santimetreden 179 santimetreye kadar tahavvül eder. Gerçi bu iki hududun haricinde kametler yok değildir; ezcümle 38 santimetre boyunda cüceler ve 283 santimetre boyunda dev cüsseler görülmüştür; fakat bu kametler müstesna ve marazidir: bir hal-i marazi ve ya sû' teşekkül neticesidir.

125 ve 199 santimetrelik kametler bile nadirdir: 135'ten dûn ve 190'dan efzûn kametlere pek az tesadüf edilmektedir.

Akvâm-ı muhtelife efrâdının kameti bir raddede değildir: en kısa olan kavim Afrika-yî vustâ ormanlarında yaşayan Akkalar, en uzun olan kavim de İskoçya'nın şimalinde ve bâhusus Galloway'da bulunan İskoçyalılardır; birincilerin kamet-i vasatiyyesi 138, ikincilerin [49/50] kamet-i vasatiyyesi de 179'dur. Akkalardan sonra en kısa olan insanlar Filipin Adası'ndaki Aetalar, şimalî İskoçyalılardan sonra en uzun olan insanlar da umum İskoçyalılardır; birincilerin kamet-i vasatiyyesi 146,5, ikincilerin ise 175'tir.

Görülüyor ki: Akkalar ile şimalî İskoçyalılar, kamet itibariyle, akvâm-ı saireden uzak ve müstesna bir mevki işgal ederler; Aetalar ve onlara yakın olan umum Negritolar (Nérhitos) dahi kametçe müstesna gibidir; çünkü bunlarınkinden sonra en kısa olan kametler 154 santimetredir; yeryüzündeki bütün diğer akvâmın kametleri 154 ile 175 santimetre arasındadır, onun için beşerin kamet-i vasatiyyesi 165 santimetreden ibaret demektir.

Antropolojiyaşinasân (Antropologistes) kametleri dört sınıfa ayırıyorlar: 160'tan dûn olan kametlere *kısa*, 160 ile 165 arasında olan kametlere *taht-el vasat,* 165 ile 170 arasında olan kametlere *fevk-al vasat,* 170'ten fazla olan kametlere *yüksek* ismi veriyorlar.

Taht-el vasat ve fevk-al vasat kametli olan insanlar, kısa ve yüksek kametli insanların iki misli kadardır.

Kısa kametli kavimler en ziyade Asya'nın şark-ı cenubisinde – Hint-i Çini'de (Vietnam), Japonya'da, Malezya Adaları'nda – bulunmaktadır. Bu mıntıka haricinde Sibirya'nın garbında, Hindistan'da, Amerika-yı cenubide, Afrika-yı cenubide de birkaç kısa kametli kavim vardır.

Taht-el vasat kametler Asya'nın – vustâ ile Hindistan'ın şimal tarafları müstesna olmak üzere – cihad-ı sairesinde, ve Avrupa'nın şarkî ile [50/51] cenubunda; fevk-al vasat kavimler İran, Hindistan, Arabistan ile Avrupa-yı vasatide ve Avustralya'da.. bulunmaktadır.

Yüksek kametlere gelince: Avrupa'nın ve Amerika'nın şimali ile Polinezya Adaları'nda ve bahusus Afrika'da görülmektedir.

Buraya kadar bahsolunan kametler hep erkeklere aittir; her kavmin kadınları mmiyetle erkeklerinden kısadır, aralarındaki fark – vasati olarak – 12

santimetre kadardır. Şu hale göre kadınlarda kamet-i vasatiye 153 demektir ve kadınlar için 148'den dûn kametleri kısa, 148 ile 153 arasındaki kametleri taht-el vasat, 153 ile 158 arasındakileri fevk-al vasat, 158 ile 161 arasındakileri yüksek saymak lazımdır.

1.2 Saç ve Kıl: İnsanların başında ve her santimetre murabbaında 260 kadar saç vardır; fakat bu saçların tûlü, kıvamı, şekli, levni, kavimden kavme pek mütehavvildir.

Bazı kavimlerin saçları müstakîmdir, kıhfın etrafında aşağıya doğru düz olarak düşüktür; Çinlilerin, Moğolların, Amerika yerlilerinin saçları böyledir. Bu nev' saçlara *müstakîm* veya *emles* (droits ou lisses) denilir.

Bazı kavimlerin saçları ise mukavis ve münhanîdir; bir ucundan öbür ucuna kadar uzun bir kavis veya natamam bir münhanî gibidir. Avrupalılar arasında pek münteşir olan bu nev' saçlara *mevcevi* (ondés) denilir.

Bazı kavimlerin saçları ise helezonidir ve her kıl birkaçar santimetre kutrunda birkaçar devreli bir helezon teşkil edecek surette [51/52] kıvrıktır. Avustralyalıların, Nübyelilerin saçları böyledir; bu kabil saçlara *müc'id* (frises) ismi verilir.

ŞEKİL 15 – sûfî saç (Yeni Gine yerlisi)

ŞEKİL 16 – sûfî saç (Zenci)

ŞEKİL 17 – müc'id saç (Papu)

Bazı kavimlerin saçları, bundan daha ziyade helezonidir: her kılı birkaçar milimetrelik birçok devreli bir helezon teşkil edecek surette [52/53] kıvrıktır. Bu helezonun devreleri pek küçük olmakla beraber birbirine pek yakın olduğu için grifttir. Saçın hay'at-ı umumiyesi gayet karışık ve kıvırcıktır. Zencilerin, Melanezyalıların, Hotantuların, Boşimanların saçları böyledir; bu saçlara – yapağıyı andırdıkları için – *sûfî* (Laineux) ismi verilir.

Bu dört nev' saçın birçok eşkâl ve ânâtı vardır. Ezcümle müstakim saçlar bazen uçlarında helezonvari, kıvrıktır; bu saçlar tabîi olarak lüle lüle (Bouclés)dir, İskoçya kadınlarının saçları böyledir. Sûfî saçlar dahi bazen küçük küçük kümeler halindedir; nohut tanesi büyüklüğüne kadar mütehavvil olan bu kümeler arasında boşluklar vardır; Boşimanların saçları böyledir. Bu hal ve manzara, kılların başın bazı yerlerinde sık ve bazı yerlerinde seyrek olması neticesinde değildir, kılların köklerinin tarz-ı tevezzüî itibariyle Boşimanların saçları ile Avrupalıların ve hatta

Moğolların saçları arasında hiçbir fark yoktur. Boşimanlar ile Hotantularda saçların bu suretle ayrı ayrı kümeler halinde görülmesi mahzâ kısa olması neticesidir.

ŞEKİL 18 – Tazmanyalı

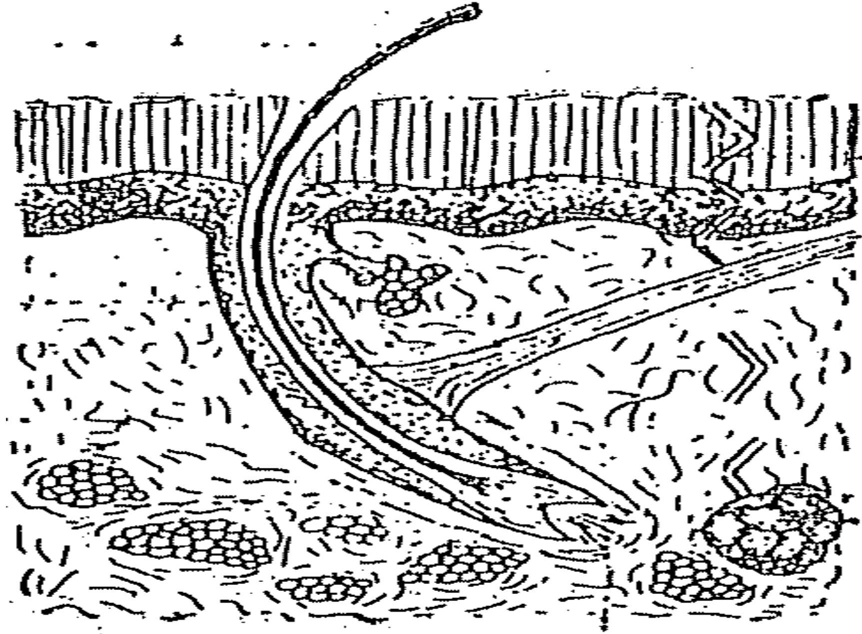
Saçların bu dört nev'i esasisi arasındaki fark bünyelerine [53/54] ait bir farkın neticesidir: müstakim saçların basalaları müstakim ve mukattâ'ları hemen müdevver, sûfî saçların basalaları mukavis ve mukattâ'ları beyzi (şekil 20 ve 21)dir.

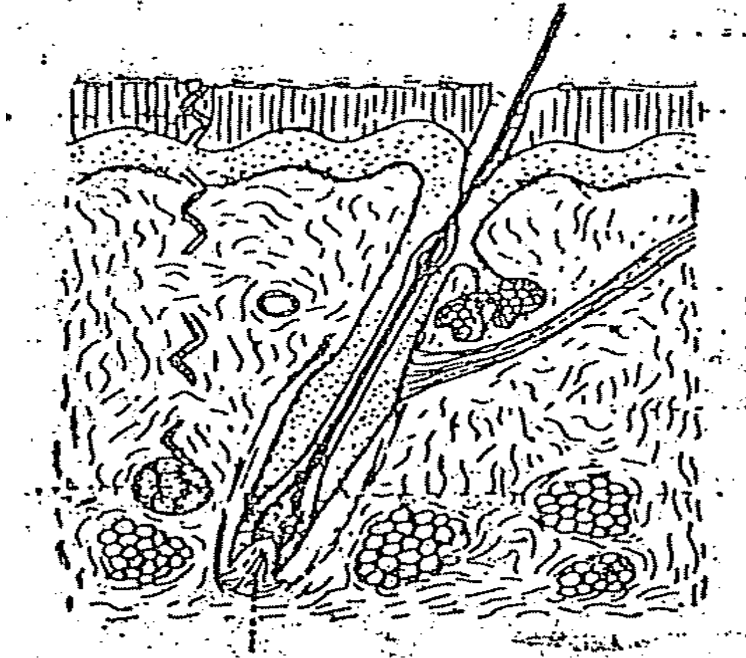
ŞEKİL 19 – Tudâ (Akvâm-ı mevcudanın en kıllısıdır; Hindistan'ın müntehâi cenubunda sakindir.)

Her kılın mukattâ'nın mihver-i kebiri 100 itibar edilirse mihver-i sagîri Boşimanlar ve Hotantularda 40-50, diğer zencilerde 50-60, Eskimolarda 77, Tibetlilerde 80, Japonlarda 85 kadar tutar; demek ki müstakim saçlar hemen üstüvânî, sûfî saçlar ise hemen şeritvarî gibidir; yassılık [54] ve şeritvarîlik tabîidir ki kıvrılmayı teshîl ve müstakim kalmayı men eder; köklerin mukavvesliği de kıvrıntıya sebebiyet verir. Velhâsıl sûfî saçlar şeritvarî olmakla beraber mukavves bir kalıptan çıktığı içindir ki, hariçte helezon şeklinde kıvrılmaktadır.

Müstakim saçlar umumiyetle kalın ve serttir; yalnız garbî Finua (Finois)lerin saçları bundan müstesnadır. Ma'mafî, şayan-ı dikkattir ki bunların saçları mevceviliğe meyaldir.

Şekil 20 – zenci derisinin mukattaı

Şekil 21 – Avrupalı derisinin mukattaı

Saçların bu nev'leri ile boyları arasında şayan-ı dikkat bir münasebet vardır: en uzun saçlar düz, en kısa saçlar da kıvırcık olanlardır; mevcevî saçlar ise – boyca – mütevassıttır.

Müstakîmü'ş-şa'r kavimler ile *sûfîyü'ş-şa'r* kavimlerde erkekler ile kadınların saçları arasında fark yoktur: Çinliler ile Pürujlarda erkeklern saçları kadınlarınki gibi uzun, Zencilerle Boşimanlarda kadınların saçları [55/56] erkeklerinki gibi kısadır. Erkekler ile kadınlar arasında saç itibariyle olan fark *mevcevîyü'ş-şa'r* kavimler ile bazı *helezonîyü'ş-şa'r* kavimlere münhasırdır. Bütün bunlarda erkeklerin saçları kadınlarınkinden daha kısadır.

Umumiyetle *Müstakîmü'ş-şa'r* insanlarla *sûfîyü'ş-şa'r* insanlarda cümle-i şa'riyye pek az mütenemmidir: bedende kıl azdır, kaş, sakal ve bıyık kısa ve seyrektir; en çok kıllı ve en uzun sakallı olan insanlar müc'id ve bâhusus *mevcevîyü'ş-şa'r* olanlardır.

1.3 Levn: Akvâm arasında levn-i cilt itibariyle pek büyük farklar vardır. Bu levnin şeffaf beyazdan, bal mumu sarısına ve zifiri siyaha kadar birçok ânâtı mevcuttur; ekser ulema, ânât-ı esasiyeyi ona ircâ' etmektedir:

1) Soluk beyaz; 2) pembe beyaz – ki İskandinavyalılar, İngilizler ve Hollandalılara mahsustur. - ; 3) esmer beyaz – ki İspanyollarla İtalyanlarda pek vazıhtır. - ; 4) soluk sarı – ki toprak ve buğday rengini andırır, bazı Çinlilerle olduğu gibi - ; 5) koyu sarı – ki yeni çanta derilerinin rengini andırır, Polinezyalılarda, Endonezyalılarda ve Amerika-yi cenubî yerlilerinin ekserinde olduğu gibi - ; 6) esmer sarı – ki ölü yaprak manzarasını andırır, Malezyalılarda ve Amerikalıların bazılarında olduğu gibi - ; 7) kırmızımtrak esmer – ki tarçın rengini andırır, Niam Niam (Niam-Niam)larda, Beca (Bedja)larda olduğu gibi - ; 8) çikolata [56/57] esmeri

– ki Avustralyalılarda, Melanezyalılarda olduğu gibi - ; 9) koyu esmer ve 10) siyah – Zencilerde olduğu gibi.

Bu ihtilâf-ı elvânın sebeb-i aslîsi,cildin malpigi tabakasındaki hüceyrelerde bulunan *sabğ* (pigment) dır; madde-i sabğiyye bir takım habibât halindedir; bu habibât hüceyrelerde bazen yalnız nüvat etrafınfa müctemi' , bazen de her tarafta münteşirdir; bazen az bazen çoktur, levn-i cildin açıklığı ve koyuluğu işte buna tab'dır.

Bundan başka cildin tabaka-i suflâsında bulunan kan damarları ve bunların teşkil ettikleri cüseymât da cilde bir renk verir. Nihayet cildin kalınlığı ve inceliği, galîzalığı ve şeffaflığı da, i'mâkındaki bu mevâd-ı mülevvenenin haricinden başka başka suretlerle görülmesine bâdi olarak, levnin bir kat daha tenevvü'ne sebep olur.

Sabğ, cildin her tarafında müsâvî miktarda bulunmaz: umumiyetle ensede, arkada, ayakların ve ellerin arka yüzlerinde, koltuk altlarında, bacak aralarında.. daha çok; karında, avuç içinde, ayak altında daha az olur. Zencilerde bile el ve ayak ayaları, nisbeten pek açık renklidir.

Umumiyetle hava, ziya ve hararet sabğın tezâyüdüne sebep olur; onun için açıklarda kırlarda yaşayan insanların benizleri esmerleşir, yanıklaşır; ziyasız yerlerde, ormanlarda, maden ocaklarında yaşayan kimselerin benizleri de bilakis soluklaşır, sararır.

Gözün rengi de tabaka-ı kuzâhiyyede terâküm eden mevâd-ı sabğıyyeden neş'et [57/58] eder; bu mevâdın miktarına göre göz açık renkli – mavi veya ela – , koyu renkli – siyah, koyu siyah - , orta renkli – yeşil ve sarı – görünür.

Açık renkli gözlere hemen yalnız Avrupa kumralları ile bazı Türk – Finua ırklarında, orta renkli gözlere bazı Moğollarda tesadüf olunur. Bütün diğer akvâmın gözleri koyu renkli – koyu esmer veya siyah – dir.

Saçların rengi de böyledir, esasen içinde bulunan sabğın neticesidir. Şu kadar var ki, kanât merkezisinde bulunan havanın dahi buranın üzerine mühim te’siri vardır. Saçlarda dört esaslı renk tefrîk olunur: siyah, esmer, kestane, kumral. Kumral rengin de üç esaslı ânâtı görülür: sarımtrak kumral, kenevir kumral, küllü kumral. [58/59]

Saçlar, bazen kırmızı renkli olursa da bu, arızî ve şahsî bir haldir; kırmızı saçlı hiçbir kavim mevcut değildir; şu kadar var ki bazı kavimlerde saçların kırmızılaşmaya kabiliyeti ziyadedir; İbranilerde olduğu gibi.

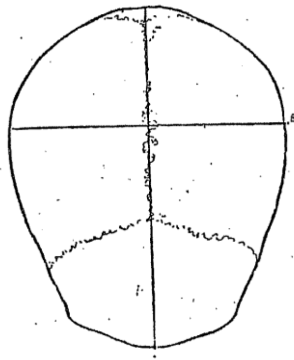
Gerek ciltte, gerek gözde, gerek saçlardaki sabğ bidayet-i tevellüde umumiyetle az olur: herkes bilir ki çocukların saçları ekseriyetle sarı, gözleri ekseriyetle mavi olduğu halde yaşları ilerledikçe koyulaşır. Çinlilerin, Kalmukların, Malezyalıların nevzâdları da, kâhilleri kadar sarı olmaz, zenciler, çikolata renkli olarak doğar, ve ancak üç dört gün sonra kararırlar.

Ekseriyetle kadınlar, erkeklerden daha açık renklidir.

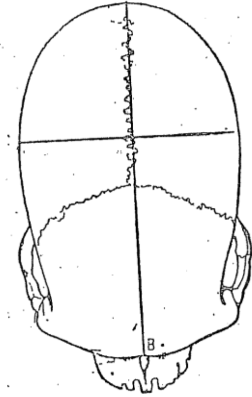
Levn ile tabiat-ı şâ‘r arasında şayan-ı dikkat bir irtibat vardır: umumiyetle beyaz ve ânâtı müstakim, esmer ve ânâtı mü’cid, siyah da sûfî saçlı akvâm da görülmektedir.

1.4 Kıhf: Kıhf umumiyetle beyzî şekildedir; şu kadar var ki bu beyzînin basıklığı derecesi pek mütehavvildir; kıhfın kutr-ı kebîri ile kutr-ı sagîri arasındaki nisbete *karîne-i re’siyye* (indice cephalque) ismi verilir. Karîne-i re’siyye – kutr-ı kebîr yüz itibar edildiğine göre – doksandan elli sekize kadar tahavvül eder ve

kıhflara bu karînesinin derecesine göre tavîl veya beyzî, veya kasîr veya müdevver isimleri verilir. (şekil 22 ve 23)

ŞEKİL 22 – Kasîrü'r-re's kıhf (karîne-i re'siyye: 95)

ŞEKİL 23 – Tavîlü'r-re's kıhf (karîne-i re'siyye: 61,9)

Karîne-i re'siyyesi 77,7-80 olan insanlara mütevassitü'r-re's (Mésocébhalés), 77,7-75 olanlara taht-u tavîlü'r-re's [59/60] (Sous dolichocéphales); 75'ten dûn olanlara tavîlü'r-re's (Dolichocéphales); 80-83,3 olanlara taht-u kasîrü'r-re's (Sous brachycéphales); 83,3'ten fazla olanlara kasîrü'r-re's (Brachycéephales) ismi verilir.

Tavîlü'r-re'slik Malezya, Avustralya, Hindistan ve Afrika'ya münhasır gibidir; taht-u tavîlü'r-re'slik Avrupa'da şimal ve cenub müntehallerinde münteşir, Asya'da Hindistan'ın etrafında bir mıntıkada – Hint-i Çinî, Japonya, Çin, Asya-yı

vusta, ve Hindistan kıtalarında – mütemerkizdir, sayir kıtalarda ve bâhusus Amerika’da gayet nadirdir; taht-u kasîri’r-re’slik Avrupa-yı şarkî akvâmı ile Moğollarda pek münteşir, başka yerlerde gayet nadirdir; kasîrü’r-re’slik ise hemen Avrupa-yi garbî ve vasatî ile Asya’nın bazı kavimlerine – Türklere, İranî ve Samîlere, Malaylara – münhasırdır.

Bu suretle kıhfın tûl ve arzî arasındaki nisbet mütehavvil olduğu gibi tûl veya arzî ile irtifâ’ arasındaki nisbet de mütehavvildir. Bu irtifâ’nın derecesine göre insanlara mürtefî‘ür’r-re’s (Hypsicéphale); mütevassıtü’r-re’s (Métriocéphale); münhattü’r-re’s (Platycéphale) ismi verilir.

1.5 Alâim-i vechiyye – burun: yüksek, muhaddeb, mukaar, müstakim olabilir; burnun arzı ile irtifâ’ı arasındaki nisbete karîne-i enfiye (indice nasal) denilir. İnsanlar: karîne-i enfiyeleri 85’i geçerse rakîkü’l-enf (lebtorhiniens), 70’ten aşağı olursa arîzü’l-enf (platyrhiniens), ikisi ortası olursa mütevasitü’l-enf (mésorhiniens) namıyla yad olunurlar. [60/61] Beyaz kavimlerin hemen hepsi rakîkü’l-enf, sarı kavimlerin hepsi mütevasitü’l-enf, siyahların hepsi de arîzü’l-enfdir. Polinezyalılar rakîkü’l-enfdirler; Avustralyalılarla Melanezyalılar ise arîzü’l-enfliğe meyaldir.

Vech: müdevver, tûlanî, müsellesi, muhammesi, olabilir; vechin arzî ile tûlü arasındaki nisbete göre insanlara tavilü’l-vech (Leptoprosopes), kasîrü’l-vech (Chamaeoprosopes), mütevassitü’l-vech (Mésoprosopes) ismi verilir.

Çene bazen ileriye doğru bir çıkıntı teşkil eder, bazen de içerde durur; buna göre insanlara mailü’l-fek (Prognathes) ve müstakilü’l-fek (Orthognathes) ismi verilir.

Alın: geniş dar, yüksek alçak, müstakim veya mâil olabilir.

Yanak kemikleri: bazen az mütenemmî, bazen de pek çıkık olur; bu çıkıklık da bazen önlere bazen de yanlara mütevecceh bulunur.

Göz: bazen ufkî, bazen de mâil olur. Mâil gözler Moğollara mahsustur; bu mâillik esasen gözde değil göz kapaklarındadır.

1.6 Nisbet-i aza – bedenin aksam ve aza-yı muhtelifesi arasındaki nisbet pek az mütehavvildir. Avrupalılarda kamet 100 itibar edilince, aza-yı muhtelifenin tûlü vasatî olarak şu kadar tutuyor:

Baş	13
Gövde	32,7
Boyun	2,3 [61/62]
Tekmîl kol	45
Dirseğe kadar kol	19,5
Dirsekten bileğe kadar kol	14
El	11,5
Bacak	47,5
Ayak	15
Kollar açılınca aralarında hasıl olan mesafe	104

Diğer akvâmda bu nisbetler itibariyle ancak dört beş raddesinde bir tehalüf ve tebâüd görülür: ezcümle başın bedene nisbeti 11,4 ile 15 arasında, kolların nisbeti 42,6 ile 46,6 arasında, ayakların nisbeti de 45,1 ile 39,2 arasında tahallüf eder. [62/63]

2- LİSAN (Mukâleme ve muhâbere vesâiti)

İnsanlar fikir ve meramlarını birtakım asvât ve işârât vasıtasıyla ifade ve ifhâm ederler; ve diğer birtakım işârât vasıtasıyla da tespit ve tasvir ederek – gerek zamanen ve gerekse mekanen – uzaklara nakil ve îsâl ederler.

1- Lisan

1.1 Lisan, insanların en ehemmiyetli evsâf ve hasâilindendir. İnsanın hayvanâttan en büyük medâr-ı temeyyüzü lisandır; cemiyât-ı beşeriyenin en kavvî râbıtası da lisandır.

Bir lisan ile mütekellim olmayan hiçbir kavim yoktur; bununla beraber akvâm-ı muhtelifenin lisanları arasında büyük farklar vardır; lisanların servet-i lûgatı, envaî asvâtı, kavâid-i sarfiyye ve nahvîyyesi ve hatta binye-i esâsisî bile mütehalliftir.

Umumiyetle iptidâi akvâmın lisanlarında lûgatların miktarı da envâ'ı da mahduttur; isim, sıfat, fiil gibi aksâm-ı kelam yoktur; mücerret ve küllî mefhûmlu kelimeler bile mefkuttur, hemen bütün kelimeler müşahhas ve mukayyet manalar ifade eder.

Bu lisanlarda savâit çoktur, savâmatın terâküm ve içtimâî pek nadirdir; bir kelimede aynı hecânın tekerrürü *reduplication,* ve muhtelif kelimelerin aynı suretle telaffuzu *homophonie* gibi haller kesirü'l-vuku addır.

İptidâî lisanlarda kelimât ve asvât-ı taklîdîyye *onomatopées* dahi [63/64] çoktur. Mesela Avustralyalılar gök gürültüsüne *bung-bung-ouine* fırtınaya *ouirriti* mızrağa *ouirri* yahut *bivirri* yağmura *pitapata* vurmaya *pitapitata* derler. Gerçi bu

gibi asvât ve kelimât-ı taklîdîyye bütün lisanlarda vardır; ezcümle Türkçe'de hışırtı, fısıltı, patırtı, gürültü, vızıltı, ıslık, horlama, hırlama, meleme, öfke… gibi kelimeler ile bunlardan müştakk olan lugâtlar, hep taklîdîdir; fakat bunlar iptidâî lisanlardakine nisbeten pek azdır.

Şayân-ı dikkattir ki bu evsâf-ı lisaniye itibariyle akvâm-ı iptidâîyye çocuklara benzer. Çocuklar dahi etraflarında işittikleri sesleri taklit eder, ve ekser eşyayı sesleriyle tesmiye ve tefhîm eyler; çok vakit aynı hecâyı tekrar eder, baba, dede, mama, kaka, cici… gibi mükerrerü'r-hecâ kelimeler icat eder; çıkardığı asvâtta sevâmat içtimâî ettirmez; evvela ism-i cinsler uydurur, her şeye bir isim verir. Sonra bunları tedricen ta'mim eder, umumi mefhumlu kelimeler öğrenmeye ve kullanmaya başlar; sıfatları ve fiilleri bile isimlerle ifade eder; bir şeyin hareketini ve vasfını onun ismi ile anlatır .

1.2 Bir lisanda lugâtların miktarı ne kadar çok olursa olsun, bunlar arasında aslî olanlar pek azdır; ekser lûgatlar birbirinden veya müşterek asıllardan müştakktır. Tetkikât-ı lisaniye gösteriyor ki: İngilizce'nin cüzûr ve mevâd-ı aslîyesi 422'den ibarettir; Sanskrit lisanının cüzûrları ise 120'den fazla değidir.

Muhtelif lisanların cüzûrları birbiriyle mukayese olunursa, bunlardan birçoğunun müşterek birer asıldan müştakk olduğu görülür. Bu itibar ile [64/65] lisanlar arasında muhtelif derece ve suretlerde karâbet-i iştikakiye var demektir.

Ezcümle Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Ulahca.. Latince'nin şubeleridir, hep Latin familyasındandır. Almanca, İngilizce, Çehce, İskandinavca.. Cermen lisanının şubelerindendir, hep Cermen familyasından demektir. Rusça, Lehçe, Sırpça, Boşnakça.. Slav lisanının şubeleridir, hep Slav familyasındandır.

Fakat muhtelif lisanlar arasındaki karâbetin derecesi bundan da ibaret değildir: Latin, Cermen, Slav lisanları arasında da karâbet vardır; ve bu karâbet Yunan, İran, Hint, eski Sanskrit lisanlarına da şâmildir; onun için bütün bu lisanlar eski Aryen lisanın evlat ve ahfâdı demektir.

Kezalik Arabî, Keldânî, İbrânî, Süryânî, Fenikânî ve Kıft lisanları arasında da karâbet vardır; bunların hepsi elsine-i samiyye cümlesindendir. Türk, Çağatay, Tatar, Moğol, Macar, Uygur.. lisanları da birbirinin akrabasıdır; hepsi elsine-i tuğraniye cümlesindendir.

Ekseriya akvâm arasında lisan nokta-ı nazarından görülen bu karâbetlerin nesil nokta-ı nazarından bir karâbet neticesi olduğu zan ve iddia edilir. Fakat bu zan ve iddia katiyen doğru değildir: lisan akvâmın lâzım-ı gayr-ı müfârıkı değildir; lisanlar arasında, kavimler ararsında olduğu gibi, intişârlar, istilâlar, ihtilâtlar, kesretle vuku bulur; bir kavmin lisan-ı aslîyesine, akvâm-ı mütecâvire veya müstevliyenin lisanı tedricen nüfuz edebilir; ve bu nüfuz bazen kati bir istila haline gelebilir: yeni lisan eski lisanın yerini zapteder, onu büsbütün unutturur.

Bu hakikatı ispat edecek vesâik pek çoktur: Amerika-yı şimalideki [65/66] zenciler İngilizce konuşur Amerika-yı cenubi ve Meksika yerlilerinin çoğu İspanyolca'yı lisân-ı mâderzâdları olarak tanıyor; bir çok Uygur kabâili - Ziryanslar *Zirians,* Voytekler *Votiaks,* Permiyaklar *Permiaks* – Rusça konuşuyor; Azerbaycan ahalisi – teşekkülat-ı bedeniye itibâ ile Acem İranîlerden farksız olduğu halde bir Türk lisan ile tekellüm ediyor; Hindistan'da İrulalar *Iroula,* bedenen Tamullardan *Tamouls* pek farklı oldukları halde aynı lisan ile konuşur; yine Hindistan'da *Draviden* kabâilinden bir kaçı lisan-ı aslîlerini unutmuştur, şimdi Hintçe tekellüm etmektedir; Fransa'da *Flamandlar*, Prusya'da Litvani *Lithuane* lisanlarının hudutları

bir asırdan beri pek gerilemiştir; İngiltere'de *İrlanda*, Fransa'da *Breton* lisanlarının hudutları on altıncı asırda şimdikinden yüz kilometre şarkında idi…

Onun için akvâm arasında, neslen karâbeti onların lisanlarından değil, teşekkülât-ı bedeniyelerinden istidlâl etmek iktizâ eder.

1.3 Lisanlar, bünye-i esasiyeleri itibariyle üç büyük kısma taksim olunurlar: mücerred, mülsak, munsarif.

Mücerred (isolantes) lisanlarda her lugat birer hecadan ibaret bulunur; onun için bu lisanlar vahiydü'l-hecâ (monosyllabiques) namıyla da yâd olunur. Bu kabil lisanlarda bütün kelimeler, bütün lugatlar birer cezr, birer madde-i asliye, gayr-ı munsarif, gayr-ı mütehavvildir; kelimelerin bir cümlede vazifesi sadece işgal ettikleri mevkiye ve sıraya tabidir; bu vazifeyi gösterecek edatlar yoktur. Mesela Çince'de 'tâ (Tha)' kelimesi yerine göre [66/67] 'büyük, büyüklük, büyütmek, büyükçe..' manalarını ifade eder. Bu lisanlar da sırf nahvdan ibaret demektir, hem seda (homaphone) olan – manaları mükâleme esnasındaki tarz-ı telaffuzlarına tab'an değişen – kelimeler çoktur.

Mülsak (agglutinantes) lisanlarda kelimeler, birbirine inzimam ve iltisak etmiş anâsırlardan terekküb eder; bu anâsırlardan yalnız biri – kelimenin cezri, madde-i asliyesi – kıymet ve manâ-ı hakikisini muhafaza eder; diğerleri ise ona nisbi bir manâ vermeye yarar; bunlar manâ-ı zâtiyyelerini kaybetmiş, müstakilen gayr-ı müsta'mel bir hale gelmiş, artık birer edat hali almış cezrlerdir. Türkçe'deki kayıkçılar kelimesi: 'kay' madde-i asliyesine 'yık – çı – lar ' edatlarının iltisâk ve iltihâk ile teşekkül etmiştir; kay madde-i asliyesi müstakilen ve manâ-ı zâtisinden kullanılmakta ise de diğer edatlar artık müstakilen istikmâl edilmemekte, ve

kelimelerin nihayetlerine – onlara nisbet, ve kesret manâları vermek için – iltihâk ve iltisâk etmektedir.

Bu lisanlar arasında bir kısmı var ki, onlarda isimlerle fiiller dahi birbirine iltisâk eder, ve bu suretle bazı cümleler birer kelime haline gelir. Mesela Algonken (Algonkin) lisanında 'kayığı bize getiriniz' manasında olan *nadhalinin* bir kelime haline gelmiş bir cümledir: 'natem – getirmek, amachal – kayık, nin – bize' kelimelerinin kısalarak birbirine iltisâk etmesinden husüle gelmiştir. Bu kabîl lisanlar (polysinthetiques, ouincorporantes) namı hususiyle yâd olunurlar. Bunlar Amerika lisanlarından ibarettir.

Munsarif (flexion) lisanlara gelince: bunlarda cezrler birbirini iltihâk ederken [67/68] şeklen bir tahavvüle uğrarlar. Mesela İbranice'de: mleh cezri, malach = hüküm sürüyordu; malchu = hüküm sürüyorlardı; melechu = hükümdar; melachim = hükümdarlar.. şekillerine geçer.

Çin, Hindiçini, Tibet ahalisinin lisanları vahiydü'l-hecâ; Hint, Avrupayî ve Samî akvâmının lisanları munsariftir; diğer bütün lisanlar mülsaktır.

Ma'mâfî şurası nazar-ı dikkatten dûr tutulmamalıdır ki, lisanların bu üç şekl-i esâsisi arasındaki fark büsbütün kat'i değildir:

Munsarif lisanlarda da bazen iltisâk görülür, cümlelerin kelimeleşmesi gibi haller bile vuku bulur. Ezcümle İtalyanca'da 'bize onu söyleyin' manasında olan dicenda-ci-la kelimesi hakikat halde mültesikü'l-'anâsır bir cümle demektir. Mücerret lisanlarda dahi iltisâklar mefkud değildir, Çince'de bile edat vazifesi gören cezrler vardır.

Yakın vakte kadar umumiyetle zannediliyordu ki: bütün lisanlar bidâyette mücerret idi; bir tekâmül-i tedrîci neticesinde mülsak ve münsarif hallerine

geldi. Fakat birçok alimler bu zannın isabetinden pek şüphe ediyorlar: evvelen mülsak lisanların müktarı ile diğer iki şekil lisanların miktarı arasında pek şayân-ı dikkat bir nispetsizlik var, saniyen: lisanların ve bâhusus İngilizce'nin birçok kelimeleri kısala kısala vahiydü'l-hecâ haline yaklaşıyor, salisen: Terrin de la Cauperie'nin tetkikatı bazı Tibet ve Çin lugatlarının telaffuz-ı atîkanın şimdikinden farklı olduğunu gösteriyor. Onun için bazı lisaniyun (linguistes) elsinenin şekl-i aslî ve ibtidâisinin 'mülsak' olduğunu iddia ediyorlar. Bunların fikrince munsarif lisanlar mülsak lisanlardan neş'et ediyor, ve mücerred lisanları tevlid ediyor. [68/69]

2- İşarât

2.1 İnsanlar, birbirlerine ifade ve tebliğ-i merâm için bir takım harekât ve işarât da yaparlar. Bu harekât ve işarât, lugat ve kelimâtın bazen yerine kaim olur, bazen de manasını teyide ve ifadesini takviyeye hizmet eder. Birbirlerinin lisanlarından bihaber olan akvâm yek diğerinin işaretlerini anlar, ve lisan-ı işarât ile kolaylıkla ifhâm-ı merâm ve teâtîi efkâr edebilirler.

Şu kadar var ki: Bütün akvâmın evzâ' ve işarât-ı mu'tâdesi bir değildir. Ezcümle cevab-ı red ve tasdik makamında Avrupaî vusta ve şimalî sekenesi başını öne eğmek, ve iki tarafa sallamak itiyadındadır; Andamanlar, Ainoslar, ve bazı Hintliler de aynı itiyadadır. Fakar ekser akvâm – ezcümle Araplar, Botocudoslar, ve bazı zenciler – cevab-ı tasdik makamında başını cenubî olarak sallamak, cevab-ı red makamında da yukarıya kaldırmak itiyadındadır. Bu son işareti yaparken bazı kavimlerde – ezcümle Habeşlilerde – kaşların yukarıya kaldırılması, bazı kavimlerde de – ezcümle Suriye Araplarıyla Naga-koneoumbalarda – dilin hareket ettirilerek bir savt-ı mahsus hasıl edilmesi de adettir. İtalya ve hemen Avrupaî cenubî sekenesi,

cevab-ı reddi elleriyle vermek itiyadındadır: Hayır diyecekleri vakit ellerini – baş parmak kalkık, öbür parmaklar kıvrık olduğu halde – göğüsleri önünde sallamakla me'lûfturlar. Bu kavimler zaten bütün hislerini başlarından ziyade elleriyle ifade itiyadındadırlar. [69/70]

Umumiyetle akvâm-ı ibtidaiyyede lisan-ı evzâ' , akvam-ı müterakkiyedekinden daha zengindir. Denilebilir ki akvâm-ı ibtidaiyye, lisanlarının acz ve noksanını başlarının ve kollarının evzâ' ve işarâtı ile telafi etmektedir.

Bilhassa Amerikaî şimalî yerlilerinde, evzâ' ve işarât hakiki ve mükemmel bir lisan halindedir. Bu hal orada lehçelerin pek mütenevvi olmasından neş'et etmiştir. Dünyanın hiçbir tarafında Amerikaî şimalindeki kadar mütenevvi lehçeler mevcut değildir. Kabâil-i muhtelife efrâdı lisan-ı adi ile mukaleme edemedikleri için bir lisan-ı işarât ihtirâ etmeye mecbur olmuş ve bunu tam bir lisan haline getirmiştir. Bu lisan-ı işarâtın fiil, zamir, edat gibi aksâmı bile vardır: Bir Dakota "Evime gidiyorum." demek için evvela elini kaldırıp baş parmağını göğsüne tevcih eder, bu "ben" demektir; sonra onu ileriye doğru uzatarak omzu hizasına kadar getirir, bu "gidiyorum" demektir; nihayet avcunu kapayarak birdenbire aşağıya indirir, bu da "evime, kulübeme" demektir.

2.2 Bütün akvâm, az çok uzaktan muhabere etmek istedikleri vakit de bir takım işarât-ı zıyâ'ye ve savtiyenin vesâtetine müracât ederler.

Porujlar (Peaux-Rouges), kol ve beden işaretleriyle muhabere ederler; mesela bir kolu kalkık ve elinin üç parmağı kıvrık bir insan görünce bu vaziyetin "Kimsiniz?" demek olduğunu anlar; ve kim olduklarını, hangi kabilede bulunduklarını, nereye gideceklerini.. hep buna mümasil vaziyetlerle ihbar ederler.

Bütün Amerika yerlileri, birbirlerine ateş ile de işarât verir; [70/71] düşmanın takarrübünü, bir hayvanın saydını, ateş yakarak uzaklara ihbar ederler.

Bütün sefâin-i bahriye birbirleriyle ve fenerlerle renkli bayraklar vasıtasıyla muhabere ederler. Bayrak işaretleri, umumi – beynelmilel – bir lisan halindedir.

Afrika'daki Bantular (Bantous), Gallarlar (Gallas), trampet ile muhabere ederler.

Kanarya sekenesi, ıslık vasıtasıyla birkaç kilometre mesafeden bile birbirleriyle anlaşırlar.

Bütün mütemeddin memleketlerde askerler boru vasıtasıyla konuşurlar.

3- Yazı

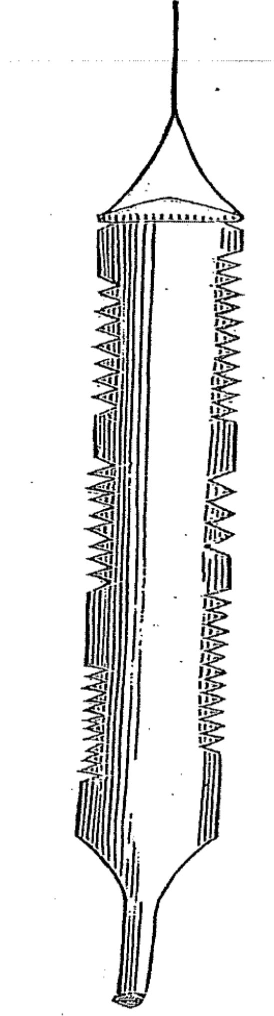
İnsanların en ehemmiyetli vasıta-i muhaberesi yazıdır. Bu kıymettar vasıta sayesindedir ki insanlar fikirlerini kendilerinden uzun mesafeler ve medîd asırlarla ayrılmış bulunan ebnâyi nev'lerine bile tebliğ ve tefhîm muvaffak oluyorlar.

3.1 Fakat bütün insanlar yazı sahibi değildir; pek çok kavimler fikirlerini bu suretle tesbit ve nakil edebilmek iktidarından mahrumdur. Bununla beraber bu akvâmda tesbit ve nakl-i efkâr için bir takım vesâite müracaat etmektedir. Bu vesâit bir takım eşyâ-ı temsiliye (objets symboliques) ve alamât-ı ihtariye (marques mnémoniques)den ibarettir. [71/72]

Mesela Malezyalılar'da tuz sıhhatin, biber nefretin, haşiş hasedin timsali ad edilmektedir; onun için bunlar tebliğ-i hissiyata hâdim mektuplar yerine kâim olmaktadır.

Melanezyalılar ile Niam Niamlar ve Aşentiler (Achantis) yazı yerine timsalî asalar kullanmaktadır; reislerin emirleri ve haberleri hep böyle asalar vasıtasıyla tebliğ edilmektedir; seyr-ü seferine müsade olunan ecnebilere bile – pasaport makamında – birer asa verilmektedir.

Bazı akvâm – ezcümle Eskimolar, Yakutlar, Osteaklar, Melanezyalılar, Mikronezyalılar hesap yapmak için ve vakâyii kayıt etmek için de bir takım değnekler kullanır; ve bunlar üzerine bir takım çentikler ve işaretler yaparlar. 24. Şekil bir Laos (Laotien) köyünde bulunan bir çeteleyi gösterir; bunun sağ tarafındaki on iki çentik on iki güne kadar köye duhulün memnû‘ olduğuna, dört ve on iki çentik de bu memnû‘yet hilafında hareket edenlerden dört inek veya on iki pare fidye necât alınacağına delalet etmektedir.

ŞEKİL 24- çentik ile yazı

Bazı akvâm – ezcümle: Malgaşlar (Malgaches), selebdeki Alfroslar (Alfourous) ile bazı zenciler – aynı maksatla dökümlü [72/73] kıynaplar isti'mâl etmektedir: Bu kavimler vakâyi-i maziye ve âtîyeyi hatırlamak veya hesap yapmak için muhtelif renkli kıynapların vesatatına müracaat etmekte, bunların üzerinde muhtelif miktarda düğümler bağlamaktadır.

Bu usul-ı ihtar ve ifhâm eski Perulularda pek terakki etmiş idi. Onlar bir halkanın etrafına muhtelif renkli bir takım şeritler bağlar, bu şeritlerin her biri üzerinde bir takım düğümler yapar ve bunlarla pek muhtelif fikirler ifade ve ifhâm eyler idi.

Pürujlar, aynı maksatla renkli boncuklar kullanır, bunları ya bir ipe tesbih gibi dizer, yahut şeridin etrafına işleme gibi bağlar; ve fikirlerini vampum (wampums) ismini verdikleri bu tesbihler ve şeritler vasıtasıyla ifade ve tesbit ederler.

Pek çok akvâmda silahların, meskenlerin, hayvanların ve hatta insanların üzerine mutasarrıfe ve aşirete delalet eden bir takım alametler hak edilmektedir.

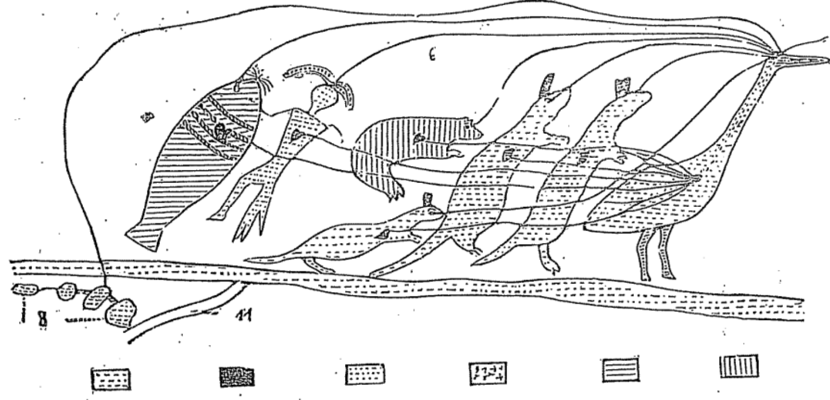
Yazının ihtirâ'nından evvel, bütün insanlar, şüphe yok ki ancak bu iptidayi vesait ile ifham ve ifade-i hissiyat edebilmekte idi. Bu vesait yazının terakkiyâtı sayesinde ehemmiyetten düştü; fakat en müterakkî memleketlerde bile bazı eserler bıraktı: Ekmekler miktarının çenlelere işaret edilmesi, bir şeyin harta gelmesi için mendile bir düğüm yapılması veya parmağa bir iplik bağlanması, her fabrika ve her hükümet tarafından bir alamet-i farika ihtiyar edilmesi gibi itiyadlar hep, o eski vesait-i ihtâriye ve tesbitiyenin bakıyyeleridir.

Vesait-i ihtâriyenin en mühimlerinden biri de resimlerdir: Melanezyalılar, [73/74] Boşimanlar, Avustralyalılar hayatlarının vakâyi muhtelifesini tersim eder, ve bu resimler vasıtasıyla tahattur eylerler.

Asıl yazı, işte bu vasıta-i ifhâm ve ihtarın tekamülü neticesinde meydana çıkmıştır.

3.2 İbtidâî yazılar bir takım resimlerden ibarettir. Bu resimlerden bir takımı eşyayı aynen gösterir; bir takımı ise bu eşyaya ait münasebât ve ef'ali ifhâma

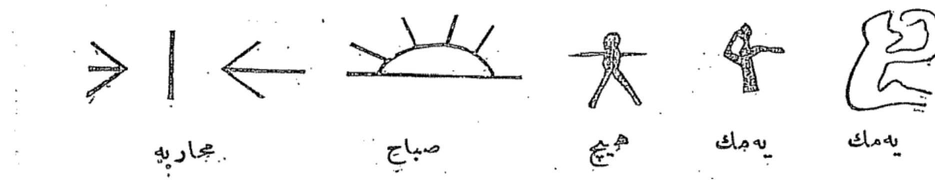
medâr olur. Mesela Eskimolar, “gitmek” fiilini bir kolu ileriye uzanmış bir adam, “uyumak” fiilini de bir kolunu başına koymuş bir adam resmi ile ifhâm ederler.

ŞEKİL 25 – Amerika yerlilerinin bir istidânamesi

Bu tarz taharrir, ifham-ı merama hâdime evzâ‘ın – lisan-ı işarâtın – tasvirinden ibaret demektir. Bunun içindir ki lisan-ı evzâ‘ı pek mükemmel olan Amerikayi şimâli yerlilerinde pek müterakkîdir: Onlarda tahta veya kabuk parçaları, hayvan derileri üzerine hakk veya resim edilmiş birçok kitabeler görülmektedir; bunların bazısı mektup, bazısı şarkı, bazısı sergüzeşttir; aralarında seksek doksan senelik vakâyı ihtiva eden ruznameler bile vardır. 25. Şekil bu muharrerât-ı tersimiyenin meşhur bir [74/75] numunesini göstermektedir; bu, Pürujlar tarafından 1849’da Amerika Reis-i Cumhur’una takdim edilmiş olan bir istîdâ‘namedir; bu istîdâ‘name bir kabuk parçası üzerine mersûmdur, ve “Superior Gölü” civarındaki dört küçük gölün temsilini müsterhimdir. Baştaki turna, istîdâ‘yı takdim eden aşiretlerden en büyüğünün timsali – totemi – dir, ve bu aşiretin reisine delalet etmektedir; diğer hayvanlar da öbür aşiretlerin timsallerinden ibarettir. Bütün bu hayvanların gözleri turnanın gözlerine kalpleri de turnanın kalbine – birer hat ile – mevsûldür; bu, hepsinin ittihâd-ı his ve nazarına – istidâda iştiraklarına – delalet

etmektedir. Bundan başka turnanın gözünden iki hat çıkmakta, bunların biri öne – reis-i cumhura – doğru gitmekte, diğeri ise küçük göllere kadar uzanmaktadır; işte bu iki hat çizgi de, reis-i cumhurdan bu göllerin temliki istirham edilmekte olduğunu anlatmaktadır.

ŞEKİL 26 – timsali tasavvir-i taharririye numuneleri

Bazı akvâm, bu yolda daha ileri gitmiş; eşyanın birer cüz'ünün tasvirini geline timsal ad etmeye, tersimi müşkil olan fikirler için itibari tasvirler kabul etmeye başlamıştır. Mesela çok akvâm bir hayvanı göstermek için yalnız başını, veya ayak izlerini tersim etmekle iktifa eder; Dakotalar, muharebeyi karşılıklı iki ok ile tasvir ve ifhâm eyler (şekil 26); Objibvaslar, sabahı yarım [75/76] güneş ile, "hiç"i kollarını nevmîd-ane açmış bir insan şekli, "yemek"i ellerini ağzına götürmüş bir insan veya hayvan ile gösterirler.

Bütün bu muhtelif tarz-ı taharrir ve tersimlerde her şekil birer fikre, birer şeye delalet eder. Mısır, Meksika hiyerogliflerinde bazı şekillerine böyle tam birer fikre delalet etmekle beraber, bazı şekiller sadece birer savtı ifhâma hizmet eyler. Şekil 27 Meksika hiyeroglifleri ile muharrer bir kitabeyi göstermektedir; yerli lisanınca bayrak – pantli, taş – tetl, Hint inciri – nochtlidir; fakat buradaki resimler

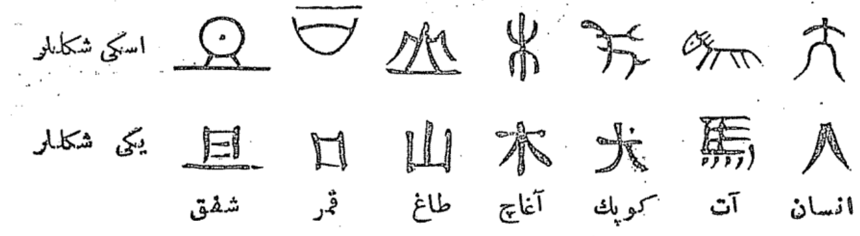
bu kelimeleri değil bunların ilk hecelerini göstermek için kullanılmıştır; onun için bu kitabe Pater nostr = pa-te-nach-te suretinde okunmaktadır.

ŞEKİL 27 – Meksika Hiyeroglif yazısı

Fenike yazılarıyla bundan müştak elifbalara gelince bunlarda bütün şekiller yalnız birer savta delalet etmektedir.

3.3Akvâmda yazıların bu eşkal-ı muhtelifesi tekamül-ü hat hakkında pek vazıh ve kat'i bir fikr-i umumî verir: Şüphe edilemez ki yazı resim ile birlikte ve resim şeklinde başlamıştır; insanlar gördükleri ve düşündükleri şeyleri unutmamak ve başkasına anlatmak için evvela aynen tasvir ve tersim etmiş; ve bu suretle bi't-tab' yalnız eşya-ı mer'iyyeyi irâeye muvaffak olabilmiş idi. Fakat sonra ef'âli ve evsafı da irâe için timsali tasvirler yapmaya, ve bir silsile-i hadisât ve efkar-ı ifade için de bu tasavviri teselsül [76] ettirmeye başlamış; daha sonra, bazı kelimeleri ifade için yaptığı tasvirleri, aynı suretle telaffuz edilmekte olan kelimeler için de kullanmak yolunu tutmuş; bu suretle tasavvir ve eşkâl ile yalnız eşya değil esvât arasında da bir irtibât-ı zihni te'sisine başladıktan sonra, bu tasavvirlerin bazısını – medlûl-ü aslîlerinin – yalnız ilk hecâlarına alamet ihtihaz etmeye.. ve bu yolda ilerleye ilerleye bütün eşkâl hatta fikirlere ve kelimelere değil, sadece hecâlara ve hatta sedalara alamet olarak kırâat ve tasvir eylemeye başlamış; eşkâl hatta savtlara tahsis ettikçe sadeleştirmek (şekil 28) ve kolaylaştırmak yolunu da tutmuş, ve işte bu medîd tekamül neticesinde, şimdiki basit ve mahdut şekilli elifbalara sahip olmuştur.

ŞEKİL 28- Çin harfleri numuneleri

3.4 Akvâm-ı muhtelifenin yazıları arasında şeklen büyük farklar olduğu gibi, istikamet ve cihet-i tahrir itibarıyla da büyük farklar vardır: eski Yunaniler kâh sağdan sola, kâh soldan sağa, kâh da müteakip satırlardan birini sağdan sola ve diğerini soldan sağa yazar idi.

Çinliler yazıyı yukardan aşağıya yazar, ve satırlara sağdan başlarlar. [77/78]

Eski Süryani yazısı da yukarıdan aşağıya yazılır, fakat satırlara soldan başlanırdı. Moğol yazısında hala bu usül takip edilir.

Somalililer Arapça'yı el'ân yukarıdan aşağıya yazar, ve kağıdı doksan derece çevirerek sağdan sola okurlar.

3.5Akvâmda hattın eşkâl-i muhtelifesi silsilesini ekmel etmek için, mahsul medeniyet olan telgraf ve stenograf elifbalarını da zikretmek lazım gelir. [78/79]

3-HAYAT-I MADDİYYE

1- GIDA

1.1Akvâmın gıda hususundaki itiyatları pek mütenevvi ve mütehaliftir: Umumiyetle, mıntıka-i bâride ve müncemidede bulunan akvâm, memalik-i hâre ve mu‘tedilede bulunanlardan çok daha ekûldür; ezcümle Eskimolar bize hayret verecek derecede oburdur. Bu hal memalik-i bâridede yaşayan insanların, hararet hasıl etmek için çok gıdaya muhtaç bulunmaları neticesidir.

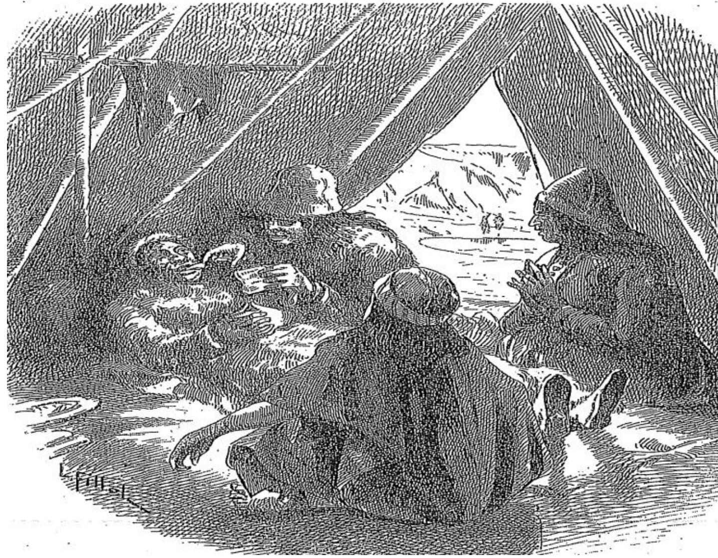
Bütün insanlar hem mevâd-ı hayvaniye ve hem de mevâd-ı nebatiye ile tağdi eylemektedir. Şu kadar var ki, Eskimolar ve Veddaslar gibi birkaç kavim pek az mevâd-ı nebatiye isti’mâl etmekte, hemen kâmilen lühûm ile ta‘yiş eylemektedir.

Pek ibtidâi olan akvâm bilâistişanâ bütün hayvanâtı ekl etmekte fakat erser akvâ bazı hayvanâtı ekeleden ictinâb ve istikrâh eylemektedir. Bu ictinâb ve istikrâh ya itiyad veya itikât neticesidir; her kavim ekl ile me‘lûf olmadığı hayvanâtı ekeleden istigrah etmekte, kudret ve kutsiyetine itikat ettiği hayvanâtı yemekten ictinâb eylemektedir.

Hayvanâtın leziz ve iğrenç telakkisi hususunda akvâm arasında pek [79/80] büyük tehalüfler vardır: Bizce pek iğrenç telakki edilmekte olan şeyler bile kemal-i iştiha ve lezzet ile ekele eden birçok akvâm mevcuttur.

İnsanların tagdiyesine medâr olmakta bulunan hayvanâtı saymak istenirse hemen bütün sunuf-ı hayvanâtı zikretmek lazım gelir; çünkü hiçbir kavim tarafından ekele olunmayan hiçbir sınıf hayvan yoktur. Bununla beraber sunuf-ı hayvanâtın hepsi tagdiyyei beşere hizmet hususunda mütesâvî değildir; gıda-i beşerin en büyük kısmı memelilerle kuşlardan ve balıklardan teşekkül etmektedir.

Bazı akvâmın taam hususundaki itiyâdâtı garibesinden biri terrab-hârlık (géophagie)dır. Bu itiyâd Hindistan'da, Amerikayi cenûbîde, Malezya adalarında pek münteşirdir. Oralardaki kavimler, birer nev' keylli toprağı ekele ile me'lûfdur; Kalküta, Cava, Peru çarşılarında böyle topraktan mamül ekmek veya bebek şeklinde at'ime satılmaktadır. İran'da bile, Nişavur ve Kirman toprakları ekele ve tenavül edilmektedir. Hemen her tarafta kadınların gebelik esnasında keyl ve kûy ekeline imhimâk göstermesi de terrab-hârlığın bir eseri ad olunabilir. Bu yoldaki itiyâdâtın en garibi, merdüm-hârlık (anthropophagie)dır. Bu itiyâd Okyanusya ve Malezya adaları ile Amerikayi cenûbîde ve bahusus Afrikayi vasatide görülmektedir. Sumatra adasındak Battalar ile Solomon, Yeni Britanya, Yeni Hebrid adaları yerlileri merdüm-hârdır; Brunei'nin Dayaksları ile Yeni Gine, Yeni Kaledonya, Fiji adaları yerlileri merdüm-hârlığı unutmak üzeredir; Amerikayi cenûbîdeki Botocudoslar ile Aromaqueler ve Brezilya'daki [80/81] bazı kabileler, bahusus Afrikayi vasatideki Niam Niamlar ile Mangbattoular, Bassangolar ile Kassailer dahi merdüm-hârdır.

ŞEKİL 29 – Eskimolar: gayet eküldür.

1.2 Merdüm-hârlık, bu kavimlerin bazısında ihtiyaç sevkiyle bazısında oburluk sebebiyle – insan etinin pek leziz bir taam sayılması sebebiyle - , fakat ekserisinde bazı itikâdât-ı bâtıla sevkiyle vukua gelir. Birçok kavimler zan ve itikâd ederler ki: Bir şahsın etini veya – yürek, [81/82] ciğer, göz gibi – bir uzvunu yiyerek veya sadece kanını içerek onun bütün kuvvet ve emziyetlerine temellük etmek mümkündür; yahut bir düşmana tamamiyle galibe etmiş – ondan tamamiyle intikam almış – sayılmak için onu öldürmek kafi değil, aynı zamanda ekele etmek de lazımdır. Böyle bir takım garip itikadlar mevcut olduğu içindir ki merdüm-hârlık, yalnız pek vahşi ve ibtidai kavimlerde değil, bazı oldukça müterakki kavimlerde de görülmektedir: Batatalar, Manbattolar, Niam Niamlar.. nîm mütemeddin ad olunabilecek kadar müterakkiler; birincilerin şayân-ı dikkat bir yazısı ve tarz-ı tezyîni, ikinciler ile üçüncülerin ise oldukça ilerlemiş teşkilât-ı ictimaiyesi vardır.

Bazı akvâmda görülen: Muhaberelerde baş kesmek, ayinlerde insan kurban etmek, düşmanların kafatasları ile su içmek, insan azasını ilaç makamında isti'mâl etmek… gibi adetler, merdüm-hârlığın – tebdil-i şekl etmiş – bekâyâsı gibi telakki olunabilir.

İnsan etinin – bahusus idam edilmiş cani etinin – bazı hastalıkları teşfiye hazasına malik olduğu itikadı Çin'de el'ân caridir. Kurûn-u evvela ve kurun-u vustada Avrupa'da da böyle bir itikad var idi; birkaç asır evvele gelinceye kadar bazı Seydelânî kitabelerinde ilaçların isimleri arasında, idam edilmiş canilerin kafa kemikleri de sayılır idi.

İnsan et ve uzuvları, sihirbazların en çok isti'mâl ettikleri şeylerdendir.

1.3 Bütün akvâm, gıdalarının bir kısmını olsun, hararetin [82/83] tesirine arz eder; ve bu suretle pişirdikten sonra yerler. Gerçi Eskimolar ile Ostiyanlar (?)

(şekil 30) ren etini, ve balığı çiğ olarak ekele ederler; fakat onlar bile diğer – nebâti – gıdalarını pişirirler.

ŞEKİL 30 – Osteyak (?) : Geyiği çiğ olarak yerler

Yemekleri pişirmek – ateşin tesirine düçâr etmek – için, [83/84] ateşe mukavemet edecek – topraktan veya madenden – kap kacağa lüzum vardır. Hâlbuki birçok akvâm-ı vahşiye maden imalini bilmedikleri gibi, bazı akvâm – ezcümle: Avustralyalılar ile Arzelnâr sekenesi çömlek imalini de bilmezler.

Mamafih böyle çömlekten, kap kaçaktan mahrum olan kavimler için de bir vasıta-i tabâhat vardır. Bu vasıta taş parçalarından ibarettir: taşları ateş içine atarak kızdırmak, yemekleri bu kızgın taşlar vasıtasıyla pişirmek… insanların ateşten – yemek hususunda – istifade için en evvel buldukları çare bundan ibaret olsa gerektir.

Bu usül ile tabâhat Endonezya ve Polinezya adalarında görülmektedir. Endonezyalılar: Bambudan kaplar içine su doldurur, bu suyu – içine kızgın taşlar doldurup çıkarmak suretiyle – ısıtır, yiyeceklerini onun içine atıp haşlayarak pişirirler.

Polinezyalılar: Toprak içinde tencere gibi bir çukur kazar, bunun dibine – ateşte kızdırılmış – taş parçaları doldurur, zavanların üstüne yapraklar serer, gıdaları bunların üzerine koyup başka yapraklarla örter, onların üstüne de kızgın taş doldurur, nihayet bu garip fırının üstüne bir miktar toprak ve ot yığar. Yarım saat kadar sonra fırını açıp “pişmiş aş”larını çıkarırlar.

1.4 Bütün akvâm bir takım mevad-ı münebbihe veya mühdere isti’mâl eder: Ekserisi nebâti bazısı hayvâni olan bu gibi mevâdı çiğner, içer, yer, toz haline getirerek burnuna çeker, yakarak dumanını tenefüs eder. [84/85]

Birçok akvâm, bu hususta tabiatta buldkları maddeler ile de iktifâ etmez; bir takım müşkirât imal ve isti’mâl eyler. Müşkirât hemen umumiyetle nebatât usarelerinden, hububât menkuâlarından yapılır; yalnız bazı yerlerde hayvan sütlerini

tahammür ettirmek suretiyle imal edilir: Moğolların ve Kırgızların isti'mâl ettikleri kımız (Koumys) kısrak sütünden yapılmış bir meşrub küûlîdir.

Münebbihât ve muhaddirât isti'mâli itiyâdının bu kadar umumi olması isbat eder ki: İnsanlarda ya asâbını uyuşturarak her şeyi unutmak, veyahud ömrü hariş ederek bir âlem halinde yaşamak suretiyle hayatın hakikatlerinden kaçmak için bir meyl-i tabîî, bir arzu-i fatri vardır.

2- ATEŞ

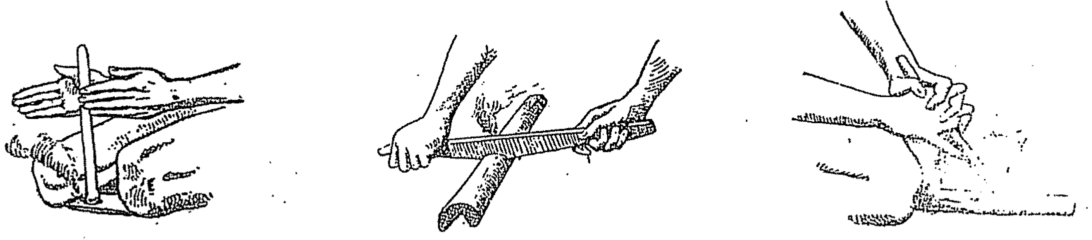
2.1 Yemekleri pişirmek için ateşe ihtiyaç olduğu gibi, madenleri işlemek, meskenleri tenvir ve teshîn etmek, bazı mûzî hayvanları def' etmek için de ateşe lüzum vardır. Bu sebeple ateş, refah ve temeddünün en ehemmiyetli şartı, en kuvvetli âmili demektir.

Akvâm-ı mevcudenin en ibtidâi ve vahşileri bile ateş yakmayı bilirler. Bunun için ya "delk-ü temâs"ın (şekil 31) veyahut "sadme"nin tesirinden istifade ederler: iki tahta parçasını birbirine delk ederek veyahut iki taş parçasını birbirine çarparak, bu delk ve sadmeden husüle gelen hararet vasıtasıyla kav, tüy, kuru ot gibi mevâdı yakar.. sonra bunlar vasıtasıyla ot, çöp ve odun gibi şeyleri tutuştururlar. [85/86]

ŞEKİL 31 – delk ile ateş yakma ameliyatı

Tahtaların birbiriyle delki, birini diğerinin üzerinde ya bir oluk açar gibi (şekil 32), ya bıçkı ile keser gibi (şekil 33) veyahut burgu ile deler gibi (şekil 34) hareket ettirerek yapılır. Birinci usül – en ibtidâi ve yorucu usül olup – bilhassa Okyanusya'da, ikinci usül – bundan daha suhulet-i bahs olup – bilhassa Malezya ile Birmanya'da görülmektedir; üçüncü usül ise – hepsinden daha mükemmel olup – pek münteşir bulunmaktadır. Bazı kavimlerde bu "usul-ı işgâl" çok tekemmül etmiş, çubuğun hareket-i devriyesini teshîl ve tesrî‘ için el ile parmaklık yapan marangozların kullandıkları [86/87] kemane müşabe bazı vesait ihtirâ‘ edilmiştir. Eskimolar ile Pürujlar da böyledir.

ŞEKİL 32-33-34 - delk ile ateş yakmanın üç usulü

Sadme ile ateş istihsâli için kullanılan maddeler: Pek ibtidâi birkaç kavimde - Fujianlar (Arzelnâr sekenesi)ler ile Aleutlar (Aleutyen Adaları sekenesi) da – çakmaktaşı ile pirit taşı, müterakki – demir istihsâl ve imali usulüne vâkıf – kavimlerde ise çakmaktaşı ile demir parçasıdır. Bütün mütemeddin kavimler dahi – kibritlerin ihtirâ'i zamanına kadar – hep bu usul ile – silis taşını demire çakmak suretiyle – ateş yakarlar idi.

Şayân-ı dikkattir ki, kibritlerin intişar ve ta'mîn ettiği yerlerde bile eski usuller büsbütün terk edilmemiştir: Hindistan'da Brahmanlar, dini ayinler esnasında mutlaka delk suretiyle ateş yakarlar; Amerika yerlileri evkad-ı adiyede Avrupalıların kibritlerini kullandıkları halde ayinlerin ateşlerini delk ile istihsâl ederler. Avrupa'da bile birkaç asır evvele gelinceye kadar bazı itikâdât-ı batıla sevkiyle – mesela insanları ve hayvanları sarı hastalıklardan vekâye maksadı ile – yaktıkları ateşleri, iki tahta parçasını delk eylemek suretiyle istihsâl ederler idi. İsveç'te on sekizinci asrın nihayetinde, bu suretle hareketi men' eder bir fermân neşr olunmuş idi.

2.2 Akvâm-ı ibtidâiye, bildikleri usuller ile ateş yakmakta çok zahmet çektikleri için elde ettikleri ateşi söndürmemeye çalışır, onu gece gündüz idâme eylemeye uğraşırlar.[87/88] Yeni Gine'deki Papoular ateşleri söndüğü vakit yeniden

ateş yakmakla uğraşmaktansa, etraftaki kabilelerden ateş almayı tercih eder ve bunun için uzunca seferler bile ihtiyâr ederler.

Birçok kavimler – bahusus Amerika ve Okyanusya akvâmının kasm-ı i‘zâmı – yeniden ateş yakacakları vakit bir takım ayinler yaparlar.

3-MESKEN

3.1 Bütün insanlar, rüzgârlardan, yağmurlardan, vahşi hayvanlardan, düşmanlardan tahaffuz için bir melce‘ , bir me‘vâ arar.

Bazı yerlerde insanlar bu hususta tabiî me‘vâlardan – kaya altlarından, ağaç kovuklarından, mağaralardan – istifâde ederler. Yalnız akvâm-ı ibtidâiye arasında değil, akvâm-ı mütemeddin arasında – Çin’de, Tunus’ta, Trablusgarb’da, Afganistan’da, Kafkasya’da, hatta Avrupa’da, Fransa’da ve İtalya’da – bile mağaralarda sakin insanlar, mağaralardan müteşekkil köyler vardır.

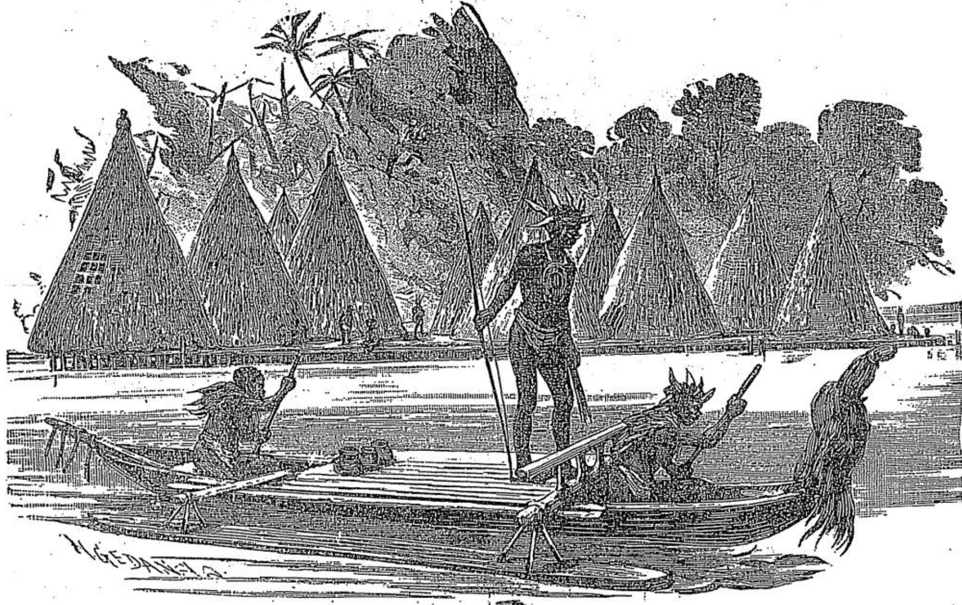
Fakat bütün efrâdı böyle tabiî me‘vâlarda iskân eden hiçbir kavim yoktur. Her kavim – ne kadar basit ve ibtidâi olursa olsun – birer suretle me‘vâ ve mesken inşa etmek itiyâdındadır.

Meskenlerin envâ‘i pek çoktur:

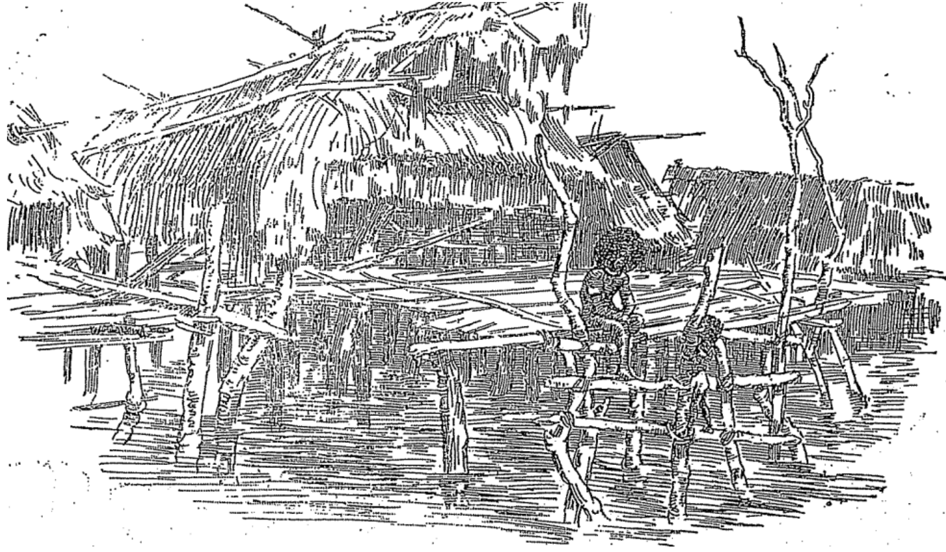
Bazı kavimler, ağaç dalları ve yaprakları ile paravana tarzında me‘vâlar vücuda getirirler: Avustralyalılar, bir takım dallar alıp bunları toprağa mailen kakarak yan yana dizer, ve rüzgar ve yağmurdan işte [88/89] böyle basit bir siper arkasında tahaffuza çalışırlar. Anramanlar, Veddalar dahi böyle siperler inşa eder: Yere birkaç çatallı ağaç kakıp bunların arasına afâki bir sırık uzatır, bunun bir tarafına mailen bir takım dallar veya geniş kabuk ve yapraklar dayayarak basit bir paravana vücuda getirirler.

ŞEKİL 35 – Avustralyalı kabilelerin meskenlerinden

ŞEKİL 36 – Humboldt köyü sekenesinin kayık ve kulübeleri [89/90]

ŞEKİL 37 – Papou meskenleri (Yeni Gine)

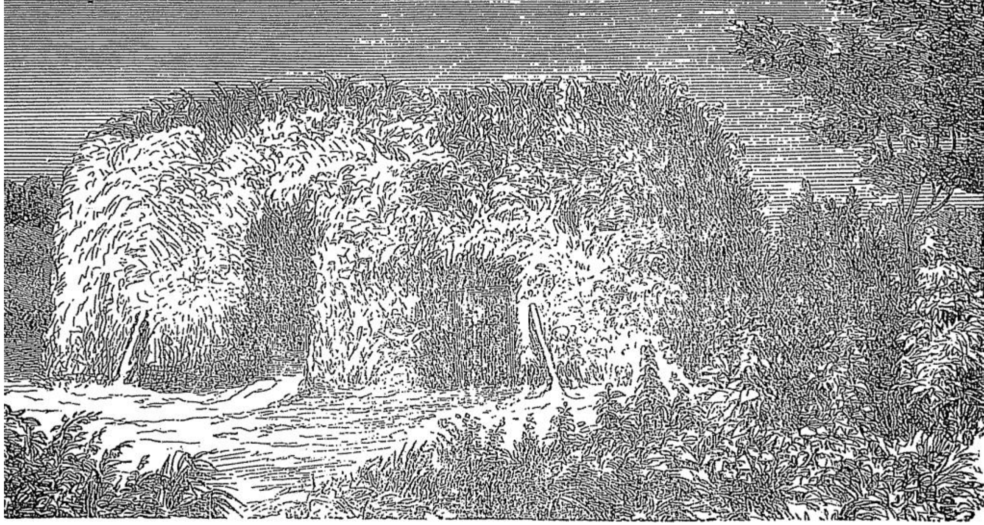
Fakat ekser akvâm-ı ibtidâiye daldan ve kamıştan kulübeler inşa ederler. Bu kulübeler, bazı yerlerde bir takım dalları sadece birbirine çatarak ve nihayet aralarına ve üstlerine ot ve toprak doldurarak, pek kaba saba bir surette yapılır; bazı yerlerde ise muntazam bir surette dizerek ve yetiştirerek, itinalı bir tarzda inşa ederler.

Kulübelerin şekilleri pek muhteliftir: bazıları müdevvir, bazıları köşelidir; - Fujianlarda olduğu gibi – mahrût (şekil 36) [90/91] Avustralyalılarda olduğu gibi – kubbe (şekil 35) – Amazon yerlilerinde olduğu gibi – bir vechî üzerine yatırılmış bir menşûr, Todalarda olduğu gibi – nasaf üstüvâne.. şeklinde, Zulularda olduğu gibi – arı kovanı biçiminde – mahrût ile örtülü bir üstüvâne halinde, nihayet Gine sevâhili sekenesinde olduğu gibi – küçük köy evleri biçiminde – kulübeler vardır.

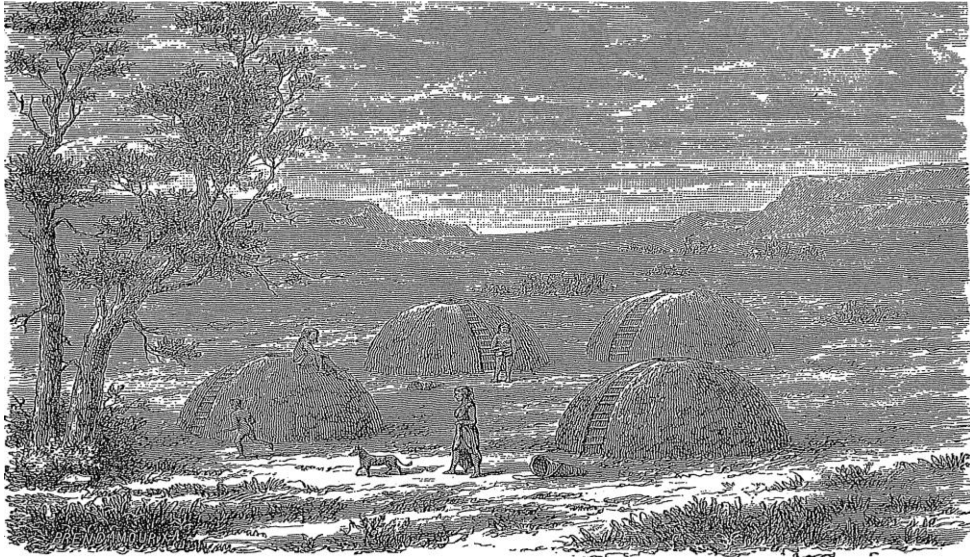

ŞEKİL 38 – Dayak (?) Meskenleri (Buruneu)

Bazı yerlerde ağaçlar üzerinde (şekil 44), su içinde çakılmış kazıklar üzerinde (şekil 37) de kulübeler görülür. Bahr-ı muhît-i kebîr ile bahr-ı muhît-i Hindî etrafındaki kvâm-ı ibtidâiyenin – Kamçatka sekenesinden Alaska yerlilerine, İne yerlilerinden Madagaskar yerlilerine varıncaya kadar - hepsi.. az çok yüksek ve kazıklar üstünde mesken yaparlar (şekil 38). [91/92]

ŞEKİL 39 – Aleutyen yerlilerinin meskenleri

ŞEKİL 40 – Toprak meskenler [92]

Bazı kavimler meskenlerini toprak tezeklerinden (şekil 39 ve 40) bazı kavimler kerpiçten, tuğladan, nihayet bazı kavimler de taştan yaparlar.

ŞEKİL 41 – Eskimoların kışlık meskenleri

Eskimolar toprağı kazıktan sonra çukurun üstünde – buz parçalarından – bir kubbe vücuda getirmek suretiyle meskenler inşa ederler (şekil 41). [93/94]

ŞEKİL 42 – Purujların çadırları

Bir takım akvâm çadırlarda iskân ederler. Çadırlar en ziyade hayvan derilerinden, bazı yerlerde geniş ağaç kabuklarından, daha müterakki kavimlerde bezden, kilimden yapılır. Bunların şekilleri de kulübelerinki gibi tehellüf eder: Amerikâî şimâlî yerlilerinin çadırları mahrûtî (şekil 42). Kalmunların çadırları kubbevaridir, Kıptilerin çadırları ise köşelidir.[94/95]

Çadır – ekseriya – deri veya bezi yere çakılmış veya birbirine çatılmış birkaç kazık üzerine koyarak yapılır ise de bazen bezleri ve derileri birçok dallar ile teşkil edilmiş muntazam bir kafes üstüne örterek yapılır. Moğolların, Kalmukların çadırları ile Kırgızların yurtları böyledir (şekil 43). Bunlar kabil-i nakl meskenlerin en mükemmel numunesidir.

Bazı kavimler kışın kulübelerde yazın çadırlarda iskân ederler. Eskimolar böyledir.

ŞEKİL 43 – Kalmuk yurdu

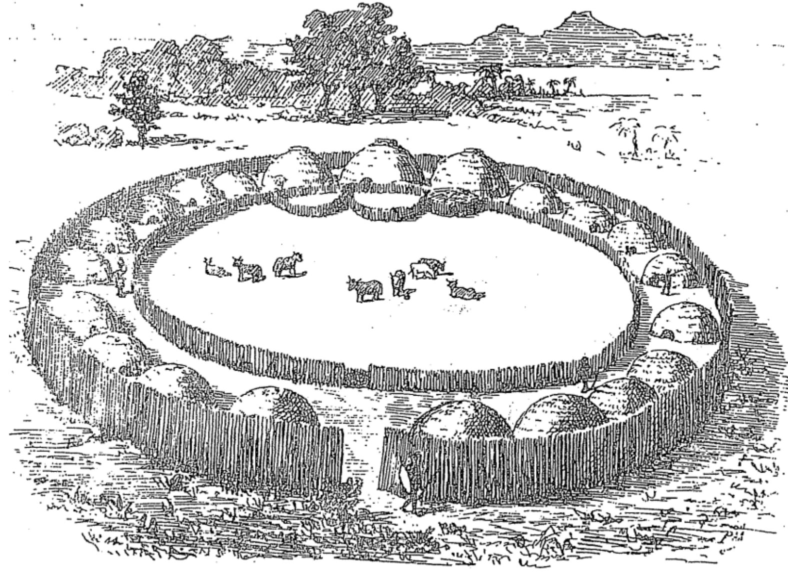
Müterakki kavimler meskenlerinin yanında mahsullerini muhafaza etmek, hayvanlarını beslemek için ahırlar ve ambarlar dahi inşa ederler. Köylerini – tecavüzâttan masûn bulundurmak için – çitler, hendekler, duvarlar ile ihâta ederler; ve bazen etrafı tarassud için nöbetçi kuleleri yaparlar (şekil 44-45). [95/96]

3.2 Akvâm-ı mevcuda meskenlerinin bu muhtelif şekilleri nazar-ı itibare alınınca: meskenlerin ne suretle tekâmül etmiş olduğunu tahmin etmek müşkül olmaz. [96/97]

ŞEKİL 44 – Paçu kulübesi

İnsanların ilk meskenlerini tabiî mağaralar, ağaç kovukları, kaya altları teşkil etmiştir; birçok mağaralarda, kaya altlarında keşfedilmekte olan asâr-ı kable'l-tarihiye, onların uzun müddet insanlara mesken olduğunu ispat ediyor.

ŞEKİL 45 – Kafrî köyü

Kayalıklardan mahrum yerlerde – ormanlarda – yaşayan insanlar, bi't-tab' ağaçların gâh kovuklarına sığınmış, gâh sık dalları arasında barınmış olacaktır. Kâfi derecede muhafazalı bir ağaca tesadüf etmediği vakit, dalların vaziyetlerini değiştirerek aralarına başka dallar yığarak bir siper vücuda getirmeyi düşünmüş ve bu hat-ı hareket, mahsus meskenler inşasına bir mukaddime teşkil etmiştir.[97/98]

Avustralyalıların, ağaç dallarıyla yaptıkları siperler, şimdi müsta'mel olan me'vâların en eski şekli ve kulübelerin menşei gibi telakki olunabilir: İnsanlar, bu siperleri bir taraflı yapacaklarına iki taraflı yaptıkları – dalları bir tarafa

dizeceklerine iki tarafa dizdikleri – gün, bir kulübe icat ve inşa etmiş oluyorlardı. Kullanılan dalların tarz-ı tertibi, ve kıvam ve tabiatı, kulübelerin muhtelif şekillerinin hudûsuna ba‘aş olmuş: kulübeler – dalların dizilişine göre – müdevver veya mudalla‘ kaideli, dalların sert veya kabil-i inhinâ olmasına göre ise sivri veya münhanî tepeli.. bir şekil almıştır.

Bu suretle vücuda getirilen kulübelerin içinde daha rahat oturabilmek için zeminin kazılması düşünülünce, toprak duvarlı ve ağaç çatılı bir kulübe vücuda gelmiş olurdu. Böyle kulübelerde görülen fazla ıstırahat, duvarı yukarıya doğru yükseltmek fikrini telkin etmiş, ve bu suretle duvarlı ve çatılı meskenlerin ihtirâ‘na yol açmış olacaktır.

Dallardan yapılan kulübeleri daha mazbut bir hale getirmek için bi’t-tab‘ aralarını, ot ile, toprak ile, çamur ile doldurmak ciheti düşünülmüş; ve bidâyeten yalnız aralıkları doldurmak üzere kullanılan toprak ve ot gidegide kamilen duvarı teşkil etmeye başlamış, ve kerpiç meskenler bu suretle husüle gelmiş olacaktır.

Akvâm-ı ibtidâinin meskenleri kâmilen birer katlıdır. İki katlı meskenler kazık üstü kulübelerin istihalesi ile husüle gelmiş olsa gerektir: ağaç üstlerinde yapılan kulübelerin hayvanâta karşı temin ettiği [98/99] emniyet, rutubete tuğyanlara karşı bahs ettiği masûniyet.. kazık üstünde meskenler inşası fikrini vermiş; böyle yüksek kulübelerin altındaki kazıkların arası bir çit ile örülünce meydana – ekser köy evleri gibi – iki katlı meskenlerin şekl-i ibtidâîsi çıkmıştır.

Çadırlara gelince, onların menşei de pek sade, fakat büsbütün başka olsa gerektir: İnsanlar, avladıkları hayvanların derilerini ağaçların dalları arasına – veya suret-i mahsusada kaktıkları sırıklar üstüne – koyarak ufkî bir siper vücuda getirdikleri vakit, ibtidâî bir çadır ihtirâ‘ etmiş oluyorlardı.. Bu basit me‘vânın

tekemmülü için deriye istinâdgah olan sırıkların daha uygun bir surette tertip edilmesinden, bir deri yerine birkaç deri kullanılmasından, daha sonra mahsus bezler ve kilimler örülmesinden başka bir şeye hacet yok idi. Çadırların envâ‘ındaki tehalüf işte bu tekâmülün neticesidir.

4-LİBÂS

4.1 Libâs, mütemeddin kavimler için havâyic-i zaruriyeden ma‘dûddur. O kavimlerde, - vücudun gerek mahrem ve ma‘yûb nahiye ve uzuvlarını gayrın enzârından setr etmek, ve gerekse hey’et-i umumiyesini yağmur ve soğukların tesiratından vakâye eylemek için – telbîse şedîd bir ihtiyaç vardır.

İbtidâî kavimlerde ise böyle bir ihtiyaç yoktur; onlar arasında çıplak gezmek itiyadında olanlar çoktur: Arzelnâr yerlileri, bedenlerinin hiçbir nahiyesini setr ve ihfâya lüzum görmedikleri gibi, karlı, [99/100] yağmurlu havalarda bile çırılçıplak dolaşmaktan müteezzi olmazlar. Brezilya ve Avustralya vahşileri ile Afrikâî vasâti yerlileri de böyledir.

Şayân-ı dikkattir ki, böyle, tesettür ve tahavvuza lüzum görmeyen – çıplak gezen – kavimler bile tezyîn ve tecmîli ihmal etmez, bedenlerini muhtelif ziynetlerle güzelleştirmeye çalışırlar.

ŞEKİL 46 – Yeni Zelanda yerlisi (çehresi veşmli)

Demek ki, akvâm arasında, tezyîn, telbisten çok daha umumi bir itiyâd, çok daha ibtidâî bir ihtiyaç teşkil ediyor.

4.2 Birçok kavimler, tecmîl için, doğrudan doğruya derilerini tezyîn ederler: Onları ya boyalarla, yahut veşmlerle – kendilerince – nazar-ı firîb bir hale getirmeye çalışır. [100/101]

İbtidâî kavimlerin boya makamında istigmâl ettikleri maddeler: Renkli killer ve aşı toprakları ile bazı meyvelerin usareleridir; bunların en münteşirleri: Kırmızı, sarı, siyah ve beyazdır. Bazı kavimler, derilerinin baştan aşağıya kadar her tarafını, bazı kavimler ise onun yalnız bazı nahiyelerini boyarlar; bazıları sadece düz boya sürmekle iktifâ ettikleri halde bazıları nakışlar vücuda getirirler.

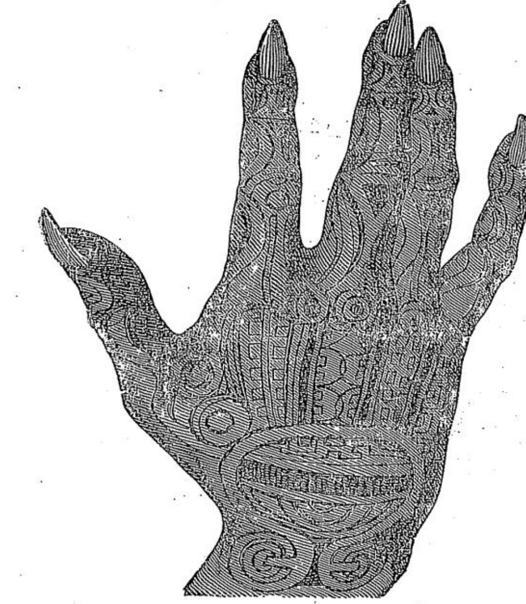

ŞEKİL 47 – Mavri reisi (çehresi veşmli)

En mütemeddin kavimlerde bile görülmekte olan saç, kaş, dudak, parmak, tırnak.. boyamak… pudra, düzgün [101/102] allık sürmek gibi itiyadların, bu ibtidâî ve basit vasâit tecmîli ile karabeti pek aşikardır.

ŞEKİL 48 – Kanak çehresi

ŞEKİL 49 – Markiz adaları yerlilerinden birinin eli (veşmli)

Veşmlere gelince (şekil 46-49) onlar, esasen iki usul ile yapılır: Ya deriyi çizmek yahut deri altına renkli tozlar idhâl etmek. Birinci usul koyu renkli kavimler tarafından – zenciler, Melanezyalılar, Avustralyalılar - , ikinci usul ise açık renkli kavimler – Yeni Zelanda ve Brunei vahşileri – tarafından tatbik olunur. Koyu renkli bir deri, tabaka-i sabagıyyeye kadar yarılır ise bu yara iltiyâm bulunca yeri daha açık renkli olarak kalır, [102/103] bu sebeple deri üzerinde – yarıkların şeklinde – veşmler husûle gelir; açık renkli bir derinin altına iğne batırılarak renkli bir toz idhâl edilirse onun yeri daha koyu renkli olarak kalır ve bu iğnelemeler muhtelif suretlerle takip ettirilince, deri üzerinde muhtelif şekilde koyu renkli veşmler yapılmış olur.

ŞEKİL 50 – Humboldt yerlisi

ŞEKİL 51 – Arfakis başı

Veşmler bazen mahdud birkaç nihayesinde yapılırsa da bazen tekmil deriyi kaplayacak bir surette yapılır. Bu kabil veşmler, cildi alacalı bulacalı bir basma haline getirir; ve cildin bir kumaş ile mütesevvür olduğu vehmini verir. (üçüncü sahifedeki Japon resmi)

Her kavmin veşmlerinde bir hususiyet vardır. Birçok kavimlerde reislerin ve ruhanilerin veşmleri – umumunkinden farklıdır. Ainolarda yalnız kadınlar, veşm yapmak itiyâdındadır. Japonlarda veşm hamallara ve araba çekicilerine mahsustur. [103/104] Avrupalılarda bile pazuda ve ya göğüste küçük veşmler yapmak itiyâdı vardır. Bu veşmler bir alâmet-i farika makamındadır; kurûn-ı vustâda fahişeleri ve mücrimleri bir veşm ile damgalamak âdeti var idi. Bazı huffî cemiyetlerin mensubîni arasında – birbirini tanımak için – bedenin gizli bir tarafında veşm yapmak itiyâdı olan caridir; memleketimizde pehlivanlar ve külhanbeyleri pazularında veşmler yaptıkları gibi Suriye'de bazı mezâhib müntezîbini bileklerinde alâmet-i farika makamında veşmler bulundurmaktadır.

ŞEKİL 52 - Salomon adaları yerlisi

4.3Birçok akvâm, böyle deri üzerinde süsler yapmakla iktifâ etmez; tecmîl için muhtelif renklerde ve muhtelif şekillerde cisimlerin vasatatına müracaat eder: Çiçek, yaprak, saz, tohum, kemik, diş, tüy, kabuk, taş, maden… gibi şeyler kullanılır. [104/105]

Bu süsleri vücuda tutturmak için en tabiî hamal saçlarıdır; onun için bedenin en ziyade süslenen nahiyesi baştır (şekil 51-52). Saçlardan başka yere doğrudan doğruya süs asmak kabil değildir. Onun için bu hususta muhtelif vasıtalara müracaat etmek lazımdır:

Bazı kavimler, süsleri deriye lüzûcetli maddeler vasıtasıyla yapıştırırlar. Ezcümle Amazon yerlileri derilerini bu suretle kuş tüyleri ile tezyîn eder. Bizde henüz büsbütün metrûk olmayan gelinlere mahsus yanak, çene ve alın yapıştırmaları, bu tarz tezyînin müterakkî bir şekli gibi telakkî olunabilir.

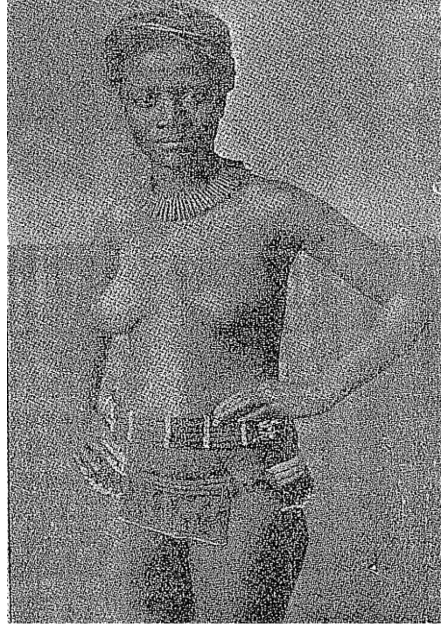

ŞEKİL 53 – Botokudo (?)

Birçok kavimler kulaklarını, dudaklarını, burunlarını deler, bu deliklere süsler geçirir ve asarlar: Botokudolar kulakları ile alt dudaklarını deler, bu delikleri

tedricen büyütür, içlerine tahtadan büyük kurslar korlar. (şekil 53) Amerikâî cenûbî kabilelerinden bir takımı yanaklarını deler ve o deliğe kuş tüyü tuttururlar; Avustralyalılar, ve Papoular burunlarının perdesini deler, ve oraya kemikten bir çubuk geçirirler. Bu itiyâd, elbise giyen kavimlerde de vardır; mütemeddin kavimlerin kadınlarındaki küpe takmak adetinin, bu ibtidâî vasait-i tezyînin sülalesindendir.

Hemen bütün akvâm baş, boyun, bel, bilek ve topuk gibi boğum yerlerinin [105/106] etrafına kurumuş bir hayvan siniri, şeridvari bir deri parçası, yumuşak bir nebat sapı gibi kabil-i inhâna bir şey sarıp bağlar; bunlara – bilhassa baş, boyun ve bel halkalarına – renkli tohum, çiçek, yaprak, kemik, diş, nâim kabuğu, kuş tüyü, pösteki parçası, hayvan pençesi.. gibi süsler asarlar (şekil 54-57).

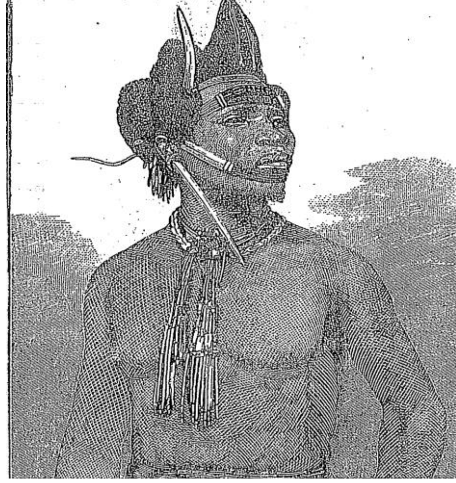
ŞEKİL 54 – Zulu kızı

ŞEKİL 55 –

Bunlar akvâm-ı mütemeddinede de müsta‘mel olan taç, gerdanlık, kemer, bilezik gibi süslerin şekl-i ibtidâîsi gibi telakki olunabilir. Fakat aynı zamanda başlığa, mantoya, ve etekliğe de benzerler: Amerika yerlileri başlarındaki halkanın etrafına birçok [106/107] tüyler yerleştirir, bu suretle ona bir taç, bir başlık şekli verirler; Fujianlar boyunlarındaki halkaya bir deri asar, basit bir manto vücuda getirirler; Veddalar bellerindeki halkanın altına yapraklı dallar geçirir, bu suretle onu nev’an-ma bir – fûta – eteklik haline getirirler.

Bazı kavimler, meyl-i tezyînini avret mahallerine kadar teşmîl eder: Azâ-ı tenasüliyelerine renkli yapraklar, kabuklar, bezler, tüyler sararlar.

ŞEKİL 56 – Yeni Kaledonyalı

4.4 Asıl elbiseye gelince: bu bazı kavimlerde bir eteklikten ibaret, bazı kavimlerde bir eteklik ile bir mantodan müteşekkildir. Başlık ve ayakkabı, nisbeten az kavimlerde vardır.

Elbise yapmak için bazı kavimler – ezcümle Eskimolar – hayvan derileri kullanır, bazı kavimler – Havai sekenesi gibi – lifi bazı ağaçların kabuklarını döke döke abaya müşâbeh bir hale getirir, bazı [107/108] kavimler – Yeni Zelandalılar gibi – nebatât saplarını hasır gibi örer, nihayet bazı kavimler ise ya nebatât elyafından ve ya hayvanât yününden dokuma yaparlar.

Soğuk memleketler sekenesi, bi't-tab', kalın ve çok libâslara sarılırlar.

Bütün kavimler elbiselerinin üzerine de bir çok süsler katarlar.

Hemen bütün akvâmda reisler, kahinler, sihirbazlar ve bazen muharibler hususi elbiseler giyerler. Kahinlerin elbiseleri, ekseriyetle huf ve hissiyat-ı elkâb edecek bir şekildedir.

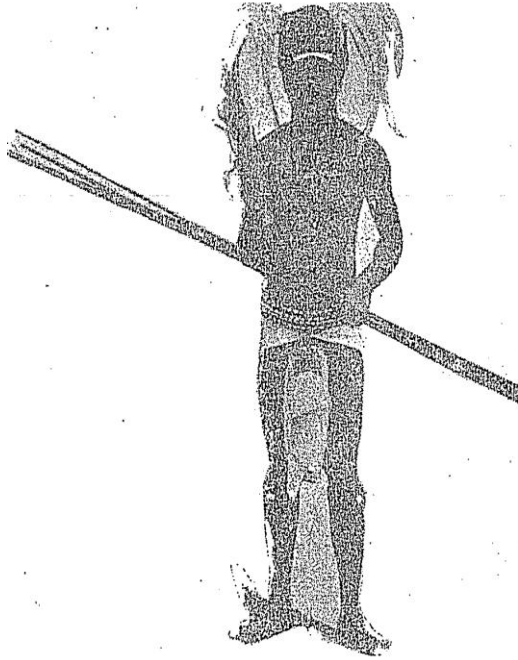
ŞEKİL 57 - Kafrî

4.5 Akvâm-ı mevcudenin telbis ve tezyîn hususundaki bu muhtelif itiyadları nazar-ı dikkate alınınca, libâsın ne gibi safahat-ı tekamülden geçmiş olduğunu tahmin etmek müşkül olmaz:

Beşeriyette, tezyîn ve tecemmül inhimâkı tahaffuz ve tesettür itiyadına takaddüm etmiştir; tezyîn, evvelen deriyi boyamak veya çiziklemek, sonra bedene muhtelif şeyler bağlamak ve asmak suretleri ile yapılmıştır; bedeni mahza-ı tezyîn için kullanılan şeyler çoğala çoğala, bir setre, bir libâs haline gelmiş; ziynetin setre ve libâsa tahavvülü pek tedrici bir surette – [108/109] birisinin nerede bitip öbürünün nerede başladığını kat'i olarak tayin etmek kabil olamayacak bir surette – vuku bulmuştur: Başa sarılan halka bir taraftan taç haline gelirken öbür taraftan başlık halini almış, boyuna sarılan halka bir taraftan gerdanlık şekli alırken diğer taraftan manto haline gelmiş, bele sarılan halka ise bir taraftan kemeri tevlid ederken bir taraftan da futa ve etekliklerin hudusuna bâ'ş olmuştur. [109/110]

ŞEKİL 58 – Püruj (dans kıyafetinde)

ŞEKİL 59

ŞEKİL 60 – Osteyak

5-MA'İŞET

İnsanların muhtaç oldukları şeyleri tedarik için müracaat ettikleri vasıtalar – emr-i ta'yişte takip ettikleri tarzlar – üç esasa ircâ' olunabilir: Avcılık, çobanlık, ziraat.

5.1 Avcılık, bütün akvâmın ma'işetinde ehemmiyetli bir mevki tutar; bilhassa ibtidâi kavimlerin hayatında daha hakim bir te'sir yapar; mamafih münhâsıran avcılıkla ta'yiş eden kavimler mahduddur: Bu, Amerika ve Asya'nın şimalindeki Eskimolar ile Amerika'nın cenubundaki Fujianlar ve Patagonlar, Afrika'nın cenubundaki Boşimanlar, Seyelan'daki Vedalar, Okyanusya'daki Avustralyalılar ile Melanezyalılardır.

Bununla beraber, bu kavimler dahi avlarının mahsulleri ile iktifâ etmez, toprak içinde buldukları mukaddi kökleri, ağaçlar üzerinde tesadüf ettikleri meyveleri devşirirler.

Bazı vahşiler ormanlarda ağaçlar arasında gizlenerek yahut geceleyin yavaş yavaş giderek.. habersizce hayvanları elleriyle tutup dişleriyle boğazlarlar. Birçok ibtidâi kavimler ise hayvan avlamak için balta, şiş, ok kullanır, tuzaklar kurar, yapışkan maddelerin, boğucu dumanların vasâtatına müracaat ederler.

Hayvanât-ı mâiyeyi avlamak için ise: Pek muhtelif şekillerde zıpkınlar, oltalar, ağlar kullandıkları gibi suları zehirlemek gibi vasıtalara da müracaat ederler. Ma'mâfîh seyyid-i mâiyenin bu usullerinin [110/111] hepsinden bihaber kavimler de vardır: Onlar su içine girerek balıkların yaklaşmasını bekler, fırsat bulduğu vakit onları doğrudan doğruya elleri ile veya bir şiş vasıtasıyla yakalarlar. Seyyid-i mâiyi, bu şeklinde seyyid-i bireyden büsbütün farksızdır.

5.2 Çobanlık da akvâm arasında pek münteşir bir vasıta-i ma'işettir. Ma'mafih münhasıran çobanlık ile – münhasıran besledikleri hayvanlar ile – ta'yiş eden hiçbir kavim yoktur denilebilir. Moğollar esasen çoban olmakla – en ziyade besledikleri hayvanlarla ta'yiş etmekle – beraber buğday ziraati ile de meşgul olur; bedevi Araplar, en ziyade deve, at ve koyun beslemekle meşgul olmakla beraber hurma hirâsetine de ihtimam ederler..

Muhtelif kavimler tarafından, ehlî bir surette yetiştirilmekte olan hayvanlar on dokuzu sedye, on üçü tuyûr, ikisi haşerât sınıfından olmak üzere – otuz dört otuz beş nev'den ibarettir. Bunların ehemmiyetlileri, lâhime zümresinden: Köpek, kedi ve gelincik ile mümeyyize zümresinden: At, merkep; tuyûr sınıfından: Tavuk, ördek, kaz, hindi, kuğu, beçe, tavus, sülün, devekuşu, güvercin, atmacadır.

Bu ehlî hayvanların en münteşiri köpektir: Avustralyalılar ve Fujianlar gibi en ibtidâi akvâma varıncaya kadar her kavmin köpek beslediği görülmektedir. Öbür hayvanât-ı ehliyeye gelince: Onlar az çok mahdud miktarda kavimler

tarafından beslenmektedir. Akvâmın hayatı üzerine en çok te'sir eden hayvanât-ı ehliye deve, koyun, at ve inek [111/112] ile mümâsilleridir. İlk ikisi çoban – bedevi – kavimlerin en mühim medâr-ı ma'işetlerini teşkil etmekte, diğerleri ise çiftçi kavimlerin en kıymetli aleti hükmünde bulunmaktadır.

Hemen bütün akvâmın yanında, te'hîl edilmiş hayvanlardan başka sadece te'nîs olunmuş hayvanlara da tesadüf olunur; ve te'hîl ile te'nîsin pek muhtelif âfât ve derecâtı görülür.

5.3 Ziraat, vesâit-i mâ'işetin en ehemmiyetlisi ve en münteşiridir. Birçok akvâm ziraati elleri ile yapar, bu hususta hayvanât-ı ehliyeden istiâne etmezler. Bu nev' ziraat "çapa ile ziraat" namı ile yâd edilir, birçok araziyi işgal eder. Asıl ziraat ismi ise, araziyi hayvanât-ı ehliye vasıtasıyla sürerek yapılan ziraate – kısa bir tabir ile: Çiftçiliğe – verilir.

Çapa ile ziraat, Amerika ve Afrika akvâmı ile Çinliler nezdinde münteşirdir.

Bu akvâm – hemen umumiyetle – münâvebe ve nats yapmadıktan başka gübre dahi isti'mâl etmezler. Toprağı – kuvve-i inbâtiyesi tükeninceye kadar – mütemadiyen zira' eder ve artık mahsul alamamaya başlayınca terk ederek başka bir toprakta ziraate başlarlar. Yalnız Çinliler ile Eski Perulular gübre isti'mâlini de adet edinmiş, ve bu tarzda ziraati pek çok terakkî ettirmiştir.

Çapa ile ziraat olunan mahsuller en ziyade derniyâd (?) ile mısır ve pirinçtir.

Asıl ziraat, inek, at, deve gibi hayvanât-ı ehliyeye merbut [112/113] olup esasen Avrupa ve Asya akvâmına münhasır gibi idi. Şimdi diğer kıtalara bu kavimler vasıtasıyla intişâr etmiştir.

Şayân-ı dikkattir ki, bu kavimlerde de çapa ile ziraat – bağçevanlık ve çiçekçilik şeklinde olarak – mevcuttur.

5.4 Bu üç tarz esâsi-i ta‘yişten her biri, akvâmın hayatında büyük ve derin bir te’sir yapar:

Avcılıkla ta‘yiş eden kavimler, hemen hep av peşinde dolaşmakla emrâr-ı hayat ederler; hiçbir zaman ferdâlarından emin olamaz, kâh lüzumundan çok fazla gıda elde ettiği halde kâh sdrmk (?) etmeye kifâyet edecek kadar gıda bile bulamaz. Hülasa: Ne hayatlarına intizam verebilir, ve ne de bir yerde temekkün edebilirler; bütün manasıyla serseriyane – vahşiyane – bir hayat geçirirler.

Çobanlıkla, hayvan beslemekle, ta‘yiş eden kavimler ise, sürüleri sayesinde ferdâlarından – alelade – emin olur, ma’mafih yine bir yerde temekkün edemez, sürülerinin ihtiyacına göre tebdil-i mahal etmeye mecbur olurlar; fakat bu ihtiyaç muntazam ve muayyen olduğu için bu cevelânları az çok bir intizam ile yapmaya imkan bulurlar; hülasa seyyâr fakat muntazam – daha kısa bir ta‘yiş ile bedeviyâne – bir hayat geçirirler.

Ziraatle ta‘yiş eden kavimlere gelince: Onlar ferdâlarına emin olduktan başka bir yerde temekküne mecbur olur, medeni bir hayat geçirirler.

5.5 Yakın vakitlere kadar zan ve iddia edilirdi ki: Bu üç tarz ta‘yiş arasında sabit ve kat’î bir teselsül vardır; bütün akvâmda çobanlık avcılığı takip eder, ziraat ise ancak çobanlıktan [113/114] sonra tesis eyler; insanlar evvelen avcılıkla iştigâl ederek serseriyâne, sonra çobanlığa başlayarak bedeviyâne bir hayat geçirmiş ve ancak ondan sonra ziraate başlayarak mütemekkin ve medeni bir hale gelmiştir.

Fi’l-vâki‘ asıl ziraat, hayvanât-ı ehliyenin iânesine mütevakıf olduğu için, bi’t-ab‘ bu hayvanların beslenmesi usulünün keşf ve ihtirâ‘ndan sonra doğmuştur;

fakat ziraatin diğer şekli – çapa ile ziraat- hayvanât-ı ehliye ile alakadar olmadığı için hayvanâtı ra'y ve te'hîl usulünü bilmeyen kavimlerde de vüxd bulabilmiştir. Amerika'da, çapa ile ziraat eden o kadar akvâm mevcud olduğu halde bunların hiçbirisinde çobanlık malum değildir; binâenaleyh bunların da vaktiyle çobanlıkla imrâr-ı hayat ettiklerine hüküm eyleyebilmek için hiçbir sebep yoktur.

Şüphesiz, beşeriyetin ilk tarz-ı ta 'yişini avcılık teşkil etmiştir. Bütün kavimler.. bidâyeten muhitlerinde tesadüf ettikleri hayvanları avlayarak mugaddî nebatları toplayarak.. ta'yiş eylemiştir; sonra bir taraftan bazı hayvanları besleyerek çobanlığa başlamış, bir taraftan da bazı nebatları ekerek ziraate koyulmuştur:

Birçok vahşi hayvanlar insan ma'şerlerine yaklaşır, ve hatta onlara katılır: onların yanında, onların arasında, onların fazalât-ı gıdaiyesi ile yaşar, hülasa onlarla ünsiyet peydâ eder. Bir çok kabâil-i vahşiye nezdinde insanlara alışmış – insanların arasında yaşamak, hatta çocuklarla oynaşmak itîyadını almış – hayvanlar görülür; seyyahlar, çok vakit, bir takım hayvanların kafileleri takip ettiklerini, insanlara [114/115] kendiliklerinden sokulduklarını, az bir zaman zarfında kafile efrâdına alıştıklarını.. hikaye ederler. Bazı hayvanların bu suretle kendiliklerinden insanlara sokulması, insanlarla ünsiyet peydâ etmesi.. ibtidâi insanları bundan istifade etmeye, kendilerine faide bahş olabilecek hayvanları te'nîs eylemeye sevketmiş olacaktır. Bu suretle gayet tabîî bir surette başlayan ünsîlik devam ettikçe, tedricen ehliliğe tahavvül eylemiş.. insanların kendilerine te'min menfaat eden hayvanları ve hatta nesillerini beslemeye, korumaya ihtimâm etmeleri – ve bu esnada bi't-tab' bilâ-şuûr bir ıstıfa yapmaları – ehli hayvanların teşekkülüne ba'ş olmuştur. Hülasa: Hayvanların te'hîli te'nîsinden sonra başlamış, te'nîs ise hayvanların

insanlara kendiliklerinden sokulmaları – kâse-lîslik[101] etmeleri – neticesinde hudûsa gelmiştir…

Diğer taraftan, toprak içinden mugaddî nebatlar, derinî kökler arayan insanlar, bi't-tâb' bunların pek muhtelif cesâmette olanlarına tesadüf etmişler, şimdi pek küçük olanların bir müddet sonra büyümekte olduğunu anlamışlar. Ve sonra küçüklere tesadüf ettikleri vakit onları alıp yiyeceklerine yerlerinde bırakmayı, hatta tekrar toprak ile örtmeyi düşünmüşlerdir. Bu son ameliyyât – esasen yabani nebatâtı devşirmek ameliyyâtından farklı olmakla beraber – çapa ile ziraate mukaddime teşkil etmiş, ziraate yol [115/116] açmıştır. Pek ibtidâî akvâmda görülmekte olan ziraat-i basitenin deriniyâta münhasır olması, alet-i zirâ'ın topraktan kök çıkarmaya mahsus ağaç parçalarından farksız olması… buna kat'î bir delil olarak gösterilebilir.

6-ALET

6.1 Bütün insanlar, muhtaç oldukları gıdaları tedarik etmek, elbise ve meskenleri yapmak, nefslerini düşmanlara ve hayvanlara karşı müdafaa eylemek için bir takım alet ve silahlar istigmâl ederler.

Aletlerin mamul oldukları maddeler epeyce mütenevvîdir: Muhtelif kavimlerde ağaçtan, kemikten, boynuzdan, nâime kabuğundan, taştan, demirden, bakırdan, tunçtan… yapılma aletler görülmektedir.

Bu muhtelif mevâdın en ehemmiyetlileri taşlar ile madenlerdir; bütün akvâmın en ehemmiyetli aletleri bunlardan yapılmaktadır.

[101] Tabiatşinâsân, muhtelif cins hayvanlar arasında muvânesetin birçok envâını zikrederler. Bu muvâneset bazen yalnız bir tarafa bazen her iki tarafa bazen bir taraftan ziyade diğer tarafa te'mîn-i menfaat eder.

Madenden alet imalini bilmeyen, taştan alet kullanan akvâm-ı ibtidâiye pek çoktur. Ma'mafih bu kavimlerin hepsi, maden imalini bilen kavimlerin hepsinden – medeniyet ve terakkice – geri değildir: zenciler umumiyetle madenden alet imalini bilirler (şekil 61); fakat maden aletlerden mahrum olan Polinezyalılar kadar müterakki değildir. Bu hal ispat eder ki, bir kavmin maden alet imaline kadir olup olmaması, yalnız müterakki olup olmamasına değil, muhitinde işlenmesi kolay madenlere mebzûlen tesadüf edip [116/117] etmemesine – ve maden imali usulünü bilen kavimlerle ihtilât eyleyip eylememesine – göre tahavvül eder.

6.2 Bazı akvâm bir taş parçasını alet haline getirmek için onu sadece yontmakla – ondan küçük küçük parçalar koparmakla – iktifâ ederler; bunun için o taşın köelerine ya diğer bir taş parçası vasıtasıyla çarpar, yahut sert bir tahta veya kemik vasıtasıyla bir tazyik icra eylerler. Fujiyanlar ile Eskimoların bıçakları, Kaliforniyalıların mızrakları, bu suretle taşı yontarak yapılmadır, hacer-i mukatta' halindedir.

Resim 61- Zencilerde demircilik

Fakat ekser akvâm taşı alet haline getirmek için yontmakla iktifâ etmez, onu lazım gelen şekle ifrâğ ettikten sonra mücellâ bir hale getirirler. Bunun için aleti bir taş üzerine konulan su ve kum ile delk [117/118] ederler. Okyanusya ve Amerika akvâmının alet-i hacerîyesi, hep böyle cilalı taştandır, hacer-i mücellâdandır.

6.3 Bazı akvâm yalnız nâbit demir parçalarını dövmek suretiyle alet imal ederler; Amerika yerlilerinin bir kısmı böyledir; onlar yalnız buldukları nâbit altın, gümüş, bakır parçalarını dövmek suretiyle istedikleri şekle ifrâğ etmek usulünü bilirler.

Fakat bütün zenciler madenleri izâbe ve filizzât-ı madeniyyeyi tavsiye usulünü de bilir, bu sebeple demirden aletler de istigmâl ederler.

6.4 İbtidâi kavimlerde mütenevvi aletler yoktur. Onlarda aynı şey şimdi bir alet, sonra bir silah hizmeti görür. Ma'mafih ekser akvâmda kesmek için başka, dövmek ve parçalamak için başka, kazmak için başka, delmek ve dikmek için de başka aletler vardır. [118/119]

4-HAYÂT-I RUHİYE

1- OYUN VE EĞLENCE

1.1 Akvâm-ı mevcudanın hiçbirisi, bütün vaktini ihtiyacât-ı maddiyeyi def' için uğraşmakla geçirmez; bütün insanlar, oyun ve eğlenceye de az çok bir zaman hasr eder.

Her kavimde çocukların oyunları başka, kâhillerin oyunları başkadır.

Çocukların oyunları hemen umumiyetle taklidîdir: Hemen her kavimde çocuklar büyüklerin – anne ve babaların – ef'âl ve hareketini takliden oyunlar oynamakla eğlenirler.

Kâhillerin oyunları ise esasen iki sınıfta toplanabilir: Tâli' denemek için oynanan oyunlar, fikrî ve adelî maharet ve iktidarı göstermek için oynanan oyunlar. Fi'l-vâki' muhtelif akvâmda, "tek mi çift mi?", "sağda mı solda mı?"ya benzer oyunlardan zar ve barbuda müşabih oyunlara kadar birçok tâli' oyunları olduğu gibi… üç taşa, satranca, damaya müşabih fikir oyunları.. top, yarış, güleş gibi maharet-i adeliye oyunları… görülür. [119/120]

At besleyen kavimlerde at yarışları,yüzmeye alışkın kavimlerde seyahat sporları.. ehemmiyetli bir eğlence teşkil eder.

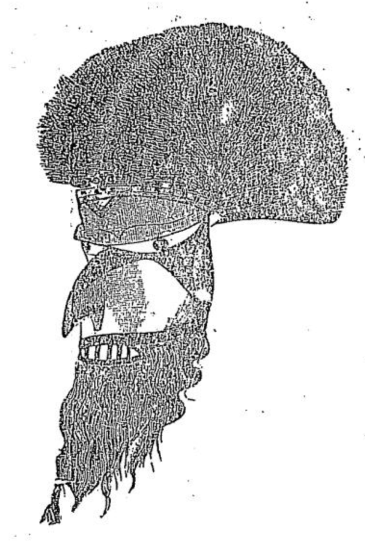
1.2 Fakat, oyun ve eğlencelerin en ehemmiyetli kısmı raks ve pandomimadır. Yeryüzünde raks ile me'lûf olmayan hiçbir kavim yoktur.

Raks esnasında yapılan hareketler mütenevvi'dir. Bu hareketler kavimden kavime değiştiği gibi, aynı kavimde de raksın zaman ve cinsine göre değişir. Fi'l-vâki' hemen her kavimde millî rakslar – muharebe evzâ'nı ve kahramanlıklarını taklid eden rakslar – olduğu gibi garâmî rakslar – aşk ve garâm evzâ'nı taklid, şehveti tahrik eden rakslar – da vardır; ekser akvâmda dinî rakslar dahi görülmektedir; bazı rakslar yalnız sihirbazlara ve ruhanilere mahsustur; bazı rakslar kadın ve erkekler tarafından müştereken, bazı rakslar yalnız kadınlar, bazı rakslar ise yalnız erkekler tarafından yapılmaktadır. Raks, umumiyetle şarkı ve çalgı ile müterâfiken yapılır; raks için hususi kıyafetlere girmek, maske (şekil 62-63-64) takmak adeti akvâm arasında pek münteşirdir..

Raksın büyük bir ehemmiyet-i ictimâiyesi vardır: raks birçok insanları bir araya toplar, bir zevk ile mütehassıs, bir heyecan ile müteheyyic eder, birçok insanları müştereken veya mütetâbian hareket etmeye, ihtiyarların gösterdikleri adetlere veya verdikleri kumandaya tebâiyyet etmeye mecbur eder. Hülasa kabilelerin efrâdı arasında hissen ve hareketen bir terâbıt husüle getirir. Bu itibar ile raks, hayât-ı ictimâiyenin hem sevâiki ve hem de tezahüratı cümlesinden ad olunabilir. [120/121]

ŞEKİL 62- Maske (Yeni Britanyalıların)

ŞEKİL 63- Maske (Yeni Britanyalıların)

Raks, aynı zamanda – bilhassa seyircilere – bir zevk-i bedî‘ vermeye yarar; ve bu itibarla sanâyi‘-i nefise cümlesinden de ad olunabilir.

2-SANÂYİ‘-İ NEFİSE

2.1 Hemen bütün akvâm resim yapmayı bilir; yalnız Fujiyanlar bu hususta bir istisna teşkil ederler.

Resimler, taklîdî ve tezyînî namları ile iki sınıfa ayrılabilir. Şayân-ı dikkattir ki resm-i taklîdîsi müterakki olan kavimlerde resm-i tezyîni ve bilakis resm-i tezyînisi müterakki olan kavimlerde resm-i taklîdî ibtidâi bir halde bulunmaktadır; resmin her iki tarzında birden terakki ve muvaffakiyet [121/122] gösteren kavimler – bi’t-tab‘ akvâm-ı mütemeddine bu cümlede dahil değildir – görülmemektedir: Boşimanlar, Avustralyalılar, Eskimolar, Yakutlar.. resimde pek mahirdirler; kayaların, mağaraların mücellâ satıhları üzerinde beyaz, kırmızı, sarı renklerle birçok

resimler yapar, ve bunlarda şayân-ı dikkat bir muvaffakiyet gösterirler, fakat tezyînî şekiller yapamazlar. Polinezyalılar, Malezyalılar ve bazı Amerikalılar ise, bilakis pek muvaffakiyetli eşkâl-i tezyînîye yapar, aletlerinin, çadırlarının, ağaçlarının, hatta derilerinin satıhlarını eşkâl-i müzeyyene ile setr eder; fakat eşyayı tabîiyenin taklîdî resimlerini yapmakta hiç muvaffakiyet gösteremezler, Melanezyalılar, tezyîndeki kadar tersîmde de maharet gösterirler, fakat bunlarda resim yazı haline gelmiştir denilebilir.

Akvâm-ı ibtidâiyede taklîdî resimler, münâzırdan, mücessemmiyetten arı olarak yapılır; Avrupalılardan ma‘da akvâmın müterakki ve mütemeddîn olanları da böyledir: Çinlilerin, Japonların, Kamboçlıların, Hintlilerin, İranlıların resimlerinde de münâzır yoktur.

Akvâm-ı ibtidâiyede görülen eşkâl-i tezyînîye, umumiyetle eşkâl-i tabîiyeden müştakktir. Bu eşkâlin esasları ekseriyâ hayvanâtın bazen insanın ve eşyayı masnu‘nın eşkâlinden me’hûzdur. Nebâtâttan müştakk olan eşkâl-i tezyînîyeye nisbeten çok daha azdır; hendesî eşkâl-i tezyînîye ise hiç yok gibidir.

2.2 İbtidâi akvâm arasında tahta ve taş naht etmeyi – oymayı – bilenler de epeycedir: Melanezyalılar ile zenciler tahtadan, Malezyalılar kilden heykeller yapar; Polinezya adalarının bazısında cüsseyn taş heykeller olduğu gibi, Amerika’da Eski Perululardan ve Meksikalılardan kalma birçok [122/123] menhûtâta tesadüf edilmektedir; ma’mâfih, bu san‘at resim kadar umumi olduğu gibi, hiçbir yerde onun kadar müterakki de değildir.

2.3 Şarkı söylemeyen hiçbir kavim yoktur, bir çalgıya mâlik olmayan kavimler pek azdır. Bunlar: Fujianlar ve Vedalar ile bazı Mikronezyalılardan ibarettir.

Akvâm-ı ibtidâiyede şarkı ve çalgı ekseriya raksa terâfuk eder, ve hemen mevzûn bir takım esvât-ı müteâkıbeden teşekkül eder. Name ve ahengin bazen ibtidâi, fakat ekseriya mefkud bulunur.

Gamlar, pek muhteliftir: Bazı kavimlerde yalnız iki perdeden, bazı kavimlerde üç perdeden müteşekkildir. Gamı en zengin olan kavimlerde nihayet altı perde vardır.

Bazı akvâmda alât-ı musikiye gayet basit olup tempo tutacak bir vasıtadan ibarettir: Annamlılar şarkı söylerken iki takta parçasını birbirine çarpar, Avustralyalılar rakslar esnasında bacakları arasına bir deri gerdikten sonra buna bir değnekle vururlar..

Asıl alât-ı musikiyeye gelince bunlar mütenevvidir. Havalı alât-ı musikiyenin menşei kavaldır: İbtdidâi kavimlerde görülen kavallar bazen bir kamıştan, bir bambu parçasından, bir hayvan ve hatta insan kemiğinden ibarettir.

Telli alât-ı musikiyeye gelince: Bunların en basit numunesi – ve binaenaleyh menşei – yaydan ibarettir. Kafriler ev için kullandıkları yayların telini gerer, bir kabağa rabt eder, ve sonra parmağı ile çimdikleyerek çalar.. [123/124]

Telli çalgıların sesleri azdır, yalnız çalanların sâmiasını okşar; umumi ictimalarda isti'mâl edilen çalgılar, havalı ve bilhassa darbeli olanlardır.

2.3 İbtidâi kavimlerde şi'r, şarkıdan gayr-ı kâbil tefrîktir. Şarkılar ekseriyetle hayât-ı maddiyeye mütealliktir: İhtiyacât-ı gıdaiyyeden bahseden, av heyecânâtını tasvir eyleyen şarkılar çoktur. Muharebe şarkıları da vardır. Hissiyat-ı aşkâneden bahis şarkılar ise nadirdir. Tabiatı musavver şi'r ve şarkılar ise hemen yalnız bedevi, çoban kavimlerde görülmektedir.

3-İTİKÂD

3.1 Yeryüzünde dinsiz bir kavim mevcut olup olmadığı meselesi, epey zaman muhtelefün-fîh kalmış meselelerdendir.

Bu husustaki ihtilafın asıl sebebi, dinin herkes tarafından bir şekilde telakki ve tarif edilmemesidir. Fi'l-vâki bazı âlimler diyaneti "bir hâlikin ve bir rûz-i cezânın vücuduna itikâd" suretinde tarif ederler; bu tarif büyük dinler hakkında pek doğrudur. Fakat bu tarifin medlûlüne tevâfuk edecek itikâddan mahrum kavimler pek çoktur; birçok kavimler vardır ki, ne hâlik düşünür, ve ne de bir ukbâ tasavvur ederler.

Ma'mâfih bu kavimlerde de bazı itikadât-ı mahsusa vardır; onlar da mükevvenât-ı meşhudeden başka şeylerin mevcud olduğuna ve bunların insanlar [124/125] üzerine bir tesir icra ettiğine itikâd ederler; "Taylor", bunu nazar-ı itibare alarak dini "gayr-ı maddi mevcudâta itikâd" suretinde tarif eyler; bu tarif kabul edilirse, denilebilir ki, yeryüzünde diyanetten âri hiçbir kavim yoktur.

Akvâmın itikadâtı pek muhtelif, pek mütenevvidir.

3.2 Akvâm-ı ibtidâiyenin hepsinde müşterek bir itikâd görülür, bu, "bütün mevcudâtın insan gibi, hayat ve his, arzu ve merâm sahibi" zannedilmesidir.

Bazı âlimlerin "anthropomorphisme" bazı alimlerin "anthropisme" namını verdikleri bu itikâd – her şeyi beşere teşbih itikâdı – pek tabîi bir halet-i ruhiyenin neticesidir:

Pek basit ve ibtidâi bir halde olan bir fikir, kendisininkinden başka türlü bir mevcudiyet tasvir ve tahayyülüne – bi't-tab' – mukadder olamaz, bu sebeple her şeyi kendisine kıyas eder: Kendisi fiil ve hareketlerini isteyerek, kasıt ile, arzu ile

yaptığı için.. eşya-ı muhitenin de hareket ve tesirlerini isteyerek, kasıt ve arzu ile yaptığına zâhib olur; kendisi merhamet ve hiddet ettiği, bazı şeylere kızdığı, fakat recâlardan müteessir olarak onları is'âf eylediği için… eşya-ı muhitenin – bilhassa tebdil-i mahal eden, tahavvüle uğrayan, kendisine tesir eden şeylerin – de merhamet ve hiddet ettiğine, recâdan müteessir olduğuna hükmeder.

Bütün küçük çocuklarda bu halet-i ruhiyenin birçok tecelliyâtına tesadüf olunur: Küçük çocuklar, cemadâtıyla uzun uzadıya [125/126] mukalemeler yapar, onları çağırır, takdir eder, onlara emir verir, rica eder.. hoşuna giden oyuncağı öper, başına çarpan duvarı yumruklar.

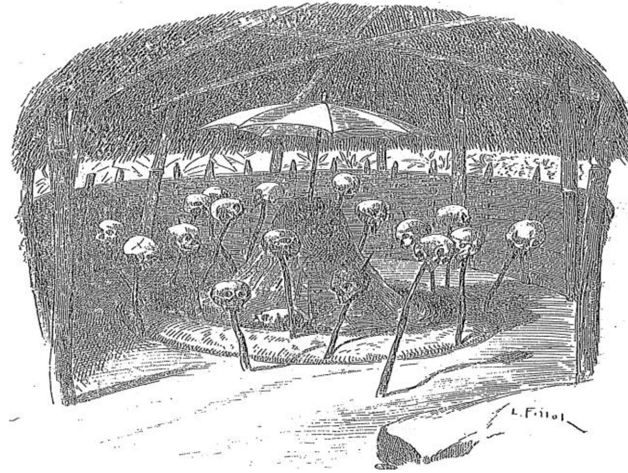
İbtidâi insanlar, bu hususta tıpkı bu çocuklar gibi hareket ederler. Siyahlar, çok defa, muharebelerden sonra vahşilerin kendilerine değil tüfenglerine yalvardıklarını, birinci defa olarak gördükleri (okunamayan kelime) önlerinde kah diz çökerek, kah yüzükoyun yere kapanarak rica ve niyazlarda bulunduklarını görmüşlerdir.

Mütemeddin kavimlerin kâhillerinde bile bu – tabîi ve ibtidâi – halet-i ruhiyenin bazı işarları görülür: oyun esnasında atacakları zarı öpen, kendilerine oyunu kaybettiren kağıdı yırtıp atan kimselerin hareketleri bu halet-i ruhiyeye büsbütün yabancı değildir; gulüvv his ve hayal ile, hayvanâtı, nebatâtı, cemadâtı teşhis ve intâk eden şairlerin bu hususta çocuklardan ve ibtidâi insanlardan farkları.. bunların "hayal, vehm, tasavvur" olduğunu bilmelerinden ibarettir.

3.3 Bütün insanlar arasında müşterek bir itikâd daha vardır: Bu, "insanın bundan başka bir şeye, bir ruha malikiyeti itikâdı"dır.

Bu itikâdın menşei, ölümün ve rüyanın zihinlerde tevlid ettiği hisler ve muhakemelerdir:

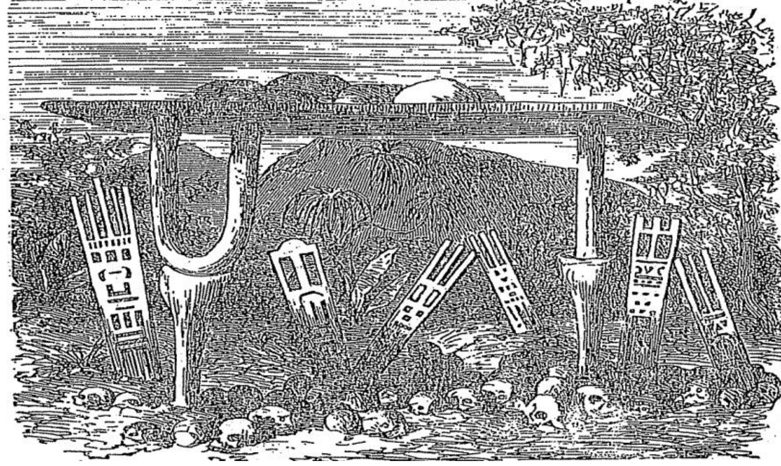
Fi’l-vâki vahşi ve ibtidâi bir fikir ölüm karşısında, bi’t-tab‘, garîk-i hayret kalır: Şimdi sinn-i kemâl ile serî‘ ve çâlâk hareket eden birisi birkaç dakika sonra bir yırtıcı hayvanın pençesi, bir düşman okunun darbesi altında, bazen öyle bir sebep de olmadığı halde, birdenbire [126/127] hareketsiz câmid kalıyor… işte vücutta hiçbir tahavvül yok: Baş, omuz, el, ayak, her şeyi olduğu gibi.. fakat artık eller tutmuyor, ayaklar hareket etmiyor, baş kımıldamıyor, omuz ve dudaklar oynamıyor, hiçbir şey söylemiyor. Vahşiler, cemâdâtta, dağlarda, nehirlerde, her şeyde hayat ve his ve tasavvur ettikleri için bu vücutta artık hayatın bitmiş, hissin büsbütün kesilmiş olduğuna hükmedemezler; onun için hiç şüphe etmezler ki o herhalde yine mevcut ve zî hayattır.

ŞEKİL 64- Afrikâî vustâda bir mezar

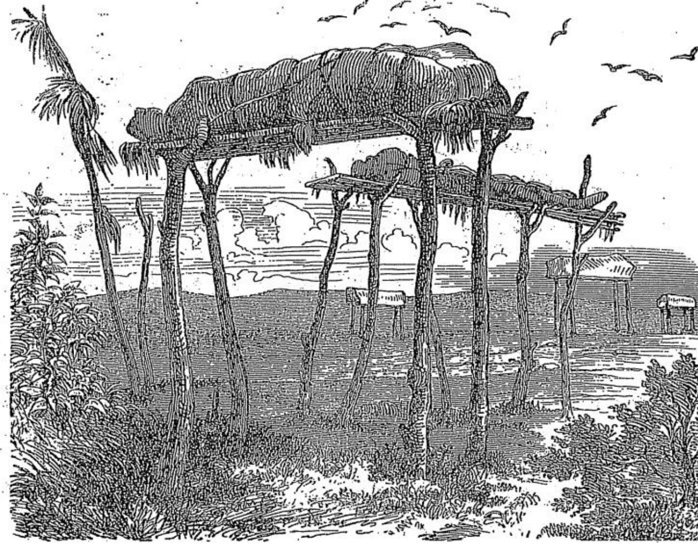
Zaten o bazen göze bile görünüyor: gece karanlıkları arasında [127/128] hayali göz önünde teressüm ediyor; bahusus rüyada uzun muhavvireler ile halini, ihtirazâtını bile tasvir ve ifhâm ediyor… Fakat işte vücut hala bî his ve hareket, câmid duruyor: Tefessüh, teşettüd ediyor. Demek ki insan da bu vücuttan, bu

hüviyet-i zahireden başka bir şey, bir ruh var. Bir şey var ki vücut öldükten sonra bile yaşamakta devam ediyor…

ŞEKİL 65- Haiti adalarında bir mezarlık

Bu ruh, akvâm-ı intidâiye nazarında, büsbütün gayr-ı maddi değildir. Latif ve rakik, fakat, az çok maddi, ve hatta insana müşabihtir. Mesela, İngilizlerin itikâdınca suluk, sehâbi, tonga Polinezyalıların itikâdınca gubâr-ı tâlî‘ kadar rakik, fakat insan şeklinde bir şeydir… Tazmanyalıların, Kafrîlerin, Pürujların, Azteklerin.. itikâdınca gölge, Cavalıların, Avustralya ve Amerika kabâilinden kısm-ı a‘zamının itikâdınca nefes [128/129] gibidir… Niyasi Adası yerlileri, reisleri hal-i ihtizâre geldiği vakit son nefesinden çıkan soluğu teneffüs etmeye çalışırlar ve buna muvaffak olanı reis yaparlar. Çünkü bu halde, ölen reisin ruhunun ona geçmiş olduğuna hükmedilir.

ŞEKİL 66 – Avustralya'da bir mezarlık

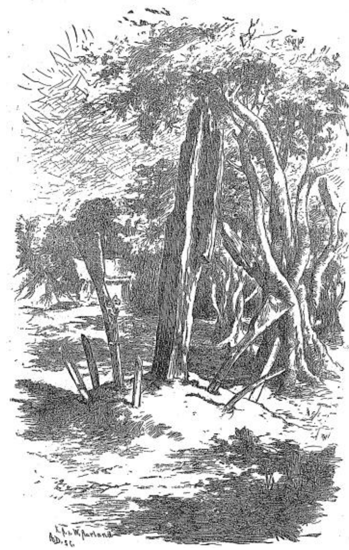
Bundan başka, hemen bütün akvâm-ı vahşiye nazarında, ruh insan gibi ihtiyacâtı da haiz, ihtirâsât ile de muttasıftır: O da yürür, yorulur, acıkır, susar, mesrûr ve mükedder olur, merhamet ve hiddet eder…

Bazı akvâm ta'dîd-i ervâha kaildir: İngilizlerin, Algonkenlerin itikâdınca insanda iki ruh vardır; ba'de'l-memât, biri âlem-i ervâha [129/130] gider, diğeri yerde kalır - Malgaşların fikrince insanda üç ruh vardır: Biri vücud ile beraber olur, diğeri havaya karışır, öbürü de mezarın etrafında kalır. – Karayiplerin itikâdınca insan ölürken bir ruh kalbinden, bir ruh başından, ve birçok ervâh da elleri ile ayaklarından çıkar – Dakota ile Siyamlıların itikâdınca insanda dört ruh vardır. Birincilerinin fikrine göre insan öldüğü vakit bu ruhların biri şehrin etrafında dolaşır, biri havaya, biri âlem-i ervâha gider, öbürü de cesedin yanında kalır. İkincilerin fikrine göre ise bu ruhların biri havaya, biri bir manastıra, biri ormanlara gider; öbürü de serseriyane dolaşır.

Görülüyor ki ta'dîd-i ervâha kail olan akvâmın itikâdınca bir sınıf ervâh yerde kalıp mezarlar, haneler, şehirler etrafında dolaşır. Vahdet-i ervâha kail

olanlardan ekserisinin itikâdınca dahi bazı kimselerin ve ezcümle cenaze merasimi ifâ edilmiş, defn olunmamış eşhâsın ruhları - ve hatta bazı akvâmın fikrince de bütün ervâh – bu suretle mesâkin ve mekâbir etrafında dolaşır durur.

İnsanlara bu kadar yakın kalan ervâh bi't-tab' hayat ve maişet-i beşere icrâi tesirden hali kalmaz; akvâm-ı vahşiye esbâbını tayin edemediği vakayı ve mesâibi hep onlara isnâd eder: ervâh onların itikâdınca insanlara bazı ahvalde ibrâz-ı muavenet, fakat ekseriya îrâs-ı mazarrat eder. Hastalıklara, türlü türlü mesâiblere sebebiyet verir; hayattaki muhâsımaların intikamını alırlar. – Karhenlerin itikâdınca – başka ervâhı da [130/131] mensup oldukları vücudu terk ile kendilerine iltihâk etmeye davet ederler.

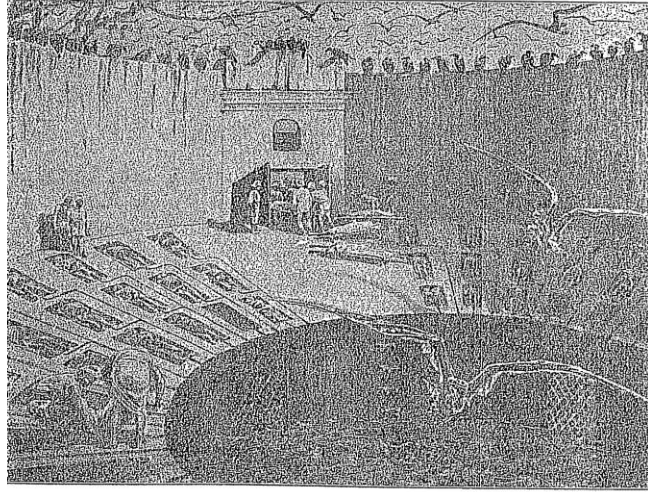

ŞEKİL 67- Kongo'da bir mezar [131]

Bunun için hemen bütün akvâm ervâh-ı emvâtdan pek çok korkar, onların hiddetlerini teskine, merhametlerini celbe çalışırlar, bazı akvâm ölülerin eşya ve mesâkinine takarrübden ictinâb eder. Bazıları ise bir takım vesâit ile ervâhı mesâkinden teb'îd edebildiklerine zâhib olurlar: Eskimolar ruhun kapıyı bulup tekrar

avdet etmesine mani olmak maksadıyla cenazeyi kapıdan başka bir yerden, mahsus açılan bir delikten çıkarırlar; cenazeyi bu suretle çıkardıktan sonra avdetine imkân bırakmamak için arkalarından yanmış odun atarlar. Amerikâî şimalîde Pürujlar bir mücrimi idam ettikleri vakit ruhunu sayhalar, arbedeler ve baston darbeleriyle teb'îde çalışırlar.. Nihayet bazı akvâmda , ervâh-ı emvâtı bazı vesait ile his edebildiklerine itikâd ederler: Papular ormanlarda birkaç gün, ateş yakarak, raks ve tagannî ederek sâmia çan arbedeler kopararak.. ruhu tahtadan yapılma bir bebeğin içine girmeye icbâr eylerler. Ve artık ondan sonra ruhun hiçbir mazarrâtı îrâs etmeyip bilakis akrabasına muavenet edeceğine itimad ederler. Hastalıklardan şifâ-yâb olmak, düşmanların taaruzatından kurtulmak, iyi av yerleri bulmak… için onlardan istimdâd eylerler.

Yerde kalmayan ervâh bir âlem-i mahsusa, diyar-ı ahrete gider. Ekser akvâmın itikâdına göre bu âlem-i ervâh garbda, güneşin zalâm-ı leyle girdiği taraftadır. Eski Şili sekenesinin fikrince bahr-ı muhit-i kebirde, Haiti sekenesinin fikrince adanın garb ve adiyelerinde, Algonkenlerin [132/133] fikrince yine garb tarafta kâin bir adadadır. Bazı akvâmın itikâdına göre de yer altındadır: Bu âlem taht-el arzinin medhali Patagonların fikrince mağaralardan, Nikaragua sekenesinin fikrince de volkan kraterlerinden ibarettir.

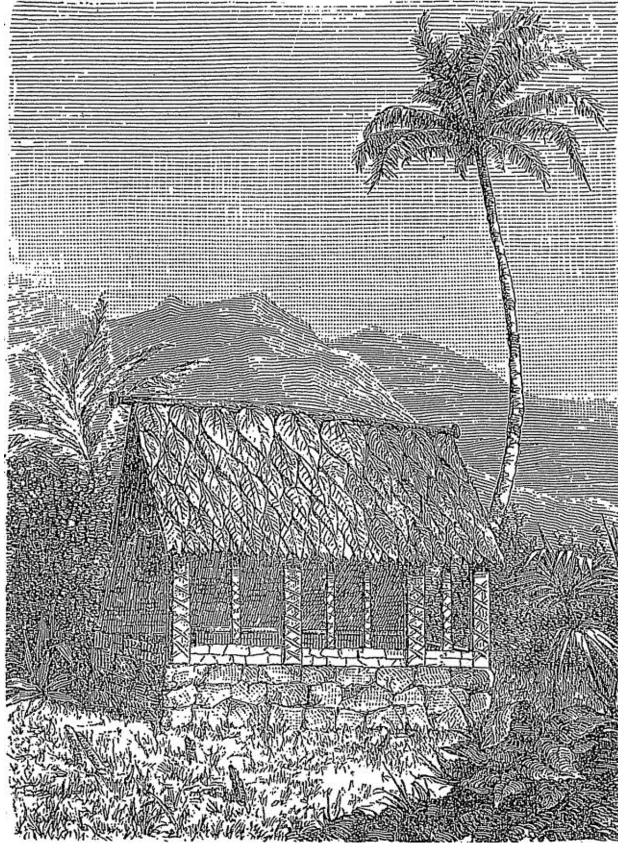
ŞEKİL 68- Parsîlerin ölüm kulesi

Meksika, Brunei, Cava sekenesinin itikâdına göre âlem-i ervâh dağ tepelerinde, bazı Avustralyalıların itikâdına göre de bulutların arkasındadır. Guyakorular ervâh-ı rüesânın kamere, Patagonlar ile Maoriler kevâkibe, Naçenteler de şemse gideceğine itikâd ederler…

Bu diyâr-ı ahretle ervâhın oradaki tarz-ı maişeti bütün akvâm nazarında hayattakinden farksızdır: Ervâh orada yer içer, mahzûz [133/134] ve muztarib olur; hatta bazılarının – mesela Rotoma Polinezyalılarının – fikrine göre büyümekte devam eder.. denebilir ki her kavim, diyâr-ı ahreti, kendi itiyadât ve temâyülâtına, gaye-i hayalisine muvâfık bir surette tasavvur etmiştir: Tongalıların itikâdınca bu alemin meyve ve sebzesi pek mebzûl, kadınları pek çoktur; Avustralyalıların itikâdınca orada av hayvanâtı pek mebzûldür, herkes gıdasını kemâl-i sühûletle tedarik eder. – Amerikâî cenubinin vasat ormanlarındaki yerlilerin itikadına göre de Kordileyera dağlarının arkasındaki âlem-i emvâtta vasâit-i intiâş pek mebzûl, rom içkisi pek çoktur; herkes orada istediği kadar gıda bulup istediği kadar rom içip sarhoş olur.

Bazı akvâmın itikâdınca ervâh birden ibaret ise de bazılarının fikrince müteaddiddir. Herkesin ruhu – suret-i vefatına veya, hissiyat ve vezâif-i ahlakiyesi daha müterakki ve müteayyin akvamda, hayattaki hareketine göre – başka bir âleme gider. "Dayanlar"ın itikâdınca müteaddid ahiretler vardır: mogrûkan vefat edenler başka hastalıktan vefat edenler de başka birine giderler. Meksika Aztekleri ile Nikaragua yerlilerinin itikâdına göre muharebede ölen, merasim-i diniye esnasında terk-i hayat eden erkekler ile lohusalıkta ölen kadınların ruhu âlem-i şemse, bazı emrâz tesiriyle ölenler "telalokan"a, nihayet diğerleri de tahte'l-arza "mikalen"e giderler. Cengâver akvâmın mesela Jermenler ile İskandinavların itikâdınca yalnız muharebede terk-i hayat eden adamların ruhu cennete "valhalla"ya gider, sairlerininki malzeme meskenlerde "ella"da kalır; Apaşların itikâdınca da yalnız cengaverler refîk-i şems olur. [134/135]

Amerika'da Pürujların itikâdına göre yalnız iyi adamların ervâhı alem-i ervâha dahil olur; diğerlerininki dışarıda kalarak üşür, acıkır, susar, velhasıl çölde kalmış gibi şedid bir sefaletle serseriyane dolaşır..

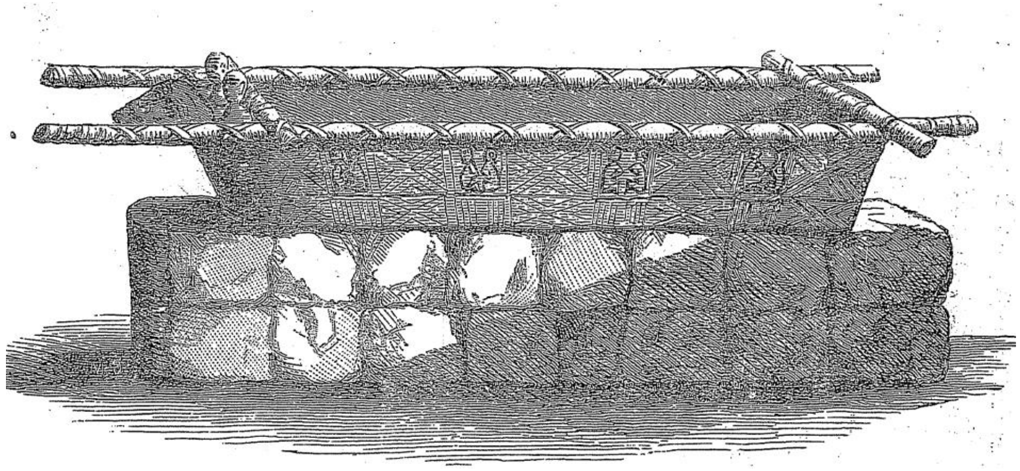

ŞEKİL 69- Markiz adalarında bir reis mezarı

Birçok akvâmın fikrine göre bu alem-i ervâhın yolu birçok mezâhim ile mâl-â-mâl: Ruh oraya varmadan evvel, şedid bir seylî [135/136] veya pek fırtınalı bir denizi aşmaya, pek soğuk bir nahiyeyi geçmeye, dehhâş ejderlere, bekçilere galebe çalmaya, havanın rüzgarları, fırtınaları arasından uçmaya.. mecbur; bunun için de bazı levazım-ı seferiyeye: Zahayir ve mühimmata, av aletine, kuvvetli kunduralara, kalın kürklere, şemsiyelere, yardımcı köpeklere, atlara ve hatta esirlere, hizmetçilere.. muhtaç bulunur. Brunei ahalisinin itkâdınca katl ettikleri insanların ervâhı bu ahret yolunda kendi ruhlarına hizmet ve muavenet ederler. Birçok akvâm dahi bir ölü ile beraber defn olunan, veya onun cenaze merasimi sırasında kurban edilen köpek, bârgîr, ve hatta insan ruhlarının mütevefanın ruhuna hizmet ve refâkat

edeceğine itikâd eder; onun için de cenaze alayları sırasında birçok esirler, insanlar kurban ederler; izama ve rüesânın refakatlerinde maiyetlerinde birçok esrâ, asker, ve rakkasan ve her türlü zanaaatkaran ervâhı terfîk eylerler. Hatta Dahomaya'da arada sırada eski hükümdarını ahvâl-i siyasiyeden haberdar etmek için birer insan kurban eder, diyar-ı ahirete birer tatar çıkarırlar…

Ervâh bu suretle bir defa âlem-i ervâha vasıl olduktan sonra acaba daima orada mı kalır? Bazı akvâm bu fikirde ise de bazısı ervâhın tekrar arza avdet edeceği itikâdındadır: Eskimolar, Pürujlar, Afrika zencileri, Hint Hondları, Yeni Zelanda Maivrileri, Laponlar, ervâh-ı ecdadın bir müddet sonra yere avdetle ecsâd ahfâda gireceğine itikâd ederler. Birçok akvâmda ruhun muahharan yine cesede avdet edeceğine ve cesedini bulamayan ruhların serseriyane dolaşmaya [136/137] mahkûm olacağına itikâd eder, bazıları da ervâhın muntazam bir silsile-i tenâsüh geçireceğine kâil olurlar.

ŞEKİL 70- Markiz adalarında bir reisin tabutu

Akvâm bu itikâd sebebiyle, ölülerin cesetlerini, kendi haline bırakmaz. Bazı akvâm naaşları toprağa defn, bazı akvâm nehre ilkâ eder; bazısı ihrâk, bazısı mumya haline ifrâğ eyler; bazısı çardaklar, kuleler üzerinde yırtıcı kuşların tagaddisine terk eder ve bu muhtelif itikâdatın icra ve tatbikinde birçok garip merasime riayet eylerler (şekil 65-71). [137/138]

3.4 Okyanusya ve Amerika yerlilerinin ve İslam olanlardan maada Afrika sekenesinin, hülasa bütün ibtidâi kavimlerin mu‘tekadâtı esasen, işte bu iki unsur itikâdinin – bu iki itikâd-ı ibtidâiyenin – halîtasından ibarettir: İnsanda bundan başka bir de ruh vardır; eşya insan gibidir, onlarda da his ve meram vardır, onlar da bir ruha maliktir; hülasa: Her şeyin hayatı, hissi, maksadı, ruhu vardır.

Mu‘tekadâtı beşeriyenin bu tarzına Animizm (Animisme) ismi verilir.

Animizmin envâi gayr-ı mahdut denilebilecek kadar çoktur: Her kavim bazı eşya ve ervâha bir ehemmiyet-i mahsusa verir, onların hayat-ı beşer üzerine bir takım tesirler yaptığına zâhib olur, bu sebeple onlara taabbüd eder: Onlara yalvarır, hediyeler verir, hayvanlar, insanlar kurban eder, hülasa birer suretle onların hisset ve gazabına def‘, lütf ve keremini istihsale çalışır.

Eşyâ-ı tabîiyeye, hadisât-ı tabîiyeye, ervâh-ı ecdada taabbüd eden kavmler olduğu gibi, kendi elleri ile imal ettikleri asnâma taabbüd eden kavimler de vardır; nehirlere, ormanlara, hayvanlara, ateşe, güneşe… tapan kavimler olduğu gibi.. Taş parçası, ot demeti, hayvan pençesi.. gibi ufak tefek şeylerden medet uman – onların tesirine itikâd eden – kavimler dahi vardır.

3.5 Birçok kavimler dahi vardır ki, eşyadan büsbütün müstakil – büsbütün gayr-ı maddi – bir takım ruhlar, ilahlar tasavvur eder; onlara itikâd ve ibadet eyler. Buna “kesret-i ilahiyat itikâdı (polytheisme)” ismi verilir. [138/139]

Gerçi böyle, maddeden büsbütün ayrı bir takım ilahlara itikâd eden kavimlerin ekserisi de bir takım maddiyat karşısında – bir takım eşya ve asnâm önünde – ibadet eder, fakat o eşya ve asnâmı gayr-ı maddi olan ilahların sadece bir timsali addederler; ve bu itibar ile animistlerden ayrılırlar; çünkü onlar asnâmı ve eşyayı, ya doğrudan doğruya bi'l-nefs bir mâbud addeder, yahut mâbudun mukrî, zarfî, muhafazası zannederler.

Mevcut olan kavimler – İseviler, Museviler ve İslamlar – ile animist olanlardan maada bütün kavimler, böyledir: Buda, Brahma, Zerdüşt mezhepleri ile şu'bâtı, hep kesret-i ulûhiyet esası üzerine mübtenîsidir.

Şayan-ı dikkattir ki, bu mezheplere sâlik olan – hatta ehl-i kitap olan kavimlerde bile animizmin işarları vardır: Tılsımlara ve cadılara olan itikâdlar ile, ocak, baca, orman, dere.. gibi şeylerin ve herkesin birer perisi bulunduğu yolundaki itikâdlar… animizmden farklı değildir.

Müteaddid ilahlara itikâd eden kavimler, umumiyetle bu ilahlar arasında – efrâd-ı beşeriye arasındakine kıyasan – bir silsile-i merâtib bulunduğuna itikâd eder; onlardan bir veya bir kaçını mâbud-ı izam ad eyler; bu ilahlar arasında muharebeler, mücadeleler, galibiyetler, mağlubiyetler.. tasavvur eylerler.

3.6 Bazı akvâm, ruhların veya ilahların zararını def' veya keremini celb için herkesin kendi hesabına ibadet edebileceğine itikâd eder ise de bazı kavimler bu hususta bir takım insanların kabiliyet-i mahsusası bulunduğuna itikâd eder, bu sebeple dua ve ibadet için onların [139/140] vasatatına müracaat eyler: Bütün zencilerde, Tonguzlarda, Moğollarda, Amerikâî şimali yerlilerinde, Yuda ve Brahma mezhepleri müntesiblerinde.. efrâd ile ilahlar arasında vasıtalık eden – fala bakan, mabudları muhafaza eden, efrâd namına münacatlar eden – bir sınıf-ı mahsus vardır.

3.7 Animizmin ahlak ile hiçbir alakası yoktur; böyle olan kavimlerde ahlak hep efkâr-ı umumiyenin, örf ve adetinin neticesidir, mu‘tekadât ile alakadar değildir. Gerçi bu kavimlerde de yevm-i ahirete itikâd vardır. Fakat bu da ahlak ile alakadar değildir: Cennete iyi fena herkesin gideceği itikâdı vardır.

4- MALUMÂT

4.1 Akvâm-ı ibtidâiye, temin-i maişet için pek çok mesai sarfına mecbur olduklarında, zihnî meşguliyetlere vakit bulamazlar; yalnız maişetleri itibariyle ehemmiyeti haiz olan şeylere ve hadiselere dikkat eder; kendilerine maişet hususunda – hayvan avlamak veya beslemek, nebat bulmak veya ekmek, hevâic-i zaruriye imal etmek.. hususlarında – bir kaide temin eden müşahedâtı zabt ve hafz eder; bu suretle hep hadsî amelî bir takım malumât edinirler; fakat ilim namı verilebilecek umumî, mücerred, musannef malumâta sahip olamazlar.

Fi’l-vâki bu kavimler, maişetlerini doğrudan doğruya icrâî tesir etmeyen şeylere karşı büsbütün lakayt kalmaz, nazar-ı dikkati câlib olan eşya ve hadisâtın sebep ve menşeilerine de merak ederler. Fakat bu meraklarını [140/141] pek sathı bir muhakeme ile izâle eyler, bu hadiseleri hep beşere teşbih suretiyle izah ediveriyorlar. İbtidâi kavimlerin bu muhakemât ve izahâtı, onların esâtirini teşkil eder. Her kavmin bir takım menkulât-ı esâtîriyesi vardır. Bunlar, şiir, ilim, felsefe ve itikâdın bir hâlitası – vâlid-i müşterekî – addolunabilir.

4.2 Akvâmın, hesap yapmakta, sayı saymaktaki kabiliyetleri pek muhteliftir:

Fujianlarda yalnız üç sayı ismi vardır: Bir “kaouchi”, iki “kombai”, üç “maten”. Bununla beraber, bunlar altıya kadar saymayı bilirler: Dört makamında

“öbür iki (akokombai)”, altı yerine “öbür üç (akomaten)” derler. Avustralyalılar da buna mümasil bir surette sayı sayarlar.

Fakat ekser akvâm-ı ibtidâiyede beş sayı ismi vardır; bu kavimler, parmaklarından da isti‘âne ettikleri için sayı hususunda çok daha ileriye giderler: Mesela Karayipler “beş” yerine “bir el”, “yedi” yerine “bir el ve iki parmak”, “on” yerine “iki el”, “on iki” yerine “iki el ve iki parmak”, “on beş” yerine “bir ayak”, “yirmi” yerine “iki ayak” veya “bir adam” derler.

Sayı saymak için taş parçaları kullanan, iplik düğümleyen, çetele yapan kavimler pek çoktur.

4.3 Zaman taksimâtından gün ve ay, pek bariz birer hadise-i tabîiyeye – şimşek, dolu ve gurubuna, ve kamerin safhâtına – merbûd olduğu için, [141/142] bütün kavimlerde aynıdır; fakat saat, mevsim, sene öyle değildir: Mevsim taksimâtı, ahvâl-i tabîiyeye göre değişir: Borneo’daki Papular, esen mevsim rüzgarlarının istikametine bakarak iki mevsim ayırırlar; Andomanlar soğuk, kurak, yağmurlu namları ile üç mevsim kabul ederler; bazı Afrika sekenesi ise yalnız bir yağmur mevsimi ile bir kuraklık mevsimi ayırırlar.

Saatlere gelince: O, yalnız basita kullanmayı bilen bazı kavimlerde vardır. Amerikâî şimâlî yerlilerinden Zunilerde her çadırın önünde bir kazık vardır. Saati onun gölgesine bakarak anlarlar.

4.4 Cihât-ı erbaayı, Kuejyenlere varıncaya kadar bütün kavimler bilir ve seyr ü seferler esnasında bundan istifade ederler.

Avcılıktan kurtulmuş bulunan akvâmın hepsi, dub-ı ekber, zatü’l-cevzâ, ve salîb-i cenûbî burçlarını bilirler.

4.5 Akvâm-ı ibtidâiye, hastalıkları, umumiyetle ervâhın işârı addeder, onun için tababâtı kehanet ile, ruhaniyet ile karıştırırlar; onlarda tabipler, ruhani memurlardan, sâhircilerden ibarettir. [142/143]

5-HAYÂT-I İCTİMAİYE

Yeryüzündeki insanların hepsi – efrâdinin miktarı ve revâbıtı az veya çok – bir takım cemiyyetler halinde yaşarlar.

Bu cemiyyetlerin efrâdı arasındaki münasebât üç muhtelif nokta-i nazardan tetkik edilmek lazım gelir:

1- Her cemiyetin erkekleri ile kadınları arasındaki münasebât-ı cinsiye; 2- Her cemiyetin muhtelif efrâdı arasındaki münasebât-ı ictimaiyye; 3- Muhtelif cemiyetler arasındaki münasebât-ı harbiye ve ticariye.

1-AİLE TEŞKİLATI

1.1 İnsanlar arasındaki revâbıt-ı ictimaiyyenin en kuvvî ve tabîileri, münasebât-ı cinsiyeden mütevellid olanlar – kadın ile erkekler, veledler ile mevlüdler arasında teessüs eyleyenler – dir. Bu revâbıt-ı tabîiyenin mahsulü olan – yekdiğeriyle münasebât-ı cinsiyede bulunan kadın ve erkekler ile onların zürriyeti olan evladdan teşekkül eden – hey'etlere "aile" ismi verilir.

Muhtelif kavimler arasında, aile teşkilat ve telakkiyatı itibariyle pek büyük farklar vardır:

1.2 Bütün Hristiyanlar ve Müslümanlar ile Veddalar ve Anramanlarda [143/144] aileler “vahîd-ül zevce, yekzevce (monogame)”dir: Her aile bir zevc ile bir zevceden ve bunların evladlarından müteşekkildir.

Fakat ekser akvâmda – Okyanusya, Afrika, Amerika ve hatta Asya yerlilerinin pek mahdud bir kısmından maadâsında – aileler “kesir-ül zevcât, bîzevce (polygame)”dir: her aile bir zevc ile müteaddid zevcelerden ve bunların çocuklarından müteşekkildir.

Bazı akvâmda – Tibetliler ile bazı Hint kavimlerinde – aile “kesir-ül zevâc, bîzevc (polyandre)”dir: Her aile bir zevce ile müteaddid zevclerden ve bunların çocuklarından mürekkebdir. Bunların ekserisinde bir aileyi teşkil eden zevcler kardeştir: Bir kadın bir erkek ile te’hîl etti mi onun kardeşleri ile de te’hîl etmiş olur; ilk kocasının kardeşleri son buluğa erdikçe onlarla da münasebât-ı cinsiyede bulunmak hakkını kazanmış olur.

Nihayet bazı akvâmda da – Avustralya, ve Yeni Zelanda yerlileri ile bazı Amerika kavimlerinde – aileler müşterek-ül zevâc, hemezvâcdır; her aile müteaddid zevcler ile müteaddid zevcelerden ve bunların evladlarından müteşekkildir; o aileyi teşkil eden erkeklerin her biri, bütün kadınların kocası kadınların her birisi de bütün erkeklerin karısı müşâbehesindedir. Mesela Avustralya’nın şimal-i garbî taraflarında sakin olan Wotjoballak aşireti iki sınıfa ayrılmıştır, birisi Gamutch diğeri Krokitch namındadır. Birinciye mensup erkeklerin hepsi ikinciye mensup kadınların hepsi ile, bi’l-mukabele ikinciye mensup [144/145] erkeklerin hepsi de birinciye mensup kadınların hepsi ile münasebât-ı cinsiyede bulunabilir.

Mamafih, bu kavimlerde erkeklerin – bu müşterek ve umumi zevcelerden başka – hususi zevceleri de olabilir. Fakat bunlar daima o erkeklerin muharebelerde başka aşiretlerden esir aldıkları kadınlardan ibaret bulunur.

Şayân-ı dikkattir ki, ta‘dîd zevcât usulü cari olan akvâmın hepsinde ve hatta vahdet-i zevciyete riayet eden akvâmın bazısında dahi erkekler esir kadınları istifrâşa salâhiyet-dâr ad olunmaktadır; birçok kavimlerde, erkekler izdivaç için kadını cebren kaçırmak mecburiyetinde bulunmaktadır; bazı kavimlerde böyle bir mecburiyet olmamakla beraber nikah ve düğün esnasında kaçırmayı, kovalamayı andırır birtakım merasim yapılmaktadır; birçok kavimlerde de erkekler, zevcelerini pazarlık ile satın almaktadır. Kaçırmak ile izdivaç usulünün en vazıh misalleri Avustralya'da, terallid (?) izdivaç usulünün en çok misalleri de Afrika'da görülmektedir; Çerkezlerde nişan ve nikahtan sonra da düğün makamında kaçırma merasimi yapılmaktadır.

Borneolar ile bazı zencilerde ve Hintlilerde bir de mecburi izdivaç usulü görülmektedir: Bir erkek öldüğü vakit onun erkek kardeşi varsa karısı ile te'hîle mecbur tutulmaktadır.

1.3 Akvâm arasında, aile teşkilatı itibariyle bu kadar büyük farklar olduğu gibi, münasebât-ı cinsiyede iffet meselesinin tarz-ı telakkisi itibarı ile de büyük farklar vardır: [145/146]

Akvâm-ı ibtidâiye arasında bekarete ehemmiyet verenler pek azdır; hemen bütün akvâm-ibtidaiyede, bütün Okyanusya ve Malezya yerlileri ile Samuyedlerde, Moğollarda ve bazı zencilerde – genç kızlar ile delikanlıların münasebetinde bir serbesti tam hüküm sürer, bu serbestlik ancak izdivaç ile zâil olur: Kızlar münasebât-ı cinsiyede muhafaza-i iffete yalnız te'hîlden sonra mecbur

addedilir; te’hîl edinceye kadar tamamıyla serbest bırakıldığı halde, te’hîlden sonra meşru olan zevcinden veya zevclerinden başkası ile münasebette bulunursa, şiddetle cezalandırılır, hatta idam edilir.

Bununla beraber, zevcler tarafından zevcelerin âhire iâresi muhâl namus bir hareket addedilemez; hatta bazı kavimlerde misafirperverliğin ve dostluğun levazım-ı zaruriyesinden ad olunur.

1.4 Akvâm arasında karâbetin tarz-ı telakkisi de pek muhteliftir: Vahdet veya ta’dîd-i zevcât usulüne riayet eden kavimlerde, her çocuğun validesi gibi pederi de muayyen olur; o kavimlerde karâbet sulbî olarak – babaya tab‘an – tayin edilir, ve bütün memâlik-i mütemeddinede malum ve mu‘tâd olan derecelere ayrılır.

Fakat ta’dîd-i ezvâc usulü cari olan kavimlerde pederlik müteaddid erkekler arasında meşkûk kalır, suret-i katiyyede tayin edemez; iştirak-ı ezvâc usulü cari olan kavimlerde ise pederlik tayini büsbütün mahâl olur. Onun için bu kavimlerde karâbet bi’z-zarûre rahmî olarak – valideye tab‘an – tayin ve takip edilir; valideden [146/147] sonra en yakın karâbet derecesini “velâim kardeşler” teşkil eder. Bunlardan başka, tanınabilecek akraba: Teyze ve dayı ile hemşire ve teyzezadeden, validenin validesi ile, hemşirenin torunundan ibaret bulunur; erkekler, evladlarını velâb (?) kardeşlerini tanıyamadıkları halde hemşirezadeleri ile teyzezadelerini pek yakın akrabadan sayarlar!

1.5 Ailenin akvâm-ı mevcudadaki bu muhtelif şekillerini nazar-ı dikkate alınca, ne gibi avâmil taht-ı tesirinde, ne suretle tekevvün ve tekâmül etmiş olduğunu istidlâl etmek müşkül olmaz:

Veddalar ile Anramanların vahîd-ül zevce olması, onların ormanlar içinde pek dağınık olarak, mümkün olduğu kadar küçük sürüler halinde – nihayet çift çift – dolaşmak mecburiyetinde bulunmaları ile izah olunabilir.

Akvâm-ı ibtidâiyede vahdet-ül zevciyetin böyle birkaç küçük istisnaya münhasır olmasına, ta‘dîd-i zevcâta rivayetkar olan kavimlerde de kızlar ile oğlanların – izdivaç tarihine kadar büsbütün serbest – ve yalnız kabile efrâdı hududunu tecavüz etmemekle mukayyed – kalmasına göre hüküm verilebilir ki, insanlarda münasebât-ı cinsiyenin şekl-i ibtidâiyesini – alelade – iştirak usulü teşkil eylemiştir. Bazı akvâmda el’ân görülmekte olan iştirak-ı ezvâc, izdivac-ı müşterek (mariage, mariage collctif, par grouqe) bu şekl-i ibtidâiyenin devamından başka bir şey olmadığı gibi, ta‘dîd-i ezvâc usulü de iştirak usulünün bir bakiyesi, - hafifleşmiş, yektaraf haline gelmiş bir şekl-i mahsusi – gibi telakkî olunabilir; bazı kavimlerde [147/148] görülmekte olan mütevefâ biraderin zevcesi ile mecburi izdivac usulü ise, ta‘dîd-i ezvâc usulünün mirası addedilebilir.

Hususi, ferdî izdivac usulü harp ve esaret neticesinde tevellüd etmiştir denilebilir. İzdivac-ı müşterek usulü cari olan kavimlerde esir edilen kadınların hususi birer zevce addedilmesi, birçok akvâmda izdivacın yalnız kaçma suretiyle yapılması veya izdivac merasiminde kaçırmayı takliden hareketlerde bulunulması, nihayet birçok kavimlerde de esir kadınların istifrâşına cevaz verilmesi… bu nazariyeye delil olarak gösterilebilir. Şirâ ile izdivaca gelince, onun “kaçırma” ve “esir etme” suretiyle olan izdivac ile münasebeti pek vazıhtır: Kız kaçırmalar, bi’t-tab‘ kız ile erkeklerin mensup oldukları kabileler arasında husumetlere ve muharebelere kapı açar; bu husumetleri izale etmek – böyle harplerin önünü almak – için bedel-i sulh olarak bir mal verilmesi, - ki misalleri bazı kavimlerde el’ân

görülmektedir – şirâ ile izdivac usulüne kapı açmış olacaktır: Kızı kaçırdıktan sonra sulh için çare aranacağına, kaçırmadan bir bedel teklif ve kızı talep etmek usulü düşünüldüğü gün, şirâlık izdivac usulü meydana çıkmış oluyordu.

İzdivacın akvâm-ı mütemeddinedeki şeklinin, bu usül ile olan münasebeti, ise izaha lüzum bırakmayacak kadar aşikârdır.

1.6 Akvâm-ı ibtidâiyenin birçoğunda, ebeveyn evladı beslemek veya öldürmek hususunda muhtardır; Polinezyalılarda, bazı Tibetlilerde, [148/149] çocuklarını doğar doğmaz öldüren ailelere çok tesadüf edilmiştir; sakat doğan çocukları öldürmek, Ispartalılarca mecburi bir usül haline getirilmiş idi.

Birçok kavimlerde, vaz‘-ı haml esnasında ve vaz‘-ı hamldan sonra birtakım ayinler yapmak itikâdı vardır.

Brezilya ve Kuyana yerlilerinde garip bir adet vardır: Bir çocuk doğduğu vakit babası lohusa gibi yatağa yatar, ahbaplarının tebrikâtını kabul eder, hülasa çocuğu bizzat kendisi doğurmuşçasına hareket eder; Taylor bu garip itikâdı, karabet-i sulbiyye usulünün tekerrür etmiş olduğu bir memlekette, karâbet-i rahimiyye usulünün bir mirası gibi telakkî ediyor: Baba bu hareket ile çocuğu tanımış ve aile reisliği hakkını böylece – kendisini anne yerine koymakla – kazanmış oluyor.

İrzâ‘, akvâm-ı ibtidâiyede umumiyetle çok zaman – iki, üç hatta dört, beş sene, bazen de daha ziyade – devam eder.

Buluğ zamanında, ekser akvâm-ı ibtidâiye, birtakım ayinler yapar ve buluğ ve kuhuleti ancak hususî bir riyazat ve imtihan neticesinde tasdik ve ilan ederler; Avustralyalılardan Amerikalılara, zencilerden Malezyalılara kadar hemen her kavmin bu husustaki merasiminde büyük bir mümâselet görülür: Son buluğa gelmiş olan gençler hicrâ bir yere götürülür; orada sâhirler, kâhinler yahut ihtiyarlar

tarafından, kendilerine – hayât-ı ictimâiyye ve cinsiyyeye dair olarak her erkeğin bilmesi lazım gelen şeyler öğretilir; aynı zamanda, susuzluğa, açlığa, ilm-i maddîye derece-i tahammül ve mukâvemetleri imtihan edilir; bu imtihan bazen pek zalimane [149/150] bir surette yapılır; bu imtihanlarda muvaffak olanlar köye götürülür, ve şereflerine ayinler yapılır.

İlm-i maddîye tahammülü imtihan için yapılan tecrübeler: Diş sökmek, deri yüzmek, uzv-u tenâsülü sünnet etmek gibi şeylerdir. Sünnet usulü Okyanusya ve Amerikalılar arasında pek münteşirdir.

1.7 Akvâm-ı ibtidâiyenin kısm-ı izâmı ihtiyarlara bakmazlar, birçokları, onları işe yaramaz bir hale geldikleri vakit aç bırakır, bazıları öldürürler. Bazı kavimlerde ihtiyarlar, bir ayin-i mahsus ile intihar ederler.

1.8 Hemen bütün kavimlerde, akraba ve teallükattan birisi öldüğü vakit cenaze merasimi yapıldıktan sonra matem tutulur.

Matemin şekilleri pek muhteliftir: Boşimanlar parmak kemiklerini keser, şarkî Polinezyalılar dişlerini söker, Avustralyalılar derilerini yüzer, Yeni Kaledonyalılar derilerini yakar; Amerika yerlileri saçlarını kısmen veya tamamen keser; Afrikâî vasatî zencileri yüzlerini ve bedenlerini boyarlar; bazı Amerika yerlileri elbiselerini parçalarlar; Çinliler beyaz, Avrupalılar siyah elbise giyerler.

2-TEŞKİLAT-I İCTİMAİYYE

2.1 Bir arada yaşayan bir cemiyet teşkil eden insanların miktarı pek muhtelif fakat ibtidâi kavimlerde ekseriyetle pek mahduddur: Veddalar beşer altışar, Fujianlar onar on ikişer kişilik cemaatler halinde [150/151] yaşarlar; Aletalar 20-

30ar, vasatî Avustralyalılar 30-50şer, Botokudolar 70-100er, Boşimanlar 100-200 kişilik kabileler teşkil eder. Kabile mevcudu bu miktarı tecavüz etti mi, efrâdın bir kısmı – bal arıları cemiyetlerinin oğul vermesine müşabih bir surette – ayrılır, ayrı bir kabile teşkil eder.

Bu ibtidâi kabilelerin efrâdı arasındaki terâbıt alelade pek şedid olur: Bunlarda vesâit-i müdafaanın pek basit olması, müctemian yaşamaya sürü ile gezmeye ihtiyacı tezyîd ettiği gibi, efrâd miktarının az olması da aralarındaki terâbıtın bir kat daha vakit kazanmasına bâ'ş olur. Kabile efrâdının teâvünü, bilhassa büyük hayvan avlandığı veya düşmana karşı harp edildiği sıralarda vukua gelir.

Bir asıldan neş'et eden, veya birbirine mücâvir olan kabileler dahi bazen birbirine muavenet eder, bilhassa harpler esnasında müttefikân ve müctemian hareket ederler. Hindistan'daki Karens, Afrika'daki Hottentot, Amerika'daki Dacotat kabileleri bu suretle arada sırada takım takım birleşir, birer aşiret teşkil ederler; nasıl her kabile muhtelif miktarda efrâddan teşekkül ederse, her aşiret de muhtelif miktarda kabâilden teşekkül eder; bu itibar ile aşiretler, mürekkep cemiyyetler – kabile cemiyyetleri – gibi telakkî olunabilir.

Bir asıldan neş'et eden, birbirine mücâvir olan aşiretler dahi bazen müttehiden – ve icabında müteâvinan – yaşar, bir millet teşkil ederler. Amerikâî şimalîdeki Dacotatlar yedi aşiretten ve kırk iki kabileden [151/152] mürekkebdirler; Iroquoiler her biri sekizer kabileden müteşekkül beş milletten mürekkebdirler.

Böylelikle iki, üç, dört, beş, altı… derece mürekkeb ve binaenaleyh pek mu'dil ve pek kalabalık cemiyyetler, bilhassa müterakkî kavimler arasında çok görülür.

2.2 Bazı kavimlerde, cemiyyetler, sürüler, teşkilât-ı ictimaiyeden azade – tamamıyla hükümetsiz – olarak yaşarlar: Seyalan adasındaki Veddalar, Amerika'nın cenubundaki Fujianlar, Orhinok mambaaları havalisindeki Guaharibolar böyledir. Bunlarda ne reis ve ne ihtiyar meclisi var, ne de efrâdın harekâtını takyîd eden örf ve adetler mevcuttur. Bununla beraber, Fujianlarda kıtlık olduğu vakit, ihtiyarlar nev'e-mâ bir hakimiyet icra eder: Elde edilen gıdayı efrâd arasında taksim ve tevzî' eylerler.

Bazı kavimlerde cemiyetler, hükümetsiz ve reissiz, fakat ve muntazam ve muayyen bir örf ve adete tab' olarak yaşarlar: Avustralyalılar ile Eskimolar böyledir. Bunlarda da reis yoktur, âmiriyet ve memuriyet mevcut değildir; bununla beraber hayât-ı ictimaiyede intizam vardır: Avlarda ne suretle hareket edileceği, av mahsullerinin kimlere ait olacağı – örf ve adetle muayyendir; fakat bunun için bir kuvve-i icraiye ve infaziye mevcut değildir. Aşiretin harekâtı, efrâdın bi'l-müzâkere vereceği karara bağlıdır; bu müzâkereye bütün efrâd iştirak eder; şu kadar var ki, bi't-tab', yaşlıların, ihtiyarların reyleri galebe çalar, gençler onların fikirlerini tabiatı ile kabul ve tervîc eder. Hülasa bunlar, reissiz bir cumhuriyet halinde, ve müsâvât-ı kâmile ile, yaşıyorlar demektir. [152/153]

Bazı kavimlerde, aşiretler yalnız harb ve sefer için bir reis intihâb ederler. Bu reis yalnız o harb ve seferi idare eder, yalnız o harb ve sefer esnasında amir olur, harbin hitâmını müteakkib diğer efrâddan farksız bir hale gelir. Pürujlar, zenciler, Melanezyalılar arasında böyle kabileler çoktur.

Bazı kavimlerde aşiretler, kayd-ı hayât ile bir reis intihâb ve nasb ederler; bu reisi bazı kavimler – ezcümle Amerika yerlileri - harbde en cesur, avda en mahir olanlar, bazı kavimler – ezcümle zenciler – en ziyade servet sahibi bulunanlar

arasından intihâb ederler; bazı kavimler de intihâbı bir imtihan ve tecrübe neticesinde yaparlar. Böyle müntehab olan reislerin salâhiyetleri mahdud, ve umumiyetle harb ve sefer zamanlarına münhasır olur.

Nihayet birçok kavimlerde de aşiretlerin riyâseti, ırsen intikâl eder. Irsî reislerin salâhiyetleri umumiyetle, daha ziyade, hatta bazen zalim-âne ve müstebidd-âne olur.

Müteaddid aşiretler arasında bir ittifak olduğu vakit bazen bu hey'et-i mütahaddeye ait bir reis-i hükümet bulunamaz; bazen harekât-ı müştereke için – müttehad harb ve sefer için bir reis-i müşterek nasib olunur; bazen de daima bir reis-i müşterek bulunur. Bu daimi reisin vefatında bazen yeni bir reis intihâb edilir ise de bazen vârislerinin en büyüğü reis olur.

Bütün bu reisler, bazı kavimlerde ihtiyarlar ile bi'l-müşâvere iş [153/154] görülürse de bazı kavimlerde hiç kimse ile istişâre etmeksizin idare-i umûr ederler.

Reislerin salâhiyetleri akvâm-ı ibtidâiyenin ekserisinde pek mahdud olursa da bazısında pek büyük ve hatta mutlak olur: Hükümdar istediğini idam etmek, istediğinin envâlini müsâdere eylemek hakkına mâlik bulunur.

Birçok kavimler reislerinde, hükümdarlarında bir kuvve-i kudsiye, bir kudret fevka't-tabîiyye bulunduğuna itikâd eder, onlara perestişkâr-âne bir ubûdiyet gösterirler. Hükümdarları önünde yüzüoyun yere yatan, hükümdarları uğruna – bilhassa cenaze merasiminde – yüzlerce insan kurban eden kavimler.. görülmüştür. Bizde "zıllû'l-lah fî'l-ard" unvânı ile yâd edilmiş ve "uğur-meyâmin-i mevfûr humâyunlarında fedâ-yı cân vazâ'if-i 'ubûdiyyetden" ad olunmuş bulunan hükümdarın, bu hükümdarlara müşâbeheti pek vazıhtır.

Şurası şayân-ı dikkattir ki, bu muhtelif eşkâl-i hükümetin, ne ırkiyet ve ne de medeniyet ile münasebeti yoktur: Birbirine pek yakın yerlerde sakin olan, ve hatta birbirine ırken pek karâbeddar bulunan kavimler arasında bile hemen bütün bu eşkâle tesadüf edilmektedir: Afrika zencileri arasında da, Amerika yerlileri arasında da, Polinezya sekenesi arasında da bu muhtelif tarz idarelere tab‘ kavimler, aşiretler, kabileler görülmektedir.

2.3 Muhtelif kavimler arasında, tarz-ı idare itibariyle böyle büyük farklar olduğu gibi, şekl-i mülkiyet itibari ile de büyük farklar vardır:

Avcılıkla taayyüş eden kavimlerde mülkiyetin ehemmiyeti pek mahduddur: [154/155] Avlanan hayvanlar bi’z-zarûr hemen ekele ve istimlâk edilir, bir mal mütekavvem teşkil edemez; onlarca mal nâmı verilebilecek şeyler: Elbise ve silah ile mesken ve kayıktan ibaret bulunur; elbise ve silah şahsın, mesken ve kayık ailenin malı addolunur. Yere, toprağa gelince, onun hakkında – avcı kavimlerde – bi’t-tab‘ hiçbir tasarruf kastı, hiçbir mülkiyet fikri tevellüd edemez; kabilenin, aşiretin bütün efrâdı her tarafta serbest serbest avlanırlar. Şu kadar var ki ekser kavimlerde – ezcümle Avustralyalılarda – her aşiretin bir mıntıka-i sayd ve şikârı bulunur, o aşiretin her ferdi başka aşiretler efrâdının o mıntıkaya girmesine mâni olmaya çalışır, ve kendisi de onların mıntıkalarına geçmekten çekinir, bu aşiretler arasındaki muharebelerin kısm-ı izamı, sayd ve şikâr mıntıkalarına vukua gelen tecavüzlerden ileri gelir; bu halde bulunan kavimlerde “araziye tasarruf ve temallük” fikri uyanmış demektir, fakat bu fikr-i temellük şahsa değil cemiyete – ferde değil aşirete – aittir; mıntıka-i sayd ve şikâr, bütün aşiret efrâdının mal-ı müşterekî müşâbesindedir.

Avcı kavimlerde, av mahsulünün – şikârların – tevzî‘ ve taksimi; şayân-ı dikkat bir tarzda icrâ edilir: İbtidâi kavimlerde av, bilhassa büyükçe hayvanlara ait av – müctemian yapılır, zaten onlarda “hayât-ı ictimaiye”nin en ehemmiyetli saiklerinden birini “avda suhulet ve muvaffakiyet” menfaati teşkil eder; bu suretle müştereken avlanan şikârlar, bir “mal-ı müşterek” ad olunur. Mesela Eskimolar balina, Avustralyalılar kanguru avına müctemian giderler, ve elde ettikleri balina ve kanguruları mal-ı müşterek addederler, herkes onlardan elinden geldiği kadar yer, hiç kimse [155/156] bu hususta hususî bir hak tasavvur ve iddia edemez: Münferiden yapılan avlara gelince, bunun mahsulü, bi’t-tab‘ vurup tutana ait addolunur; mamafih bu esas birtakım ihtilafâta meydan verebilir: Bir hayvan bazen bir şahıs tarafından yaralanmış ve fakat diğer bir şahıs tarafından yakalanmış olabilir; bazen de birkaç şahsın silahlarına müşterek bir hedef teşkil etmiş bulunabilir. Bu gibi ahvâlde hayvandan kimlerin intifâ‘ edebileceği, her kavimde başka türlü bir örf ve adetle muayyendir: Tonguzlarda herkesin okunda bir alamet-i mahsusa bulunur; bu alamet, şikârın kimin silahı ile vurulmuş olduğunu – ihtilâfa mahal bırakmayacak bir surette – tayine medâr olur; Amerikâî şimalî yerlileri de, Avrupalılardan teknik almaya başlamadan evvel, böyle işaretli oklar kullanırlar idi; vurdukları yaban domuzlarını, üzerlerinde görülen okların vaziyetine göre taksîm ederler idi, mesela deriyi kalbe en yakın gelmiş olan okun sahibine verirler idi; şimdi, bunlar teknik kullanmakta oldukları için bu husustaki adetlerini muhafaza edememişler, ve yaban domuzlarını – onları avlamak hususunda teşrîk-i mesâî edenlerin mal-ı müşterekî ad etmeye başlamışlardır.

Şikârlar, çabuk tefsîh ettiği için avcı kavimlerde her ferd elde ettiği şikâr ile karnını doyurduktan sonra artığını başkalarına verir.

Avcı kavimlerde, veraset usulü de mevcut değildir; emvâl-i zatiye silah ve elbiseden ibaret olduğu için veraset bi’t-tab‘ yalnız bunlar hakkında vârid olabilir; fakat böyle ibtidâi kavimlerde her ferdin bunlara [156/157] olan ihtiyacı mahduddur, efrâd bunlara tevârüz etmekte menfaatdâr değildir; zaten bu kavimler, emvâtından silah ve elbiseye mhtaç olduğuna itikâd ettikleri için her ferdin silah ve elbisesini kendisi ile beraber gömer, yahut mezarının üstünde bırakırlar.

Hülasa: Avcı kavimlerde arazi umumiyetle müşterek kalır, şikârlar dahi ekseriya mal-ı müşterek addolunur; emvâl-i zatiye, daima mahdud kalır; ne kesb ve ne de tevârüz suretiyle servet teşekkül ve terâküm etmez; bütün efrâd arasında iktisâd-ı müsâvât hüküm sürer, zenginlik ve fakirlikten eser bile görülmez.

Çobanlık ve bahusus ziraatle taayyüş eden kavimlere gelince: Onlarda “fikr-i temellük” büsbütün başka şekildedir; te’nîs veya te’hîl edilmiş olan hayvanlar ile ziraatten alınan mahsuller, muhafaza ve idhâr olunabilecek, terâküm ve tezâyüdünden âtiyen fâide görülebilecek şeylerdendir; onun için bu kavimlerde “emvâl-i zatiye” büyük bir ehemmiyeti hâizdir; vefat eden eşhâsın metrûkâtı, diğer efrâdı çok menfaatdâr edebilecek bir mahiyettedir, onun için miras meselesi de büyük bir ehemmiyeti hâizdir. Bu sebeplerden dolayıdır ki bu kavimlerde iktisâd-ı müsâvât yoktur, zenginlik ve fakirlik – az veya çok bir fark ile umumiyetle mevcuttur.

Bu kavimlerin bazısında emvâl-i zatiye, böyle ehemmiyetli olmakla beraber, hep menkulâta münhasırdır; gayr-ı menkulâta, araziye şâmil değildir: arazi cemiyetin mal-ı müşterekidir, herkes sürüsünü istediği yerde besler, ziraatini istediği yerde yapar; ziraati basit ve ibtidâi [157/158] olan kavimler ile hemen bütün bedevi aşiretlerde böyledir; ve bu, pek tabîidir: Onlarda arazi çok, efrâd azdır; her ferdin, her

ailenin zer‘na muktedir olabileceği saha mahduddur; zaten bir yerden arka arkaya çok seneler mahsul almak – münâvebe ve gübreleme usulleri mechul olduğu, fâsıla olarak mezru‘at-ı mütenevvi‘ olmadığı için – kabil değildir; bu şerâit dâhilinde araziye tasarruf etmekte kimsenin menfaati yoktur: Ekin ekilen topraklar, av avlanan orman ve nehirlerden farksızdır; bunlarda yalnız aşiret mıntıkaları tefrîkine imkan vardır; efrâda ait sabit hududlar bulunması ise hem imkandan hariç ve hem de – efrâd için – manfaatten arîdir.

Ziraati müterakkî olan, bahusus efrâdı esirlere mâli bulunan kavimlerde, hal böyle değildir: Onlarda nüfus kesiftir; gübre ve nadas sayesinde topraktan arka arkaya mahsul almak mümkündür; arazinin kabil-i ziraat kısmı arasında hâlî kısmı yok gibidir; ferdler ve aileler istihdam ettikleri esirler sayesinde çok araziyi birden ekmeye muktedirdir; bu sebeplerle bu kavimlerde efrâdın “araziye tasarruf”unu “araziden intifâ‘”ını bir nizam ve tertip altına almaya mecburiyet vardır:

Bazı kavimlerde araziye tasarruf hususunda “iştirâk” esası caridir: Toprak “mal-ı müşterek”dir; efrâd yalnız onu ekmek, ondan intifâ‘ etmek hakkını hâizdir; Afrika’da Kafriler her sene başında araziyi taksîm eder, herkese birer tarla tahsîs ve ifrâz ederler; eski Perulular, araziyi üçe ayırmış, bir kısmını hanedan-ı hükümdâriye bir kısmını sınıf-ı ruhaniye, bir kısmını da ahaliye tahsis etmiş idi; [158/159] ahaliye ait olan kısım her sene yeniden tevzî‘ ve tefsîm edilir idi. Hanedan-ı hükümdâriye ve sınıf-ı ruhbana ait olan arazi ile ihtiyarlara, dullara, öksüzlere, muvazzaf askerlere.. isabet eden tarlalar ahali tarafından müctemian zer‘ edilir idi.

Fakat ekser akvâmda, toprakta “ tasarruf-ı şahsî” esası caridir; toprakta münferiden tasarruf edilebilir, vârisen evlada intikal eyleyebilir bir maldır. Mamafih

bu kavimlerde de iştirâk esasının eserleri vardır: Hemen her tarafta efrâdın tasarrufuna geçmemiş, “mal-ı müşterek” halinde kalmış birtakım arazi vardır; köylerin ve cemaatlerin taht-ı tasarrufunda birtakım yerler – köy ve cemaat otlakları, köy ve cemaat otlakları – mevcuttur; bazı yerlerde – bizde arazi-i mîrîyede olduğu gibi – bir kısım arazi umumun, mîrînkinden efrâdın onlarda tasarrufu istîcâr suretiyledir.

Târih, arazide iştirâk esasının evvelce pek münteşir olduğunu gösteriyor: Hintliler – İngiliz istilasına kadar - toprağa – karye karye – müştereken tasarruf ederler idi, her karye ahalisi araziyi müctemian zer‘ ederek mahsulü paylaşır idi; Çin de vaktiyle birçok “zirâi nahiye”lere ayrılmış idi, her nahiye, arazisinin bir kısmını reisine tahsîs eder, mütebâkisini yirmi yaşından altmış yaşına kadar olan efrâdına taksîm eylerdi; miladdan iki üç asır evvele gelinceye kadar taksîm, her ailenin efrâdı nisbetinde yapılırdı.

Avrupa’nın her tarafında da arazi bidayette mal-ı müşterek addolunur idi. Roma’da bile mülkiyet-i şahsiye, bidayeten, yalnız menkul olan, [159/160] el ile tutulabilen (Mancipatio) - asâs gibi – şeylere münhâsır idi; arazi, kara ahalisinin mal-ı müşterekî idi; Germenler arasında her aşiret arazisinin her sene başında bir defa taksîm edilmesi adet edinilmiş idi; Slavlar arasında da bu usül câri idi, hala Rusya’nın bazı taraflarında, her nahiye-i zirâiye arazisinin, üçten beş seneye kadar mütehavvil fâsılalarla yeniden taksîmi usüldendir; İrlanda’da – bugün bütün arazisi beş on kişinin taht-ı tasarrufunda bulunmakla meşhur olan bu memlekette – arazinim iştirâkî esası ve her sene kayra ile taksîmi usülü, Birinci Jacques’ın zaman saltanatına kadar devam etmiş idi.

Bütün bu haller, şüphe bırakmaz ki, arazide tasarruf-ı şahsî, zabt ve istilâ, tahakküm ve tagallüb neticesinde teessüs etmiştir.

2.4 Akvâm-ı ibtidâiye harb ve cidâl ile çok meşgul olurlar: Birbirinin arazisini zabt, emvâlini garet, efrâdını esir ederler. Birçok akvâm-ı ibtidâiyede arazi-i memluk olmadığı, emvâl hâiz-i ehemmiyet bulunmadığı için, harbin en ehemmiyetli sebebi ve neticesi "esir almak"dan ibaret kalır. Birçok kavimlerde servetin miyârı esirlerin – ve esirden farkı olmayan – karıların miktarından ibaret bulunur.

Esirler, umumiyetle, ehlî hayvanlar gibi istihdam edilirler; ve çok kavimlerde ehemmiyetli bir sınıf-ı mahsus teşkil ederler.

Daha müterakkî kavimlerde harb ve istilâ, birtakım efrâdın telef veya esir olmasını değil, bütün bir aşiretin, bütün bir milletin mahkum olmasını, hakemlerden ve mahkumladan müteşekkil bir cemiyet vücuda gelmesini intâc eder. [160/161]

2.5 Bazı kavimlerde, hey'et-i ictimaiye birtakım sınıflara ayrılır: Rahipler, esirler, mahkumlar, hakemler ayrı ayrı sınıflar teşkil eder. Bu sınıfların hududu kat'i bir surette çizilmiş bulunur, herkes vâlidlerinin sınıfına mensup addolunur, hiç kimse bir sınıftan diğer sınıfa geçemez. Bu şekildeki hey'et-i ictimaiyelerin en güzel misâli Hindistan'da görülmektedir.

Avrupa'da bile bir asır evvele gelinceye kadar, bahusus kurûn-ı vustâda, bazı sınuf-ı ictimaiye var idi.

2.6 Akvâm-ı mevcudede görülmekte olan muhtelif teşkilât-ı ictimaiye, tekâmül-i ictimâ'înin safahat-i mütevâliyesini tayin ve istidlâl için kıymetli vesikalar teşkil eder.

İlk insan cemiyetleri, şüphesiz siyasi, idari, iktisâdi her türlü teşkilattan ârî, hükümetsiz (anarchique) idi.

Bu cemiyetler, bazen vahidü'l-zevce bir aile, fakat ekseriya müteaddid-el zavcâd bir aile veya müşterekü'l-zevâc bir cemaat halinde idi. İlk iki şekildeki cemiyetlerde ailenin reisi, bi't-tab' bir nüfuz ve hakimiyet icra ederdi; üçüncü şekildeki cemiyetlerde ise böyle tabîi reîsden, böyle nüfuz ve hakimiyetten eser bulunmaz idi. İlk iki şekildeki cemiyetler – efrâdı miktarının azlığı sebebiyle – terakkî edememiş ve tekâmül hep üçüncü şekildekilerde vuku bulmuş velhasıl şimdi görülmekte olan muadil eşkâl-i ictimaiyenin hepsi müşterekü'l-zevâc kabilelerden neş'et etmiş olsa gerektir.

Demek ki: Tekâmül-i ictimâiyenin ilk safhasında hâkimiyet ve mülkiyet [161/162] yok idi; her cemiyetin efrâdı arasında kat'i müsâvât ve iştirâk var idi; bu efrâd arasında sevk-i menfaat ve tabiat ile münâsebât hissine cereyan eder idi; ve münâsebât hissine devam ede ede örf ve adet halini iktisâb etti, ilk cemiyetlerin kanunlarını da işte bu örf ve adetler teşkil eyledi… Müştereken hareketin münâfı göze çarptıkça, efrâd arasındaki terâbıd daha kuvvî, daha meşgûr bir hal aldı; cemiyet hemen hemen bir şahsiyet haline geldi.

Bu halde olan cemiyetlerde, ehemmiyetli harekât-ı müşterek umumi bir istişâre ile yapılır idi; fakat bu istişâre esnasında bi't-tab' ihtiyarların, kâhillerin reyi galebe çalar idi: Onlar menfaat ve mazereti daha iyi takdir ettikleri için, reyleri suhuletle kendi taraflarına sürüklerlerdi. Bu hal, kalabalık kabilelerde ihtiyâr meclisleri teşekkülüne sebebiyet verdi; fakat böyle meclislerin teşekkülü, ne müsâvât ve ne de iştirâk esaslarına halel getirmedi: Her ferd, muayyen bir sene vâsıl olunca o mecliste rey sahibi olmaya başladığı için cemaat yine tamamen müsâvâtkâr demek idi.

Bu ibtidâi iştirâkiyet ve müsâvâtın zevâlini intâc eden âmiller: Bir taraftan muharebeler, ve diğer taraftan ziraat ve san'atdaki terakkîlerdir.

Harb esnasında en kuvvetli ve en mâhir ferdler herkesten daha ileriye atılırlar; böyle kuvvetli ve maharetli şahısların arkasına tesadüf eden – onların eserine iktifâ eyleyen – efrâd, başka taraflarda bulunanlardan, - öyle şahısların eserine iktifâ etmeyenlerden – daha masûn kalır, ve daha muvaffak olurlar; bu sebeple muharebeler esnasında efrâd, "kuvvetli ve maharetli" şahısların [162/163] eser ve hareketlerine sevk-i tabiat ve menfaat ile – bilâşuur – iktifâ ve intâc eder. Gide gide bu itbâıdaki menfaat meşur bir hale gelir, o zaman cemaatin efrâdı harb esnasında sıracâten kuvvetli ve maharetli şahısların reyi ve tevsilerine itbâıya başlar; ve böylelikle harb için bir kumandan, bir reis intihâb etmemek – bir amir tanımak – usulü teessüs eder.

Bu amiriyet ve riyaset, bidâyeten yalnız bir harb zamanına münâsır kalır. Fakat harbler sık sık takip ve tevallî edince, bir muharebe için kumandanlığa intihâb olunan – ve maharetini göstermeye muvaffak olan – zâtın, müteakkib muharebeler içinde tekrar intihâb olunması, tekrar kumandan tanınması tabîi olacağından, bir defa intihâb olunan reislerin ölünceye – veya amelden sakat oluncaya – kadar ifâyı amiriyet etmesi usulü meydana çıkar; ve bu suretle "ibtidâi cumhuriyet" tarz-ı idaresi teşekkül eder.

Bir reis vefat ettiği vakit, kalanlar arasında en ehliyetlilerinin onun yakın akrabası – karâbet-i sulbîye usulü câri olan yerlerde çocukları, karâbet-i rahmiye usulü câri olan memleketlerde yakınları – arasında görülmesi ihtimali çok kuvvetlidir; bunlar reis ile çok temasta bulundukları – onun himayesi altında, onun yanında yaşadıkları – için onun mahâretini iktisâb hususunda büyük bir suhûlet

karşısında bulunurlar demektir; fasılâ olarak reislerin, evladlarından birinin kendilerine halef olmasını istemeleri – onun için onu harbde mâhir bir hale getirmeye ihtimâm etmeleri – de pek tabîi bir haldir. Bu sebeple bir reis vefat ettiği vakit, onun yerine evladlarından birinin – en mâhir görülerek – [163/164] intihâb edilmesi kesretle vukua gelmiş, ve bu halin epeyce bir zaman bu suretle devam ve takip etmesi evladın – intihâba hâcet kalmaksızın – riyâsete geçmesi usulünün teessüs etmesine – ve bu suretle "vahîdü'l-emr aşiret" tarz-ı idaresinin meydana çıkmasına – sebebiyet vermiş olacaktır.

Bu neticenin husûlünde itikadâtında dahl ve te'siri olmuş bulunsa gerektir: Pek mâhir reisler bir kuvve-i fevka't-tabîiyeye malik zannedilmiş, ve evladın onlara müşâbehetine bakarak bu kuvvetin irsen müntakil bir şey olduğuna hüküm verilmiş, ve bu zan ve hüküm riyâsetin pederden evlada intikal etmesi – bir aileye inhisâr eylemesi – usulünün teessüs ve tekerrürünü tesrî' ve teshîl etmiş olacaktır.

Harb, bir taraftan, bu suretle âmiriyet, hâkimiyet usulünün teessüsüne bâdi olduğu gibi diğer taraftan da: Bir takım mücâver kabile ve aşiretlerin düşmana karşı birleşerek, müşterek bir kumanda altına girerek kalabalık ve mürekkeb cemiyetler, büyük hükümetler teşkil eylemesine.. cemiyetlerin efrâdı arasına birtakım esirler karışmasına..bazı kabilelerin, aşiretlerin, hatta milletlerin takımı ile diğer bir milletin takımı idare ve hakimiyeti altına geçmesine sebep olmuştur.

Ziraatte ve sanayideki terakkiyât, bu amel-i esasiye inzimâm edince, zengin ve fukara sınıfları teşekkül etmesine, ahalinin sahip arz ve ecîr ve zirâ' gibi kısımlara ayrılmasına, mu'dileşen münâsebât-ı ictimaiyeyi hissen idare maksadıyla memurlar ve memuriyetler ihdâs olunmasına… Velhasıl cemiyet-i beşeriyedeki ilk

müsâvât ve iştirâkiyetin zevâl bularak şimdiki mu‘dil hey’etlerin vücud bulmasına.. bâ‘ş olmuştur. [164/165]

3-TİCARET VE İHTİLÂT

3.1 Mütemeddin milletler arasında siyasî, harbî, ilmî, ticarî birçok münâsebât ve ihtilâtât vukua gelir; ibtidâi kavimler arasında ise yalnız harb ve ticaret yüzünden münâsebât ve ihtilâtât meşhud olur.

Avcı kavimler arasında, ticarî münâsebâttan da eser görülmez; bu kavimler yekdiğeriyle yalnız harb suretiyle ve harb sebebiyle münâsebâtta bulunurlar.

Ticaret, kalabalıkça olan ve san’at ve ziraatlerinde hususiyet bulunan kavimler arasında vukua gelir; mesela Guyana’da her aşiret hususî bir san’at ile me’lufdur, bu aşiretler efrâdı muayen noktalarda birbirlerine melâkî olarak mahsullerini mübadele ederler.

Bazı memleketlerde ticaret, silahların himayesi altında cereyan eder: Nobiye’de aşiretler pazar yerine, harbe gider gibi giderler; her iki tarafın murahhasları pazarlık ve mübâdeleyi, müsellah ordular karşısında yaparlar.

Ekser akvâm-ı ibtidâiyede ticaret, tarafeynin birbirini göremeyeceği bir surette yapılır; geçen asrın bidâyetlerine kadar Meksikalılar vahşi kabilelerle bu suretle mübâdelâtda bulunurlardı: Bâyi‘ler mallarını suret-i mahsusada rekz edilmiş direklere asarlar, müşteriler onları alıp yerlerine muâdil kıymette eşya korlar idi. El’ân Sakâiler Malaisler ile Veddalar Cingalliler ile bu suretle mübâdelâtda bulunurlar; Veddalar siparişleri bile bu suretle verirler: Kendileri demir imâlini

bilmedikleri için, Cingallilere mızrak ucu ısmarlamak istedikleri vakit onun [165/166] biçiminde bir yaprak keser, ve onu – mızrak demiri mukâbilinde verecekleri eşya ile beraber – bey‘ mahâline bırakırlar…

3.2 Ticareti, pek basit ve ibtidâi olan yerlerde meskûkât isti'mâl edilmez. Ahz ve i'tâ hep trampa suretiyle yapılır; fakat biraz müterakkî olan yerlerde, meskûkât makamında bir vasıta-i mübâdele kullanılır.

İbtidâi kavimlerde, vasıta-i mübâdele hizmeti gören şeyler ekseriyetle, hemen herkes için faideli olan bir takım şeylerdir: Kuş tüyü, inci, boncuk, kabuk.. gibi müzeyyenâtın meskûkât makamında istigmâli pek münteşirdir; Alaska'da kürk, Amerikâî cenûbinin bazı yerlerinde tuz, Afrika'nın çok yerlerinde ağnâm, Yeni Gine'de ve Afrika'da esirler… Filipin yerlileri arasında pirinç, Moğolistan'da çay, Çin'de, Tibet'te ve Afrika'da kumaş… vasıta-i mübâdele hizmeti görmektedir..

Mamafih meskûkât makamında, kıymetleri nedretlerinden mütevellid şeyler istigmâl eden kavimler dahi vardır: Bazı Amerika yerlileri bir geyiğin dişlerini, bir çok Afrika kavimleri de pek nadir birtakım nâime kabuklarını, Yap adası yerlileri de adalarında bulunmayan aragonyet taşlarını.. vasıta-i mübâdele olarak kullanır; bu son kavim, taş ne kadar büyük olursa kıymetini o kadar çok addeder, hatta ancak iki adam tarafından taşınabilecek kadar büyük parçalar bile kullanırlar; bu büyük taşlar, bi't-tab‘, mübâdeleti teshîlden ziyade zenginlerin köleleri önünde servetlerini teşhîr ve ilana yarar.

Birçok kavimlerde de, meskûkât, madendendir; bu maden de ya doğrudan doğruya istigmâl edilmeye, veya suhuletle kâbil istigmâl bir hale ifrâ‘ [166/167] edilmeye – mızrak demiri, kürek, çapa haline getirilmeye kabiliyetlidir. Çin'de ilk madenî meskûkâtı, sapı bir halka ile müntehî bir vıçak şeklinde idi; gide

gide bu bıçak meskûkâtın demiri kısaldı, ve nihayet büsbütün gâib olarak yalnız sapı kaldı, bu da şimdiki delikli meskûkâtı tevlîd etti. Afrika'nın çok yerlerinde meskûkât, madenî tel veya çubuktan ibarettir.

3.3 Turûk-ı muvâsala ve vesâit-i nakliye, ticaretin en ehemmiyetli şerâitinden olduğu halde, akvâm-ı ibtidâiyede pek nâkıs ve ibtidâi bir şekildedir: Bu akvâmda, âmed ü şüd neticesinde birtakım keçi yolları açılır, fakat suret-i mahsusada yol açmak ve yapmak hatıra bile gelmez.

Vesâit-i nakliyeye gelince: Bunu bidâyeten insanlar, daha sonra daha müterakkî kavimlerde ehlî hayvanlar teşkil eder.

İbtidâi kavimlerin kısm-ı îzamı araba imal ve istigmâl etmeyi bilmezler; Avustralyalılar ve Melanezyalıların hepsi ile Afrika ve Amerika yerlilerinin kısm-ı îzamı böyledir. Bazı kavimler zaten araba istigmâline imkan vermeyen muhitlerde yaşarlar; Eskimolar ile Polinezyalılar böyledir; nihayet hemen bütün bedeviler de hayvan sırtında münâkülâtı tercih ederler.

Pürujlar, hayvanlar ile nakliyatı teshîl için, hayvanın iki tarafına birer dal bağlar, böylelikle – bir ucu yerde sürüklenen – mâil bir tezkire vücuda getirerek yükleri onun üzerine korlar; birçok Rus köylüleri ufkî bir tezkire yapıp bunu iki ağaç vasıtasıyla hayvanın yan taraflarına bağlar, ve böylelikle basit bir kızak vücuda getirerek yükleri onların üzerinde taşırlar; Hind-i Çinî, ve Seyelan yerlileri iki tekerlekli araba kullanırlar. [167/168]

Bu vesâit-i nakliyenin en ibtidâi eskizleri, Pürujların kullandıkları tezkireler olacaktır, bunların kızağa tahavvülî pek tabîi bir surette vukua gelmiş olduğu gibi, kızakların altına tekerlek konması arabaların meydana çıkmasına sebep olmuştur.

3.4 İnsanlar için, en tabîi ve en kolay turûk-ı muvâsala nehirler ve denizlerdir: Akvâm-ı ibtidâiyenin seyahat-ı bahriyedeki maharetleri mütehalliftir. Zenciler sahilden hiç uzaklaşamaz, bazen de denizde seyr ü seferi büsbütün bilmezler; fakat Malezyalılar ile Polinezyalılar sahillerden binlerce kilometre açılmaktan bile korkmaz, Pak adalarından Seyelan'a ve hatta Madagaskar'a kadar bahr-ı muhît-i kebîr ve Hindî'nin hemen her tarafına giderler.

Okyanusya yerlilerinden birtakımı ağaç kütükleri üzerine binerek ve ayaklarını kürek makamında kullanarak yüzer; birçok ibtidâi kavimler kamışları, ağaç kütüklerini birleştirerek sallar yapar; bazı kavimler bu salların altına tulumlar koyarak kudret-i nakliyelerini tezyîd eder; Avustralyalılar ağaç kütüklerini oyarak, Fujianlar ağacın kabuğunu soyduktan sonra iki ucundan bağlayarak.. kayık yapar; Polinezyalılar gemilerinin muvâzenetini te'min için üzerlerine ufkî muvâzeneler kor ve bunlara su yüzünde durmayı te'min edecek kütükler bağlarlar… Eskimolar fok derisinden kayık yaparlar.

Gemicilik, akvâmın ihtilât ve muhâceretlerinde, terakkî ve temeddünlerinde pek büyük te'sirler icrâ etmiştir. [168/169]

6-TE'SİR-İ MUHİTÂT

1. Akvâm-ı mevcuda, birbirinden pek farklı muhitlerde yaşamaktadır; nevâhî-i kutbiyenin müncemid iklimlerinde yaşayan kavimler olduğu gibi hatt-ı üstüvânın yakıcı güneşleri altında yaşayan kavimler dahi vardır; kuru ve kızgın çöller ortasında yaşayan kavimler olduğu gibi nehir ve göller ve hatta bataklıklar içinde yaşayan kavimler de vardır; yüksek ve ârızalı mıntıkalarda yaşayan kavimler olduğu

gibi düz sahralarda yaşayan kavimler dahi vardır; geniş çayırlar arasında yaşayan kavimler olduğu gibi sık ormanlar içinde yaşayan kavimler dahi vardır…

Bütün bu muhtelif muhit ile onlarda yaşayan akvâm arasında sıkı bir münâsebet vardır; bu münâsebet akvâmın muhite tatabbuku; muhitin ahvâl-i beşer üzerine te'siri neticesidir.

Fi'l-vâki muhit, beşerin her türlü ahvâl ve evsâfı üzerine büyük te'sirler icrâ eder:

Hayât-ı maddiye, doğrudan doğruya "insanın muhitî ile münâsebâtı" demektir; insan muhitin şerâit-i harûriye ve rutûbiyesi arasında yaşar, muhtaç olduğu su ve hava ve gıdayı muhitinden alır; meskeni – her şeyden ziyade – muhitin soğuk ve sıcağından yağmur ve rüzgarından [169/170] muhafaza-i nefs maksadı ile, ve muhitteki mevâd-ı vasıtası ile yapar; avcılıkta, çobanlıkta, çiftçilikte – hülasa her türlü eşkâl-i taayyüşte – hep muhitinden istifadeye cehd eder…

Hayât-ı ictimâiye dahi muhitin te'sirâtına tabîdir: Muhit hayat-ı ictimâiye üzerine bazı eşkâl-i ictimâiyeye müsâid veya muhâlif olmak itibarı ile doğrudan doğruya te'sir eder. Fi'l-vâki hayât-ı ictimâiyenin en ehemmiyetli amelî tarz-ı maîşetidir; fakat tarz-ı maîşet muhitin ahvâline tab' olduğu için, hayât-ı ictimâiyede tarz-ı maîşete ait olan bu te'sirâtda, bi'l-vasıta muhite ait addolunabilir.

Hayât-ı fikriyeye gelince: Bu, bir taraftan faaliyet-i bedeniye ile, bir taraftan da tarz-ı taayyüş ve hal-i ictimâî ile alakadâr olduğu için, bi'l-vasıta yine muhitin te'sirâtına tab' demektir.

Şu kadar var ki, muhitin bu muhtelif te'sirleri, bütün kavimler üzerinde aynı şiddetle vukua gelmez: Pek müterakkî kavimler, ilim ve san'at sayesinde muhitin te'sirâtını tahfîf ve hatta bazen izâle için çareler bulur, muhitleri üzerine bir

aks-i te’sir yapmaya – muhitlerinin ahvâlinde tahavvüller husule getirmeye – bile muvaffak olurlar. Onun için böyle kavimlerin ahvâlinde, muhitin te’sirâtı pek vazıh olarak görülmez.

Fakat gayr-ı müterakkî, ibtidâi kavimlerde, muhitin te’sirâtı büyük bir vuzuh ve katiyetle tezâhür eder.

2. Müncemid iklimlerde yaşayan kavimler – Eskimolar, Kamçadallar, Laponlar, Tonguzlar – umumiyetle kısa boylu, çıkık karınlı, şişman [170/171] vücutlu olurlar; pek çok yemek yer, çok kalın elbise giyerler… Bütün bu evsâf, muhitteki şiddet-i bürûdetin muktezeyâtıdır: Böyle bir muhitte yaşayan bir uzviyetin en esaslı ihtiyacı, bürûdete karşı koyabilmek, o şiddetli soğuğa rağmen harâret-i garîziyeyi hadd-i tabîiyesinde tutabilmektir; onun için bu uzviyet çok harâret hasıl edebilmek üzere pek çok gıda almaya mecburdur; fakat bu kâfi değildir, aynı zamanda uzviyetin mümkün olduğu kadar az harâret sarfetmesi – harâret sarfiyâtında iktisâd göstermesi – lazımdır; vücudun tıknazlığı hava ile temas eden sathını azaltarak, şişmanlığı da deri altında yağdan bir libâs-ı mücerred vücuda getirerek bu neticeyi te’mîne hizmet eder; çok elbise dahi buna inzimâm ederek, harâret sarfiyâtının tenâkusuna sebep olur.

Böyle müncemid iklimlerde maişet pek müşkül olduğu için nüfus çok tekessür edemez; cemiyetler, iş göremeyen ihtiyar ve alîlleri himaye ve iâşeye imkan göremez; insanlar birbirlerinin muavenetine şiddetle muhtaç olur, fakat büyük ve toplu cemaatler ve hükümetler teşkil edemezler.

Maişetin müşkülâtı insanların bütün vakit ve faaliyetini bel‘ eder, hayât-ı fikriyenin inkişâfına imkân bırakmaz, her şeyin yeknesak kalmasına bâdî olur.

3. Muharrik iklimlerde yaşayan kavimler – ezcümle Afrika'da Somaliler, Reafalar – bilakis uzun boylu, ince ve kuru vücutlu olur; derileri – tabaka-i şehmiyeden arî – kemiklerine yapışık gibi durur, damarları, sinirleri, bu ince derinin sathında çıkıntılar teşkil eder; bu kavimler pek az yemek yer, pek çok hareket ederler. [171/172]

Bütün bu evsâf ile muhit arasındaki münâsebet de vazıhtır: Böyle muhitlerde yaşayan bir uzviyetin en ehemmiyetli ihtiyacı, hariçteki hararetin şiddetine mukâvemet etmek, bunun için az harâret hasıl ve çok harâret sarfeylemektir. Bu sebeple onlar için çok yemeye hâcet yoktur; tıknaz ve toplu vücutluluk muvâfık değildir, şişmanlık ve yağlılık mûzırrdır.

Bu iklimlerde maişetin şerâiti, müncemid iklimlerde olduğu gibi yeknesak değildir: Arazi düz veya arızalı, çorak veya çolak olduğuna göre başka türlü birer maişete bâdî olur.

Bununla beraber, iklim sıcaklığının umumî bir te'siri vardır; bu, harâretteki şiddetin kanın cevelânında da şiddete bâdî olması, ve bazen bu şiddetin humevî ve hatta mühellik bir dereceyi bulmasıdır; bundan dolayıdır ki böyle iklimlerde yaşayan kavimler umumiyetle çok hiddet ve feverâne müstemid, hayâlât-ı hurâfâta mütemâyil olurlar.

4. Yüksek dağlar üzerinde yaşayan insanlar, umumiyetle iri gövdeli, geniş göğüslü, çok kanlı olurlar. Bu evsâf, muhite tatabbuk neticesidir: Yüksek dağlarda havanın kesâfeti az olduğu için, öyle bir muhitte yaşayan bir uzviyetin en ehemmiyetli ihtiyacı teneffüs cihetindedir; onlara, çok müvellidü'l-humûza mas edebilmek için küreyvât-ı hamrâsı çok bir kan, çok hava gelebilmek için büyük bir

ciğer, geniş bir göğüs lazımdır; ve böyle oldukça öyle muhitlerde yaşamak kâbil değildir.

Dağlık yerlerde büyük hükümetler teşekkül edemez; dereler, teğeler insanların birbiri ile ihtilât ve tecâvüzünü müşkülâta uğratan birer mâni [172/173] teşkil eder, bu sebeple cemiyetlerin dağınık ve küçük kalmasına bâdî olur; dünyanın hiçbir tarafında dağlık yerlerdeki kadar çok miktarda küçük hükümetler, dağınık cemaatler görülmez. Bu cemaatler bazen bir hey'et-i müttefike teşkil edebilir fakat hiçbir vakit bir hükümet-i mütemerkize haline gelemezler.

Dağ sekenesi için mevkilerini ovalardan hücum edecek kuvvetlere karşı müdafaa etmek pek kolaydır. Bu sebeple dağlık arazideki küçük hükümetler, ovaların büyük hükümetlerine karşı bile istiklallerini müdafaaya muvaffak olur, ve istilâya uğradıkları vakit bile uzun bir müddet resmî veya gayrı resmî bir muhtâriyet muhafaza ederler. Dağ sekenesi için ovalara inmek, vadileri, nehirleri takiben uzaklara kadar gitmek de kolaydır.

Bu sebeple dağlılar arasında ovalara çapul etmek ile me'lûf olanlar veya ovalılarla sıkı münâsebât-ı iktisâdiyeye girişenler çok görülür.

5. Ovalarda, sahralarda yaşayan kavimler çobanlıkla veya ziraatle iştigâl etmelerine göre başka başka evsâf kazanırlar: Çobanlıkla iştigâl eden – bedeviyet halinde yaşayan – lar, hep seyyar bir hayât geçirdikleri için, bi't-tab' küçük küçük aşiretler halinde kalırlar; fakat hiçbir yere bağlı olmadıkları, ve seyr ü seferle pek me'lûf bulundukları için bazen birdenbire yekdiğeri ile birleşir, gayet cüseym cemiyetler teşkil eder, diğer kavimler üzerine müdehhiş bir dalga gibi yüklenir, büyük muhâceretlere – büyük herc ü merclere – sebep olurlar; tarihin kayıt ettiği orduların en kalabalıkları böyle kavimlerden teşekkül etmiş, tarihin bildiği

muhâceretlerin ve herc ü merclerin en büyük ve ânîleri böyle kavimlerin te'siriyle tekevvün etmiştir. [173/174]

Ziraatle iştigâl eden, bir yerde mütemekkin kalan kavimler ise, ya arazilerini müdafaa için birbiriyle ittifâk ve ittihâd eder veya başka kavimlerin idaresi altına geçer; her halde büyükçe cemaatler, büyükçe hükümetler teşkil eder; fakat hayât ve maişetleri toprağa merbût olduğu için pek muhafazakârâne bir maişet sürer, büyük ve bahusus ânî ve serî hareketlerden müctenib dururlar.

6. Ormanlarda yaşayan kavimler, küçük küçük sürüler halinde dolaşmaya mecbur olur, onun için hem birbirinden ayrı yaşar, hem de birçok kollara inkisâm ederler. Bu inkisâm, bu adem-i ihtilât lisanının da birçok lehçelere ayrılmasına sebep olur, ve bazen birkaç yüz kişiye mahsus lehçeler teşekkül eder; bu inzivâ, bu adem-i ihtilât terakkiye imkan bırakmaz; bu sebeple orman sekenesi, bilâ-istisnâ ibtidâi bir hayat emrâr ederler. Mütemeddin kavimlerde bile ormanlarda yaşayan insanlar, oduncular, en kalın kafalı zümreyi teşkil eder. Ve "orman adamı" tabiri vahşilikten, ahmaklıktan kinaye olarak kullanılır.

7. Nehirler, sahillerinde yaşayan kavimlere maişet için birçok suhûletler te'mîn ettikten başka, hareket ve faaliyet, tahavvül ve teceddüd hususunda bir numune-i imtisâl de teşkil eder; onlara nev'an-mâ faaliyet-i teceddüd temayülleri telkîn eyler:

Nehir sahillerinde yaşayan kavimler, daima birçok şeylerin gelip geçtiğini görürler; uzak mıntıkalardan gelme ağaçlara, meyvelere, hatta insanlara tesadüf ederler; zaman zaman suların bulandığını, başka bir renk aldığını, coştuğunu yanlarındaki ağaçları söküp götürdüğünü, [174/175] görürler; hatta kendileri bile –

bazen bir tûğyân neticesinde – bu sularla sürüklenir, kurtulmak için birçok mesâi sarfetmeye, birçok zaman beklemeye mecbur olurlar. Böyle bir muhitte, hep tahavvül ve hareket manzaraları karşısında yaşayan insanların âtıl ve muvafazakâr olmasına imkan yoktur. Zaten bu muhit, böylelikle, faaliyet telkin etmekle de kalmaz. İnsanlara terakkî ve temeddünün yollarını bile gösterir gibi olur: Nehirlerde hemen hemen daima birtakım sallar sürüklenir, ve bu sallar üzerine birçok kuşlar konarak seyr ve seyahat eder; sular, bazen insanları da sürükler, onlara gayr-ı ihtiyârî – ıztırârî – seyahatler yaptırır; böyle bir kaza esnasında bir kütüğe tutunmakla, bir ağacın sütüne oturmakla ölümden kurtulan, ve fasıla olarak sahilin başka bir noktasına çıkarak orada birtakım gıdalar bulan bir insanın bu seyahati tehlike olmadığı bir zamanda bilâihtiyâr tekrar etmek istemesi pek tabîidir. Bu sebeplerle, nehir sahillerinde bulunan kavimler için suda seyahati öğrenmek, ve uzunca seferler yapmak başka kavimlerle ihtilât etmek… vesâit ve sevâiki pek mebzûl demektir. Bundan dolayıdır ki, nehirler tarih-i temeddünde büyük roller oynamış, ilk büyük medeniyetler hep birer nehir kenarında vücud bulmuştur.

8. Deniz sahillerinde yaşayan kavimlerin evsâfı, sahilin dâhil ile münâsebâta müsâid olup olmamasına göre değişir: Dâhil ile münâsebeti müşkül olan sahillerde yaşayan insanlar, münferid bir muhitte yaşıyor demek olur, bu sebeple ibtidâi bir halde kalırlar; deniz onlar için bir sebeb-i inzivâ, bir sâik-i tevkî olur.

Fakat, dâhil ile münâsebeti kolay olan bilhassa nehir munassablarına [175/176] tesadüf eden sahillerde deniz nehirlerin bir zeyli gibi te'sîr eder: Böyle sahillerde yaşayan kavimler nehirlerde öğrendikleri usûl-ü seyahati denizlere kadar teşmîl eder, ve sahillerde de seyr ü sefer ile meşgul olurlar.

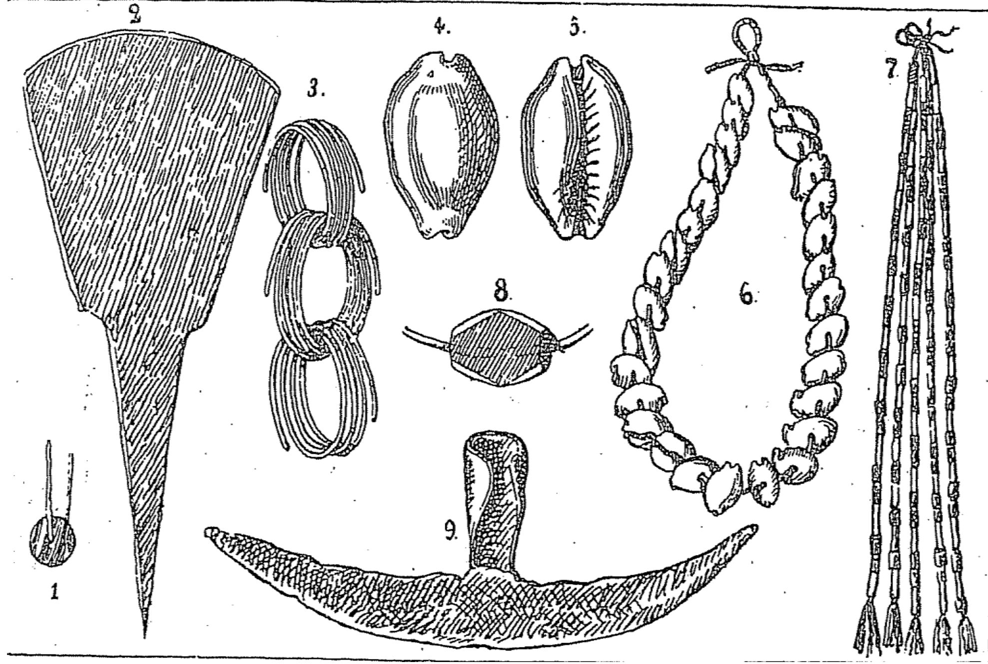
Bundan dolayıdır ki, tarih-i medeniyetde sahil akvâmının hisseleri pek büyük olmuştur.

9. Bazı kavimlerin ahvâli ile muhit-i taayyüşlerinin mukteziyâtı arasında böyle tatabbuklar görülmez; o kavimlerde muhit ile gayr-ı kabîl izah birtakım ahvâl ve evsâfa tesadüf olunur. Bu takdirde o kavimlerin bu kısm-ı ahvâl ve evsâfına "ırklarının eseri", "ırklarının hasîsa"sıdır denilir; daha kısa bir tabir ile bu evsâfa "ırkî" namı verilir.

Fakat bu evsâfın da menşeileri aranınca, yine muhitten ibaret olduğu görülür: Bir kavim daima bir muhitte yaşamaz; ictimâî veya tabîi birçok esbâb birçok kavimleri muhitlerini değiştirmeye mecbur eder. Böyle bir tebdil vukua geldiği vakit, o kavim yeni muhitin muktezeyâtına birdenbire tatabbuk edemez; eski muhitinin te'sirâtından da birdenbire tecerrüd eylemez. Yeni muhitin te'sirâtı kendini tedricî bir surette gösterir, ve eski muhitin mahsulü olan evsâfın cinsine göre başka başka şekiller alır; eski muhitin mahsulü olan evsâf, yeni evsâf altında gömülmekle beraber az çok uzun bir müddet daha devam eder. Ve bundan dolayıdır ki, pek mümâsil muhitlerde birbirinden pek faklı kavimlere tesâdüf olunur, ve akvâmın evsâfının muhit-i hazıralarının mukteziyâtı ile ekseriya gayr-ı kabîl izah olduğu görülür.. [176/177]

Birçok kavimler, bâhusus bütün mütemeddin milletler – kerrâren – birbirinden pek farklı muhitler değiştirmiş, pek farklı muhitlerden gelme kavimlerin ihtilât ve tasallübünden husûle gelmiş olduğu için, onların ahvâl ve evsâfını izah etmek istenince şimdiki muhitlerinden başka eski muhitlerini de nazar-ı itibâre

almak, bu sebeple her kavim hakkında – evsâf-ı bedeniye ve lisaniyelerine, ahvâl-i tarihiye ve coğrafyalarına bakarak – birçok tetkikât icrâ etmek lazım gelir. [177]

ŞEKİL 71 – akvâm-ı ibtidâiye meskûkâtı

EK II:

ETNOGRAFYA: İLM-İ AKVÂM

ÖZGÜN METİN

(s. 1-177)

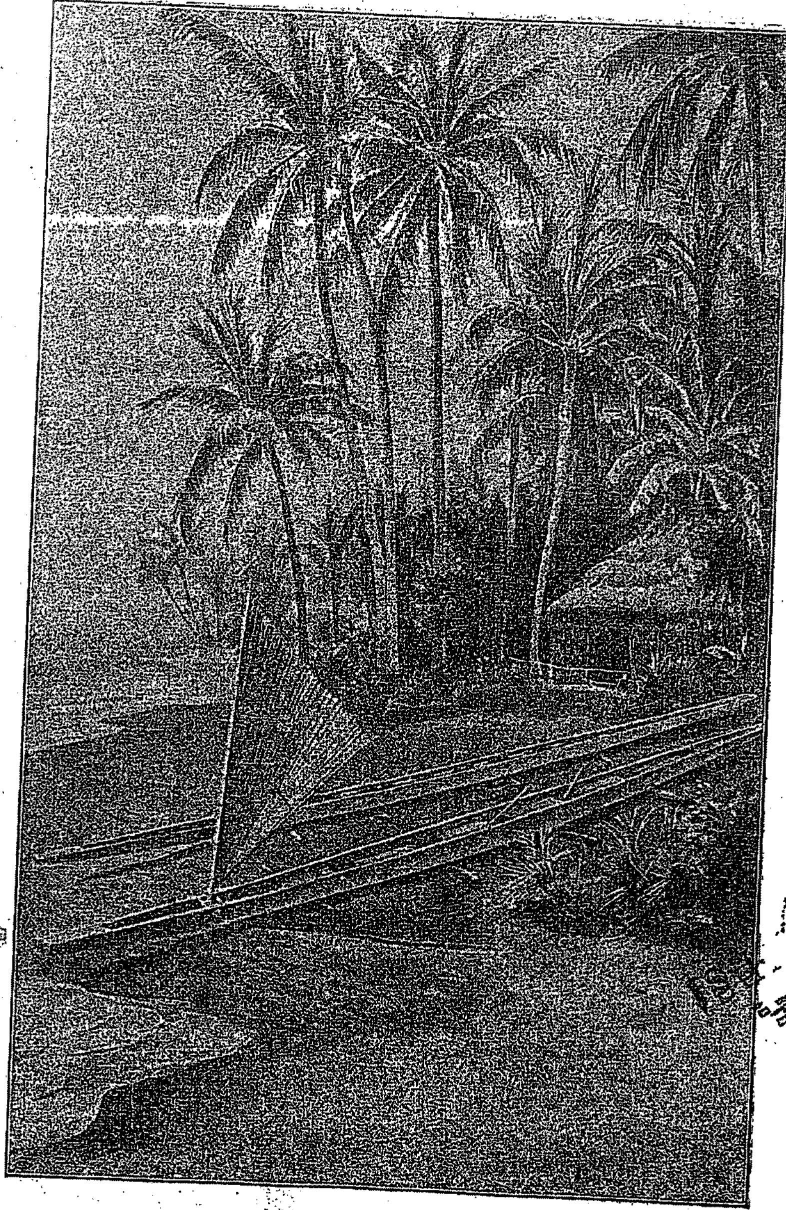
EK II:

ETNOGRAFYA: İLM-İ AKVÂM

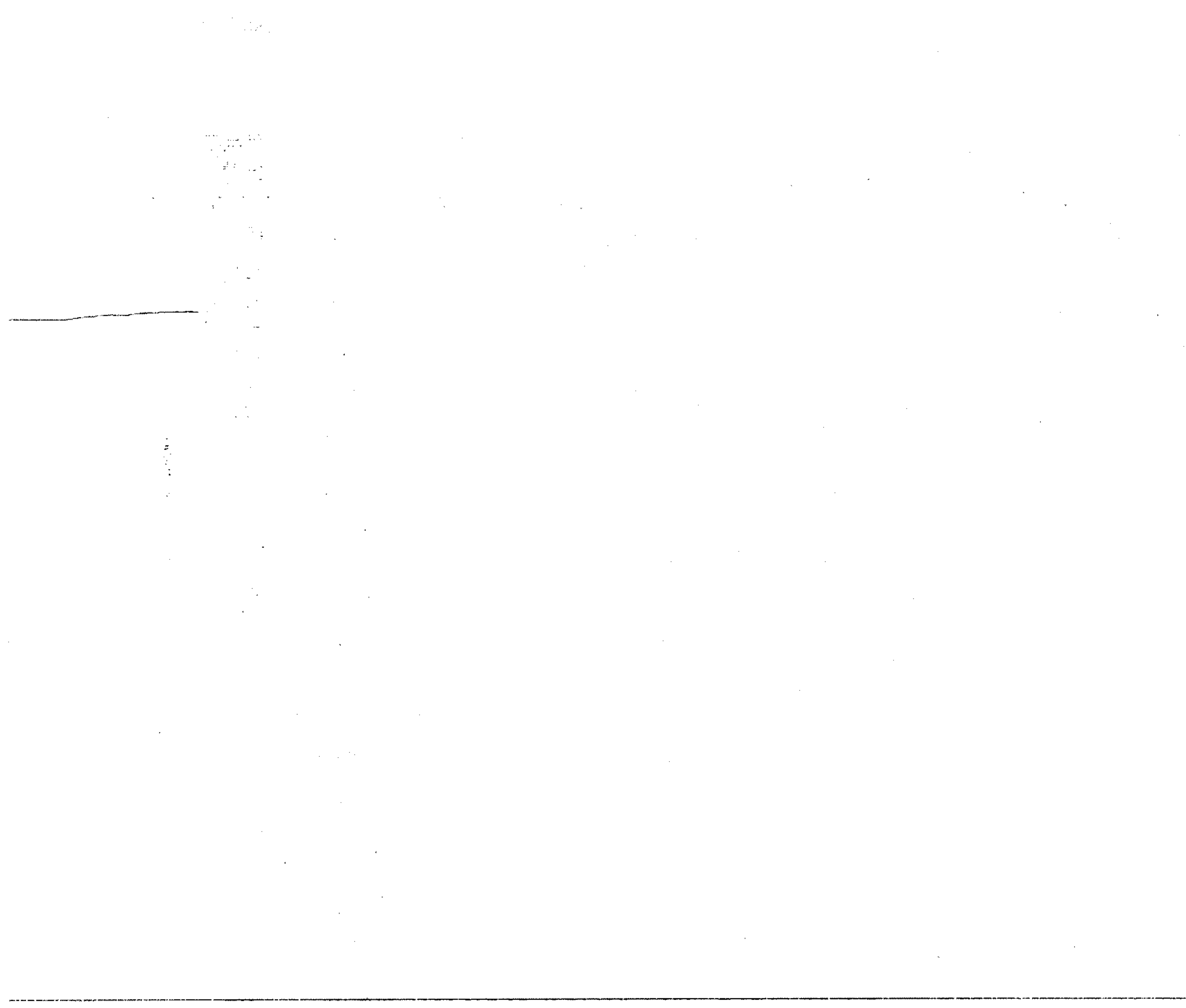
ÖZGÜN METİN

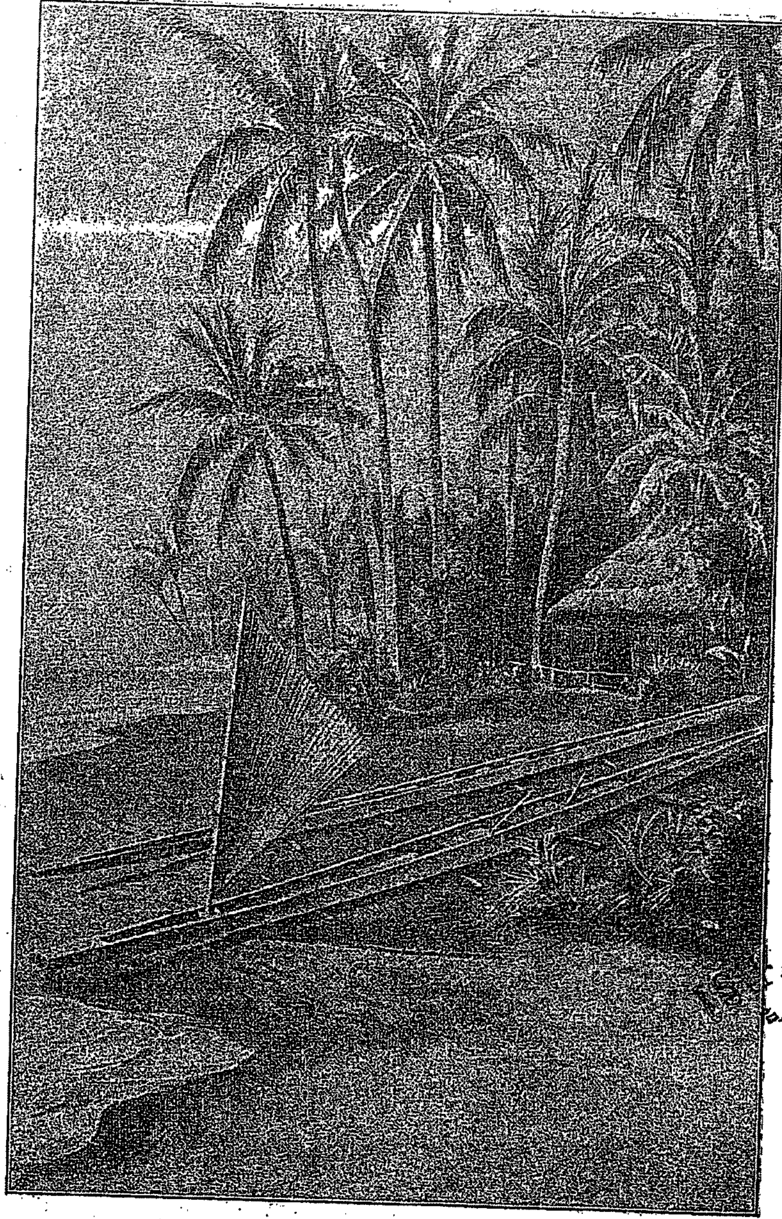
(s. 1-177)

أتنوغرافيا: علم اقوام

یکی زه‌لاندلیلرینك قاییغی

یکی زه‌لاندلیلرینك قاییغی

أتنوغرافيا

ـ علم اقوام ـ

احوال عموميهٔ بشر

احوال عموميهٔ اقوام ؛ احوال مخصوصهٔ اقوام

محرري :

م . ساطع

دار المعلمين مديرى

و

مكتب ملكيه أتنوغرافيا معلمى

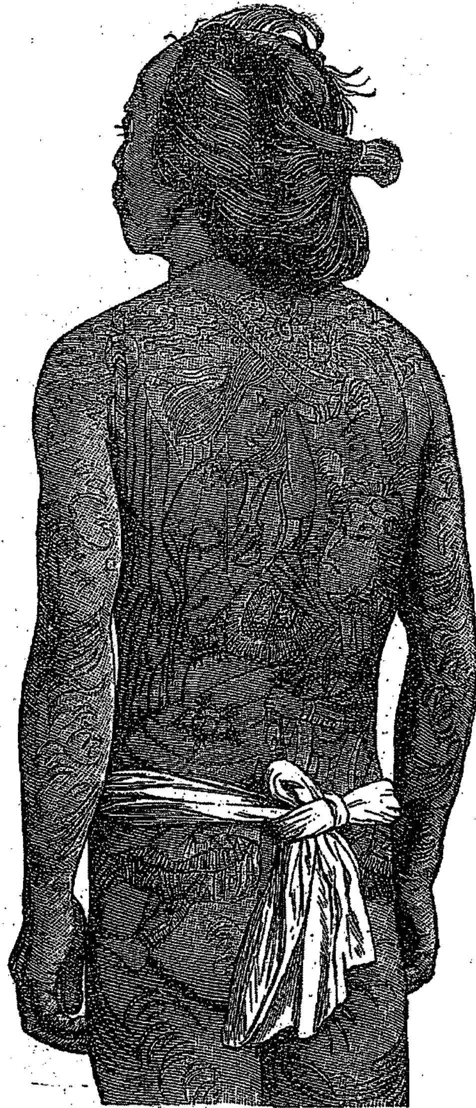
طابع وناشري :

كتابخانهٔ اسلام و عسكرى ــ ابراهيم حلمى

٤٦ ــ باب عالى جاده سى ــ ٤٦

١٣٢٧

بر ژاپونك دريسنده‌كى وشملر

اتنوغرافيا

— علم اقوام —

کرهٔ ارض اوزرنده یاشامقده اولان همجنسلریمز ، نه بزه و نه‌ده بربرلرینه تماماً مشابه دکلدر : هر قومك ، هر انسان کتله‌سنك ، — هرقطعه ، هرمنطقه ، هرمملکت وحتی هرکوی ... سکنه‌سنك — ، آزچوق خصوصی اوصاف وطبایعی واردر؛ اقوام آره‌سنده حیات مادیه ومعنویه —اوصاف و قابلیات بدنیه ، حسیات و تلقیات اخلاقیه ، اعتیادات وتشکیلات اجتماعیه ، اعتقادات و مراسم مذهبیه ، والحاصل همان هرشی — اعتباریله بویوك تخالفلر موجوددر .

اقوامك بو کبی احوال و طبایع خصوصیه و متخالفه‌سی حقنده جدی وفنی بر صورتده تدقیقات و تتبعات اجراسنه آنجق اوچ ربع عصر قدر اول باشلانمشدر . او وقته قدر بو خصوصده ایدینیلمش اولان معلومات هم پك محدود ، وهم‌ده پك اساسسزایدی ؛ چونکه بونلر اکثریتله برقاچ سیاحك کچیجی و سطحی مشاهده‌لری اوزرینه مستند ایدی . حالبوکه بویله برسیاحت عادیه اثناسنده کورولن اعتیادات و مراسمك پك یاکلش بر صورتده تفسیر ایدلمسی ، تصادف اولونان

شخصی ومستثنا حاللرك قومی و عمومی ظن اولونماسی كبی خطالر ، بالطبع ، پك چوق اولور .

اقوامك احوال وطبايعی حقنده مثبت معلومات الده ايده بيلمك ايچون اوزون اوزادی يه ودواملی برصورتده تدقيقات اجرا ايتمك، اونلرك لسانلرينی ده اوكره نوب كنديلريله مناسباتده بولنمق ، مع مافيه سويله دكاری شيلره همان اعتماد ايتميوب بونلری بيله حادهٔ تنقيد وتدقيقدن كچيرمك ... لازم كلير .

اينشته بويولده تدقيقات ياپيلمغه و بوسايه ده احوال اقوام حقنده معلومات مثبته الده ايديلمكه باشلانه لی، آنجق يتمش سكسان سنه قدر بر زمان اولمشدر . بو مدت ظرفنده : منحصراً بونله تدقيقاتده بولنمق مقصديله برچوق جمعيات علميه تشكيل ايدلمش، اقوامك آثار ومصنوعاتنی وتصاويرينی جامع موزه خانه لر تأسيس اولنمش، حتی بعض يرلرده پك مختلف اقوامك جانلی نمونه لرينی تشهير ايدن باغچه لر بيله وجوده كتيرلمشدر .

بو صورتله اجرا ايديلن تدقيقات و تتبعات اوچ بكی علمك تأسس و تشكلنه سبب اولمشدر: آنتروپولوژيا Anthropologie ، آتنوغرافيا Ethnographie ، آتنولوژيا Ethnologie .

آتنوغرافيا : رومجه « آتنوس=قوم » و « غرافوس=يازارم » كلمه لرندن متشكلدر ؛ « تصوير اقوام » ديمكدر . بوعلم، اقوامك احوال خصوصيه سندن باحثدر ؛ هرقومك احوالنی آيری آيری تدقيق وتصوير ايتمكده در .

آتنولوژيا : رومجه « آتنوس = قوم » و « لوغوس = بحث » كلمه لرندن متشكلدر ؛ « مبحث الاقوام » ديمكدر . بوعلم، اقوامك احوال عموميه سندن باحثدر ، هرقومی آيری آيری تدقيق ايتميوب بوتون ويا متعدد اقوامه عائد احوالی تدقيق ايله مكده در .

آنتروپولوژیا : روجه « آنتروپوس = انسان » و « لوغوس = بحث » کلمه‌لرندن متشکلدر ؛ « مبحث البشر » دیمکدر . بوعلم « نوع بشرك تاریخ طبیعیسی » در ، صورت عمومیه‌ده انسانك وانسان عرقلرینك احوال مادیه ومعنویه‌سندن باحثدر .

عرقلر : انسانلرك «بدن واصل ونسل» اعتباریله — تعبیر آخرله : اوصاف شخصیه وحیوانیه نقطهٔ نظرندن — اولان تقسیماتیدر ؛ اونك ایچون بدناً بربرینه مشابه ونسلاً بربرینه یاقین اولان انسانلرك هپسی برعرقدن عد اولونور .

قوملر ایسه : انسانلرك « محیط ومعیشت » اعتباریله — تعبیر آخرله : احوال اداریه وجغرافیه نقطهٔ نظرندن — اولان تقسیماتید ؛ اونك ایچون برآره‌ده ، بر مملکتده ، برمنطقه‌ده ، بر اداره آلتنده یاشامقده اولان انسانلرك هپسی برقومدن صاییلیر .

عرقلر ، قوملرك عناصر مشکله‌سی مقامنده‌در : هرقوم برچوق عرقلردن متشکلدر ، هرعرقده برچوق اقوامك ترکیبنده داخلدر ؛ مستقل برعرقدن متشکل اولان قوملر ، مستقلاً برقوم حالنده بولنان عرقلر ، پك نادردر .

بواعتبار ایله آنتروپولوژیا ایله أتنوغرافیا وأتنولوژیا آره‌سنده‌کی مناسبت بر درجه‌یه قدر — علم کیمیا ایله علم معادن وعلم صخور آره‌سنده‌کی مناسبته بکزه‌تیله‌بیلیر .

معلومدرکه علم صخورده ، عالم جمادات پك خصوصی بر نقطهٔ نظردن تدقیق اولونور : یالکز صخوردن — یالکز بویوك کتله‌لر حالنده بولنان جماداتدن بحث ایدیلیر ؛ بونلری تشکیل ایدن معادن وعناصرك تدقیق باشقه علملره براقیلیر . علم معادنده ، بوعالم دها شاملی وتحلیلی برنظرله تدقیق ایدیلیر : طبیعتده — کرك مستقلاً وکرکسه مختلطاً — موجود اولان بوتون معادندن

بحث اولونور، بونلری تشکیل ایدن عناصرك و بونلردن تشکل ایدن صخرلرك تدقیق باشقه علملره براقیلیر. علم کیمیاده ایسه بوسبوتون عمومی وتحلیلی برنظرله تدقیقاتده بولونولور: بوتون اجسامدن بحث ایدیلیر، کرك طبیعتده مستقلاً موجود اولان وکرك مستقلاً بولونمیوب بالتحلیل آییریلان نه قدر اجسام وارسه هپسی تدقیق اولونور؛ بونلرك طبیعتده تشکیل ایتدیکی مجموعه‌لرله کتله‌لرك تدقیقی باشقه علملره براقیلیر... ایشته بونلر کبی:

آتنوغرافیاده: بشریت پك خصوصی برنظرله تدقیق اولونور؛ یالکز قوملردن ــ یالکز تاریخ وجغرافیانك کوستردیکی انسان کتله‌لرندن ــ بحث ایدیلیر. بونلری تشکیل ایدن عرقلرك تدقیق وکشفی آنتروپولوژیایه براقیلیر.

آتنولوژیاده: بشریت دها عمومی بر نظرله تدقیق ایدیلیر؛ احوال قوامك هربریسندن آییریجه بحث ایدیلیر، وبوبحثلر بر زقومه حصر ایدلمه‌رك برچوق ــ حتی ممکن اولدیغی وقت بوتون ــ اقوامه تشمیل ایدیلیر. فقط دها عمومی تدقیقات اجراسی‌ده آنتروپولوژیایه براقیلیر.

آنتروپولوژیاده ایسه: بشریت بوسبوتون عمومی برنظرله تدقیق ایدیلیر؛ قومیتدن واحوال قومیه‌دن صرفنظر ایدیله‌رك صورت مطلقه‌ده «بشریت»دن وبشریتك احوال عمومیه‌سندن بحث اولونور.

شوراسی شایان اخطاردرکه: بواوچ علم آره‌سنده شوصورتله کوستریلن حدود وارتباط، بوتون علماجه قبول وتسلیم ایدلمش دکلدر؛ بوخصوصده متخصصین آره‌سنده بویوك براختلاف افکار واردر: بعض علما آتنولوژیایی آنتروپولوژیانك برشعبهٔ خصوصیه‌سی عد ایتدیکی ــ وحتی «آنتروپولوژیای خصوصی» تعبیریله‌ده توصیف وتعریف ایله‌دیکی ــ حالده بعض علماده‌اونی آنتروپولوژیادن مستقل واوکا معادل عد ایتمکده‌در. کذلك بعض علما آتنولوژیایی

أتنوغرافيادن هيچ آيرماديغى حالده بعضيسى اونك برشعبهٔ خصوصيه‌سى كبى تلقى — وحتى «أتنولوژياى خصوصى» تعبيريله‌ده توسيم ايله‌مكده، بعضيسى‌ده بو ايكى علمى بربرندن بوسبوتون آيرمقده‌در. بوصوك طاقم عالملرك فكرنجه: أتنولوژيا عرقلرى أتنوغرافيا قوملرى تدقيق ايدر؛ حالبوكه اكثر عالملرك فكرنجه: عرقلرك تدقيقى منحصراً آنتروپولوژيايه عائد، أتنولوژيانك وظيفه‌سى قوملرك تدقيقندن عبارتدر. بوفكرلرك برنجيسنى ترويج ايدنلر فرانسه وبلچيقا ايله انكلتره‌ده، يكنجيسنى ترويج ايلينلر ايسه آلمانيا ايله آمريقاده غالبدر. اونك ايچون بوكون بو اوچ عنوان آلتنده يازيلى اولان كتابلرك موضوعلرنده كلى مخالفت ومباينتلر موجوددر.

بوخصوصده‌كى اختلاف افكارك الك اهميتلى سببى شودركه: بو علملر دها تأسس وتشكل ايتمه‌دن اول اسملرى بوسبوتون باشقه معنالرده بوسبوتون باشقه مقاملرده اوله‌رق استعماله باشلامش ايدى: آنتروپولوژيا كلمه‌سى اون آلتنجى عصر ميلاديسنك بدايتندن اعتباراً علم روح مقامنده استعمال ايديليوردى، بوكلمه‌نك «تاريخ طبيعى بشر» مقامنده استعمالى آنجق ١٨٣٨ تاريخنده پاريسده تاريخ طبيعى موزه‌سنده علاوه اولنان درس ايله باشلادى. أتنوغرافيا كلمه‌سى اون طقوزنجى عصرك بدايتلرنده چيقدى، واك اول علم السنه مقامنده استعمال ايديلدى؛ بونك اقواملك احوال لسانيه‌سندن باشقه خصوصلرده‌ تشميلى بوندن آنجق اوتوزقرق سنه صوكره وقوعه كلدى. أتنولوژيا كلمه‌سى، ايلك دفعه اوله‌رق ١٨٣٩ ده پاريسده تشكل ايدن بر جمعيت علميه‌يه عنوان اوله‌رق استعمال ايدلمش ايدى؛ بوجمعيتك تعلماتنه كوره، تدقيقات أتنولوژيه، عرقلرك اوصاف مميزه‌سى حقنده تدقيقاتدن عبارت ايدى.

بو اوچ علمك يالكز يكديكريله دكل علوم سائره ايله اولان حدودلرينك تعييني مسئله‌سي‌ده مختلف فيه قالمشدر : بعض عالملر آنتروپولوژيانك موضوعني بشرك احوال ماديه وحيوانيه‌سي حقنده‌كي تدقيقاته حصر ايتمكده ، احوال اجتماعيه‌سي حقنده‌كي تدقيقاتي بوندن بوسبوتون آييرمقده‌در؛ بعض عالملر ايسه علم اقتصادي وعلم اجتماعياتي بيله آنتروپولوژيانك شعبه‌لري جمله‌سندن تلقي ايله‌مكده‌در ... بعض عالملر علم اجتماعياتك ــ سوسيولوژيانك ــ آتنولوژيادن باشقه برشي اولماديغني ادعا ايتمكده‌در؛ بعض عالملر دخي آتنوغرافيا وآتنولوژيانك دائرهٔ تدقيقاتني ابتدائي قوملره حصر ايتمكده ، «تاريخدن محروم اولان ويا تاريخي چوق اشغال ايليه‌مه‌مش بولنان قوملرك تاريخي» ديه تعريف ايله‌مكده‌در .

بو اختلافاتك سببي ، اساساً بوتون احوال بشريه آره‌سنده روابط شديده بولنمق حسبيله بونلردن بحث ايدن علومك‌ده بربرندن صورت قطعيه‌ده آيريله‌ماماسندن ، و بو اوچ علمك تشكلندن اول تأسس ايتمش اولان بر قاچ علمك بعض احوال بشريه‌يي آيريجه تدقيقه باشلامش بولنماسندن عبارتدر .

*
* *

اقوام حقنده‌كي تدقيقات ومعلومات هم پك مراقلي وهم‌ده پك فائده‌ليدر: بومعلومات، اول امرده ، اقوامده تلقيات واعتقاداتك نه قدر متحول ونسبي اولديغني كوستره‌ير ، بوصورتله انسانلره «مسامحهٔ متقابله» لزومني آكلاتير، اونلري غيرك فكار واعتياداتنه تعرض ايتمه‌مكه آليشديرير. بوندن باشقه سوسيولوژيايه ــ حكمت اجتماعيه‌يه ــ محكم براساس تشكيل و قيمتلي مواد انشائيه احضار ايدر :

جمعیات بشریه‌نك ، هیئات اجتماعیه‌نك هر دورلو احوالی بر طاقم اسباب و شرائط نتیجه‌سنده تعین و تحول ایدر؛ حادثات اجتماعیه‌نك هپسی — بوتون حادثات طبیعیه کبی — ثابت و قطعی بر طاقم قوانینه تبعاً وقوعه کلیر. احوال و حادثات اجتماعیه‌نك بو اسباب و قوانینی کشف ایده بیلمك ایچون بو احوال و حادثاتی ـ بوتون سائر احوال و حادثات طبیعیه کبی — اصول تجربیه‌یه توفیقاً تدقیق و مقایسه ایتمك اقتضا ایلر . حالبوکه حادثات اجتماعیهٔ حاضره پك معضل و قاریشیق اولدیغی ایچون بونلردن قوانین عمومیه استخراج ایتمك پك مشکل اولور .

انسان ناصل بویوك بر بنانك ایچنده ویا پك یاقیننده بولندیغی ـ بر شهرك ایچنده طولاشدیغی ـ زمان اونك یالکز اقسام و تفرعات مختلفه‌سنی کورور ، ناصل اونلرك هیأت عمومیه‌سنی احاطه‌دن عاجز قالیر ایسه... حادثات معضلهٔ اجتماعیه‌نك ایچنده ویاپك یاقیننده بولندیغی زمانده اویله‌جه اوحادثاتك یالکز اقسام وتفرعات مختلفه‌سنی کورور، هیأت عمومیه‌سنی احاطه‌دن عاجز قالیر ؛ بویله بویوك بر بنانك ویا شهرك هیأت عمومیه‌سنی احاطه ـ خطوط عمومیه‌سنی تعیین ـ ایده‌بیلمك ایچون، ناصل اونلره خارجدن و بر آز اوزاقدن باقمق لازم کلیرسه ، ... حادثات اجتماعیه‌نك هیأت عمومیه‌سنی احاطه ـ نقاط اساسیه‌سنی تعیین ـ ایله‌بیلمك ایچون‌ده اویله‌جه اونلری خارجدن اوزاقدن تدقیق ایتمك لازم کلیر .

علم تاریخ ، حادثات اجتماعیه‌یی ایشته بویله خارجدن، اوزاقدن کوستریر ؛ اونك ایچون قوانین اجتماعیه‌نك تظاهرینه چوق خدمت ایدر ، و حکمت اجتماعیه‌نك اك مهم اساس ومنبعلرندن برینی تشکیل ایلر .

مدخل

احوال عمومیهٔ بشر

— معلومات آنتروپولوژیه —

١ — انسانك طبیعتده موقعی

بشرك احوال عمومیه‌سنی تدقیق ایدرکن، الك اول حلی لازم کلن مسئله شودر:

انسانك طبیعتده‌کی موقعی نه‌دن عبارتدر؟ تعبیر آخرله، صنوف مختلفهٔ مخلوقات ایله روابط و مناسباتی نه درجه‌ده‌در؟

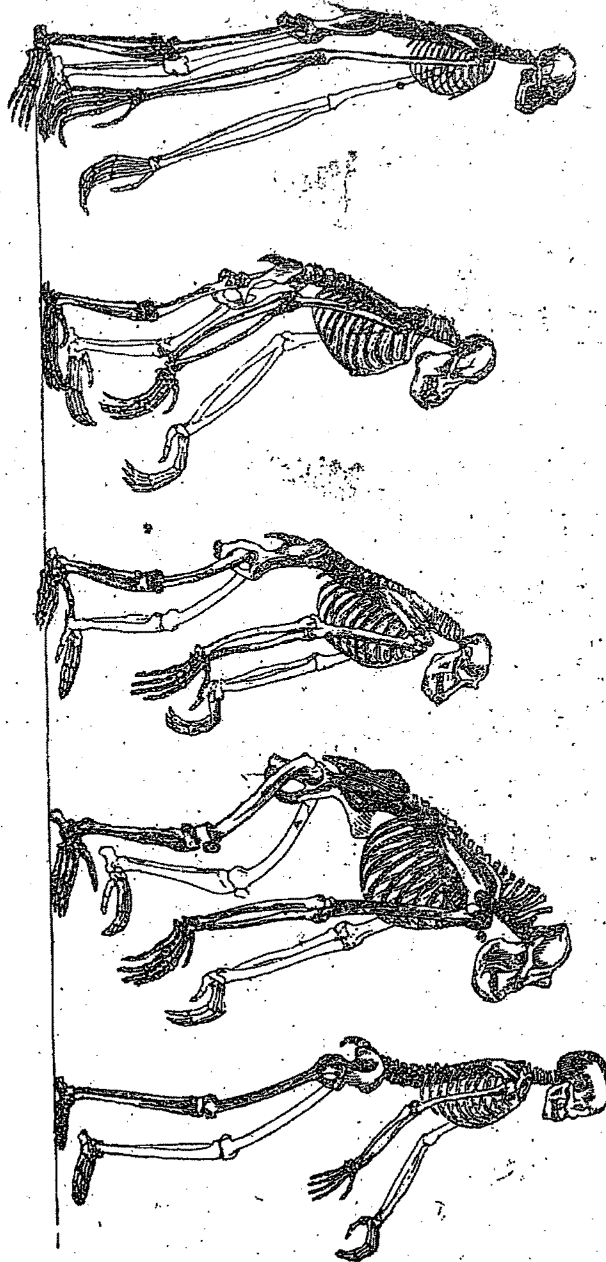
١ — انسان — حیات، حس و حرکت صاحبی اولدیغنه کوره شبهه یوقکه — حیوانات جمله‌سندندر؛ وجودی بر طاقم انسجه و مصوراتدن متشکل، خارجاً بر سطح، نظراً متناظر، قدید داخلی، مشیمه، معده، قلب، طرناق کبی اقسام و اعضایی حائز اولدیغنه کوره دیجی حیوانات نسجیهٔ مزدوجه‌نك فقریه شعبه‌سنك ثدیه صنفنك مشیمهٔ ذات الاظفار قسمنه منسوبدر. بو خصوصده طبیعتشناسان آره‌سنده اختلاف افکار تحدث ایتمه‌مشدر. فقط انسانك حیوانات ثدیه آره‌سنده‌کی موقعنك — زمره‌سنك — تعیینی ایچه اختلافات و مناقشاتی موجب اولمشدر؛ چونکه بو مسأله، انسانلر ایله مایمونلر آره‌سنده‌کی مناسباتك تعیینی مسئله‌سنه منجر اولمقده‌در.

مشاهیر طبیعتشناساندن « لینه » انسانلری مایمونلرله برابر بر زمره‌یه ادخال ایتمش بو زمره‌یه « پریمات » اسمنی ویرمش ایدی ؛ « کوویه » ایسه انسانلری مایمونلردن آیری بر زمره عد ایتمش ؛ انسانلردن تشکیل ایتدیکی زمره‌یه « ثنائی الید » مایمونلردن تشکیل ایتدیکی زمره‌یه‌ده « رباعی الید » اسملرینی ویرمش ایدی .

بو ایکی طرز تصنیفك هانکیسی طوغری اولدیغنی آکلامق ایچون انسانلر ایله مایمونلر آراسنده‌کی فرق ومشابهتی اطرافیله تدقیق ایتمك لازم کلیر :

بدنك تشکلاتی ، قدیدلرك هیئت عمومیه‌سی ، مشیمه‌نك شکلی ، رشیمك وحتی جنینك اشکال متوالیه‌سی ... اعتباریله انسانلر ایله مایمونلر آره‌سنده بیوك بر مشابهت واردر ؛ بو مشابهت بالخاصه « شبه بشری » دنیلن مایمونلرده پك شدیددر . بو مایمونلر ، اورانغ اوتان ، غوریل ، شمپانزه و ژیبون جنسلرندن عبارتدر ، وانسانلر ایله عادی مایمونلر آره‌سنده متوسط کیبدر : قردهٔ سافله ــ عادی مایمونلر ــ درت آیاق اوزرنده وبالنتیجه افقی اوله‌رق ، انسانلر ایکی آیاق اوزرنده و شاقولی اوله‌رق طوروب یوروراـر ؛ قردهٔ شبه بشریه ایسه بونلرك ایکیسی آره‌سنده متوسط ــ و ایکنجیسنه دها یاقین ــ بر وضعیتده ، یعنی مائل اوله‌رق طوروب یورور : بونلرك قوللری اوزون اولدیغندن اللری وضعیت طبیعیه‌لرینی خللدار ایتمکسزین یره تماس ایدر ؛ وبر درجه‌یه قدر آیاقلرینه معاونت ایلر .

انسانلر ایله عادی وشبه بشری مایمونلرده کوزلر ایله قافانك وضعیت و استقامتی ، قحفك عمودفقری‌یه ارتباط وارتکازی ... بومختلف طرز ووضعیتلرك ایجاباتنه موافق بر صورتده‌در .

(شكل ـ 1)

قردهٔ شبه بشریه‌نك دماغنده انسـانده‌كی كبی تعاریج وتلافیف وار، قردهٔ عادیه‌نككنده یوقدر ؛ برنجیلرك دماغلری ــ انسانلرككنده اولدیغی كبی ــ دماغچه‌یی ستر ایده‌جك درجه‌ده متمی ، ایكنجیلرككی دكلدر ؛ برنجیلرك انبوبهٔ هضمیه‌لرنده ــ انسانلرككنده اولدیغی كبی ــ

(شكل٢) قاهره‌ده برقفسجی (آیاغی ایله تخته طوتیور)

« ذیل دودی » دماغلرنده « فص شمیٔ مضمر » وار، ایكنجیلرككنده بونلر یوقدر ؛ قردهٔ شبه بشریه‌ده موقت و دائمی دیشلرك مقداری ، كبدك ، رئه‌لرك ، حوضه‌نك وطیرناقلرك شكل وطرزی انسانلرككنه مشابه، قردهٔ سافله‌نككندن فرقلیدر . بوتون بونقاط نظریه‌دن قردهٔ

٢

شبه بشريه ايله انسانلر آره‌سنده‌كی فرق، بونلرله قردهٔ سافله آره‌سنده‌كی فرقدن دها آزدر .

ال و آياق خصوصنده‌ده بويله‌در: قردهٔ شبه بشريه انسانلر كبی ثنائی اليددر ، ايكی ال و ايكی آياق صاحبيدر ؛ رباعی‌اليد هيچ بر حيوان يوقدر . بوكا قناعت حاصل ايده‌بيلمك ايچون اول امرده اللر ايله آياقلر آره‌سنده كرك بنيه و كرك‌سه فعاليت اعتباريله نه كبی فرقلر بولنديغنی آرامق لازمدر : اللر مسك و كمشه ، آياقلر استناد وحركته خدمت ايدر ؛ اللرك پارماقلری آياقلرككندن دها اوزون ودها متحركدر ؛ اللرك باش پارماقلری آووجك وديكر پارماقلرك قارشيسنه كچه بيله‌جك ــ اونلره تقابل ايده‌بيله‌جك ــ صورتده مفصلليدر ، آياقلرك باش پارماقلری ايسه بويله تقابل قابليتندن محرومدر؛ بيلك مفصلی اللرك هر طرفه حركت ايده‌بيلمسنه مساعددر، طوپوق مفصلی ايسه آياقلرك آرقه‌يه و يانلره طوغری حركتنه مانعدر .

بو اوصاف مميزه نقطهٔ نظرندن قردهٔ شبه بشريه‌نك اطراف قداميه‌سی ال، و اطراف خلفيه‌سی آياق ايله منتهی ديمكدر : بونلرك آياقلرينك انسان آياقلرندن شكلاً وبنيتاً فرقی ، باش پارماقلرينك انسانلرككنه نسبتله دها سربست و دها كنيش بر حركت اجرا ايده‌بيله‌جك صورتده مفصللی بولونماسندن عبارتدر .

قردهٔ شبه بشريه‌ده اللر ايله آياقلر آره‌سنده‌كی تقسيم اعمال انسانلرده‌كی قدر تام دكلدر : اونلرك آياقلری ــ اساساً استناد وحركته خادم بر حال وشكلده اولمغله برابر ــ مسك وكمشه ، اللری ــ اساساً مسك وكمشه خادم بر حال وشكلده اولمقله برابر ــ استناد وحركته‌دخی

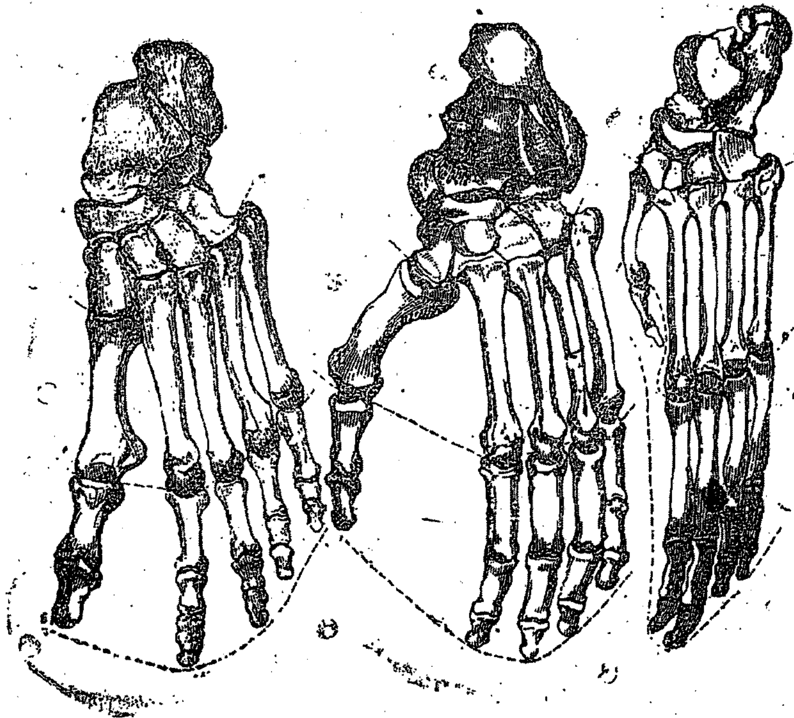
خدمت ایتمکده‌در. آنجق شوراسی‌ده شایان دقتدرکه قردهٔ شبه بشریه اللرینه استناد ایتدکلری وقت یره آووجلرینی دکل قیوریلمش پارماقلرینك آرقه‌سنی تماس ایتدیریرلر؛ بوندن‌ده آکلاشیلیرکه اونلرك اللرینك استناد و حرکته خدمتی فرعیدر. کذلك آیاقلریله بر شی طوته‌جقلری وقت‌ده باش‌پارماقلرینی دیکرپارماقلرینك مقابلنه کچیره‌میوب ساده‌جه مقاص کبی یانه طوغری آچوب قاپارلر؛ بوندن‌ده آکلاشیلیرکه آیاقلرینك مسك وکمشه خدمتی‌ده اصلی دکل فرعیدر.

ذاتاً انسانك آیاقلری دخی بویله خدمات فرعیه ایفا ایتمك قابلیتندن بوسبوتون محروم دکلدر: مدنی انسانلرك قوندوره کیمك اعتیادی آیاق پارماقلرینی هیچ بر خدمت ایفا ایده‌میه‌جك بر حاله کتیرمکده ایسه‌ده بدوی‌ووحشیلرده آیاق پارماقلری آزچوق حرکت وخدمته قابلیتلی بولنمقده‌در: چینلی قایقجیلر یلکنلرك ایپلرینی آیاق پارماقلریله طوتارلر؛ حبشلیلر آته بیندکلری وقت‌اوزنکی‌یه آیاقلرینك یالکز باش‌پارقلرینی‌صوقارلر؛ بعض آوسترالیالیلر آواثناسنده‌یابی آیاقلری واسطه‌سیله استعمال ایدرلر؛ ممالك متمدنه‌ده بیله قولسز طوغان بعض کیمسه‌لرك آیاقلرینی طبقی ال کبی استعمال ایتدکلری آیاق پارماقلری واسطه‌سیله همان هردرلو ایشلره موفق اولدقلری چوق دفعه کورولمشدر.

والحاصل، انسانلری مایمونلردن — تشکلات بدنیه اعتباریله — آیری بر زمره عد ایتدیره‌جك هیچ بر سبب یوقدر. بشر ایله قرده برزمره‌یه منسوبدر. بشر، قردهٔ شبه‌بشریه، قردهٔ برعتیق قردهٔ برجدید پریمات زمره‌سنك برر فصیله‌سندن باشقه برشی دکلدر.

٢ — بعض عالملر انسانك تشکلات بدنیه‌سی اعتباریله طبیعتده‌کی موقعنك

بوندن عبارت اولدیغنی اعتراف ایتمکله برابر خصائص معنویه‌سی اعتباریله حیواناتدن بوسبوتون آیری اولدیغنی ادعا ایتمشلر ؛ وبشری یالکز بریمات زمره‌سندن دکل ، حتی حیوانات جمله‌سندن بیله چیقارمق ، وموالید ثلثه‌دن ــ مولد معدنی ، نباتی وحیوانیدن ــ باشقه برده مولد بشری قبول ایتمک ایسته‌مشلردر . فقط خصائص

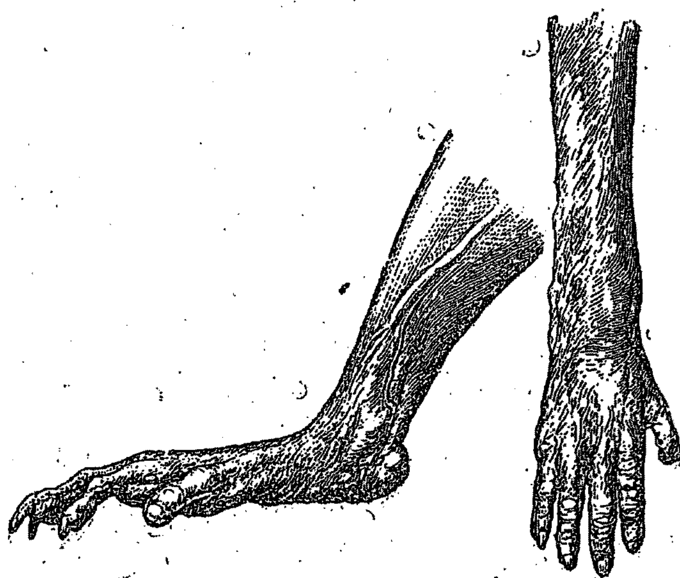

(شکل ٣) اورانغ ، غوریل وانسان آیاغی

معنویه اعتباریله دخی انسان ایله حیوانات آره‌سنده‌کی فرق مطلق وقطعی دکل ، نسبیدر ؛ خصائص معنویه‌نك هیچ بریسی انسانك آیری برمولدعدینی ایجاب ایتمزکرچه اکثریا «عقل وذکا انسانلره مخصوصدر ؛ حیواناتده عقلدن اثر یوق ، یالکز سوق طبیعی واردر » دینلیر . فقط پك چوق حیوانلرده ــ واز جمله مایمونلرده ، فیللرده ، کوپکلرده ،

قارنجه‌لرده ... بك واضح بر صورتده عقل وذكا محاكمه، مقايسه، استدلال ..
اثرلرى كورولمكده‌در. ذكاى بشر ايله ذكاى حيوانات آره‌سنده‌كى
فرق طبيعت وكيفيته دكل، درجه وكميته عائددر، بر درجه فرقندن عبارتدر.

٣ — انسانلر ايله حيوانلر آره‌سنده نطق اعتباريله اولان
فرقك قطعى اولديغى ده ادعا ايدلمشدر. كرچه شبهه يوقكه نطق انسانك
اك بويوك مدار امتيازى، اك قوى سائق تعاليسيدر؛ فكر بشر آنجق

(شكل ٤) فردهٔ عاديه‌دن سيمنوسه‌فالك ال وآياغى

نطق سايه‌سنده بو درجه ترقى وتكمل ايتمشدر، وآنجق بو سايه‌ده
ترقى وتكميل ايده‌بيليردى. فقط ينه شبهه يوقكه انسانك جهاز تكلم
وتصوتى حيواناتككندن باشقه دكلدر؛ يالكز ديلى دها متحرك وحجابانك
تنويع ووصلنه وبو سايه‌ده الفاظ وكلماتك تشكيلنه دها مساعددر،
حيوانات دخى — انسانككنه مشابه بر سلسلهٔ افعال نتيجه‌سنده —
اصوات چيقارير، وبونلر واسطه‌سيله يكديكرينه افهام وتبليغ مرام

وحسيات ایدر ؛ کوپکلرك ، طاووقلرك مختلف سسلرنده‌کی معنالری همان هرکس آز بردقتله تفریق ایده‌بیلیر . کرچه حیواناتك اصـواتی بسیطدر ، غیر مفصلی وغیر لفظیدر ؛ فقط برچوق اقوام وحشیه‌نك لسانی‌ده بزم لسـانلریمزه نسبتله پك بسیطدر ، بر چوق اقوامك لسانلرینی تشـکیل ایدن کلمات محدود وبرر هجادن عبارتدر . اونك ایچون نطق انسانی حیواناتدن تمایز ایتدیرر ، فقط بوسبوتون خارجه چیقارماز . اسلام منطقیونی ، بوراسنی پك ایی تقدیر ایدرك انسانی « حیوان ناطق » صورتیله تعریف ایتمشلردر .

٤ــــ حس بدایع ومحاسنی انسانك خصائل ممیزه‌سندن عداایتمك ایستینلر اولمشـدر . فقط بوده طوغری دکلدر چونکه بوحس پك متحول ونسبیدر ؛ برچوق اقوامده پك بسیط وقابادر ؛ حیواناتده‌ده مفقود دکلدر . برچوق قوشلرك یووالرینی سوسله‌مك ایچون کوستردکلری اهتمام ، رنکین تویلره وآهنکدار نغمه لره کوستردکلری مجلوبیت ، اونلرده‌ده برحس محاسنك موجود اولدیغنه دلیلدر .

٥ــــ آلات مختلفه اعمال واستعمال ایتمك قابلیتنه براهمیت مخصوصه ویرمك ایسـتینلردخی اولمشدر . فقـط بعض اقوام وحشـیه‌نك مثلا آوسترالیالیلرك قوللاندقلری آلتلر پك بسـیط ، طاش پارچه‌لرندن عبارتدر ؛ بوتون انسـانلرك یالکز طاش پارچه‌لرندن عبارت بسیط آلتلر قوللاندیغی بردورك کچمش اولدیغی‌ده محققدر . حالبوکه مایمونلرك تفسلرینی مدافعه ایچون دال پارچه‌لرینك ، وسرت قابوقلی میوه‌لری قیرمق ایچون طاش پارچه‌لرینك وسـاطتنه مراجعت ایتدکلری‌ده مکرراً وموثوقاً کورولمشدر .

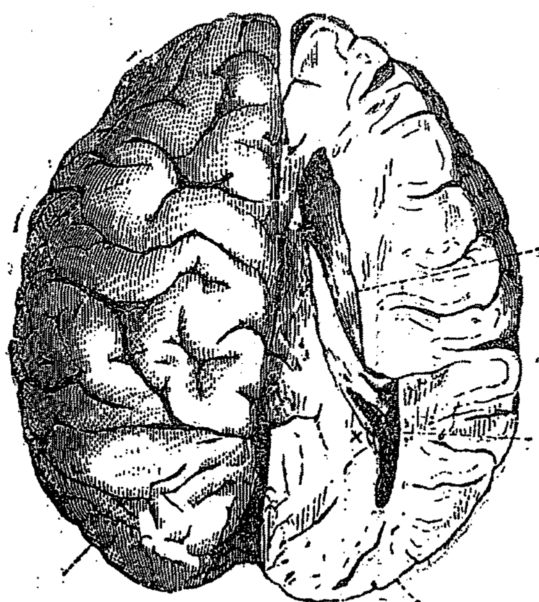
٦ــــ فرانسه مشاهیر بشرشناسیانندن « دوقاترفاژ » انسیانه مخصوص

بر « ملكهٔ اخلاقيت » و « ملكهٔ ديانت » موجود اولديغنى و بواعتبار
ايله انسانك مستقل برمولد تشكيل ايتمسى لازم كلديكنى ادعا ايتمش ايسه ده
بوده طوغرى دكلدر . كرچه بوتون اقوامده بعض حسيات اخلاقيه
تجلياتى كورولمكده در ، هر قوم بعض افعالى ايى بعض افعالى فنا تلقى
ايتمكده در . فقط ايى ايله فنانك حدودى پك چوق تحول ايتمكده در ؛ مثلا :
پدر ويا اولادى اولدرمك و لاشه لرينى يمك كبى بزجه الك منفور جنايتلردن
معدود اولان افعال برچوق اقوامجه پك طبيعى برحركت وحتى اخلاقى بر
وظيفه كبى تلقى ايدلمكده در . بويله اشكال بسيطه سنه كوره اخلاق
برطاقم اعتيادات اجتماعيه دن عبارت ديمكدر ؛ حالبوكه بونلر حيواناتده ده
يوق دكلدر ؛ بعض حيواناتده اعتياداته مخالف حركت ايدنلرك
جزا الانديرلدقلرى بيله كورولمكده در ؛ طورنالرده ، ليلكلرده وداها بر
چوق قوشلرده اشلرينه خيانت ايدن ديشيلرك — هم نوعلرى طرفندن —
اتلاف ايدلدكلرى چوق كره كورلمشدر .

ديانت خصوصنده ده حال بويله در . پك چوق اقوام وحشيه ده
معتقدات دينيه پك قابا وبسيط فكرلردن — كولنج اوهامدن — عبارتدر ؛
بو اقوام كوردكلرى هرشيئى انسان كبى حيات وحس ، آرزو ومرام ،
مرحمت وحدت صاحبى ظن ايدر ؛ اونلردن قورقار ، اونلره يالوارير
وتعبد ايدر . بونلرده ايشته بوصورتله برچوق اشيايى ذى مرام وحيات ،
احوالمزه مؤثر وحاكم ظن ايتمكدن وبوسببله بو اشيادن قورقمقدن باشقه
معتقدات دينيه نامى ويريله بيله جك برشى يوقدر . اكر بو افكار
و ظنيات — بونلره فه تيشيزم fétichisme دنيلير — دوقا ترفاژك بحث
ايتديكى « ديانت » ه داخل دكل ايسه « ديانت » بوتون اقوامه شامل دكل
ديمكدر ؛ بالعكس اكر بونلرده « ديانت » مدلولنه داخل ايسه ديانتك

تحملری حیوانا تده‌ده واردیمکدر. چونکه حیواناتك‌ده ـ فه‌تیشیست اقوام کبی ـ برچوق اشـیایی ذی‌مرام وحیات ظن ایتدکلری و بر چوق شـیلردن پك چوق خوف وتحاشی کوسـتردکلری برچوق حرکتلرندن آکلاشیلمقده‌در.

٧ ـ والحاصل: خصائل‌معنویه‌اعتباریله‌ده‌انسان‌حیواناندن‌بوسبوتون خارج دکلدر؛ بوتون‌احوال‌فکریهٔ بشریه‌نك بسیط بزر شکلی، ابتدائی

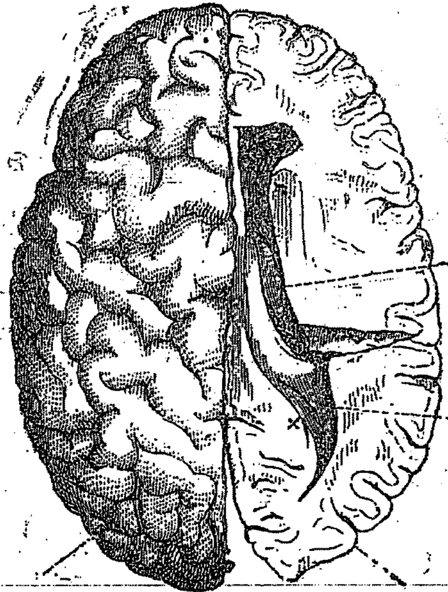

(شکل ٥) شه‌مپانزه دماغی تعاریج وتلافیفی آزدر)

بزر تخمی‌حیواناتده‌موجوددر. اونك ایچون انسانك موقعی سلسلهٔ حیواناتك داخلنده،اك‌عالی اولان پریماتزمره‌سنك‌باشنده‌در. وضعیت طبیعیه‌نك شـاقولیلکی ، دماغك وزاویهٔ وجهیه‌نك بویوکلکی ، عقل وذکانك مکمللکی ، وباخصـوص نطق وتکلم قابلیتی انسـانی قردهٔ

شـبه بشريه‌نك تفريق وتمیزایدر ، فقط پریمات زمره‌سندن خارجه چیقارماز ؛ بوتون بونلر ، پریمات زمره‌سنك بشر فصیله‌سنك اوصاف ممیزه وعمومیه‌سندن باشقه بر شی دکلدر .

۸ــ بعض عالملر فصيلهٔ بشريه‌نك بو اوصاف مميزه‌سی آره‌سنده الك زياده وضعيتك شاقوليلكنه‌اهميت ويريبور ، اوصاف سائره‌یی بوكا تابع ـ بونك نتیجه‌سی ـ عد ایدیبورلر ، وديورلركه : قردهٔ عاديه‌نككی

(شكل ٦) انسان دماغی (تعاریج وتلافیفی چوقدر)

كبی افقی ، قردهٔ شبه بشريه‌نككی كبی مائل وضعیتلرده باش آنجق قوتلی وبویوك عضله‌لر سایه‌سنده موازنتده طوره بیلیر ؛ بو عضله‌لر برطرفدن عمود فقری‌یه و برطرفدن قحفه مربوط اولدقلری ودائمـا تقلص ایتدكلری ایچون قحفی چوق تضییق ایدر ، واونك وایچنده‌كی دماغك تمیسنه مانع اولورلر . بشرككی كبی شـاقولی بر وضعیتده ایسه

باش كوچك عضله‌لر واسطه‌سيله موازنه‌ده طوره‌بيلير ؛ اونك ايچون قحف او قدر چوق تضييق كورمز ، و دماغك تميسى او قدر قوتلى برحائله تصادف ايتمز ؛ انسانده دماغك تميسى ، عقل و نطقك ترقيسى بوندن طولاييدر .

٢ - بشرك وحدت ويا كثرت نوعيتى

انسانك طبيعتده — صنوف مختلفهٔ مخلوقات آره‌سنده — كى موقعنى تعيين ايتدكدن صوكره ، مختلف نمونه‌لرى آره‌سنده‌كى روابط و مناسباتى‌ده تحرى ايتمك لازم كلور .

فى‌الواقع انسانلر آره‌سنده قامت ، سيما ، لون ، اشعار ، نسبت اعضا ، زاويهٔ وجهيه ، شكل و حجم قحف ، ذكا ، لسان... اعتباريله برچوق فرقلر و تخلفلر وار . بو تخلفات «نوعى» مى ، يوقسه «عرقى» مى‌در ؟ تعبير آخرله ، انسانلر هپ بو نوعه‌مى ، يوقسه برقاچ نوعه‌مى منسوبدر ؟

بومسئله‌يى حل ايده‌بيلمك ايچون اول امرده عموميت اعتباريله «عرق» و «نوع» كلمه‌لرينك مدلوللرينى تعيين و تحديد ايتمك اقتضا ايدر . بو ايسه انواعك منشأى مسئله‌سنه مربوطدر ؛ وشمدى‌يه قدر بر چوق اختلافاته بادى اولمشدر :

١ — باشده «لينه» و «كوويه» اولديغى حالده برچوق طبيعتشناسلر ، نوعلره بر نشأت مستقله و بالنتيجه بر موجوديت حقيقيه اسناد ايتمشلر ايدى . بونلرك فكرنجه : هر نوع آيرى آيرى خلق ايدلمش و بدايت نشأتندنبرى انواع سائره‌دن بوسبوتون آيرى و ثابت قالمشدر . برنوعه منسوب اولان افراد آره‌سنده برطاقم تحولات و تخلفات حصوله كله بيلير ، فقط بو تحولات هيچ بر زمان نوعك حدودينى

تجاوز ایده‌مز. تخلفات ارثی بر حاله کلنجه بر عرق تشکلنه سببیت ویریر، فقط قطعیاً نوعلرك تکثرینی انتاج ایده‌مز .

بونلرك طرز تلقیسنه کوره نوع بر اصل مشترکدن نشأت ایدن مخلوقاتك هیئت مجموعه‌سی، عرق ده بونك اقسام مختلفه‌سی در؛ اهلی کوپکلرك هپسی بر اصل مشترکدن حاصل اولمشدر، اونك ایچون هپسی بر نوعدر. آو کوپکلری بو نوعه داخل اولمقله برابر — دیکر کوپکلردن بعض اوصاف خصوصیه و ممیزه ایله آیرلدقلری و بو اوصافی یاورولرینه ارثاً انتقال ایتدیره‌کده بولندقلری ایچون — بر عرقدر .

فقط — بعض اهلی حیوانات و نباتاتدن ماعدا — مخلوقاتك منشأ قریبی بیله انسانلرجه بوسبوتون مجهولدر. اوحالده بونلرك عرقلرینی ناصل تعیین وتحدید ایتملی؟ مخلوقاتك اوصافجه مشابهتی، نوع ومنشأجه وحدت و قرابتنه دلیل طوتوله‌بیلور. فقط مشابهتك پك متفاوت درجاتی وار؛ نه درجه‌سنی وحدت عرقیته، و نه درجه‌سنی وحدت نوعیته دلیل عد ایتملیدر؟ ابتدا «تناسل قابلیت» بو بابده کافی وقطعی بر معیار ظن اولندی؛ یکدیکریله مقارنت و تناسل ایده‌بیلن مخلوقات بر نوعه، ایده‌میینلر باشقه باشقه نوعلره منسوب عد ایدلدی. بو نقطهٔ نظردن کدیلرو کوپکلر آیری بر نوعدر؛ فقط عرب آتلری ایله انکلیز آتلری بر نوعه منسوبدر، ساده‌جه برر عرقدر، چونکه بربریله مقارنت و تناسل ایده‌بیلمکده‌در .

فقط آتلر ایله اشکلر دخی بالتناسل استر تولید ایده‌بیلیر؛ بو طرز تعریف وتلقی‌یه کوره بونلر دخی بر نوعه منسوب برر عرق عد ایدلمك لازم کلیر. حالبوکه بونلر آره‌سنده‌کی فرق، چوق مختلف نوعلر آره‌سنده‌کی فرقدن دها زیاده در. بو جهتلر دوشونولنجه تعریفه

برقيد دها علاوه اولندی : « یکدیکریله مقارنت ایده‌بیلمکله برابر تناسله قابلیتلی دول ومحصول ویره‌بیلن » دنیلدی ؛ و بو صورتله وحدت نوعیه حکم ایچون محصولك قیصیر اولماماسی اونك‌ده تناسله قابلیتلی بولنماسی شرط اتخاذ ایدلدی . بو نقطهٔ نظردن آتلر ایله اشکلر آیری برر نوعدر ؛ چونکه اونلرك ویره‌بیله‌جکی محصوللر ــ یعنی استرلر ــ عمومیتله قیصیردر .

فقط بو تعریفه کوره قویون ایله کچی ، آلطه طاوشانی ایله عادی طاوشان قورت ایله کوپك ، و بویله دها برچوق حیواناتده برنوعه منسوب عد ایدلمك لازم . حالبوکه بونلر آره‌سنده پك چوق نوعلر آره‌سنده‌کی قدر و حتی اونلرده‌کندن دها زیاده فرقلر وار . تعریفی بو احواله اویدورمغه چالیشانلر ، دقت ایتمشلردرکه : بو درجه‌فرقلی حیوانلرك ذریتلری تناسله قابلیتلی اوله بیلسه بیله بو قابلیت الی غیر النهایه دوام ایتمز ؛ بویله ملزلرك ذریتی یا ضعیفلایه ضعیفلایه بر قاچ بطن صکره کسیلیر ، و یاخود تدریجاً اصلنه دونه‌رك یا والدلرینه و یا والده‌لرینه مشابه بر حاله کلیر . بو جهتلر دخی نظر اعتباره آلنجه تعریفه بر قید دها علاوه ایدلمش ، « الی غیر النهایه تناسله قابلیتلی دول ویره بیلن » دینلمشدر . نوعلرك ثابت وغیر متحول اولدیغی نظریه‌سی داخلنده‌کی تعریفلرك الڭ موافقی بودر .

آنجق بونك‌ده پك ضعیف نقطه‌لری واردر : اولا اصله رجوع یالکز مختلف نوعلردن متحصل ملزلرده دکل ، مختلف عرقلردن متحصل ملزلرده‌ده کورولمکده‌در ؛ هر حالده اصله رجوع وراثتك برشکل خصوصیسیدر ؛ فاصله‌لی ، متقطع ، واثب ــ آتلایيجی ــ بر وراثت دیمکدر ، وراثت رجعیه ــ ویا واثبه نامنده لاپقدر ، و پك عمومیدر . اونك ایچون

عرق ایله نوعی قطعی برصورتده تفریق وتعریفه مدار اولاماز. ثانیاً بر اصلدن نشأت ایتدکلری محقق اولان بعض حیواناتك بر بریله مقارنت وتناسل ایده‌مدکلری‌ده کورولمکده‌در؛ مثلا قوبای‌لر برەزیلیادن جلب وادخال ایدیلن بر حیواندن یتیشوب حصوله کلدکلری حالده شیمدی اونکله تناسل ایده‌میورلر. بوحال بعض کوپکلرده‌ده کورولمکده‌در. اونك ایچون تناسله قابلیت وعدم قابلیت، نه‌قدر قیود وشروط آلتنده اولورسه اولسون، عرق ایله نوعی تفریقه تماماً مدار اولامیور دیمکدر.

اوحالده، نوعك موجودیت حقیقیه‌سندن‌ده شبهه ایتمك، «طبیعتده‌ده عرق ایله نوع آره‌سنده قطعی برحدود یوقدر» دیمك طوغری اولمازمی؟ مادامکه برچوق تخلفات وتحولات وقوعه کلدیکی وحتی بونلرك ارثی وثابت برحال آلدیغی کورولیور، ومادامکه بو صورتله حصوله کلدیکی محقق اولان تخلفاتك ــ مثلا مختلف کوپك و کوکرجین عرقلری آره‌سنده‌کی فرقلرك ــ درجه‌سی بعضاً آیری نوع عد اولنانلر آره‌سنده‌کنی بیله کچیور. اوحالده نه‌دن بو تحولاتك ــ ذاتاً غیر معین اولان ــ نوعك حدودینه منحصر اولدیغنی ادعا ایتملی؟ نه‌دن بو ادعاده اصرار کوسترملی؟ ناصل عرقلر بر اصلدن نشأت ایتمش ایسه، نه‌دن نوعلر دخی بر اصلدن کلمش بولنه‌ماسون؟ نه‌دن بوکونکی عرقلرك ایلریده برر نوع حالنه کلمسی، وبوکونکی نوعلرك اولجه برر عرق حالنده بولنمش اولماسی غیر ممکن عد اولنسون؟

باشده (لامارق) و(داروەن) اولدیغی حالده برچوق طبیعتشناسان‌ده ایشته بوفکرده‌در. بونلرك نظرنده: عرق ایله نوع آره‌سنده قطعی بر حدود یوقدر؛ اوصاف عرقیه ایله اوصاف نوعیه آره‌سنده‌کی فرق، بر درجه فرقندن عبارتدر؛ عرقلر ناصل ونه صورتله بر اصلدن نشأت

ایتمیی ایسه نوعلر دخی اویله‌جه و اوصورتله بر اصلدن نشأت ایتمشدر. اونك ایچون نوع وعرق تقسیماتی اعتباری برشیدر. نوعلر ایله عرقلری اوصافده‌کی فرق و مشابهتلرك درجه‌سنه کوره تعیین وتحدیده چالیشمالی؛ فقط هرحالده بونك قطعی اولمادیغنی وفضله اوله‌رق بك‌ده حائز اهمیت بولنمادیغنی بیلملیدر.

۲ــ حیوانات ونباتات ایچون بیله بوقدر اختلافاته بادی اولمش بولنان عرق ونوع مسئله‌سی انسان ایچونده بالطبع بك چوق اختلافاته بادی اولمش ایدی. بو بابده‌کی افکار اوچ مسلکده خلاصه اولنه بیلیر: وحدت منشأ Monogémisme کثرت منشأ Paly gémisme منشأ تحولی Transformisme

وحدت منشأ طرفدارانك فکرنجه: انسانلر هپ براصلدن نشأت ایتمشدر، هپسی برنوعدر؛ انسانلر آره‌سنده‌کی اختلافات، اختلافات عرقیه‌دن عبارتدر. بونلر ادعالرینی عروق مختلفهٔ بشرك بربریله اختلاط و تناسل ایتمکه ودواملی ذریتلر حصوله کتیرمکه قابلیتلی اولدیغی حقنده‌کی مشاهدات عدیده‌اوزرینه ابتناایتدیرییورلر.

کثرت منشأ طرفدارانك فکرنجه انسانلرك هپسی براصلدن دکل، برقاچ اصلدن نشأت ایتمشدر؛ انسانلر برقاچ نوعدر؛ آره‌لرنده تخلفات عرقیه‌دن باشقه‌جه تخلفات نوعیه دخی واردر. بونلر ادعالرینی بر قاچ نقطه‌یه استناد ایتدیرییورلر: اولا تناسله قابلیتلی ذریت حاصل ایتمك، وحدت نوعیته قطعی بر دلیل ومعیار اولاماز. ثانیاً: بك محدود عرقلرك ملزله‌نملری معلومدر؛ مثلا لاپونلر ایله اوسترالیالیلرك، بوشیمانلر ایله پاتاغونلرك ملزلنمه‌لرندن دواملی بر ذریت حاصل اولوب اولمایه‌جغی مجهولدر. ثالثاً: انسانلر آره‌سنده، چوق مختلف نوعلر آره‌سنده‌کی درجه‌ده فرقلر واردر. رابعاً السنه‌نك بر اصله ارجاعی قابل اولمادیغی، السنهٔ

موجوده‌نك بر دكل بر قاچ اصلدن تفرع و تشعب ايتديكی محققدر ؛

منشأ تعددی طرفدارانك فكرنجه انسانلر تحول و تكامل محصوليدر ؛ شجره‌نك يوكسك، اك صوك و اك مكمل داليدر . انسانلرك منشأی بردر وحيوانی‌در ؛ مختلف انسانلرك عرق، و يا نوع عدی يك‌ده حائز اهميت دكلدر . السنه‌نك بر اصله ارجاعی قابل اولاماسی ، تخلفات لسانيه‌نك تخلفات بدنيه‌دن صوكره باشلاديغنه — يعنی لسانلرك انسانلرك بر قاچ شعبه‌يه آيريلماسندن صوكره تشكله باشلاديغنه — دليلدر .

۳— تشكل عروق

بو نظريه‌لرك هپسنده مشترك بر نقطه واردركه اوده : انسانلرك شمدی بدايت نشأتلرنده‌كی حالده بولنماديغی‌در. انسانلر بدايت نشأتلرندن شمدی‌يه‌قدر بر چوق تخلفات و تحولاته اوغرامشلر ، و ايشته بو تخلفات وتحولات نتيجه‌سنده شمديكی حالله كلمش وشمديكی عرقلری تشكيل ايتمشلردر .

بو تخلفات و تحولات نه‌دن طولايی وقوعه كلمش ، عرقلر نه‌سببله و نه‌صورتله تشكل ايتمشدر ؟

۱ — بو مسئله‌يی حل ايتمك ايچون اول امرده عموميتله حيوانات ونباتاتده تخلفلرك ، وعرقلرك نه‌سببله ونه‌صورتله حصوله كلديكنی آرامق لازم كلير : هركس بيليركه بر نوعك بوتون افرادی بر برينه بكزه‌مز ؛ بر حيوانك مختلف زمانلرده طوغورديغی ياورولر بيله بر برندن آز چوق فرقلی اولور ؛ حيواناتده‌ده ، نباتاتده‌ده هر حالده اوصاف نوعيه‌دن باشقه اوصاف شخصيه دخی بولونور . بو اوصاف شخصيه ، محيطك تأثيراتی نتيجه‌سيدر . بو تأثيرات تولددن اعتباراً دكل دها القاح ايله —

دها طوغریسی اوندن‌ده اول ـ باشلار و حیاتك نهایتنه قدر دوام ایدر . تولده قـدر وقوعه کلن تأثیراتك فرقلی اولماسی افرادك طوغـدقلری وقت فرقلی اولماسنی انتاج ایدر . ایکیزلرك بربرینه فوق العاده مشابه اولماسی تولده قدر همان عینی تأثیراته دوچار اولمش بولونمالرندن ایلری کلیر . تولددن صکره وقوعه کلن تأثیرات محیطه دخی باشقه‌جه بر طاقم فرقلرك تکوننه سبب اولور .

بوندن باشقه هر عضو درجهٔ فعالیتی ایله متناسب بر صورتده نمی ایدر : فعالیت ضخامته ، عطالت‌ده ضموره بادی اولور .

تخلفات شخصیه ایشته بو سببلرك نتیجه‌سنده تکون ایدر . بو قبیل تخلفات اساساً شخصه ، ذاته منحصر اولور . مع مافیه ذریت اوزرینه اجرای تأثیردن‌ده بو سببو تون خالی قالماز . باخصوص بر قاچ بطنده متوالیاً ظهور و تکرر ایدرسه ـ کیده کیده ـ بو سببو تون ارثی بر حاله‌ده کله‌بیلیر . عرقلر ، اشته تخلفات شخصیه‌نك بو صورتله عمومیلشمسی وارثیلشمسی نتیجه‌سنده تکون ایدر . حیوانات اهلیه‌نك و نباتات مزروعه‌نك عرقلری انسانلرك کوزی اوکنده و انسانلرك تأثیریله تکون ایتمشدر . الآن‌ده انسانلر ایستدکاری وقت چالیشه چالیشه یکی بر طاقم اهلی عرقلر تشکل ایتمکه موفق اولمقده‌در . و بونك اصوللری فن الهتنانك موضوعنی تشکیل ایتمکده‌در .

وسائط الهتنانك ال مهمی اصول اصطفادر : تنسیل اثناسـنده هر نوعك اوصـاف مطلوبه‌یی اك مکملیتله حائز افرادینی آیرمق یالکز اونلردن دول و محصول آلمق و بو عملیـاته فاصله ویرمکسزین دوام ایتمك ؛ بویله یاپیلنجه هر یکی بطنـده او اوصافی حائز افرادك بردرجه دها تزاید ایتدیکی ونهایت ـ اصطفـا چوق بطنلر دوام ایدنجه ـ

بوتون افرادك بلا استثنا او اوصافى ابراز ايلديكى كورولور .

مثلا اوزون تويلى بر قويون عرقى يتشديرمك ايسته نديكنى فرض ايده لم :

بونك ايچون قويونلر آره سنده اك اوزون تويلى اولانلر انتخاب ايديله جك ؛ و اونلر باشقه لريله قاريشديرلمقسزين چفتلشديريله جك ، ويره جكلرى ياورولر آره سندن ده ينه يالكز اك اوزون تويلى اولانلر آيريله جق ، اونلر دخى باشقه لريله قاريشديرلمقسزين چيفتلشديريله جك ؛ وهر سنه ، هر بطن بويولده حركته دوام اولنه جق . اووقت هر بطنده اوزون تويليلرك چوغالوب قيصه تويليلرك آزالديغى و نهايت بوتون بطن افرادينك اوزون تويليلردن متشكل قالديغى كوروله جك ؛ بو صورتله اوزون تويلى بر عرق تشكيل ايدلمش بولنه جقدر .

بوتون آت ، كوكرجين و قويون عرقلرى ــ بدايتده بيلميه رك صكره بيله رك وايستيه رك ــ بوصورتله يتشديرلمشدر .

عربلرك ، جنس آتلرك شجره لرينى ضبط ايتملرى بونلرى يتيشديرمك خصوصنده اصطفايه نه قدر رعايت ايتدكلرينى كوسترمك و عادى ويا دها آزمزيتلى افراد ايله اختلاطلرينه ميدان براقمامق ايچوندر .

طبيعتده عرقلرك تشكلى ده بوكا مشابه برطرزده وقوعه كلير :

بعض تأثيرات و مقتضيات محيطه ، بعض اوصافى حائز افرادك دها قولاى بواوصافدن محروم اولانلرك ايسه دها زور ياشاماسنى وتناسل ايتمسنى ايجاب ايدر ، اونك ايچون صنعى اولان اصطفانككنه مماثل بر نتيجه حاصل ايدر . مثلا : هوانك صوغومقده اولديغنى فرض ايده لم . بوتون افرادك صوغوغه مقاومتى بر درجه ده دكلدر ؛ انسانلرده ده كورولمكده اولديغى وجهله بعض افراد صوغوغه نسبتاً دها چوق دايانير ؛ بعض افراد ايسه بالعكس دها آز ودها زور دايانير . بوحالده

٣

هوانك صوغوقلغی بالطبع برنجی طاقم افرادك تعیش وتکثرینه دها مساعد اوله‌جق، مبارزهٔ حیاتیه‌ده اونلر ایچون برسبب تفوق وغالبیت تشکیل ایده‌جکدر . اونك ایچون اونلر هم دها چوق و دها قولای یاشایه‌جق وهم دهاچوق ودهاقوتلی برذریت حاصل ایده‌جك دیکرلری ایسه هم دها آزودهازوریاشیه‌جق وهم دها آزودها ضعیف برزریت براقه‌جقدر . بوصورتله هوانك صوقوغلغی ــ نوعما ــ « صوغوغه مقاومتلی افرادی اصطفا » ایتمش بوله‌جق؛ وبوحال برچون بطنلر دوام وتوالی ایدرسه ایکنجی طاقم افرادآزاله آزاله بوسبوتون بیته‌جك، هپسی « صوغوغه مقاومتلی » افراددن متشکل برعرق وجوده کلمش اوله‌جقدر .

هرمحیط ایشته بویله ... بر طرفدن بر طاقم تخلفات تولید ایده‌رك دیکرطرفدن‌ده ــ داروه‌نك تعبیری وجهله « اصطفای طبیعی »، اسپه‌نسرك تعبیری وجهله‌ده « الك قابلیتلی اولانك فضلهٔ بقاسی ــ بقای انسبیت » سایه‌سنده ــ بوتخلفاتك ارثی وعمومی برحاله کلمسنه سبب اوله‌رق ... یکی بر طاقم عرقلر تکوین ایدر . بونك ایچوندرکه هرعرق ، کندیسنی حاصل ایدن وکندیسنه محل تعیش اولان محیطك متقضیاتنه تماماً موافق ومطابق اوصافی حائز بولنور .

٢ ــ انسانلرده‌ده طبیعی بویله اولمش؛ انسانلرده‌کی نوعه‌لر وعرقلرده‌خی بوصورتله وبوسببله تکون وتشکل ایله‌مشدر . خصوصیله انسانلرك ارضــك هر طرفنه یاییلماسی، پك متنوع محیطلره طاغیلماسی ... ده بوتخلفاتك بر قاتدها چوغالماسنه سبب اولمشدر .

محیطك انسان اوزرینه تأثیرینی انکار ایدنلر، تخلفات بشریه‌یی محیطك تأثیرینه عطفده تردد کوسترنلر یوق دکلدر . فقط بردفعه بوتأثیری اثبات ایده‌جك دلائل قویه واردر: شمدیکی آمریقالیلر انکلیز مهاجرلرینك نسلی

اولدقلری حالده اونلردن پك فرقليدرلر ؛ مهاجرلر ايكی بچق عصر وبناءً عليه نهايت اون ايكی بطن ظرفنده ـ آمريقا محيطنك تأثيريله ـ چوق دكشمشـلر ، رنكلرندهكی پنبهلكی غائب ايتمشـلر ، دها قويو ودوز صاچلی، دها اينجه بويونلی ، دها كوچوك باشلی ، دها چيقيق ياناقلی ، دها اوزون ال وپارماقلی اولمشلر ، والحاصل همان يكی برعرق حالنه كلمشلردر . بردرجهدهكه : مشاهير حيواناتشناساندن «آندرهوـ موررای » حيواناتده عرقلرك طرز تشكلنی ايضاح ايدركن. آمريقايه كچن آنغلوصاقسونلرده وقوعه كلن بوتحولاتی پارلاق برنمونه اولهرق كوسترمشدر . آمريقايه نقل ايدلمش اولان زنجيلر دخی بربچق عصر ظرفنده چوق تحولاته اوغرامشـلر ، « أليزه رهكلوس » ك تعبيری وجهله « منظرهٔ خارجيه اعتباريله كنديلرينی بياضـلردن آييران مسافهنك ربعی قدرينی قطع ايتمشلردر » .

شوراسیده شـايان دقتدركه مدنيت انسانلری طبيعت محيطهنك تأثيراتندن بردرجهيه قدر وقايه ايدر ؛ ملبوسات ، مساكن ، تقيدات انسانیصنعی وخصوصی برمحيطايچنده ياشاتير؛محيططبيعينك طوغريدن طوغری‌يه اجرای تأثير ايتمسنه مانع اولور ؛ اونك ايچون ادوار مدنيه ظرفنده محيطك انسانلرده بالطبع دها آز تأثيرات وتحولاتهبادی اولمش بولنماسی اقتضا ايدر. بوراسیده دوشـونولور وبويله وسـائط مدنيه آرهسـنده بيله آنغلوسـاقسونلرك وزنجيلرك آمريقاده بر قاچ عصر ظرفنده دوچار اولدقلری تحولات نظر دقته آلينيرسه ... وصوكرهده بوكا كوره انسانلرك هردرلو وسائط مدنيهدن ـ محيطات صنعيهدن ـ محروم اولهرق طوغريدن طوغری‌يه طبيعته تماس ايدهرك ياشادقلری مديد عصرلر ظرفنـده نه قدر تحولاته دوچار اولمش بولنهبيلهجكی

تصور ايديلبرسه ... عرقلرك بو صورتله ــ محيط تأثيريله ــ تكون ايتمش اوله‌جغنى تسليمده تردد بيله ايديله‌مز .

بوندن باشقه ــ ايلروده اطرافيله كوروله‌جكى وجهله ــ اقواملك اوصاف وقابلياتى ايله محيطلرينك شرائط وايجاباتى آره‌سنده تماماً توافق وتطابق واردركه بوده بواوصافك تاثيرات محيطه نتيجه‌سى اولديغنه دليلدر .

شوراسى‌ده طبيعى‌دركه : بوصورتله تشكل ايدن عرقلرك اختلاط و تصالبى‌ده ملز برطاقم اوصاف وظهورينه وبالنتيجه انسانلر آره‌سنده‌كى تخلفاتك برقاتدها تزايدينه سبب اولمشدر .

٣ ــ حيواناتده تشكل ايدن عرقلر ــ حال طبيعيده ــ اكثريتله منفرد ومستقل قالير ، بربريله پك آز تصالب واختلاط ايدر . انسانلرده ايسه حال عكسنه اولمش[١] عرقلر پك‌چوق تصالب واختلاط ايتمش ، هيچ منفرد وخالص قالامامشدر . چونكه انسانلر كرهٔ ارضك هرطرفنه انتشار ايتدكدن ــ همان هرنوع محيطلرى اشغال ايلدكدن بشقه ــ صيق صيق تبديل محيط ومكان ايتمشلردر ؛ برمحيطك محصولى اولان عرق ديكر بر محيطه كچنجه بالطبع اونك محصولى اولان عرق ايله اختلاط وتصالب ايتمشدر . بوقبيل هجرتلر او قدر چوق اولمش ، بونلرك نتيجه‌سى اولان اختلاطلر او قدر چوق تكرر وتوالى ايله‌مشدركه آرتق خالص ومستقل بر عرق قالمامش كبيدر . اوتك ايچون انسانلرده عرقلرى حقيقى مجموعه‌لردن ــ قوملردن ــ آييرمق وآيريجه تدقيق ايتمك لازمدر : عرقلر اقواملك عناصرى مقامنده‌در ؛ وحال حاضرده ــ آوستراليالیلر و بوشيمانلر كبى برقاچ استثنادن صرفنظر اولونورسه ــ سربست و مستقل اوله‌رق موجود دكلدر .

[١] حيوانات اهليه‌ده‌ده حال بويله‌در .

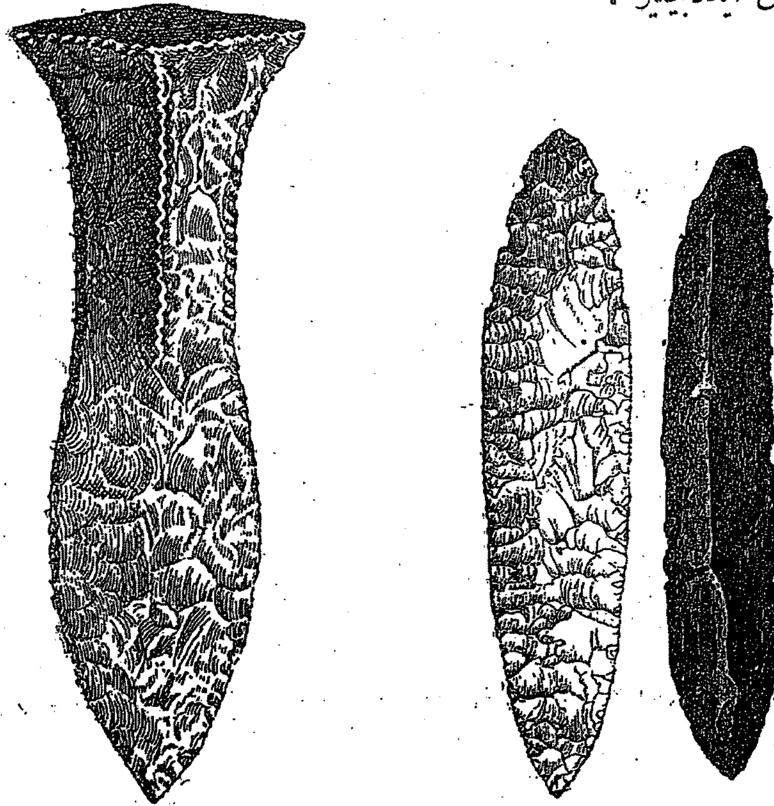
هر عرق دیگر برچوق عرقلرله یا متصالب ویا ساده‌جه مختلط اوله‌رق بولنمقده‌در. قوملر، کیمی تصالب و امتزاج وکیمی ساده‌جه انضمام واختلاط ایتمش برچوق عرقلردن متشکلدر. هرقومك قاننده وبدننده برچوق عرقلرك آز چوق وهرحالده مکرر حصه وتأثیرلری واردر. آنی وتدریجی تماسلر ومهاجرتلر بویوك وکوچوك حربلر واستیلالر عرقلری، قانلری، نسللری بربریله پك مختلف صورت ونسبتلرده کراراً قارشدرمش، کتلات بشری نسلاً پك معضل برحالە کتیرمشدر. اك متجانس کورونن قوملر بیله برچوق عرقلرك محصولیدر.

بو کون، «عرق» کلمه‌سی پك چوق قوللانیلیور: انکلیز عرقی، اسلاو عرقی، لاتین عرقی، ژرمه‌ن عرقی، فرانسز عرقی ... دنیلیور. فقط بوتعبیرلرك هپسی یاکلشدر؛ بونلرك هیچ بریسی عرق دکلدر، هپسی بر کتلهٔ لسانیه ویا سیاسیه‌دن عبارتدر. هپسی حقیقت حالده بر چوق عرقلرك اختلاطندن متحصلدر، اصل ونسلجه بربرندن پك فرقلی عناصردن متشکلدر. از جمله فرانسزلر قومیت نقطهٔ نظرندن شدید بر وحدت ومجانست عرض ایتمکله برابر عرقیت نقطهٔ نظرندن پك معضلدر: شمالده «بلژ» لرك «واللون» لرك شبرقده «ژرمه‌ن» لرك و «بورغوند» لرك غربده «نورمانلرك» وسطده «سه‌لت»لرك جنوبنده «آکیته‌ن» و «باسق»لرك نسلی وقانی واردر؛ بونلرك هربرنده‌ده برچوق عرقلرك تأثیری وقانی موجود ایدی.

بوتون اقوامده بویله‌در؛ هپسی برطاقم عرقلرك اختلاط وامتزاجندن متحصلدر.

آنجق بو اختلاط وامتزاجك درجاتی متفاوتدر. ایکی جسم ـ مثلا کوکورت

توزی‌ایله دمیر توزی ـ پك مختلف صورتلرله برلشه بیلدیکی ـ کاملاً مخلوط کاملاً ممتزج، قسماً ممتزج وقسماً مخلوط... پك متنوع کتله‌لر حاصل ایده بیلدیکی ـ کبی، عرقلر دخی یکدیکریله پك مختلف صورتلرله برلشه‌رك آز ویاچوق متجانس آز ویاچوق مختلط پك مختلف قوملر تشکیل ایده‌بیلیر.

(شکل ٧) طاشدن چاقی (شکل ٨) طاشدن قاما

ازمنهٔ قبل التاریخیه مصنوعاتندن

٤ـ اکثریا لسانی براولان اقوامك عرقی ونسلی ده بردر ظن ایدیلیر. حالبوکه بوظن یاکلشدر. لسانلر برقومدن دیکر قومه انتقال ایده‌بیلیر وایتمشدر. مهاجرتلر، مناسبتلر، استیلالر اثناسنده اقوامك لسانلری ده

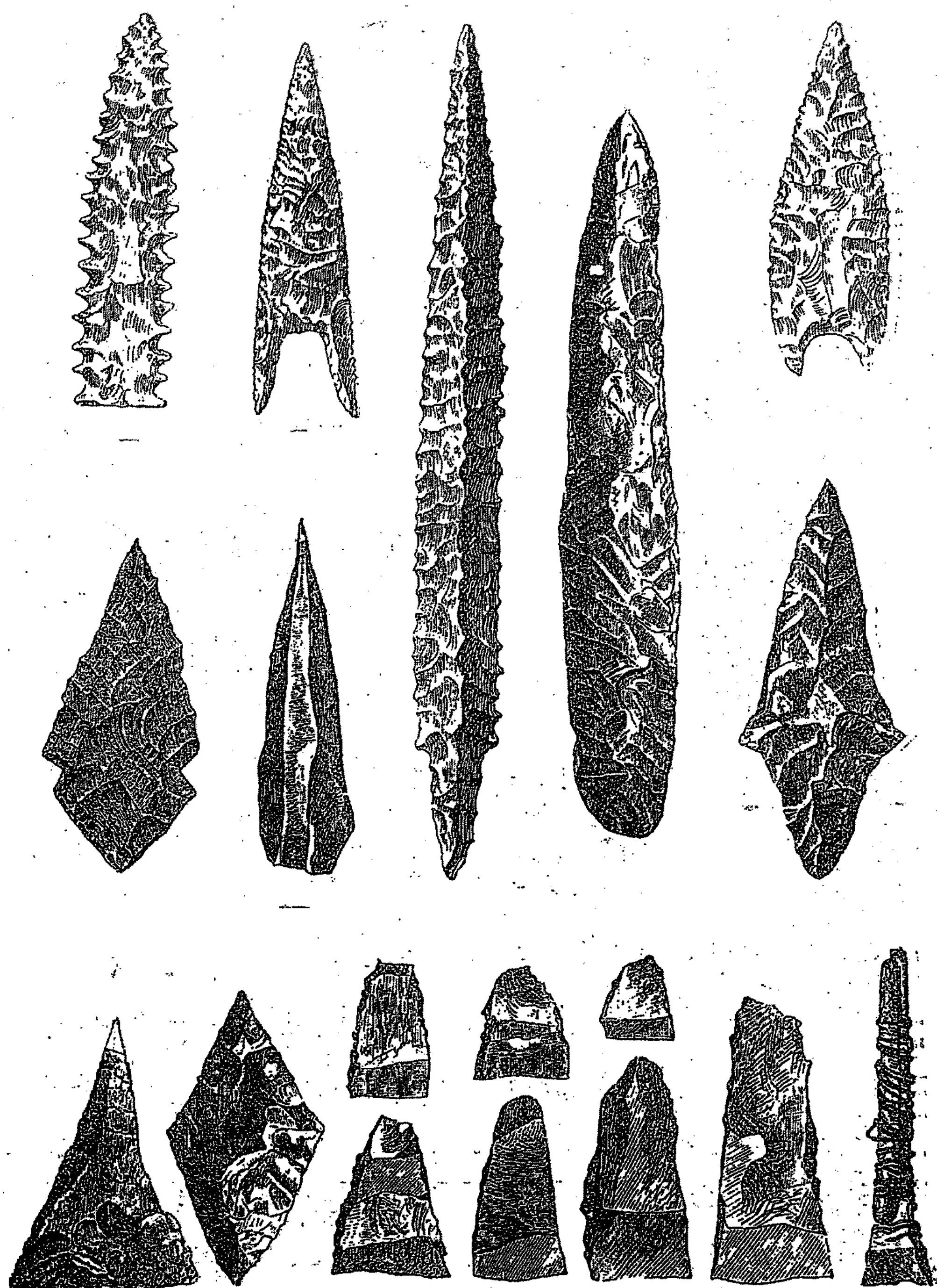
اختلاط و تصالب ایتمش ، غالب ویا مغلوب اولمشدر . اونك ایچون وحدت لسان ، وحدت اصل و نسله بر دلیل قطعی عد ایدلمه‌ملیدر .. وحدت لسانك وحدت قومیت خصوصنده بویوك براهمیت وتأثیری حائز اولدیغنی بیلمکله برابر وحدت عرقیه‌یه برمعیار مستقل اوله‌میه‌جغنی ده نظر دقته طوتمالیدر .

بو تفصیلاتدن صکره پانسیلاویزم ، پانژه‌رمانیزم ، پانلاتینیزم یعنی اسلاو ، ژه‌رمه‌ن ، لاتین اقوامنك اتحادی کبی تصورلرك نه صورتله تلقی ایدلمسی لازم کله‌جکی قولایلقله تقدیر اولنه‌بیلیر : اولاً اصل و نسل اقوام مسئله‌سی اویله ساده‌جه لسان ایله حل اولنه‌بیله‌جك بر مسئله دکلدر . ثانیاً طبایع اقوام یالکز قانه ، نسله عرقه ، تابع دکلدر ؛ محیط تاریخی وجغرافینك بوخصوصده‌کی تأثیری‌ده بویوك وحتی اکثریا غالبدر : وحدت تاریخیه واداریه‌نك تأثیر و حقی ، وحدت نسلیه وعرقیه‌نك تأثیر وحقندن بویوکدر . بونك ایچون بو کبی تصورلر بررخیالدن باشقه برشی دکلدر[١] .

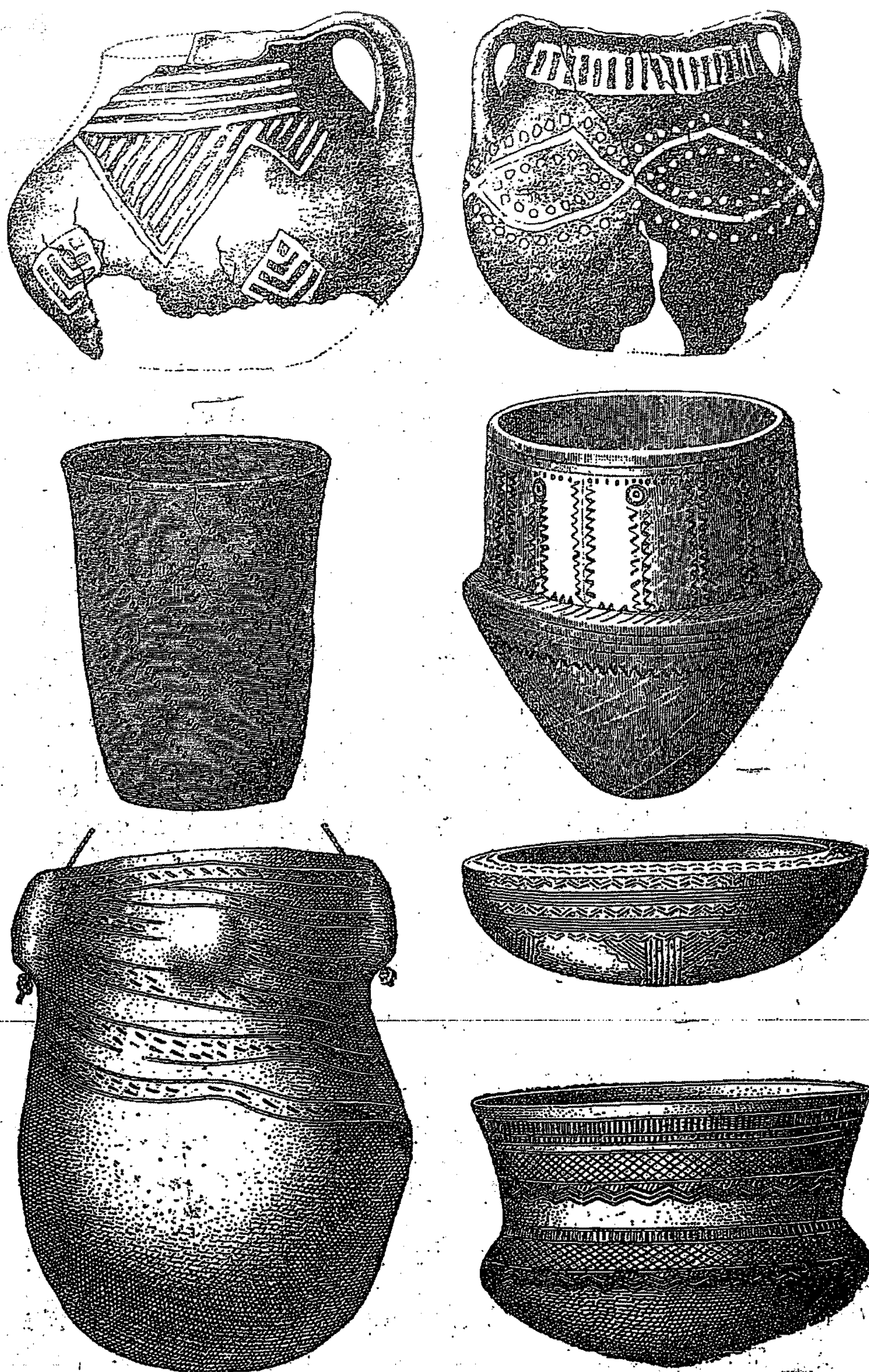
٤ ـ بشرك اوائلی

١ ـ یاریم عصر اوله کلنجه‌یه قدر اویله ظن وادعا ایدیلیوردی که بشرك تاریخ ظهورندن شمدی‌یه قدر آنجق آلتی بیك سنه کچمشدر . فقط الیوم آرتق قطعیاً تحقق ایتمشدرکه بو ادعا پك یاکلشدر . چونکه اولا مصر آبده‌لرینك بعضیسنده‌کی محکوکات یدی بیك سنه اوله قائددر ؛ ثانیاً مصر روایات وعنعناتی‌او توز بیك چین روایات وعنعناتی یوز یکرمی بیك سنه‌لك وقایع احتوا ایتمکده‌در . بو روایات نه قدر

[١] بو مسئله ایلریده دها اطرافیله ایضاح اوله‌جقدر .

(شکل ۹) ازمنهٔ قبل التاریخیه مصنوعاتندن : طاش آلتلر

(شکل ۱۰) ازمنهٔ قبل التاریخیه مصنوعاتندن : چوملکلر

مشکوك ونه قدر مبالغه‌لی اولورسه اولسون ینه بشرك آلتی بیك سنه‌لكدن چوق دها اسكی اولدیغنه دلیلدر .

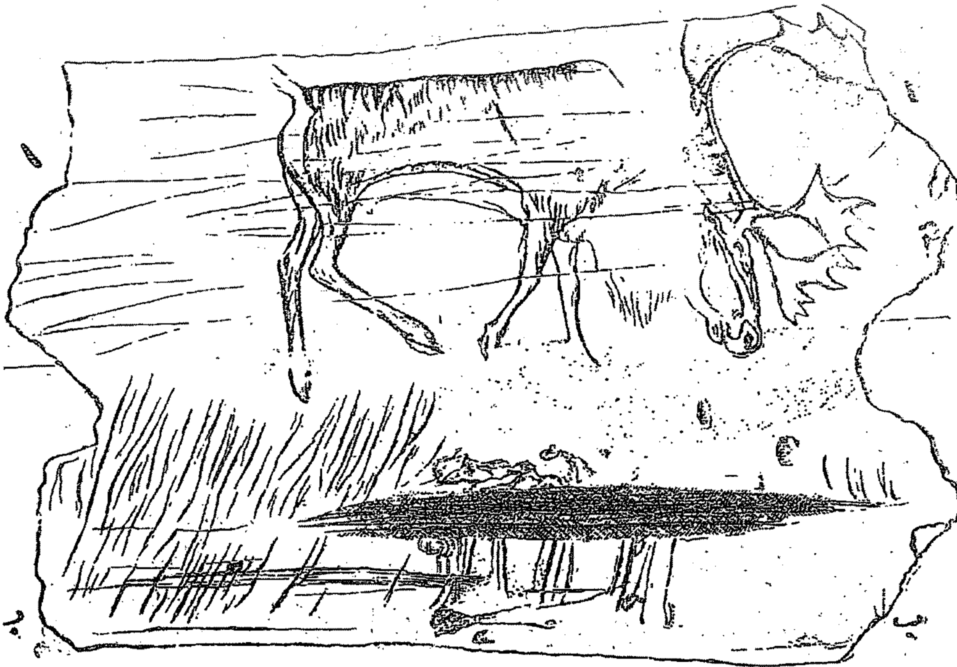
بوندن باشقه طبقات ارضیه آره‌سنده ، بعض حیوانات مستحاثه یاننده ، انسان مصنوعاتندن اولدیغنه شبهه ایدیله‌میه‌جك بعض آلتلر وحتی انسان كمیكلری بولنمقده‌در . بونلر انسانك یر یوزنده او حیوانات مستحاثه‌نك یاشادیغی ، او طبقه‌لرك تشكل ایتدیكی زمانلرده بیله موجود اولدیغنه دلیلدر .

بوحقیقت آكلاشیلنجه‌یه قدر عالملر آره‌سنده پك چوق مناقشات ومباحثات جریان ایتمشدر . اولا طبقات آره‌سنده كورولن طاش آلتلرك محصول بشر اولمادیغی ادعا اولنمش ایدی . فقط اقوام وحشیهٔ حاضره‌نك‌ده اونلره مشابه طاش آلتلر اعمال واستعمال ایتدیكی وحتی اسكی مورخلرك آثارنده انسانلرك طاش آلتلر قوللاندیغی بر دوردن بحث اولندیغی آكلاشیلنجه بونلرك انسان اثری اولدیغی عمومیتله تسلیم ایدلدی .

آنجق بونلرك بولندقلری طبقه‌لر ایله همسن اولمدقلری ، طبقه‌لرك تشكلندن صكره انقلابات نتیجه‌سنده اورایه كچمش بولندقلری ادعا ایدلمكه باشلاندی . طبقاتده اجرا ایدیلن تدقیقات بر چوق خصوصاتده بوادعالرك نابجا اولدیغنی اثبات ایتدیكی كبی كشف اولنان بعض تصاویر بوخصوصده‌كی شبهه‌لرك هپسنی برطرف ایتدی : بعض مغاره‌لرك دیوارلرنده ، بعض كمیكلرك اوزرلرنده رسملر كورولیور . وبونلر آره‌سنده ماموت كبی نسلی پك چوقدن كسیلمش برطاقم حیوانات مستحاثه تصویرلری‌ده بولونیور . بونلر هیچ شبهه براقمیورکه بشر اراضیٔ رابعه‌یه عائد حیوانات مستحاثه ایله معاصر اوله‌رق یاشامشدر .

۴ — ایلك انسان اثرلرینه ادوار ثالثه تشکلاتی آره‌سنده تصادف ایدیلیور: اوزرلری چیزیکلی بر طاقم کمیکلرله سیوری وکسکین کوشه‌لی کیمی طولانی کیمی مدور بر طاقم چاقماق طاشلری کورولیور. کمیکلرده‌کی چیزیك وچنتیکلرك انسان اثری اولدیغی قطعیاً ادعا اولنه‌مازسه‌ده چاقماق طاشلرینك — شکللرینه، سطحلرینك چوقلغنه وادوار رابعه وبعض اقوام حاضره طاش آلتلریله اولان مشابهتلرینه نظراً — تصادف محصولی اولمادیغنه هرحالده قصداً معمول بولندیغنه‌ده شبهه ایدیله‌مز. شو حاله کوره ایلك انسانلرك ادوار ثالثه‌نك اورته‌لرینه وهیچ اولمازسه نهایتلرینه طوغری یاشامش اولدقلرینه حکم ویرمك لازم کلیر؛ ادوار ثالثه‌ده حیوانات ثدیه‌نك بوتون انموذجلرینك تشکل ایتمش بولنماسی‌ده بو حکمك اصابتنه دلیل کوستریله‌بیلیر.

آنجق بعض عالملر بو خصوصده تردد ایدییورلر. دیورلر که: ادوار ثالثه‌ده یاشایان حیوانات ثدیه نوعلرینك هیچ بریسی زمانمزه قدر بقا بولامامشدر؛ تحولات متمادیهٔ اقلیمیه و ارضیه نتیجه‌سنده یا منقرض اولمش ویا باشقه نوعلره تحول ایتمشدر. شمدی اوزمانکی حیوانات ثدیه‌نك آنجق جنسلرندن حیوانلر بوله‌بیلیور، فقط نوعلرندن نمونه‌لر کوره‌میورز. شو حالده نوع بشرك بوکا بر استثنا تشکیل ایتمسی مستبعددر. خصوصیله عضویت بشریه‌نك مکمل و معضل اولدیغی — وعمومیتله عضویتلرك قابلیت تحولیه‌لری معضلیتلری ایله متناسب بولندیغی — ایچون، محیطده‌کی تحولاتك بوتون حیوانلردن زیاده انسانلره اجرای تأثیر ایتمسی، بوتون حیوانلردن زیاده انسانلرده تحولاته بادی اولمسی اقتضا ایدردی. بناءً علیه اراضیٔ ثالثه تشکلاتی اثناسنده « انسان

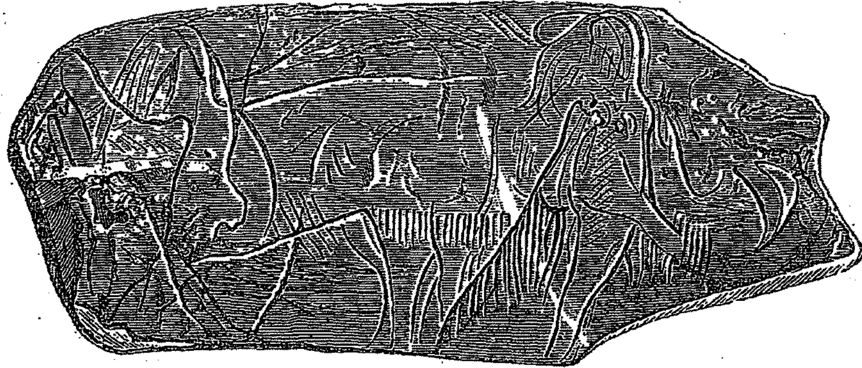

(شكل ۱۱) ازمنهٔ قبل التاريخيه آثارندن : رەن كييكى تصويرى

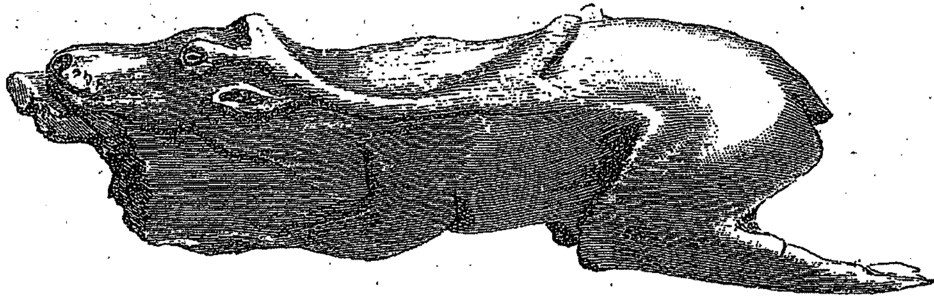
دينيله‌بيله‌جك بر مخلوق يشايورديسه اونك شمدى‌يه قدر بك تحولاته اوغرامش و بو تحولاتك تحولات نوعيه درجه‌سنى بيله كچمش بولنمسى — وبالنتيجه او مخلوق ثالثى ايله شمديكى انسانلر آره‌سنده چوق فرق اولماسى — لازم كلير .

كرچه بعض عالملر انسانك عقل وذكاسى سايه‌سنده تحولات محيطه‌نك تأثيراتنه مقاومت ايده‌بيلمش اوله‌جغنى ادعا ايديورلرسه‌ده عقل و ذكانك و معيشت اجتماعيه‌نك حالت ابتدائيه‌سنده اويله مقاومت وسائطى احضار ايديله‌ميه‌جكنه كوره بو ادعايه اساسلى نظريله باقيله‌ماز .

غابريل موريتيه ، اراضئ ثالثه تشكلاتى اثناسنده ياشامش اولمسى لازم كلن جد بشره — شمديكى انسانلردن فرقلى اولماسى نقطهٔ نظرينه

(شكل ١٢) ازمنهٔ قبل التاریخیه آثارندن: فیل دیشی اوزرنده ماموت تصویری

(شکل ١٣) ازمنهٔ قبل التاریخیه آثارندن: رەن شکلنده نحت ایدلمش خنجر صاپی

اتباعاً «مبشر بشر précurseur de l'homme» اسمنی ویرمش ایدی.

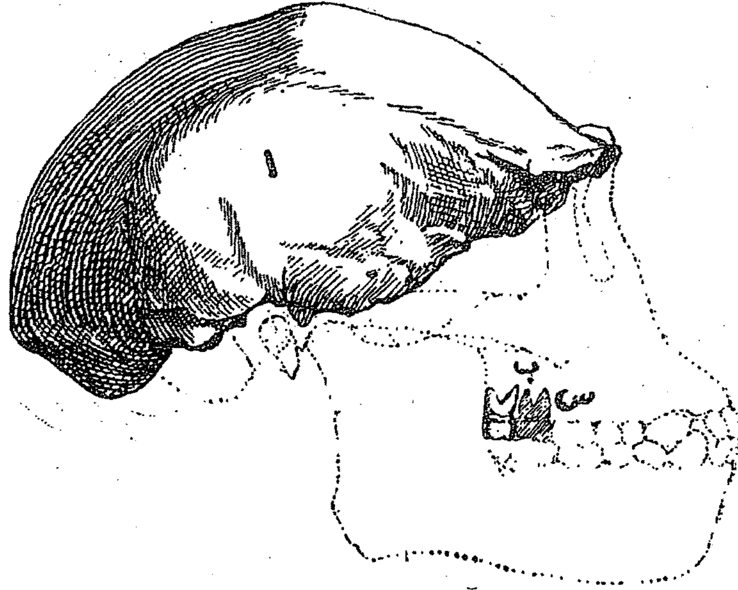
١٨٩٥ ده جاواده اراضیء ثالثه یه عائد ظن اولنان وولقان توفلری آره‌سنده کشف اولنان بر قحف ابتدا بو نقطهٔ نظره قوی بر استنادگاه کبی تلقی اولوندی. بو قحفده بویوك بر ابتدائیلك – مایمونلرککنه غایت قوی برمشابهت – کورولیور، فقط سعه‌سنك شمدیکی انسانلرککندن ایچه دون اولمقله برابر مایمونلرککندن چوق بویوك اولمسنه کوره بونك انسانه دها زیاده یاقین بر مخلوقه عائد اولدیغنه شبهه ایدیلیوردی؛ حتی بونك ایچون قحفك صاحبنه – مایمون انسان معناسنه اوله‌رق – pithecanthropus erectus اسمی ویرلمش ایدی. آنجق بو قحفك بولندیغی طبقه‌نك تشکلات

ثالثه‌یه عائدیتی محقق کورونمیور . مسئله ینه معلق طوریور . خلاصه : اراضیء ثالثه تشکلاتی آره‌سنده قصده دلالت ایدر آلات حجریه کورلمکده اولماسنه واراضیء رابعه‌نك تا مبادیسندن اعتباراً بونلردن دها چوق مکمل بك چوق آلاته تصادف ایدلمکده بولنماسنه کوره ادوار ثالثه نهایتلرینه طوغری اولسون انسان اجدادینك یاشامش بولندیغنه شبهه ایدلمه‌مك لازم کلیر

او وقتدن شمدی‌یه قدر کچن زمانی حساب ایتمك بك مشکل ایسه‌ده اراضیء رابعه تشکلاتنك ثخننه و اقلیمنك احوالنه کوره تخمین ایتمك ممکندر. بویولده یاپیلان حسابات وتخمینات کوستریبورکه: بومدتك ایکی بیك عصردن دون اولمادیغی ادعا ایدیلیرسه مبالغه ایدلمش اولماز.

٣ — ازمنهٔ قبل التاریخیه انسانلری حقنده‌کی کشفیات و تدقیقات کوستریبورکه : بشر ابتدا طاشدن بر طاقم آلتلر اعمال واستعمال ایده‌رك تأمین معیشت ایتمش ، معدنی آلتلر اعمال و استعماله دها صکره موفق اولمشدر ؛ ایلك طاش آلتلر قیرمه ، کوشه‌لی ، جلاسز ایدی ؛ انسان طاشلری مجلا برحاله کتیرمك اصولنی بالآخره کشف ایتمشدر . ایلك معدنی آلتلر طونجدن ایدی ، انسان دمیری اوندن صکره استعماله باشلامشدر . اونك ایچون ازمنهٔ قبل التاریخیه طاش و معدن دورلری نامیله ایکی دوره ، طاش دوری . قیریلی طاش ، **حجر مقطوع** و جلالی طاش — **حجر مجلا** دوری ، معدن دوری‌ده **طونج دوری و دمیر دوری** نامیله ایکیشر دوره آیریلیر . بوتون اقوام بو دورلری کچیرمه‌مشدر ؛ بعض اقوام هنوز دمیر دورینه کله‌مه‌مش ، بعضلری حجر مجلا دورینی بیله کچه‌مه‌مش حتی بعضلری حجرمقطوع دورنده قالمشدر. فقط بودورلر هر یرده بوصیره‌یی تعقیب

ایتمش ، هر یرده دمیر دورینه طونج دوری ، طونج دورینه حجر مجلا دوری ، بو دوره‌ده حجر مقطوع دوری تقدم ایتمشدر .

(شکل ١٤) پیتهقانتروپوس ارهکتوس‌ك قحفی
قحفك اوست قسمی ایله دیشلرك ایکیسی حالیله موجوددر، اقسام سائره تصور ایله ترسیم ایدلمشدر

طبقات ارضیه آره‌سنده کشف اولنان آثار و وثائق ازمنهٔ قبل التاریخیه انسانلرینك احوالنی ظلام مجهولیتدن قورتارمش و بوخصوصده ایچه مثبت معلوماتك تکوننه سبب اولمشدر. آنجق بو کشفیات و وثائقك زیاده آوروپای غربی‌یه عائدکبیدر. بو قطعه‌نك خارجنده، آمریقاده، ژاپونیاده، سوریه‌ده و دها ایچه یرلرده آثار قبل التاریخیه کشف ایدلمش ایسه‌ده بونلر هنوز آزوتك توك اولدیغندن اورالرده تکامل قبل التاریخیی ارائه و اظهاره ــ حال حاضرده ــ غیر کافیدر .

٤ ــ بشرك تاریخ ظهوری کبی مهدظهورینك‌ده تحری وکشفنه

چاليشيلمشدر : فقط بوكا موفقيت حاصل اولامامشـدر . كرچه بو خصوصده بعض نظريه‌لر درميـان ايدلمشدر . مثلا آسياى مركزى يايلالرى حواليسنده بشرك الك اسـاسلى انموذج بدنى ولسـانيلرينك هپسنه بردن تصادف ايدلمكده اولماسندن مهد ظهور بشرك اوراسى اوله‌جغنى استدلال ايدنلر اولمشدر . فقط بو نظريه‌يى اقوام قبل التاريخيه‌نك مهاجرتلرى حقنده‌كى معلومات ايله غيرقابل توفيق بوله‌رق ردايدنلر ، بشرك آسيانك شمالنده سيبرياده و اسپچبه‌رغ حواليسنده ظهور ايتمش عد ايدلمسنى دها موافق بولانلر دخى اولمشدر . هر حالده بو بابده‌كى افكار ، صرف فرضياتدن عبارتدر . بشرك مهد ظهورى مسئله‌سى هنوز حل ايديله‌مه‌مشدر .

برنجی قسم

احوال عمومیهٔ اقوام

۱

بدن

اقوام آره‌سنده بدناً بویوك فرقلر واردر . بوفرقلر آره‌سنده اك مهم و اك ممیز اولانلر : قامت ، صاچ ، لون جلد ، شکل قحف ، علائم وجهیه، ونسبت اعضا اعتباریله اولانلردر .

۱ — قامت — انسانلرك قامت طبیعیه‌سی ۱۲۵ سانتیمتره‌دن ۱۷۹ سانتیمتره‌یه قدر تحول ایدر. کرچه بوایکی حدودك خارجنده قامتلر یوق دکلدر ؛ از جمله ۳۸ سانتیمتره بوینده جوجه‌لر و ۲۸۳ سانتیمتره‌بوینده دیوجثه‌لر کورولمشدر؛ فقط بوقامتلر مستثناومرضیدر: بر حال مرضی ویا بر سوء تشکل نتیجه‌سیدر .

۱۲۵ و ۱۹۹ سانتیمتره‌لك قامتلر بیله نادر در : ۱۳۵ دن دون و ۱۹۰ دن افزون قامتلره پك آز تصادف ایدلمکده‌در .

اقوام مختلفه افرادینك قامتی بر راده‌ده دکلدر : اك قیصه اولان قوم آفریقای وسطی اورمانلرنده یاشیان آققا Akka لر ، اك اوزون اولان قوم‌ده اسقوچیانك شمالنده وبا خصوص غاللووایده بولنان اسقوچیالیلر در؛ برنجیلرك قامت وسطیه‌سی ۱۳۸ ، ایکنجیلرك

٤

قامت وسطيه‌سی‌ده ١٧٩ در . آقالردن صوكره اك قيصه‌اولان انسانلر فيليپين آطه‌سنده‌كی آه‌تا Aëta لر ، شمالی اسقوچيالیلردن صوكره اك اوزون اولان انسانلرده عموم اسقوچيالیلردر ؛ برنجيلرك قامت وسطيه‌سی ١٤٦٫٥ ، ايكنجيلركنكی ايسه ١٧٥ در .

كوروليوركه : آقالر ايله شمالی اسقوچيالیلر ، قامت اعتباريله ، اقوام سائره‌دن اوزاق ومستثنا بر موقع اشغال ايدرلر ؛ آئه تالر و اونلره ياقين اولان عموم نه غريتو Nérhtios لر دخی قامتجه مستثنا كبيدر ؛ چونكه بونلرككندن صوكره اك قيصه اولان قامتلر ١٥٤ سانتيمتره‌در ؛ يريوزنده‌كی بوتون ديگر اقوامك قامتلری ١٥٤ ايله ١٧٥ سانتيمتره آره‌سنده‌در ، اونك ايچون بشرك قامت وسطيه‌سی ١٦٥ سانتيمتره‌دن عبارت ديمكدر .

آنتروپولوژياشناسانه Antlropologistes قامتلری درت صنفه آييرييورلر: ١٦٠دن دون اولان قامتلره قيصه ، ١٦٠ ايله ١٦٥ آره‌سنده اولان قامتلره تحت الوسط ، ١٦٥ ايله ١٧٠ آره‌سنده اولان قامتلره فوق الوسط ١٧٠ دن فضله اولان قامتلره يوكسك اسمی ويرييورلر .

تحت‌الوسط وفوق‌الوسط قامتلی اولان انسانلر ، قيصه ويوكسك قامتلی انسانلرك ايكی مثلی قدردر .

قيصه قامتلی قوملر اك زياده آسيانك شرق جنوبيسنده ـ هند چينيده ژاپونياده، ماله‌زيا آطه‌لرنده ـ بولنمقده‌در . بو منطقه خارجنده ، سيبه‌ريانك غربنده، هندستانده ، آمريقای جنوبيده، آفريقای جنوبيده‌ده بر قاچ قيصه قامتلی قوم واردر .

تحت‌الوسط قامتلر آسيانك ـ وسطی ايله هندستانك شمال طرفلری مستثنا اولمق اوزره ـ جهات سائره‌سنده ، و آوروپانك شرقی ايله

جنوبنده ؛ فوق‌الوسط قامتلر ایران ، هندستان ، عربستان ایله آوروپای وسطیده و آوسترالیاده .. بولنمقده‌در .

یوکسك قامتلره کلنجه : آوروپانك و آمریقانك شمالی ایله پولینه‌زیا آطه‌لرنده وباخصوص آفریقاده کورولمکده‌در .

بورایه قدر بحث اولنان قامتلر هپ ارککلره عائددر ؛ هر قومك قادینلری عمومیتله ارککلرندن قیصه‌در ، آره‌لرنده‌کی فرق — وسطی اوله‌رق — اون ایکی سانتیمتره قدردر . شو حاله کوره قادینلرده قامت وسطیه ۱۵۳ دیمکدر ؛ وقادینلر ایچون ۱۴۸ دن‌دون قامتلری قیصه ، ۱۴۸ ایله ۱۵۳ آره‌سنده‌کی قامتلری تحت‌الوسط ، ۱۵۳ ایله ۱۵۸ آره‌سنده‌کیلری فوق‌الوسط ، ۱۵۸ ایله ۱۶۱ آره‌سنده‌کیلری یوکسك صایمق لازمدر .

۴ — صاچ وقیل — انسانلرك باشنده هر سانتیمتره مربعنده ایکی یوز آلتمش قدر صاچ واردر ؛ فقط بو صاچلرك طولی ، قوامی ، شکلی ، لونی ، قومدن قومه پك متحولدر .

بعض قوملرك صاچلری مستقیمدر ، قحفك اطرافنده آشاغی‌یه طوغری دوز اوله‌رق دوشوکدر ؛ چینلیلرك ، موغوللرك ، آمریقا یرلیلرینك صاچلری بویله‌در . بو نوع صاچلره ~~مستقیم~~ ویا املس droits ou lisses دنیلیر .

بعض قوملرك صاچلری ایسه مقوس ومنحنیدر ؛ بر اوجندن او بر اوجنه قدر اوزون برقوس ویا ناتمام برمنحنی کیبدر . آوروپالیلر آره‌سنده پك منتشر اولان بونوع صاچلره موجوی ondés دنیلیر .

بعض قوملرك صاچلری ایسه حلزونیدر ؛ وهر قیل بر قاچ سانتیمتره قطرنده برقاچ دوره‌لی برحلزون تشکیل ایده‌جك صورتده

قيوريقدر . آوستراليالیلرك ، و نوبیه‌لیلرك صاچلری بویله‌در ؛ بوقبیل صاچلره مجعد frises اسمی ویریلیر .

(شکل ١٥) صوفی صاچ
(یکی کینه ییلیسی)

(شکل ١٦) صوفی صاچ
(زنجی)

(شکل ١٧) مجعد صاچ
(پاپو)

بعض قوملرك صاچلری ، بوندن دها زیاده حلزونیدر : هرقیلی برقاچ میلیمتره‌لك برچوق دوره‌لی برحلزون تشکیل ایده‌جك صورتده

قیوریقدر . بوحلزونك دوره‌لری پك کوچوك اولمقله برابر بربرینه پك یاقین اولدیغی ایچون کرفقدر . صاچك هیأت عمومیه‌سی غایت قاریشیق وقیویرجیقدر . زنجیلرك ، مه‌لانه‌زیالیلرك ، هوتانتولرك ، بوشیمانلرك صاچلری بویله‌در؛ بوصاچلره یاپاغی‌یی آکدیردقلری ایچون ــ صوفی Laineux اسمی ویریلیر.

بودرت نوع صاچك برچوق اشکال وآناتی واردر. ازجمله مستقیم صاچلر بعضاً اوجلرنده حلزونواری، قیوریقدر ؛ بوصاچلر طبیعی اوله‌رق لوله لوله Bouclésدر ، اسقوچیا قادینلرینك صاچلری بویله‌در. صوفی صاچلردخی بعضاً کوچوك کوچوك کومه‌لر حالنده‌در؛ نخود دانه‌سی بویوکلکنده قدر متحول اولان بو کومه‌لر آره‌سنده بوشلقلر واردر ؛ بوشیمانلرك صاچلری بویله در . بو حال ومنظره، قیللرك باشنك بعض یرلرنده صیق وبعض یرلرنده سیرك اولماسی نتیجه‌سی دکلدر ،

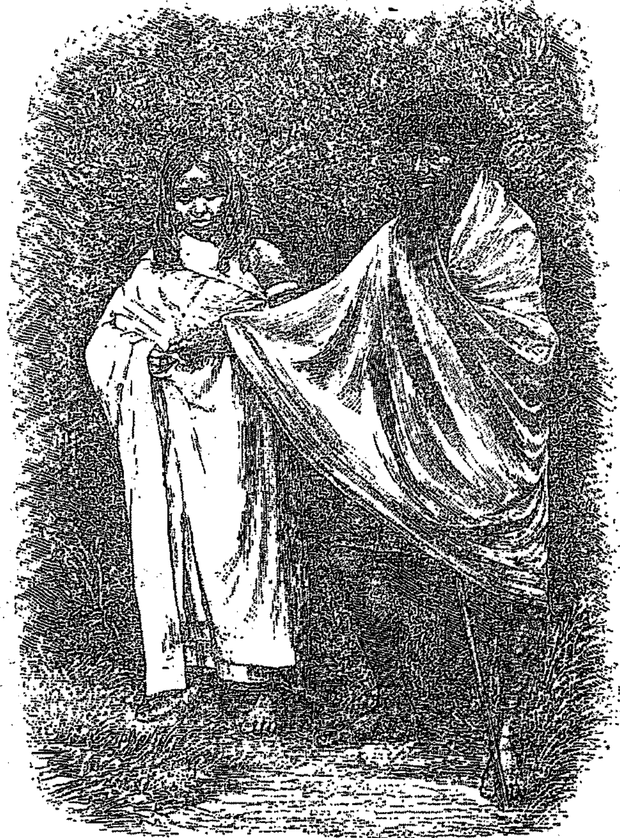
(شکل ١٨)

تاسمانیالی

قیللرك کوکلرینك طرز توزعی اعتباریله بوشیمانلرك صاچلری ایله آوروپالیلرك وحتی موغوللرك صاچلری آره‌سنده هیچ بر فرق یوقدر . بوشیمانلرایله هوتانتولرده صاچلرك بو صورتله آیری آیری کومه‌لر حالنده کورولمسی محضا قیصه اولماسی نتیجه‌سیدر .

صاچلرك بودرت نوع اساسیسی آره‌سنده‌کی فرق ، بنیه‌لرینه

عائد بر فرقك نتيجه سيدر : مستقيم صاچلرك بصله لری مستقيم و مقطعلری همان مدوره صوفی صاچلرك بصله لری مقوس و مقطعلری بیضی (شکل ۲۰ و ۲۱) در . هر قيللك مقطعنك محور كبيری ۱۰۰ اعتبار ايديليرسه محور صغيری بوشمانه

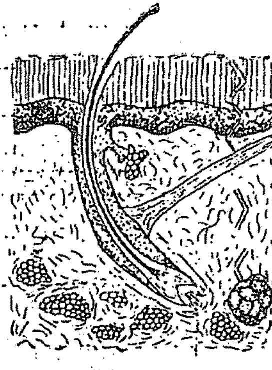

(شكل ١٩) تودا
[اقوام موجوده نك اك قيلليسيدر؛ هندستانك منتهای جنوبنده ساكندر]

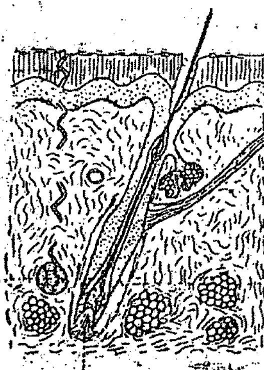
و هوتانتولرده ٤٠ ــ ٥٠ ، ديكر زنجيلرده ٥٠ ــ ٦٠ ، أسكيمولرده ٧٧ ، تيبه تليلرده ٨٠ ، ژاپونلرده ٨٥ قدر طوتار ؛ ديمك كه مستقيم صاچلر همان اسطوانی ، صوفی صاچلر ايسه همان شريد واری كبيدر ؛ ياصصيلق

وشرید واریلك طبیعیدرکه قیوریلمغی تسهیل ، و مستقیم قالمغی منع ایدر ؛ کوکلرك مقوسلکی‌ده قیورینتی‌یه سببیت ویریر . والحاصل صوفی صاچلر شرید واری اولمقله برابر مقوس بر قالیدن چیقدیغی ایچوندرکه ، خارجده حلزون شکلنده قیوریلمقده‌در .

مستقیم صاچلر عمومیتله قالین و سرتدر ؛ یالکز غربی فینوا Finois لرك صاچلری بوندن مستثنادر . مع مافیه ، شایان دقتدرکه بونلرك صاچلری موجویلکه میالدر .

(شکل ۲۰)
زنجی دریسنك مقطعی

(شکل ۲۱)
آوروپالی دریسنك مقطعی

صاچلرك بونوعلری ایله بویلری آره‌سنده شایان دقت بر مناسبت واردر : اك اوزون صاچلر دوز ، اك قیصه صاچلرده قیوریجیق اولانلردر ؛ موجوی صاچلر ایسه ـ بویجه ـ متوسطدر .

مستقیم الشعر قوملر ایله صوفی الشعر قوملرده ارککلر ایله قادینلرك صاچلری آره‌سنده فرق یوقدر : چینلیلر ایله یوروش لرده ارککلرك صاچلری قادینلرککی کبی اوزون ، زنجیلرله بوشیمانلرده قادینلرك صاچلری

ارككلر ككی کبی قیصه‌در . ارككلر ایله قادینلر آره‌سنده صاچ اعتباریله اولان فرق، **موجوی الشعر** قوملر ایله بعض **ملتوی الشعر** قوملره منحصردر بوتون بونلرده ارككلرك صاچلری قادینلر ككندن دها قیصه‌در .

عمومیتله مستقیم الشعر انسانلرله صوفی الشعر انسانلرده جمله‌ٔ شعریه پك آز متنمیدر: بدنده قیل آزدر، قاش، صاقال و بییق قیصه و سیر كدر؛ اك چوق قیللی واك اوزون صاقاللی اولان انسانلر مجعد و باخصوص موجوی الشعر اولانلردر .

٣ — **لون** — اقوام آره‌سنده لون جلد اعتباریله پك بویوك فرقلر واردر . بولونك شفاف بیاضدن ، بالمومی صاریسنه وزیفیری سیاهه قدر برچوق آناتی موجوددر ؛ اكثر علما . آنات اساسیه‌یی اونه ارجاع ایتمكده‌در :

١ : **صولوق پاصه** ؛ ٢ : **پنبه پاصه** — كه اسقاندیناویالیلر، انكلیزلر، و هولاندالیلره مخصوصدر — ؛ ٣ : **اسمر پاصه** — كه اسپانیوللرله ایتالیانلرده پك واضحدر — ؛ ٤: **صولوق صاری** كه طوپراق وبوغدای رنكینی آكدیریر، بعض چینلیلرده اولدیغی كبی — ؛ ٥ : **قویو صاری** — كه یكی چانطه دریلرینك رنكنی آكدیریر ، پولینه - زیالیلرده ، أندونه‌زیالیلرده ، و آمریقای جنوبی یرلیلرینك اكثرنده اولدیغی كبی — ؛ ٦ : **اسمر صاری** — كه اولو یاپراق منظره‌سنی آكدیریر ، ماله‌زیالیلرده ، و آمریقالیلرك بعضلرنده اولدیغی كبی — ٧ : **قیرمزیمتراق اسمر** — كه دارچین رنكنی آكدیریر ، نیام نیام Niam-Niam لرده ، بجا Bedja لرده اولدیغی كبی — ٨ : **موقولاته**

اسمری آوسترالیالیلرده ، مەلانەزیالیلرده اولدیغی — ؛ ۹ : قویو اسمر و ۱۰ سیاه — زنجیلرده اولدیغی کبی .

بو اختلاف الوانك سبب اصلیسی ، جلدك مالپیکی طبقەسندەکی حجیرەلرده بولنان صبغ pigment در ؛ مادۀ صبغیه بر طاقم حبیبات حالندەدر ؛ بو حبیبات حجیرەلرده بعضاً یالکز نوات اطرافنده مجتمع ، بعضاً ده هر طرفده منتشردر ؛ بعضاً آز بعضاً چوقدر ، لون جلدك آچیقلغی وقویولغی ، ایشته بوکا تابعدر .

بوندن باشقه جلدك طبقۀ سفلاسنده بولونان قان دامارلری وبونلرك تشکیل ایتدکلری جسیماتده جلده بررنك ویریر . نهایت جلدك قالینلغی وانجەلکی ، غلیظلغی وشفافلغیده ، اعماقندەکی بومواد ملونەنك خارجدن باشقه باشقه صورتلرله کورولمسنه بادی اولەرق ، لونك برقات دها تنوعنه سبب اولور .

صبغ ، جلدك هر طرفنده مساوی مقدارده بولونماز : عمومیتله اکسەده ، آرقەده ، آیاقلرك واللرك آرقه یوزلرنده ، قولتوق آلتلرنده باجاق آرەلرنده .. دها چوق ؛ قارینده ، آووج ایچنده ، آیاق آلتنده دها آز اولور . زنجیلرده بیله ال وآیاق آیەلری ، نسبتاً پك آچیق رنکلیدر .

عمومیتله هوا ، ضیا وحرارت صبغك تزایدینه سبب اولور ؛ اونك ایچون آچیقلرده قیرلرده یاشیان انسانلرك بکزلری اسمرلەشیر ، یانیقلاشیر ؛ ضیاسز یرلرده ، اورمانلرده ، معدن اوجاقلرنده یاشیان کیمسەلرك بکزلریده بالعکس صولوقلاشیر ، صاراریر .

کوزك رنکی ده ، طبقۀ قزحیەده تراکم ایدن مواد صبغیەدن نشأت

ایدر ؛ بومواددك مقدارینه کوره کوز آچیق رنکلی – ماوی ویا آلا – ، قویو رنکلی – سیاه ، قویو سیاه – ، اورته رنکلی – یشیل وصاری – کورونور .

آچیق رنکلی کوزلره همان یالکز آوروپا قومرالری ایله بعض ترك – فینوا عرقلرنده ، اورته رنکلی کوزلره بعض موغوللرده تصادف اولونور . بوتون دیکر اقوامك کوزلری قویو رنکلی – قویو اسمر ویا سیاه – در .

صاچلرك رنکی ده بویله در ، اساساً ایچنده بولونان صبغك نتیجه سیدر . شو قدر وارکه ، قنات مرکزینده بولنان هوانك دخی بورنك اوزرینه

(شکل ۲۲) قصیر الرأس قحف
[قرینهٔ رأسیه ۹۵]

(شکل ۲۳) طویل الرأس قحف
[قرینهٔ رأسیه : ۶۱,۹]

مهم تاثیری واردر . صاچلرده درت اساسلی رنك تفریق اولونور : سیاه ، اسمر ، کستانه ، قومرال . قومرال رنکده اوچ اساسلی آناتی کورولور : صاریمتراق قومرال ، کنویر قومرال ، کوللی قومرال .

صاچلر ، بعضاً قیرمزی رنکلی اولورسه‌ده بو، عارضی وشخصی برحالدر؛ قیرمزی صاچلی هیچ برقوم موجود دکلدر ؛ شوقدر وارکه بعض قوملرده صاچلرك قیرمزیلاشمغه قابلیتی زیاده‌در ؛ عبرانیلرده اولدیغی کبی .

کرك جلدده ، کرك کوزده وکرك صاچده‌کی صبغ بدایت تولدده عمومیتله آز اولور : هرکس بیلیرکه چوجوقلرك صاچلری اکثریتله صاری ، کوزلری اکثریتله ماوی اولدیغی حالده یاشلری ایلریله‌دکجه قویولاشیر. چینلیلرك، قالموقلرك ، ماله‌زیالیلرك نوزادلری‌ده ، کاهللری قدر صاری اولماز ؛ زنجیلر ، چوقولاته رنکلی اوله‌رق طوغار ، وآنجق اوچ درت کون صوکره قراریرلر .

اکثریتله قادینلر ، ارککلردن دها آچیق رنکلیدر .

لون ایله طبیعت شعر آره‌سنده شایان دقت بر ارتباط واردر : عمومیتله بیاض وآناتی مستقیم، اسمر وآناتی مجعد، سیاه‌ده صوفی صاچلی اقوامده کورولمکده‌در .

٤ — قحف — قحف عمومیتله بیضی شکلده‌در ؛ شوقدر وارکه بو بیضینك باصیقلغی درجه‌سی پك متحولدر ؛ قحفك قطر کبیری ایله قطر صغیری آره‌سنده‌کی نسبته قرینهٔ رأسیه indice céphalque اسمی ویریلیر . قرینهٔ رأسیه ــ قطر کبیریوز اعتبار ایدلدیکنه کوره ــ طبقساندن اللی سکزه قدر تحول ایدر. وقحفلره بوقرینه‌سنك درجه‌سنه کوره طویل ویابیضی، ویاقصیر ویامدور اسملری ویریلیر. (شکل ۲۲ و۲۳)

قرینهٔ رأسیه‌سی ۷ ، ۷۷ ــ ۸۰ اولان انسانلره متوسط الرأس Mésocéphales ، ۷۷،۷ — ۷۵ اولانلره تحت طویل الرأس

Sous dolichocéphales ؛ ٧٥ ــ دن دون اولانلره طويل الرأس
dolichocéphales ؛ ٨٠ ــ ٣ ، ٨٣ اولانلره تحت قصير الرأس
sous-brachycéphales ٣ ، ٨٣ دن فضله اولانلره قصير الرأس
brachycéphales اسمى ويريلير.

طويل الرأسلك ماله‌زيا ، آوستراليا، هندستان وآفريقايه منحصر كيبدر؛ تحت طويل الرأسلك آوروپاده شمال وجنوب منتهالرنده منتشر، آسياده هندستانك اطرافنده‌بر منطقه‌ده ــ هند چينى، ژاپونيا ، چين ، آسياى وسطا ، وهندستان قطعه‌لرنده ــ متمركزدر ، سائر قطعه‌لرده وباخصوص آمريقاده غايت نادردر؛ تحت قصير الرأسلك آوروپاى شرقى اقوامى ايله موغوللرده پك منتشر ، باشقه يرلرده غايت نادردر؛ قصير الرأسلك ايسه همان آوروپاى غربى ووسطى ايله آسيانك بعض قوملرينه ــ تركلره ، ايرانى وساميلره ، ومالايلره ــ منحصردر .

بو صورتله قحفك طول و عرضى آره‌سنده‌كى نسبت متحول اولديغى كبى طول ويا عرضى ايله ارتفاعى آره‌سنده‌كى نسبتده متحولدر. بو ارتفاعك درجه‌سنه كوره انسانلره ، مرتفع الرأس hypsicéphale متوسط الرأس métriocéphale ومنحط الرأس platycéphale اسمى ويريليره.

٥ــ علائم وجهيه ــ بورونه: يوكسك، محدب، مقعر، مستقيم اوله‌بيلير؛ بورونك عرضى ايله ارتفاعى آره‌سنده‌كى نسبته قرينهٔ انفيه indice nasal دنيلير. انسانلر: قرينهٔ انفيه‌لرى ٨٥ى كچرسه رقيق الانف leptorhiniens ٧٠ دن آشاغى اولورسه عريض الانف platyrhiniens ايكيسى اورته‌سى اولورسه متوسط الانف mésorhiniens ناميله ياداولونورلر.

بياض قوملرك همان هپسی رقيق الأنف ، صاری قوملرك هپسی متوسط الانف ، سیاهلرك هپسی‌ده عريض الانفدر . پولینه زیالیلر رقیق الانف‌درلر ؛ آوسترالیالیلرله ملانه‌ز یالیلر ایسه عريض الانفلکه میالدر .

وجه : مدور ، طولانی مثلثی مخمسی ، اوله‌بیلیر ؛ وجهك عرضی ایله طولی آره‌سنده‌کی نسبته کوره انسانلره طویل الوجه leptoprosopes قصیر الوجه chamaeoprosopes و متوسط الوجه mésoprosopes اسمی ویریلیر .

چکه بعضاً ایلری‌یه طوغری بر چیقنتی تشکیل ایدر ، بعضاً‌ده ایچری‌یه طورور ؛ بوکا کوره انسانلره مائل الفك prognathes و مستقیم الفك orthognathes اسمی ویریلیر .

آلین : کنیش دار ، یوکسك آلچاق ، مستقیم ویا مائل اوله‌بیلیر .

یاناق کیکلری : بعضاً آز متنمی ، بعضاً‌ده پك چیقیق اولور ؛ بو چیقیقلق‌ده بعضاً اوکاره بعضاً‌ده یانلره متوجه بولونور .

کوز : بعضاً افقی ، بعضاً‌ده مائل اولور . مائل کوزلر موغوللره مخصوصدر ؛ بو مائللك اساساً کوزده دکل کوز قاپاقلرنده در .

٦ ـ نسبت اعضا — بدنك اقسام واعضای مختلفه‌سی آره‌سنده‌کی نسبت پك آز متحولدر . آوروپالیلرده قامت ۱۰۰ اعتبار ایدیلنجه ، اعضای مختلفه‌نك طولی وسطی اوله‌رق شوقدر طوتیور :

باش	۱۳
کووده	۳۲ ۷
بويون	۲ ۳

تكميل قول		٤٥
ديرسكه قدر قول	٥	١٩
ديرسكدن بيلكه قدر قول		١٤
ال	٥	١١
باجاق	٥	٤٧
آياق		١٥
قوللر آچيلنجه آره لرنده		
حاصل اولان مسافه		١٠٤

ديگر اقوامده بو نسبتلر اعتبار يله آنجق درت بش زاده سنده بر تخلف وتباعد كورولور : ازجمله باشك بدنه نسبتى ١١,٤ ايله ١٥ آره سنده قوللرك نسبتى ٤٢,٦ ايله ٤٦,٦ آره سنده ، آياقلرك نسبتى ده ٤٥,١ ٣٩,٢ آره سنده تخلف ايدر .

٢

لسان

— مكالمه و مخابره وسائطی —

انسانلر فكر ومراملرینی بر طاقم اصوات و اشارات واسطه‌سیله افاده وافهام ایدرلر ؛ ودیگر بر طاقم اشارات واسطه‌سیله‌ده تثبیت وتصویر ایدرك — كرك زماناً وكرك مكاناً — اوزاقلره نقل وایصال ایدرلر .

١ — لسان

١ — لسان ، انسانلرك اك اهمیتلی اوصاف وخصائلندندر ، انسانك حیواناتدن اك بویوك مدار تمیزی لساندر ؛ جمعیات بشریه‌نك اك قوی رابطه‌سی‌ده لساندر .

برلسان ایله متكلم اولمیان هیچ بر قوم یوقدر ؛ بونكله برابر اقوام مختلفه‌نك لسانلری آره‌سنده بویوك فرقلر واردر ؛ لسانلرك ثروت لغاتی ، انواع اصواتی ، قواعد صرفیه ونحویه‌سی وحتی بنیهٔ اساسیه‌سی بیله متخلفدر .

عمومیتله ابتدائی اقوامك لسانلرنده لغتلرك مقداری‌ده انواعی‌ده محدوددر ؛ اسم ، صفت ، فعل كبی اقسام كلام یوقدر ؛ مجرد وكلی مفهوملی كلمه‌لر بیله مفقوددر ، همان بوتون كلمه‌لر مشخص ومقید معنالر افاده ایدر .

بولسانلرده صوائت چوقدر ، صوامتك تراكم واجتماعی پك نادردر ؛ بر كلمه‌ده عینی هجانك تكراری reduplication ، و مختلف كلمه‌لرك عینی صورتله تلفظی homophonie كبی حاللر كثیرالوقوعدر .
ابتدائی لسانلرده كلمات و اصوات تقلیدیه onomatopées دخی

چوقدر. مثلا آوسترالیالیلر کوك کورولتوسنه bung-bung-ouine
قیرطینه یه ouirriti میزراغه ouirri یاخود bivirri یاغموره pitapata
اورمق ه pitapitata دیرلر. کرچه بوکبی اصوات وکلات تقلیدیه
بوتون لسانلرده واردر؛ ازجمله ترکجه‌ده خیشیرتی، فیصیلتی، پاطیرتی،
کورولتو، ویزیلتی، ایصلیق، خورلامه، خیرلامه، مه‌له‌مه، اوفکه...
کبی کلمه‌لرایله بونلردن مشتق اولان لغتلر، هپ تقلیدیدر؛ فقط بونلر
ابتدائی لسانلرده‌کنه نسبتاً پك آزدر.

شایان دقتدرکه بو اوصاف لسانیه اعتباریله اقوام ابتدائیه
چوجوقلره بکزر. چوجوقلردخی اطرافلرنده ایشتدکلری سسلری
تقلید ایدر، واکثر اشیایی سسلری ایله تسمیه وتفهیم ایلر؛ چوق
وقت عینی هجایی تکرار ایدر، بابا، دادا، ماما، قاقا، جیجی... کبی
مکرر الهجا کلمه‌لر ایجاد ایدر؛ چیقاردیغی اصواتده صوامت اجتماع
ایتدیرمز؛ اولا اسم جنسلر اویدورور، هر شیئه براسم ویریره
صوکره بونلری تدریجاً تعمیم ایدر، عمومی مفهوملی کلمه‌لر اوکرندکه
وقوللانمغه باشلار؛ صفتلری وفعللری بیله اسملرله افاده ایدر؛ برشیئك
حرکتنی ووصفنی اونك اسمی ایله آکلاتیر.

٣ ــ برلسانده لغتلرك مقداری نه قدر چوق اولورسه اولسون،
بونلر آره‌سنده اصلی اولانلر پك آزدر؛ اکثر لغتلر بر برندن ویا مشترك
اصللردن مشتقدر. تدقیقات لسانیه کوسته‌ریورکه: انکلیزجه‌نك جذور
و مواد اصلیه‌سی ٤٢٢ دن عبارتدر؛ سانسقریت لسانك جذرلری
ایسه ١٢٠ دن فضله دکلدر.

مختلف لسانلرك جذرلری بربریله مقایسه اولونورسه، بونلردن
برچوغنك مشترك براصلدن مشتق اولدیغی کورولور. بواعتبار ایله

لسانلر آره‌سنده مختلف درجه وصورتلرده قرابت اشتقاقیه واردیمکدر
ازجمله فرانسزجه ، اسپانیولجه ، ایتالیانجه ، اولاجه . .
لاتینجه‌نك شعبه‌لریدر، هپ لاتین فاملیاسندندر. آلمانجه ، انکلیزجه ،
چهجه، اسقاندیناوجه... ژه‌رمه‌ن لسانك شعبه‌لرندندر؛ هپ ژه‌رمه‌ن
فاملیاسندن دیمکدر. روسجه ، لهجه ، صربجه ، بوشناقجه ... اسلاو
لسانك شعبه‌لریدر، هپ اسلاو فامیلیاسندندر.
فقط مختلف لسانلر آره‌سنده‌کی قرابتك درجه‌سی بوندن‌ده‌عبارت
دکلدر: لاتین ، ژه‌رمه‌ن، اسلاو لسانلری آره‌سنده‌ده قرابت واردر؛
وبوقرابت یونان، ایران، هند، اسکی‌سانسقریت، لسانلرینه‌ده شاملدر؛
اونك ایچون بوتون بولسانلراسکی آریا لسانك‌اولادواحفادی‌دیمکدر.
کذلك عربی ، کلدانی، عبرانی، سریانی، فنیکانی ، وقبط لسانلری
آره‌سنده‌ده قرابت واردر؛ بونلرك هپسی السنهٔ سامیه جمله‌سندندر .
ترك، چاغتای، تاتار، موغول، ماجار، اویغور... لسانلری‌ده‌بربرینك
اقرباسیدر؛ هپسی السنهٔ تورانیه جمله‌سندندر.
اکثریا اقوام آره‌سنده لسان نقطهٔ نظرندن کورولن بوقرابتلرك
نسل نقطهٔ نظرندن بر قرابت نتیجه‌سی اولدیغی ظن و ادعا ایدیلیر.
فقط بو ظن و ادعا قطعیاً طوغری دکلدر: لسان ، اقوامك لازم
غیر مفارقی دکلدر؛ لسانلر آره‌سنده ، قوملر آره‌سنده اولدیغی کبی،
انتشارلر ، استیلالر ، اختلاطلر ، کثرتله وقوعبولور؛ بر قومك
لسان اصلیسنه ، اقوام متجاوره ویا مستولیه‌نك لسانی تدریجاً نفوذ
ایده‌بیلیر؛ و بونفوذ بعضاً قطعی بر استیلا حالنه کله‌بیلر: یکی لسان
اسکی لسانك یرینی ضبط ایدر ، اونی بوسبوتون اونوتدورور.
بوحقیقتی اثبات ایده‌جك وثائق پك چوقدر: آمریقای‌شمالیده‌کی

٥

زنجیلر انکلیزجه قونوشیور ، آمریقای جنوبی و مکسیقا یرلیلرینك
چوغی اسپانیولجه یی لسان مادرزادلری اوله‌رق طانیور ؛ بر چوق
اویغور قبائلی — زیریانه Zirians لر ، ووتیاقه Votiaks لر ، پرمیاقه
Permiaks لر — روسجه قونوشیور ؛ آذربایجان اهالیسی — تشکلات
بدنیه اعتباریله عجم ایرانیلردن فرقسز اولدیغی حالده بر ترك لسان
ایله تکلم ایدیور ؛ هندستانده ایرولا Iroula لر — بدناً تامول
Tamouls لردن پك فرقلی اوقلری حالده عینی لسان ایله قونوشیور ؛
ینه هندستانده دراویدیه Dravidiens قبائلندن برقاچی لسان اصلیلرینی
اونوتمشدر ، شیمدی هندجه تکلم ایتمکده‌در ؛ فرانسه‌ده فلامانجه
flamand پروسیاده لیتوانیه Lithuane لسانلرینك حدودلری بر
عصردنبری پك کریله‌مشدر ؛ انکلتره‌ده ایرلاندا ، فرانسه‌ده بروتونه
لسانلرینك حدودلری اون آلتنجی عصرده شیمدیکنك یوز کیلومتره
شرقنده ایدی . . .

اونك ایچون اقوام آره‌سنده ، نسلاً اولان قرابتی اونلرك لسانلرندن
دکل ، تشکلات بدنیه‌لرندن استدلال ایتمك اقتضا ایدر .

٣ — لسانلر ، بنیهٔ اساسیه‌لری اعتباریله اوچ بویوك قسمه تقسیم
اولونورلر: مجرد ، ملصق ، منصرف .

مجرد isolantes لسانلرده هر لغت برر هجادن عبارت بولونور ؛
اونك ایچون بولسانلر وحیدالهجا monosyllabiques نامیله‌ده یاد
اولونور . بو قبیل لسانلرده بوتون کلمه‌لر ، بوتون لغتلر برر جذر ،
برر مادهٔ اصلیه‌در ؛ غیر منصرف ، غیر متحولدر ؛ کلمه‌لرك بر جمله‌ده
وظیفه‌سی ساده‌جه اشغال ایتدکلری موقعه وصیره‌یه تابعدر ؛ بو وظیفه‌یی
کوستره‌جك اداتلر یوقدر . مثلا چینجه‌ده تا Tha کلمه‌سی یرینه کوره

« بويوك ، بويوكلك ، بويوتمك ، بويوجه ..» معنالرینی افاده ایدر .
بولسانلرده صرف نحودن عبارت دیمکدر، همصدا homaphone اولان
ــ معنالری مکالمه اثناسنده‌کی طرز تلفظلرینه تبعاً دکیشه‌ن ــ
کلمه‌لر چوقدر .

ملصق agglutinantes لسانلرده کلمه‌لر ، بربرینه انضمام والتصاق
ایتمش عنصرلردن ترکب ایدر ؛ بو عنصرلردن یالکز بری ــ کلمه‌نك
جذری ، مادهٔ اصلیه‌سی ــ قیمت و معنای حقیقیسنی محافظه ایدر ؛
دیکرلری ایسه اوکا نسبی برمعنا ویرمکه یارار؛ بونلر معنای ذاتیلرینی
غائب ایتمش ، مستقلاً غیر مستعمل بر حاله کلمش ، آرتق برر ادات
حالی آلمش جذرلردر . ترکجه‌ده‌کی قاییقجلر کلمه‌سی : « قای » مادهٔ
اصلیه‌سنه « یق ــ جی ــ لر » اداتلرینك التصاق و التحاقی ایله
تشکل ایتمشدر ؛ قای مادهٔ اصلیه‌سی مستقلاً ومعنای ذاتیسنده
قوللانیلمقده ایسه ده دیکر اداتلر آرتق مستقلاً استعمال ایدلمه‌مکده، و کلمه‌لرك
نهایتلرینه ــ اونلره نسبت، و کثرت معنالری ویرمك ایچون ــ التحاق
و التصاق ایتمکده‌در .

بو لسانلر آره‌سنده بر قسمی وارکه، اونلرده اسملرله فعللردخی
بربرینه التصاق ایدر، و بو صورتله بعض جمله‌لر بر کلمه حالنه کلیر. مثلا
آلغونکیه Algonkin لساننده «قاییغی بزه کتیریکز» معناسنده اولان
nadhalinin amachal بر کلمه حالنه کلمش بر جمله‌در:«natem ــ کتیرمك، amachal
قاییق، nin ــ بزه» کلمه‌لرینك قیصاله‌رق بربرینه التصاق ایتمسندن حصوله کلمشدر .
بوقبیل لسانلر polysinthétiques, ou incorporantes نام خصوصیسیله
یاد اولونورلر. بونلر آمریقا لسانلرندن عبارتدر .

منصرف à flexion لسانلره کلنجه: بونلرده جذرلر بربرینه التحاق ایدرکن

شكلاً بر تحوله اوغرارلر. مثلاً عبرانيجه‌ده: mleh جذری، malach = حکم سوریوردی؛ malchu = حکم سوریورلردی؛ melechu حکمدار؛ melachim = حکمدارلر ... شکللرینه کیر.

چین، هند چینی، تبت اهالیسنك لسانلری وحیدالهجادر؛ هند آوروپائی، و سامی اقوامك لسانلری منصرفدر؛ دیکر بوتون لسانلر ملصقدر.

مع مافیه شوراسی نظر دقتدن دور طوتولمامالیدرکه، لسانلرك بو اوچ شکل اساسیسی آره‌سنده‌کی فرق بوسبوتون قطعی دکلدر:

منصرف لسانلرده‌ده بعضاً التصاق کورولور. جمله‌لرك کلمه‌لشمسی کبی حاللر بیله وقوعبولور. ازجمله ایتالیانجه‌ده «بزه اونی سویله‌یك» معناسنده اولان dicenda-ci-la کلمه‌سی حقیقت حالده ملتصق العناصر بر جمله دیمکدر. مجرد لسانلرده دخی التصاقلر مفقود دکلدر. چینجه‌ده بیله ادات وظیفه‌سی کورن جذرلر واردر.

یاقین وقته قدر عموميتله ظن ایدیلیوردی‌که: بوتون لسانلر بدایتده مجرد ایدی؛ بر تکامل تدریجی نتیجه‌سنده ملصق ومنصرف حاللرینه کلدی. فقط بر چوق عالملر بو ظنك اصابتندن یك شبهه ایدیورلر: اولاً ملصق لسانلرك مقداری ایله دیکر ایکی شکل لسانلرك مقداری آره‌سنده‌یك شایان دقت بر نسبتسزلك وار، ثانیاً: لسانلرك و باخصوص انکلیزجه‌نك بر چوق کلمه‌لری قیصه‌اله قیصاله وحیدالهجا حالنه یاقلاشیور، ثالثاً: ته‌رره‌ن دولاقوپه‌ری Terrin de la Cauperie نك تدقیقاتی بعض تبت وچین لغتلرینك تلفظ عتیقنك شیمدیکندن فرقلی اولدیغنی کوسته‌ریور. اونك ایچون بعض لسانیون linguistes السنه‌نك شکل اصلی وابتدائیسنك «ملصق» اولدیغنی ادعا ایدیورلر. بونلرك فکرنجه منصرف لسانلر ملصق لسانلردن نشأت ایدیور، و مجرد لسانلری تولید ایدیور.

۲ — اشارات

۱ — انسانلر، بربرلرینه افاده و تبلیغ مرام ایچون برطاقم حرکات و اشارات‌ده یاپارلر. بو حرکات و اشارات، لغات و کلماتك بعضاً یرینه قائم اولور، بعضاً ده معناسنی تأییده و افاده‌سنی تقویه‌یه خدمت ایدر. بربرلرینك لسانلرندن بیخبر اولان اقوام یکدیگرینك اشارتلرینی آکلار، و لسان اشارات ایله قولایلقله افهام مرام و تعاطیٔ افکار ایده بیلرلر.

شو قدر وارکه: بوتون اقوامك اوضاع و اشارات معتاده‌سی بر دکلدر. ازجمله جواب رد و تصدیق مقامنده آوروپای وسطی و شمالی سکنه‌سی باشنی اوکا اکمك، و ایکی طرفه صاللامق اعتیادنده‌در؛ آندامانه Andamanلر، آینو Aïnosلر، و بعض هندلیلرده عینی اعتیادده‌در. فقط اکثر اقوام — ازجمله عربلر، بوتوکودو Botocudos لر، و بعض زنجیلر — جواب تصدیق مقامنده باشنی جانبی اوله‌رق صاللامق، جواب رد مقامنده‌ده یوقارییه قالدیرمق اعتیادنده‌در. بو صوك اشارتی یاپارکن بعض قوملرده — ازجمله حبشلیلرده — قاشلرك یوقارییه قالدیرلماسی، بعض قوملرده‌ده — ازجمله سوریه عربلری ایله Naga-koneoumba لرده — دیلك حرکت ایتدیریله‌رك بر صوت مخصوص حاصل ایدلمسی‌ده عادتدر. ایتالیا و همان بوتون آوروپای جنوبی سکنه‌سی، جواب ردی اللری ایله ویرمك اعتیادنده‌در: خایر دیه‌جکلری وقت اللرینی — باش پارماق قالقیق، او بر پارماقلر قیوریق اولدیغی حالده — کوکسلری اوکنده صاللامقله مألوفدرلر. بو قوملر ذاتاً بوتون حسلرینی باشلرندن زیاده اللریله افاده اعتیادنده‌درلر.

عموميتله اقوام ابتدائيه‌ده لسـان اوضاع، اقوام مترقيه‌ده کندن دها زنکيندر . دينيله بيليرکه اقوام ابتدائيه ، لسـانلرينك عجز و نقصاننی باشلرينك و قوللرينك اوضاع و اشاراتی ايله تلافی ايتمکده‌در .

بالخاصه آمريقای شمالی يرليلرنده، اوضاع و اشارات حقيقی و مکمل بر لسان حالنده‌در . بو حال اوراده لهجه‌لرك پك متنوع اولماسندن نشأت ايتمشدر. دنيانك هيچ برطرفنده آمريقای شماليده‌کی قدر متنوع لهجه‌لر موجود دکلدر . قبائل مختلفه افرادی لسـان عادی ايله مکالمه ايده‌مدکلری ايچون برلسان اشارات اختراع ايتمکه مجبور اولمش، و بونی تام بر لسان حالنه کتيرمشدر. بو لسان اشاراتك فعل، ضمير، ادات کبی اقسامی بيله واردر: بر داقوتا Dacota « أويمه کيديورم » ديمك ايچون اولا الينی قالديروب باش پارماغنی کوکسنه توجيه ايدر، بو «بن» ديمکدر ؛ صوکره اونی ايلری‌يه طوغری اوزانه‌رق اوموزی حذاسنه‌قدر کتيرير، بو «کيديورم» ديمکدر ؛ نهايت آووجنی قاپايه‌رق بردنبره آشاغی‌يه ايندير ير، بوده «أويمه، قولبه‌مه» ديمکدر .

٢ — بوتون اقوام ، آزچوق اوزاقدن مخابره ايتمك ايسته‌دکلری وقتده بر طاقم اشارات ضيائيه و صوتيه‌نك وساطتنه مراجعت ايدرلر .

پوروژ Peaux-Rougesلر، قول و بدن اشـارتلريله مخابره ايدرلر ؛ مثلا بر قولی قالقيق و الينك اوچ پارماغی قيوريق بر انسانی کورونجه بو وضعيتك « کيمسکز ؟ » ديمك اولديغنی آکلارلر ؛ و کيم اولدقلرينی ، هانکی قبيله‌دن بولوندقلرينی ، نره‌يه کيده‌جکلرينی .. هپ بوکا مماثل وضعيتلرله اخبار ايدرلر .

بوتون آمريقا يرليلری ، بربرلرينه آتش ايله‌ده اشارت ويرير ؛

دشمنك تقربنی ، بر حیوانك صیدینی ، آتش یاقه‌رق اوزاقلره اخبار ایدرلر .

بوتون سفائن بحریه بربرلریله‌وفارلرله رنکلی بایراقلر واسطه‌سیله مخابره ایدرلر . بایراق اشارتلری ، عمومی — بین‌الملل — بر لسان حالنده‌در .

آفریقاده‌کی بانتو Bantous لر ، غاله Gallas لر ، ترامپه‌ت ایله مخابره ایدرلر .

قاناریا سکنه‌سی ، ایصلیق واسطه‌سیله بر قاچ کیلو متره مسافه‌دن بیله بربرلریله آکلاشیرلر .

بوتون متمدن مملکتلرده عسکرلر بورو واسطه‌سیله قونوشورلر .

۳ — یازی

انسانلرك اك اهمیتلی واسطهٔ مخابره‌سی یازیدر . بوقیمتدار واسطه سایه‌سنده‌درکه انسانلر فکرلرینی کندیلرندن اوزون مسافه‌لر و مدید عصیرلرله آیریلمش بولونان ابنای نوعلرینه بیله تبلیغ و تفهیمه موفق اولیورلر .

۱ — فقط بوتون انسانلر یازی صاحبی دکلدر ؛ بك چوق قوملر فکرلرینی بوصورتله تثبیت و نقل ایده بیلمك اقتدارندن محرومدر .

بونکله برابر بو اقوامده تثبیت و نقل افکار ایچون بر طاقم وسائطه مراجعت ایتمکده‌در . بووسائط بر طاقم اشیای محرّره objets و علامات اخطاریه marques mnémoniques symboliques دن عبارتدر .

مثلا ماله‌زیالیلرده طوز صحتك ، بیبر نفرتك ، حشیش حسدك تمثالی عد ایدلمكده‌در ؛ اونك ایچون بونلر تبلیغ حسیاته خادم مكتوبلر یرینه قائم اولمقده‌در .

(شكل ۲٤)
چنتیك ایله یازی

مه‌لانه‌زیالیلر ایله نیام نیام Niam-Niam لر و آشانتی Achantis لر یازی یرینه تمثالی عصالر قوللانمقده‌در ؛ رئیسلرك امرلری وخبرلری هپ بویله عصالر واسطه‌سیله تبلیغ ایدلمكده‌در ؛ سیر وسفرینه مساعده اولنان اجنبیلره بیله ــ پاساپورط مقامنده ــ برر عصا ویرلمكده‌در .

بعض اقوام ــ ازجمله اسكیمو لر یاقوت Jacoutلر اوستیاق Ostiaks ، مه‌لانه‌زیالیلر ، میقرونه‌زیالیلر حساب یاپمق ایچون و وقایعی قید ایتمك ایچون‌ده بر طاقم دكنكلر قوللانیر ؛ و بونلر اوزرینه بر طاقم چنتیكلر و اشارتلر یاپارلر . (۲٤) نجی شكل بر لائوسی Laotien كوینده بولنان برچتله‌یی كوستریر ؛ بونك صاغ طرفنده‌كی اون ایكی چنتیك اون ایكی كونه قدر كویه دخولك ممنوع اولدیغنه ، درت واون ایكی چنتیك‌ده بوممنوعیت خلافنده حركت ایدنلردن درت اینك ویا اون ایكی پاره فدیهٔ نجات آلنه‌جغنه دلالت ایتمكده‌در .

بعض اقوام ــ ازجمله : مالغاشلر Malgaches لر ، سه‌له‌بده‌كی آلفورو Alfourous لر ایله بعض زنجیلر ــ عینی مقصدله دوكوملو

قیناپلر استعمال ایتمکده‌در : بوقوملر وقایع ماضیه وآتیه‌یی خاطرلامق ویاحساب یاپمق ایچون مختلف رنکلی قیناپلرک وساطتنه مراجعت ایتمکده، بونلرک اوزرنده مختلف مقدارده دوکوملر باغلامقده‌در .

بواصول اخطار وافهام اسکی پەرولیلرده پك ترقی ایتمش ایدی. اونلر بر حلقه‌نك اطرافنه مختلف رنکلی بر طاقم شریدلر باغلار ، بوشریدلرك هر بری اوزرنده بر طاقم دوکوملر یاپار ، وبونلرله پك مختلف فکرلر افاده وافهام ایلر ایدی .

پوروژلر ، عینی مقصدله رنکلی بونجوقلرقوللانیر ، بونلری یا بر ایپه تسبیح کبی دیزر، یاخود شریدك اطرافنه ایشله‌مه کبی باغلار؛ وفکرلرینی وامپوم Wampums اسمنی ویردکلری بو تسبیحلر وشریدلر واسطه‌سیله افاده وتثبیت ایدرلر.

پك چوق اقوامده سلاحلرك ، مسکنلرك ، حیوانلرك وحتی انسانلرك اوزرینه متصرفه وعشیرته دلالت ایدن بر طاقم علامتلر حك ایدلمکده‌در .

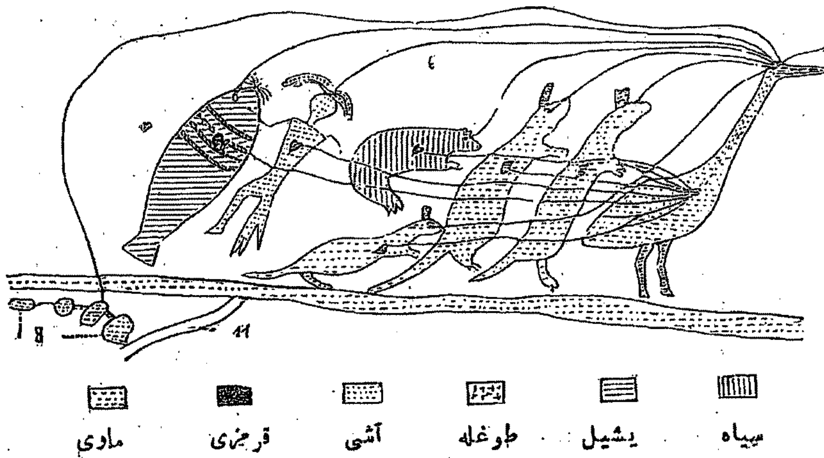
یازینك اختراعندن اول ، بوتون انسانلر ، شبهه یوقکه آنجق بوابتدائی وسائط ایله افهام وافادهٔ حسیات ایده بیلمکده ایدی . بووسائط یازینك ترقیاتی سایه‌سنده اهمیتده دوشدی ؛ فقط اك مترقی مملکتلرده بیله بعض اثرلر براقدی: اککلر مقدارینك چنله‌لره اشارت ایدلمسی ، برشیئك خاطره کلمسی ایچون مندیله بردوکوم یاپیلماسی ویا پارماغه بر ایپلیك باغلانماسی ، هرفابریقه وهر حکومت طرفندن بر علامت فارقه اختیار ایدلمسی کبی اعتیادلر هپ ، اواسکی وسائط اخطاریه و تثبیتیه‌نك بقیه‌لریدر .

وسائط اخطاریه‌نك اك مهملرندن بریده رسملردر: مه‌لا‌نه‌زیالیلر ،

بوشمانلر ، آوسترالیالیلر حیاتلرینك وقایع مختلفه‌سنی ترسیم ایدر ، وبو رسملر واسطه‌سیله تخطر ایله‌رلر .

اصل یازی ، ایشته بو واسطهٔ افهام واخطارك تکاملی نتیجه‌سنده میدانه چیقمشدر .

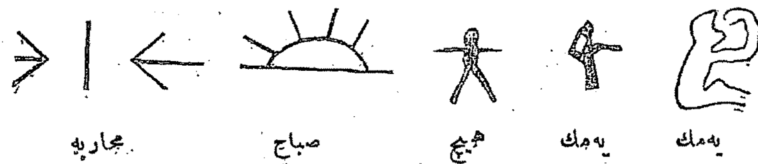
٢ — ابتدائی یازیلر ، بر طاقم رسملردن عبارتدر . بو رسملردن بر طاقمی اشیایی عیناً کوستریر ؛ بر طاقمی ایسه بو اشیایه عائد مناسبات و افعالی افهامه مدار اولور . مثلا اسکیمولر ، «کیتمك» فعلنی بر قولی ایلری یه اوزانمش بر آدم ، «اویومق» فعلنی ده بر قولنی باشنه قویمش بر آدم رسمی ایله افهام ایدرلر .

(شکل ٢٥) آمریقا یرلیلرینك براستدعانامه‌سی

بو طرز تحریر ، افهام صرامه خادم اوضاعك — لسان اشاراتك — تصویرندن عبارت دیمکدر . بونك ایچوندر که لسان اوضاعی پك مکمل اولان آمریقای شمالی یرلیلرنده پك مترقیدر : اونلرده تخته ویاقابوق پارچه‌لری ، حیوان دریلری اوزرینه حك ویا رسم ایدلمش برچوق کتابه‌لر کورولمکده‌در ؛ بونلرك بعضیسی مکتوب ، بعضیسی شرقی ، بعضیسی سرکذشتدر ؛ آره‌لرنده سکسان طقسان سنه‌لك وقایع احتوا ایدن روزنامه‌لر بیله واردر . (٢٥) نجی شکل بو محررات ترسیمیه‌نك مشهور بر

نمونه‌سنی کوسترمکده‌در ؛ بو ، یوروژلر طرفندن ۱۸٤۹ ده آمریقا رئیس جمهورینه تقدیم ایدلمش اولان بر استدعا نامه‌در ؛ بو استدعا نامه بر قایوق پارچه‌سی اوزرینه مرسومدر ، و « سوپه‌ریور » کولی جوارنده‌کی درت کوچوك کولك تملیکنی مسترحمدر . باشده‌کی طورنه ، استدعایی تقدیم ایدن عشیرتلردن اك بویوکنك تمثالی ـ توتم to tem ی ـ در ، و بو عشیرتك رئیسنه دلالت ایتمکده‌در ؛ دیکر حیوانلرده اوبر عشیرتلرك تمثاللرندن عبارتدر . بوتون بو حیوانلرك کوزلری طورنه‌نك کوزینه قلبلری‌ده طورنه‌نك قلبنه ـ برر خط ایله ـ موصولدر ؛ بو ، هپسنك

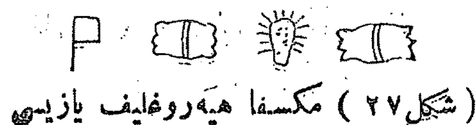
(شکل ٢٦) تمثالی تصاویر تحریریه نمونه‌لری

اتحاد حس ونظرینه ـ استدعاده اشتراکلرینه ـ دلالت ایتمکده‌در ، بوندن باشقه طورنه‌نك کوزندن ایکی خط چیقمقده ، بونلرك بری اوکه ـ رئیس جمهوره ـ طوغری کیتمکده ، دیکری ایسه کوچوك کوللره قدر اوزانمقده‌در ؛ ایشته بو ایکی چیزکی‌ده ، رئیس جمهوردن بو کوللرك تملیکنی استرحام ایدلمکده اولدیغنی آکلاتمقده‌در .

بعض اقوام ، بو یولده دها ایلری کیتمش ؛ اشیانك برر جزئینك تصویرینی کلنه تمثال عد ایتمکله ، ترسیمی مشکل اولان فکرلر ایچون اعتباری تصویرلر قبول ایتمکه باشلامشدر . مثلا چوق اقوام بر حیوانی کوسترمك ایچون یالکز باشنی ، و یا آیاق ایزینی ترسیم ایتمکله اکتفا ایدر ؛ داقوتا Cacota لر ، محاربه‌یی قارشیلقلی ایکی اوق ایله تصویر وافهام ایلر (شکل ٢٦) ؛ اوجیبوا Objibvas لر ، صباحی یاریم

کونش ایله،«هیچ»ی قوللرینی نومیدانه آچمش بر انسان شکلی،«یه‌مك»ی النی آغزینه کوتورمش بر انسان ویاحیوان ایله کوستریرلر (شکل ۲۶) .

بوتون بومختلف طرز تحریر وترسیملرده هر شکل بر فکره، بر شیئه دلالت ایدر . مصر ، مکسیقا هیه‌روغلیفلرنده بعض شکللرینه بویله تام بر فکره دلالت ایتمکله برابر، بعض شکللر ساده‌جه بر صوتی افهامه خدمت ایلر . (شکل ۲۷) مکسیقا هیه‌روغلیفلری ایله محرر بر کتابه‌یی کوسترمکده‌در ؛ یرلی لسانجه بایراق — pantli طاش — tetl ، هند انجیری — nochtli در؛ فقط بورداه‌کی رسملر بوکلمه‌لری دکل، بونلرك ایلك هجالرینی کوسترمك ایچون قوللانیلمیشدر؛ اونك ایچون بو کتابه Pater nostr = pa-te-nach-te صورتنده اوقونمقده‌در .

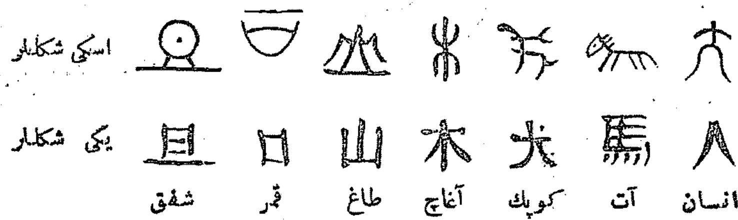

(شکل ۲۷) مکسقا هیه‌روغلیف یازیسی

فنیکه یازیلریله بوندن مشتق الفبالره کلنجه بونلرده بوتون شکللر یالکز بر صوته دلالت ایتمکده‌در .

۳ — اقوامده یازیلرك بواشکال مختلفه‌سی تکامل خط حقنده پك واضح وقطعی بر فکر عمومی ویریر : شبهه ایدیله‌مزکه یازی رسم ایله برلکده ورسم شکلنده باشلامشدر؛ انسانلر کوردکلری ودوشوندکلری شیلری اونوتمامق وباشقه‌سنه آکلاتمق ایچون اولاعیناً تصویر وترسیم ایتمش ؛ وبوصورتله بالطبع یالکز اشیای مرئیه‌یی ارائه‌یه موفق اوله‌بیلمیش ایدی. فقط صوکره افعالی واوصافی‌ده ارائه ایچون تمثالی تصویرلر یاپمغه، وبر سلسلهٔ حادثات وافکاری افاده ایچون‌ده بو تصاویری تسلسل

ایتدیرمکه باشلامش ؛ دها صوکره ، بعض کلمه‌لری افاده ایچون یاپدیغی
تصویرلری، عینی صورتله تلفظ ایدلمکده اولان کلمه‌لر ایچون ده قوللانمق
یولنی طوتمش ؛ بو صورتله تصاویر واشکال ایله یالکز اشیا دکل
اصوات آره‌سنده‌ده بر ارتباط ذهنی تأسیسنه باشلادقدن صوکره ،
بو تصاویرك بعضیسنی ــ مدلول اصلیلرینك ــ یالکز ایلك هجالرینه
علامت اتخاذ ایتمکه .. و بو یولده ایلریلیه ایلریلیه بوتون اشکال خطی فکرلره
و کلمه‌لره دکل ، ساده‌جه هجالره وحتی صدالره علامت اوله‌رق قرائت و تصویر
ایله مکه باشلامش ؛ اشکال خطی صونلره تخصیص ایتدکجه ساده‌لشدیرمك
(شکل ۲۸) و قوللانیلاشدیرمق یولنی ده طوتمش، و ایشته بو مدید تکامل
نتیجه‌سنده ، شیمدیکی بسیط و محدود شکللی الفبالره صاحب اولمشدر .

(شکل ۲۸) چین حرفلری نمونه‌لری

٤ ــ اقوام مختلفه‌نك یازیلری آره‌سنده شکلاً بویوك فرقلر
اولدیغی کبی، استقامت و جهت تحریر اعتباریله‌ده بویوك فرقلر واردر:

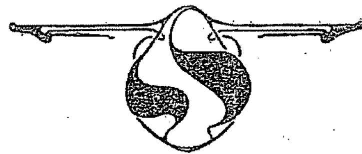
اسکی یونانیلر گاه صاغدن صوله ، گاه صولدن صاغه ، گاه‌ده
متعاقب سطرلردن برینی صاغدن صوله و دیکرینی صولدن صاغه
یازار ایدی .

چینلیلر یازی‌یی یوقاریدن آشاغی‌یه یازار ، و سطرلره صاغدن
باشلارلر .

اسكی سیریانی یازیسی‌ده یوقاریدن آشاغی‌یه یازیلیر ، فقط سطرلره صولدن باشلانیردی . موغول یازیسنده حالا بواصول تعقیب ایدیلیر.

صومالی Somalı لر عربجه‌یی الآن یوقاریدن آشاغی‌یه یازار ، وکاغدی طقسان درجه چه‌ویره‌رك صاغدن صوله اوقورلر .

٥ — اقوامده خطك اشکال مختلفه‌سی سلسله‌سنی اکمال ایتمك ایچون ، محصول مدنیت اولان تلغراف و استه‌نوغراف الفبالرینی‌ده ذکر ایتمك لازم کلیر .

٣

حيات ماديه

١ — غدا

١ — اقوامك غدا خصوصنده كی اعتيادلری پك متنوع ومتخلفدر: عموميتله ، منطقهٔ بارده ومنجمده‌ده بولونان اقوام ، ممالك حاره ومعتدله‌ده بولونانلردن چوق‌دها اكولدر؛ ازجمله اسكيمو Esikmau لر بزه حيرت ويره‌جك درجه‌ده اويوردر . بوحال ممالك بارده‌ده ياشيان انسانلرك ، حرارت حاصل ايتمك ايچون چوق غدايه محتاج بولونمالری نتيجه‌سيدر .

بوتون انسانلر هم مواد حيوانيه وهم‌ده مواد نباتيه ايله تغدی ايله‌مكده‌در. شوقدر واركه ، اسكيمولر و ودا Veddas لر كبی بر قاچ قوم پك آز مواد نباتيه استعمال ايتمكده ، همان كاملاً لحوم ايله تعيش ايله‌مكده‌در .

پك ابتدائی اولان اقوام بلا استثنا بوتون حيواناتی اكل ايتمكده فقط اكثراقوام بعض حيواناتی اكلدن اجتناب واستكراه ايله‌مكده‌در. بواجتناب واستكراه يا اعتياد ويا اعتقاد نتيجه‌سيدر؛ هرقوم اكلی ايله مألوف اولماديغی حيواناتی اكلدن استكراه ايتمكده ، قدرت و قدسيتنه اعتقاد ايتديكی حيواناتی يه‌مكدن اجتناب ايله‌مكده‌در.

حيواناتك لذيذ وايكره‌نج تلقيسی خصوصنده اقوام آره‌سنده پك

بويوك تخالفلر واردر: بزجه پك ايكرنج تلقى ايدلمكده اولان شيلرى بيله كمال اشتها ولذت ايله اكل ايدن برچوق اقوام موجوددر .

انسانلرك تغديه‌سنه مدار اولمقده بولونان حيواناتى صايمق ايسته‌نيرسه همان بوتون صنوف حيواناتى ذكر ايتمك لازم كلير؛ چونكه هيچ برقوم طرفندن اكل اولونميان هيچ بر صنف حيوان يوقدر.

بونكله برابر صنوف حيواناتك هپسى تغديهٔ بشره خدمت خصوصنده متساوى دكلدر ؛ غداى بشرك اك بويوك قسمى ممه‌ليلرله قوشلردن وبالقلردن تشكل ايتمكده‌در .

بعض اقوامك طعام خصوصنده‌كى اعتيادات غريبه‌سندن برى ترابخوارى géophagie در . بو اعتياد هندستانده، آمريقاى جنوبيده ، ماله‌زيا آطه‌لرنده پك منتشردر . اوراده‌كى قوملر ، برر نوع كيللى طوپراغى اكل ايله مألوفدر ؛ قالكوتا ، جاوا ، پهرو چارشيلرنده بويله طوپراقدن معمول اكمك ويا بيك شكلنده اطعمه صاتيلمقده‌در. ايرانده بيله ، نيشابور وكيرمان طوپراقلرى اكل وتناول ايدلمكده‌در. همان هر طرفده قادينلرك كبه‌لك اثناسنده كيل وكول اكلنه انهماك كوسترمسى‌ده ترابخواريلغك بر اثرى عد اولنه بيلير . بو يولده‌كى اعتياداتك اك غريبى، مردمخوارى anthropophagie در . بو اعتياد اوقيانوسيا وماله‌زيا آطه‌لرى ايله آمريقاى جنوبيده وبالخصوص آفريقاى وسطيده كورولمكده‌در . سوماترا اطه‌سنده‌كى باتا Batta لر ايله صالومون ، يكى برهتانيا ، يكى هه‌بريد آطه‌لرى يرليلرى مردخواردر ؛ بورنه‌أونك دايا‌ك Dayaks لرى ايله يكى كينه ، يكى ناله‌دونيا ، فيجى آطه‌لرى يرليلرى مردخوارلغى اونوتمق اوزره‌در ؛ آمريقاى جنوبيده‌كى بوتوكودو Botocudos لر ايله آروماك Aromaque لرو برهزيلياده‌كى

بعض قبيله‌لر، باخصوص آفريقای وسطیده‌کی نیام نیام Niam-Niamلر ایله مانه باتتو Mang battou لر ، باسانغولر Bassango لر ایله قاسای Kassaï لر دخی مردمخواردر .

(شکل ۲۹) أسکیمولر : غایت أکولدر

۲ — مردمخوارلق ، بوقوملرك بعضیسنده احتیاج سوقیله ، بعضیسنده اوبورلق سببیله — انسان أتنك پك لذیذ برطعام صاییلماسی سببیله — ، فقط اکثریسنده بعض اعتقادات باطله سوقیله‌وقوعه‌کلیر . برچوق قوملر ظن واعتقاد ایدرلرکه : برشخصك أتنی ویا — یورك ،

٦

جكره، كوز كبی ـ برعضوینی ییه‌رك، ویا ساده‌جه قاننی ایچه‌رك اونك بوتون قوت ومزیتلرینه تملك ایتمك ممکندر ؛ یاخود بر دشمنه تماميله غلبه ایتمش ـ اوندن تماميله انتقام آلمش ـ صاییلمق ایچون اونی اولدیرمك کافی دکل، عینی زمانده أکل ایتمك‌ده لازمدر. بویله برطاقم غریب اعتقادلر موجود اولدیغی ایچوندرکه مردمخوارلق ، یالکز پك وحشی وابتدائی قوملرده دکل ، بعض اولدقجه مترقی قوملرده‌ده کورولمکده‌در : باتتالر ، مانباتتولر ، نیام نیاملر . . نیم متمدن عد اولونه بیله‌جك قدر مترقیدرلر؛ برنجیلرك شایان دقت بریازیسی وطرز تزیینی، ایکنجیلر ایله اوچنجیلرك ایسه اولدقجه ایلریله‌مش تشکیلات اجتماعیه‌سی واردر .

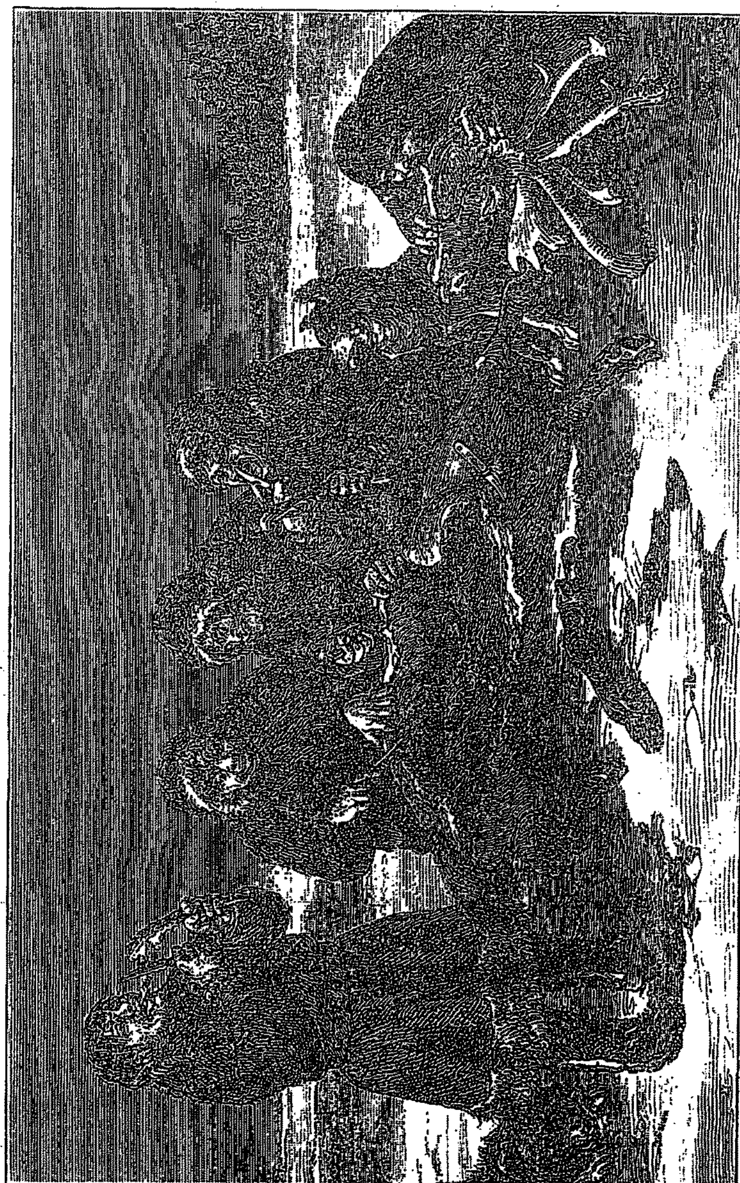
بعض اقوامده کورولن : محاربه‌لرده باش کسمك، آیینلرده انسان قوربان ایتمك، دشمنلرك قافا طاسلری ایله صوایچمك، انسان اعضاسنی علاج مقامنده استعمال ایتمك . . . کبی عادتلر، مردمخوارلغك ـ تبدیل شکل ایتمش ـ بقایاسی کبی تلقی اولونه بیلیر .

انسان أتنك ـ باخصوص اعدام ایدیلمش جانی أتنك ـ بعض خسته‌لقلری تشفیه خاصه‌سنه مالك اولدیغی اعتقادی چینده الآن جاریدر . قرون اولا وقرون وسطاده آوروپاده‌ده بویله براعتقادوار ایدی ؛ بر قاچ عصر اوله کلنجه‌یه قدر بعض صیدلانی کتابلرنده علاجلرك اسملری آره‌سنده ، اعدام ایدیلمش جانیلرك قافا کمیکلری‌ده صاییلیر ایدی .

انسان أت وعضولری، سحربازلرك اك چوق استعمال ایتدکلری شیلردندر .

٣ — بوتون اقوام، غدالرینك بر قسمنی اولسون ، حرارتك

تأثيرينه عرض ايدر ؛ وبو صورتله پيشيردكدن صكره يرلر . گرچه أسكيمولرايله اوستياقلر (شكل ٣٠) ره‌ن أتنى ، وبالغى چى اوله‌رق

(شكل ٣٠) اوستياقلر : كيك چى اوله‌رق يرلر .

أكل ايدرلر ؛ فقط اونلر بيله ديكر ـ نباتى ـ غدالرينى پيشيريرلر . يمكلرى پيشيرمك ـ آتشك تأثيرينه دوچار ايتمك ـ ايچون ،

آتشه مقاومت ایده‌جك ـ طوپراقدن ویا معدندن ـ قاپ قاچاغه‌لزوم واردر. حالبوكه برچوق اقوام وحشیه معدن اعمالنی بیلمدكلری كبی، بعض اقوام ـ ازجمله : آوستراليالیلر ایله ارض النار سكنه‌سی چوملك اعمالنی‌ده بیلمزلر .

مع‌مافیه بویله چوملكدن، قاپ قاچاقدن محروم اولان قوملر ایچون‌ده بر واسطۀ طباخت واردر . بو واسطه طاش پارچه‌لرندن عبارتدر : طاشلری آتش ایچنه آته‌رق قیزدیرمق، یمكلری بوقیزغین طاشلر واسطه‌سیله پیشیرمك ... انسانلرك آتشدن ـ یمك خصوصنده ـ استفاده ایچون الك اول بولدقلری چاره بوندن عبارت اولسه كركدر.

بو اصول ایله طباخت پولینزیا و اُمونزیا آطه‌لرنده كورولمكده‌در

أندونه‌زیالیلر : بامبودن قابلر ایچنه صو طولدورور، بو صویی ـ ایچنه قیزغین طاشلر طالدیروب چیقارمق صورتیله ـ ایصیتیر، ییه‌جكلرینی اونك ایچنه آتوب حاشلایه‌رق پیشیریرلر .

پولینه‌یازلیلر: طوپراق ایچنده تجره كبی برچوقورقازار، بونك دیبنه ـ آتشده قیزدیریلمش ـ طاش پارچه‌لری طولدورر، زاونلرك اوستنه یاپراقلر سه‌رر، غدالری بونلرك اوزرینه قویوب باشقه یاپراقلرله اورتر، اونلرك اوستنه‌ده قیزغین طاش طولدورور، نهایت بوغریب فورونك اوستنه بر مقدار طوپراق واوت ییغار . یاریم ساعت قدر صوكره فورونی آچوب « پیشمش أش » لرینی چیقاریرلر .

٤ — بوتون اقوام بر طاقم مواد منبهه ویامخدره استعمال ایدر: اكثریسی نباتی بعضیسی حیوانی اولان بوكبی موادی چیكنر، ایچر، یر، توز حالنه كتیره‌رك بورننه چكر، یاقه‌رق دومانی تنفس ایدر.

برچوق اقوام ، بوخصوصـده طبیعتده بولدقلری ماده‌لر ایله‌ده اکتفا ایتمز ؛ برطاقم مسکرات اعمال واستعمال ایلر . مسکرات همان عمومیتله نباتات عصاره‌لرندن ، حبوبات منقوعلرندن یاپیلیر ؛ یالکز بعض یرلرده حیوان سوتلرینی تخمر ایتدیرمك صورتیله اعمال ایدیلیر: موغوللرك وقیرغیزلرك استعمال ایتدكلری قومیز Koumys قیمراق سوتندن یاپیلمش بر مشروب كئولیدر .

منبهات ومخدرات استعمالی اعتیادینك بوقدر عمومی اولماسی اثبات ایدر كه: انسانلرده یااعصابی اویوشدیره‌رق هرشیئی اونوتمق ، ویاخود اوسری تحریش ایدرك بر عالم خولیاده یاشامق صورتیله حیاتك حقیقتلرندن قاچمق ایچون برمیل طبیعی ، برآرزوی فطری واردر .

٣ — آتش

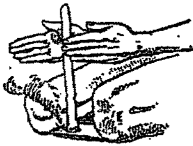
١ — یمكلری پیشیرمك ایچون آتشه احتیاج اولدیغی كبی ، معدنلری ایشله‌مك ، مسكنلری تنویر و تسخین ایتمك ، بعض موذی حیوانلری دفع ایتمك ایچونده آتشه لزوم واردر. بوسببله آتش ، رفاه وتمدنك اك اهمیتلی شرطی ، اك قوتلی عاملی دیمكدر .

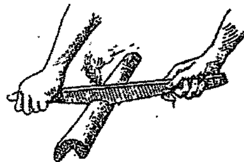
اقوام موجوده‌نك اك ابتدائی ووحشیلری بیله آتش یاقمغی بیلیرلر. بونك ایچون یا « دلك وتماس » ك (شكل ٣١) ویاخود «صدمه» نك تأثیرندن استفاده ایدرلر: ایكی تخته پارچه‌سنی بربرینه دلك ایده‌رك ویاخود ایكی طاش پارچه‌سنی بربرینه چارپه‌رق ، بودلك وصدمه‌دن حصوله كلن حرارت واسطه‌سیله قاو ، توی ، قورو اوت كبی موادی یاقار .. صوكره بونلر واسطه‌سیله اوت ، چوپ واودون كبی شیلری طوتوشدورورلر.

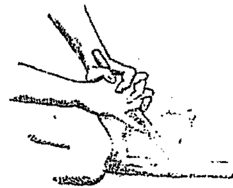

(شكل ٣١) دلك ایله آتش یاقمه عملیاتی

تخته‌لرك بر بریله دلكی، برینی دیكرینك اوزرنده یا براولوق آچار كبی (شكل ٣٢)، یا بیچقی ایله كسر كبی (شكل ٣٣)، ویاخود بورغو ایله دلر كبی (شكل ٣٤) حركت ایتدیره‌رك یاپیلیر. برنجی اصول ــ اك ابتدائی و یوروجی اصول اولوب ــ بالخاصه اوقیانوسیاده، ایكنجی اصول ــ بوندن دها سهولت بخش اولوب ــ بالخاصه ماله‌زیا ایله بیرمانیاده كورولمكده‌در؛ اوچنجی

(شكل ٣٤)   (شكل ٣٣)   (شكل ٣٢)

دلك ایله آتش یاقمه‌نك اوچ اصولی

اصول ایسه ــ هپسندن دها مكمل اولوب ــ پك منتشر بولونمقده‌در. بعض قوملرده بو «اصول اشعال» چوق تكمل ایتمش، چوبوغك حركت دوریه‌سنی تسهیل و تسریع ایچون الی ایله پارماقلق یاپان مارانغوزلرك قوللاندقلری

كانه مشابه بعض وسائط اختراع ايدلمشدر . اسكيمو لرايله بوروز لرده بويله‌در .

صدمه ايله آتش استحصالی ایچون قوللانيلان ماده‌لر : پك ابتدائی بر قاج قومده — فوئه‌ژيه‌ه [ارض‌النار سكنه‌سی] لر ايله آله‌ئوت [آله‌ئوتيه‌ن آطه‌لری سكنه‌سی] لرده — چاقماق طاشی ايله پيريت طاشی ، مترقی — دمير استحصال واعمالی اصولنه واقف — قوملرده ايسه چاقماق طاشی ايله دميرپارچه‌سی‌در . بوتون متمدن قوملر دخی — كبريتلرك اختراعی زمانه قدر — هپ بو اصول ايله — سيليس طاشنی دميره چاقمق صورتيله — آتش ياقارلر ايدی .

شايان دقتدركه ، كبريتلرك انتشار وتعمم ايتديكی يرلرده بيله ، اسكی‌اصوللر بوسبوتون ترك ايديلمه‌مشدر : هندستانده براهمه‌نلر ، دينی آيينلر اثناسنده مطلقا دلك صورتيله آتش‌ياقارلر ؛ آمريقا يرليلری اوقات عاديه‌ده اوروپاليلرك كبريتلرینی قوللاندقلری حالده ، آيينلرك آتشلرینی دلك ايله استحصال ايدرلر . آوروپاده بيله بر قاچ عصر اوله كلنجه‌يه قدر ، بعض اعتقادات باطله سوقيله — مثلا انسانلری وحيوانلری ساری خسته‌لقلردن وقايه مقصدی ايله — ياقدقلری آتشلری ، ايكی تخته‌پارچه‌سنی دلك‌ايله‌ملك صورتيله‌استحصال‌ايدرلرايدی . اسوه‌چده اون سكزنجی عصرك نهايتنده ، بوصورتله حركتی منع‌ايدر بر فرمان نشر اولونمش ايدی .

٣ — اقوام ابتدائيه ، بيلدكلری اصوللر ايله آتش ياقمقده‌چوق زحمت چكدكلری‌ايچون ألده ايتدكلری آتشی سوندورمه‌مكه چاليشير ، اونی كيجه كوندوز ادامه ايلمكه اوغراشيرلر .

یکی کینه‌ده‌کی پاپو Papou لر آتشلری سوندیکی وقت‌یکیدن آتش یاقمغله اوغراشمقدنسه، اطرافده‌کی قبیله‌لردن آتش آلمغی ترجیح ایدر، وبونك ایچون اوزونجه سفرلر بیله اختیار ایدرلر.

بر چوق قوملر ـ باخصوص آمریقا واوقیانوسـیا اقوامنك قسم اعظمی ـ یکیدن آتش یاقه‌جقلری وقت برطاقم آیینلر یاپارلر.

۳ـ مسکن

۱ـ بوتون انسـانلر، روزکارلردن، یاغمورلردن، وحشی حیوانلردن، دشمنلردن تحفظ ایچون برملجأ، برمأوا آرار.

بعض یرلرده انسانلر بوخصوصده‌طبیعی‌مأوالردن ـ قایاآلتلرندن، آغاج‌قووقلرندن، مغاره‌لردن ـ استفاده‌ایدرلر. یالکز اقوام ابتدائیه آره‌سنده دکل، اقوام متمدنه آره‌سنده ـ چینده، تونسده، طرابلس غربده، افغانستانده، قافقاسیه‌ده، حتی آوروپاده فرانسه‌ده وایتالیاده ـ بیله مغاره‌لرده ساکن انسانلر، مغاره‌لردن متشکل کویلر واردر.

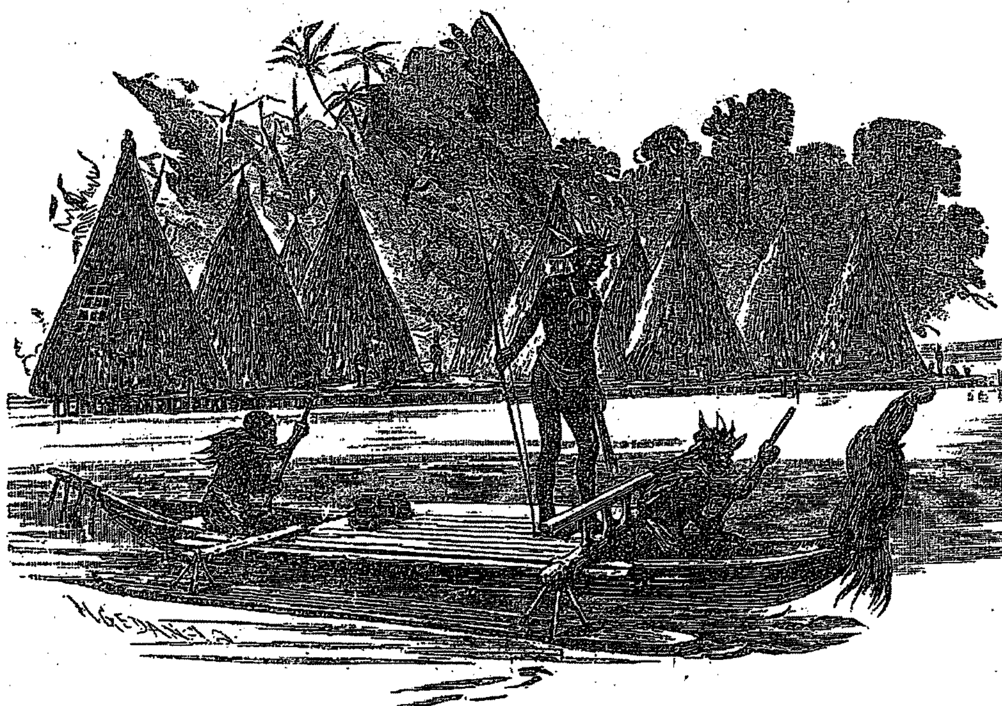
فقط بوتون افرادی بویله طبیعی مأوالرده اسـکان ایدن هیچ بر قوم یوقدر، هرقوم ـ نه‌قدر بسـیط وابتدائی اولورسه اولسون ـ بر صورتله مأوا ومسکن انشا ایتمك اعتیادنده‌در.

مسکنلرك انواعی پك چوقدر:

بعض قوملر، آغاج داللری ویاپراقلری ایله پاراوانا طرزنده مأوالر وجوده کتیریرلر: آوسترالیالیلر، برطاقم داللر آلوب بونلری طوپراغه مائلاً قاقه‌رق یان‌یانه دیزه‌ر، وروزکار ویاغموردن ایشـته

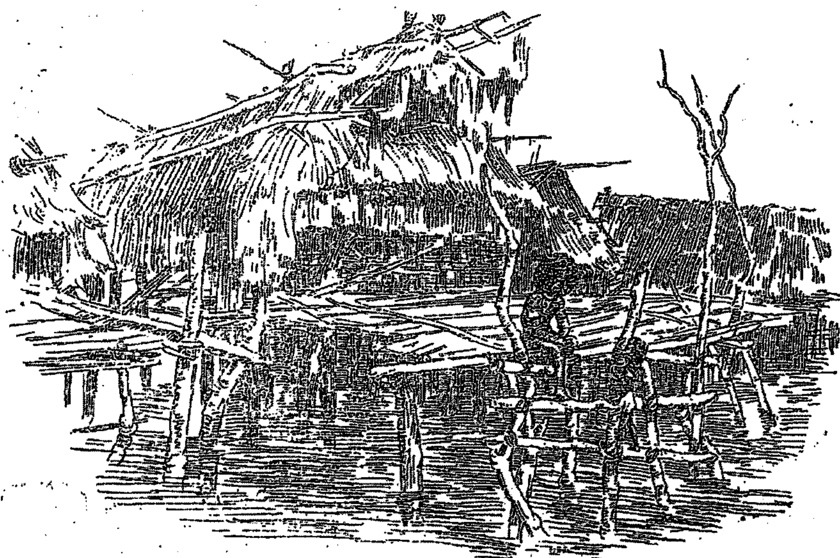

(شكل ٣٥) آوستراليالى قبيله‌لرك مسكنلرندن

(شكل ٣٦) هومبولد قويى سكنه‌سنك قاييق وقولوبه‌لرى

بويله بسيط بر سپر آرقه‌سنده تحفظه چاليشيرلر . آندامانلر، وه‌دالر، بوتوكودولر دخی بويله سپرلر انشا ايدر : يره برقاچ چاتاللی آغاج قاقوب بونلرك آره‌سته افقی برصيريق اوزاتير ، بونك برطرفنه مائلاً برطاقم داللر ويا كنيش قابوق وياپراقلر دایایه‌رق بسيط بر پاراوانا وجوده كتيريرلر .

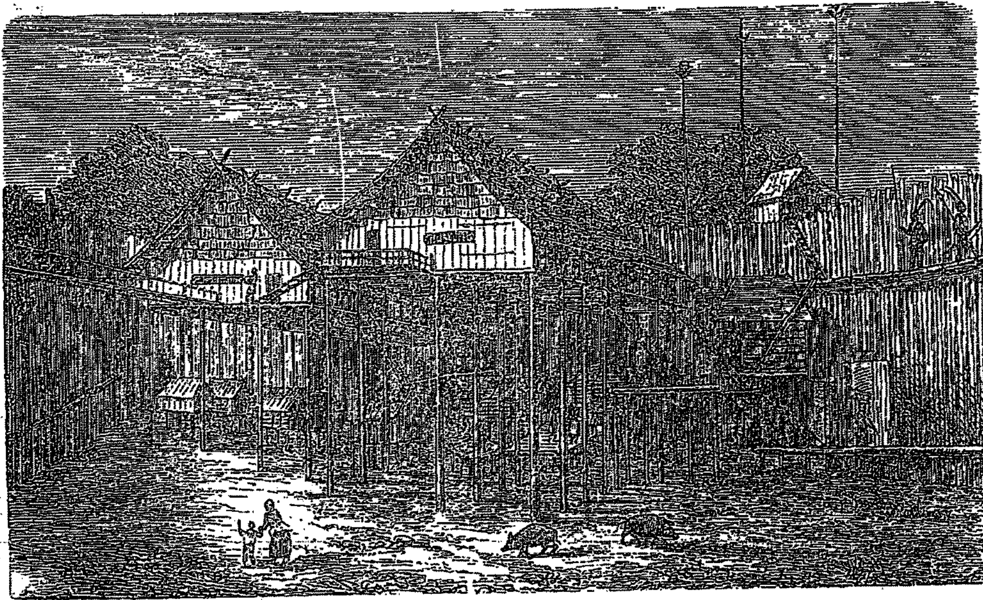

(شكل ٣٧) پاپو مسكنلری (يكی كينه)

فقط اكثر اقوام ابتدائيه‌دالدن وقاميشدن قولوبه‌لر انشا ايدرلر. بوقولوبه‌لر ، بعض يرلرده بر طاقم داللری ساده‌جه بربرينه چاته‌رق و نهايت آره‌لرينه و اوستلرينه اوت وطوپراق طولديره‌رق ، پك قابا صابا برصورتده ياپيليرلر ؛ بعض يرلرده ايسه منتظم بر صورتده‌ديزه‌رك ويتيشديره‌رك ، اعتنالی بر طرزده انشا ايديليرلر .

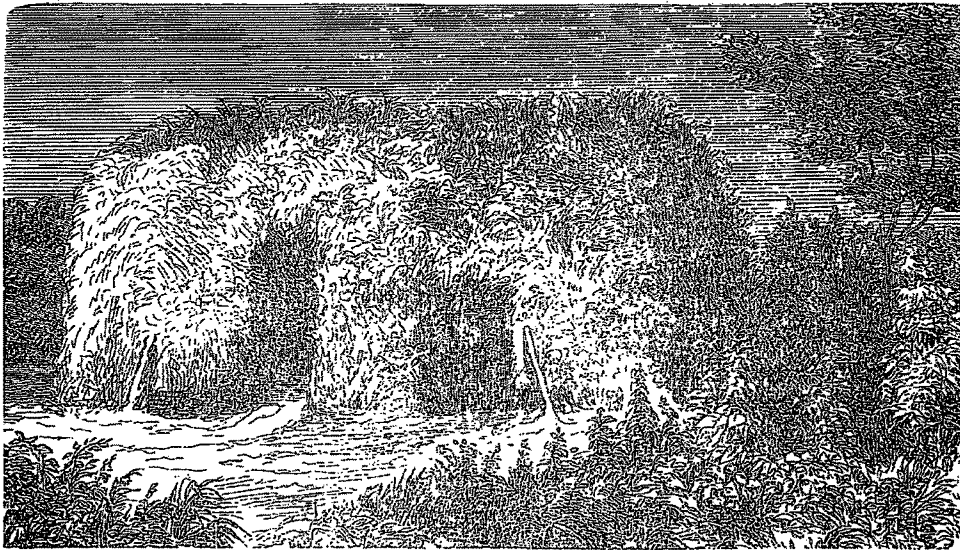
قولوبه‌لرك شكللری پك مختلفدر : بعضلری مدور ، بعضلری كوشه‌ليدر ؛ — فوئه‌ژيه‌نلرده اولديغی كبی — مخروط (شكل ٣٦)

آوستراليالیلرده اولدیغی ـ قبه (شکل ٣٥) ـ آمازون یرلیلرنده اولدیغی کبی ـ بروجهی اوزرینه یاتیرلمش برمنشور، تودالرده اولدیغی کبی ـ نصف اسطوانه . . شکلنده، زولولرده اولدیغی کبی ـ آری قوواننی بیچمنده ـ مخروط ایله اورتولو براسطوانه حالنده، نهایت کینه سواحلی سکنه‌سنده اولدیغی کبی ـ کوچوك کوی أولری بیچمنده ـ قولوبه‌لر واردر.

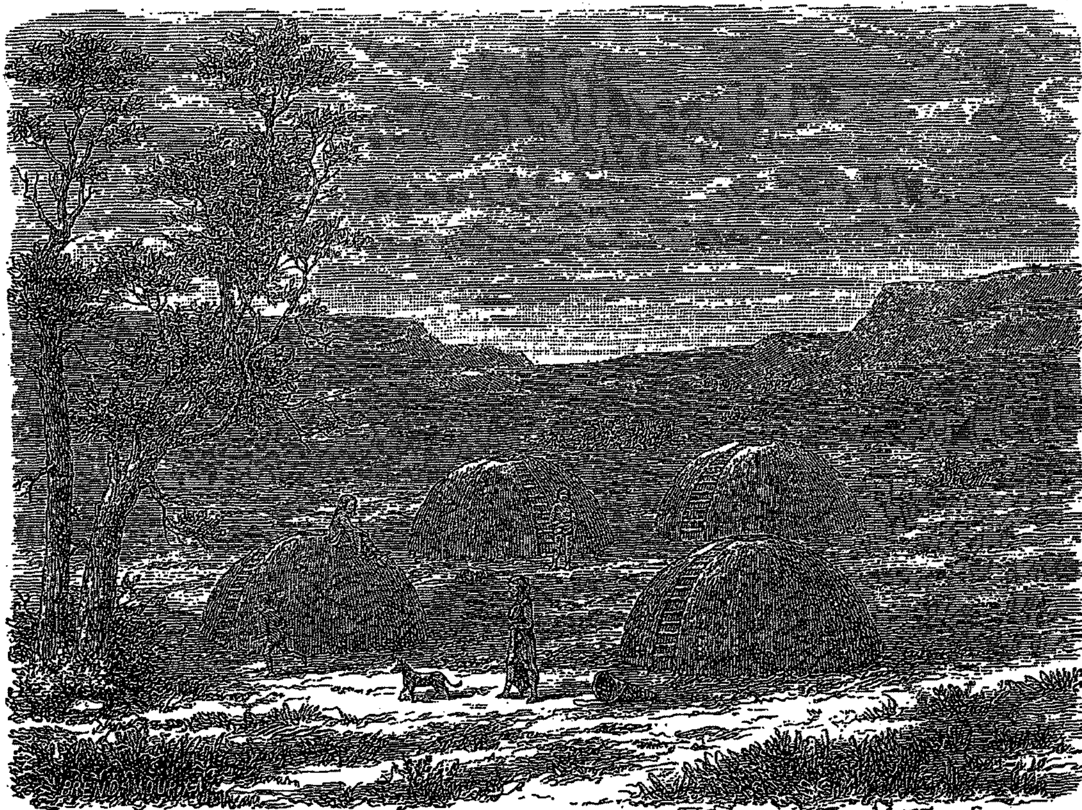

(شکل ٣٨) دایاق مسکنلری (بورنه أو)

بعض یرلرده، آغاجلر اوزرنده (شکل ٤٤)، صو ایچنده چاقیلمش قازیقلر اوزرنده (شکل ٣٧) ده قولوبه‌لر کورولور . بحر محیط کبیر ایله بحر محیط هندی اطرافنده‌کی اقوام ابتدائیه‌نك ـ قامچاتقا سکنه‌سندن آلاسقا یرلیلرینه، کینه یرلیلرندن ماداغاشقار یرلیلرینه وارنجه‌یه قدر ـ هپسی .. آز چوق یوکسك وقازیقلر اوستنده مسکن یاپارلر (شکل ٣٨)

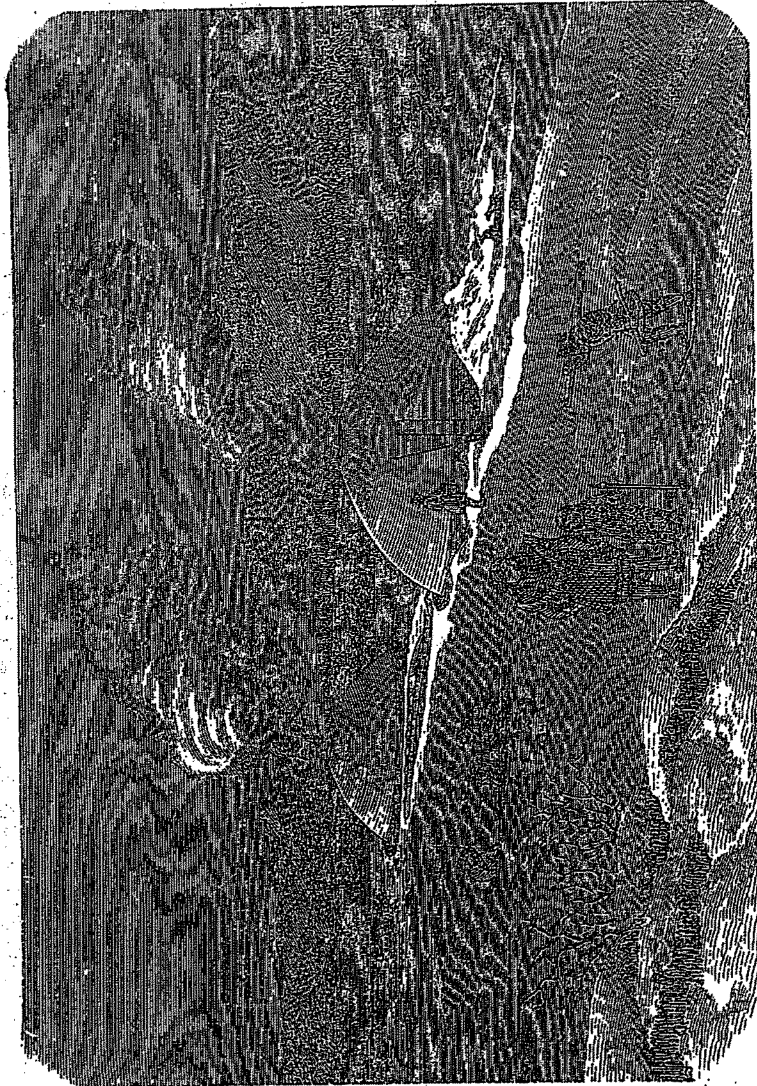

(شکل ۳۹) آله‌ئوتیه‌ن یرلیلرینڭ مسکنلری

(شکل ٤٠) طوپراق مسکنلر

بعض قوملر مسکنلرینی طوپراق تزکلرندن (شکل ۳۹ و ٤٠) بعض قوملر کرپیچدن ، طوغلەدن ، نهایت بعض قوملرده طاشدن یاپارلر .

(شکل ٤١) أسکیمولرك قیشلق مسکنلری

أسکیمولر طوپراغی قازدقدن صوکره چوقورك اوستنده ــ بوز پارچەلرندن ــ بر قبه وجوده کتیرمك صورتیله مسکنلر انشا ایدرلر (شکل ٤١) .

بر طاقم اقوام چادیرلرده اسکان ایدرلر. چادرلرك زیاده حیوان دریلرندن، بعض یرلرده کنیش آغاج قابوقلرندن ، دها مترقی قوملرده بزدن ، کیلیمدن یاپیلیر . بونلرك شکللری ده قولوبه‌لرکی کبی تخالف

(شکل ٤٢) پوروژلرك چادیری

ایدر : امریقای شمالی یرلیلرینك چادیرلری مخروطی (شکل ٤٢) . قالمونلرك چادیرلری قبه‌واریدر ، قبطیلرك چادرلری ایسه کوشه‌لیدر.

چادیر ــ اکثریا ــ دری ویا بزی یره چاقیلمش ویا بر برینه چاتیلمش برقاچ قازیق اوزرینه قویه‌رق یاپیلیر ایسه‌ده بعضاً بزلری و دریلری برچوق داللر ایله تشکیل ایدیلمش منتظم برقفس اوستنه اورته‌رك یاپیلر . موغوللرك ، قالموقلرك چادیرلری ایله قیرغیزلرك یورتلری بویله‌در (شکل ۴۳) بونلر قابل نقل مسکنلرك اك مکمل نمونه‌سیدر.

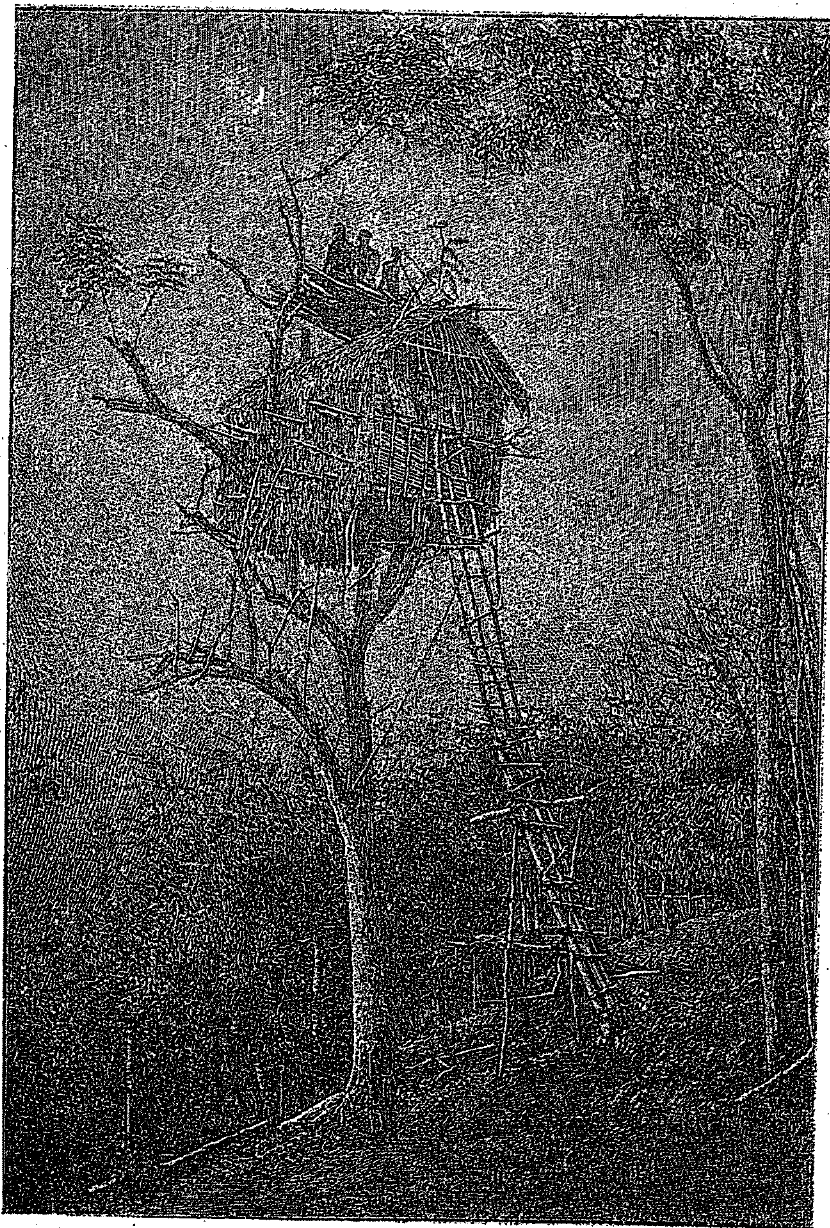
بعض قوملر قیشین قولو به‌لرده یازین چادیرلرده اسکان ایدرلر . أسکیمولر بویله‌در .

(شکل ٤٣) قالموق یوردی

مترقی قوملر مسکنلرینك یاننده محصوللرینی محافظه ایتمك ، حیوانلرینی بسله‌مك ایچون آخیرلر وانبارلر دخی انشا ایدرلر . کویلرینی ــ تجاوزاتدن مصون بولوندیرمق ایچون ــ چیتلر ، خندقلر ، دیوارلر ایله احاطه ایدرلر ؛ وبعضاً اطرافی ترصد ایچون نوبتچی قوله‌لری یاپارلر (شکل ٤٤ ، ٤٥) .

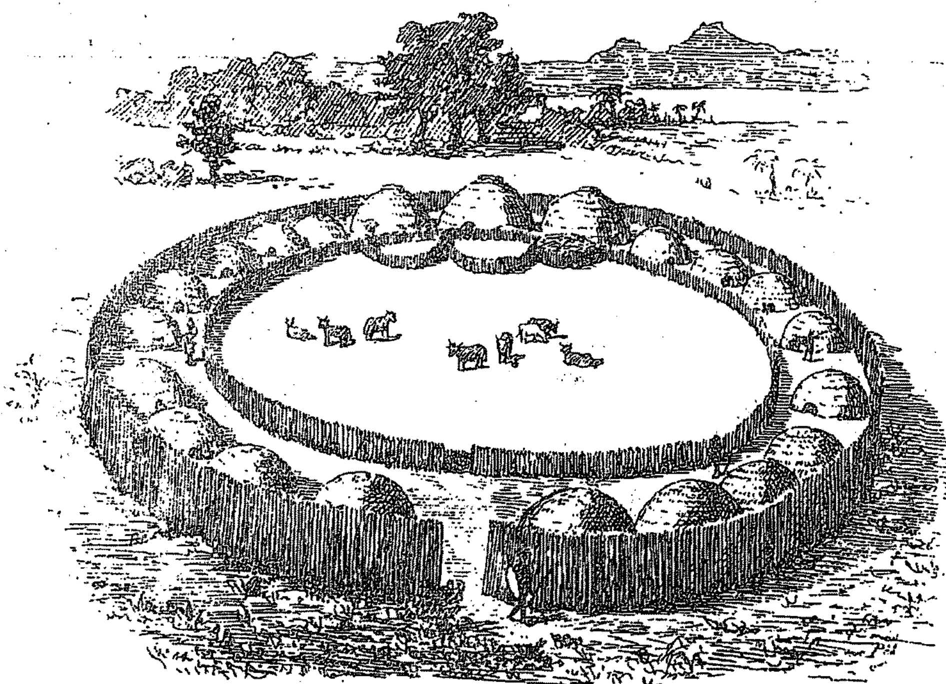
٣ — اقوام موجوده مسكنلرينك بو مختلف شكللرى نظر اعتباره آلنیجه: مسكنلرك نه صورتله تكامل ايتمش اولديغنى تخمين ايتمك مشكل اولماز.

(شكل ٤٤) پاپو قولوبه‌سى

انسانلرك ايلك مسكنلرينى طبيعى مغارەلر ، آغاج قوووقلرى ، قاياآلتلرى تشكيل ايتمشدر ؛ برچوق مغارەلردە ، قاياآلتلرندە كشف ايدلمكدەاولان آثار قبل‌التاريخيه، اونلرك اوزون مدت انسانلرە مسكن اولديغنى اثبات ايديور .

قايالقلردن محروم يرلردە ــ اورمانلردە ــ ياشيان انسانلر، بالطبع

(شكل ٤٥) قافرى كويى

آغاچلرك كاه قوووقلرينه صيغينمش ، كاه صيق داللرى آرەسندە بارينمش اولەجقدر . كافى درجەدە محافظەلى بر آغاجه تصادف ايتمديكى وقت ، داللرك وضعيتلرينى دكيشديرەرك آرەلرينه باشقه داللر ييغەرق برسپر وجودە كتيرمكى دوشونمش ؛ وبوخط حركت ، مخصوص مسكنلر انشاسنه برمقدمه تشكيل ايتمشدر .

٧

آوستراليالیلرك، آغاج داللری ایله یاپدقلری سپرلر، شمدی مستعمل اولان مأوالرك الك اسکی شکلی وقولوبه‌لرك منشأی کبی تلقی اولونه‌بیلیر: انسانلر، بوسپرلری بر طرفلی یاپه‌جقلرینه ایکی طرفلی یاپدقلری ـ داللری برطرفه دیزه‌جکلرینه ایکی طرفه دیزدکاری ـ کون، برقولبه ایجاد و انشا ایتمش اولیورلردی. قوللانیلان داللرك طرزترتیبی، وقوام وطبیعتی، قولوبه‌لرك مختلف شکللرینك حدوثنه باعث اولمش: قولوبه‌لر ـ داللرك دیزیلیشنه کوره ـ مدور ویا مضلع قاعده‌لی، داللرك سرت ویا قابل انحنا اولماسنه کوره ایسه سیوری ویا منحنی تپه‌لی .. برشکل آلمشدر.

بوصورتله وجوده کتیریلن قولوبه‌لرك ایچنده دها راحت اوطوره‌بیلمك ایچون زمینك قازیلماسی دوشونولنجه، طوپراق دیوارلی وآغاچ چاتیلی بر قولوبه وجوده کلمش اولیوردی. بویله قولبه‌لرده کورولن فضلهٔ استراحت، دیواری یوقاری‌یه طوغری یوکسه‌لتمك فکرینی تلقین ایتمش، وبو صورتله دیوارلی وچاتیلی مسکنلرك اختراعنه یول آچمش اوله‌جقدر.

داللردن یاپیلان قولبه‌لری دها مضبوط بر حاله کتیرمك ایچون بالطبع آره‌لرینی، اوت ایله، طوپراق ایله، چامور ایله طولدورمق جهتی دوشونولمش؛ وبدایتاً یالکز آره‌لقلری طولدورمق اوزره قوللانیلان طوپراق‌واوت، کیده کیده کاملاً دیواری تشکیل ایتمکه‌باشلامش، وکرپیچ مسکنلر بوصورتله حصوله کلمش‌اوله‌جقدر.

اقوام ابتدائیه‌نك‌مسکنلری‌کاملاً برر‌قاتلیدر. ایکی قاتلی‌مسکنلر قازیق اوستی قولبه‌لرك استحاله‌سی ایله حصوله کلمش اولسه کرکدر: آغاچ اوستلرنده یاپیلان قولبه‌لرك حیواناته قارشی تأمین ایتدیکی

امنيت ، رطوبته طغيانلره قارشى بخش ايتديكى مصـونيت .. قازيق اوستنده مسكنلر انشاسى فكرينى ويرمش ؛ بويله يوكسك قوليه‌لرك آلتنده‌كى قازيقلرك آره‌سى بر چيت ايله اورولنجه ميـدانه ـ اكثر كوى اولرى كبى ـ ايكى قاتلى مسكنلرك شكل ابتدائيسى چيقمشدر .

چادرلره كلنجه ، اونلرك منشأى‌ده يك ساده ، فقط بوسبوتون باشقه اولسه كركدر : انسانلر ، آولادقلرى حيوانلرك دريلرينى آغاچلرك داللرى آره‌سنه ـ ويا صورت مخصوصه‌ده قاقدقلرى صيريقلر اوستنه ـ قويه‌رق افقى بر سپر وجوده كتيردكلرى وقت ، ابتدائى برچادر اختراع ايتمش اوليورلردى .. بوبسيط مأوانك تكملى ايچون دري‌يه استنادكاه اولان صيريقلرك دها اويغون بر صورتده ترتيب ايدلمسندن ، بر درى يرينه بر قاچ درى قوللانيلماسندن ، دها صوكره مخصوص بزلر وكيليملر اورولمسندن باشقه بر شيئه حاجت يوق ايدى . چادرلرك انواعنده‌كى تخلف ايشته بوتكاملك نتيجه‌سيدر .

٤ ـ لباس

١ ـ لباس ، متمدن قوملر ايچون حوايج ضروريه‌دن معدوددر . اوقوملرده ، ـ وجودك كرك محرم ومعيوب ناحيه وعضولرينى غيرك انظارندن ستر ايتمك ، وكركسه هيأت عموميه‌سنى ياغمور وصوغوقلرك تأثيراتندن وقايه ايله‌مك ايچون ـ تلبسه شديد براحتياج واردر .

ابتدائى قوملرده ايســه بويله بر احتياج يوقدر ؛ اونلر آره‌سنده چيپلاق كزمك اعتيـادنده اولانلر چوقدر : ارض النـار يرليلرى ، بدنلرينك هيچ بر ناحيه‌سنى ستر واخفايه لزوم كورمدكلرى كبى ، قارلى

ياغمورلى هوالرده بيله چيريل چيپلاق طولاشمقدن متأذى اولمازلر .
برەزيليا وآوستراليا وحشيلرىايله آفريقاى وسطى برليلرى‌ده‌بويله‌در.
شايان دقتدركه ، بويله ، تستر وتحفظه لزوم كورمين ــ چيپلاق
كزن ــ قوملربيله تزين وتجملى اهمال ايتمز ، بدنلرينى مختلف زينتلرله
كوزللشديرمكه چاليشيرلر .

(شكل ٤٦) يكى زه‌لاندا يرليسى[چهره‌سى وشملى]

ديمك‌كه، اقوام آره‌سنده ، تزين ، تلبسدن چوق دها عمومى بر
اعتياد ، چوق دها ابتدائى بر احتياج تشكيل ايديور .

٢ — بر چوق قوملر ، تجمل ايچون ، طوغريدن طوغرى‌يه
دريلرينى‌تزيين‌ايدرلر: اونلرى يابويالرله، ياخودوشملرله ــكنديلرنجه‌ــ
نظر فريب برحاله كتيرمكه چاليشير .

ابتدائی‌قوملرك بویا مقامنده استعمال ایتدکلری ماده‌لر : رنکلی کیللر وآشی طوپراقلری ایله بعض میوه‌لرك عصاره‌لریدر ؛ بونلرك اك منتشرلری : قیرمزی، صاری سیاه وبیاضدر. بعض‌قوملر، دریلرینك باشدن آشاغی‌یه قدر هر طرفنی ، بعض قوملر ایسه اونك یالکز

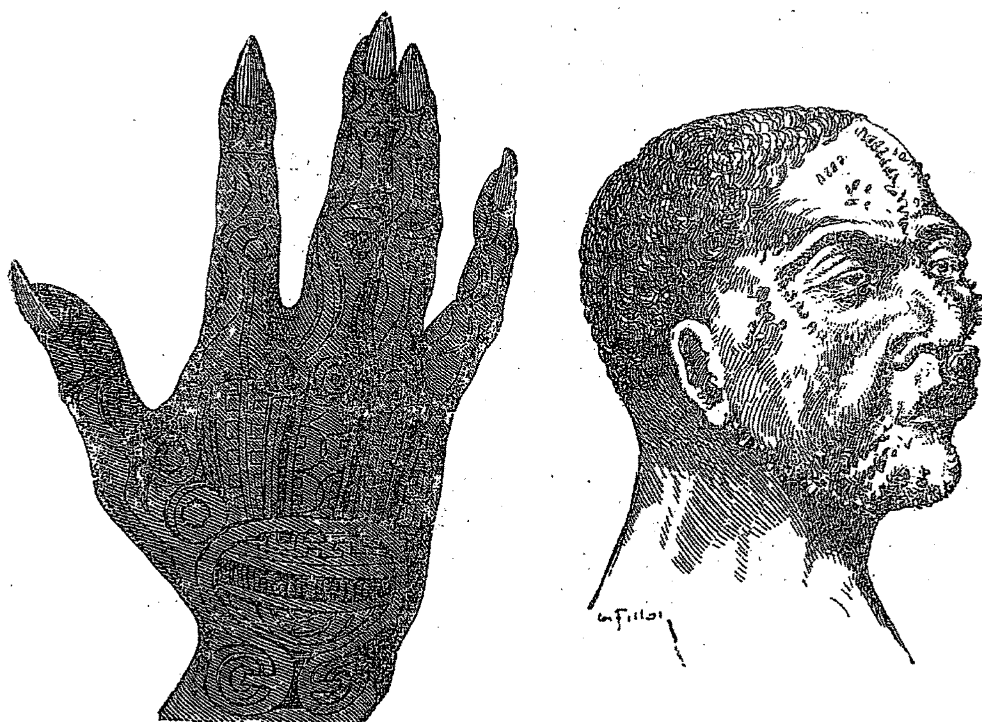

(شکل ٤٧) مائوری رئیسی [چهره‌سی وشملی]

بعض ناحیه‌لرینی بویارلر ؛ بعضلری ساده‌جه دوز بویا سورمکله اکتفا ایتدکلری حالده بعضلری نقشلر وجوده کتیریرلر . اك متمدن قوملرده بیله کورولمکده اولان صاچ ، قاش ، دوداق ، پارماق ، طیرناق .. بویامق ... پودره ، دوزکون

آلليق سورمك كبی اعتیادلرك ، بو ابتدائی و بسیط وسائط تحمل ایله قراتی پك آشکاردر .

وشملره کلنجه (شکل ٤٦—٤٩) اونلر، اساساً ایکی اصول ایله یاپیلیر : یا دری یی چیزمك ، یاخود دری آلتنه رنکلی توزلر ادخال ایتمك . برنجی اصول قویو رنکلی قوملر طرفندن ـ زنجیلر ،

(شکل ٤٨) قاناق چهره‌سی [وشملی]

(شکل ٤٩) مارکیز آطه‌لری یرلیلرندن برینك ألی [وشملی]

مه‌لانه‌زیالیلر ، آوستralیالیلر ـ ، ایکنجی اصول ایسه آچیق رنکلی قوملر ـ یکی زه‌لاند وبورنه‌أو وحشیلری ـ طرفندن تطبیق اولونور . قویو رنکلی بر دری ، طبقهٔ صباغیه‌یه قدر یاریلیر ایسه بو یاره التیام بولونجه یری دها آچیق رنکلی اوله‌رق قالیر ،

بو سبیله دری اوزرنده ـ یاریقلرك شكلنده ـ وشملر حصوله كلیر ؛ آچیق رنكلی بر درینك آلتنه ایكنه باتیریله‌رق رنكلی بر توز ادخال ایدیلیرسه اونك یری دها قویو رنكلی اوله‌رق قالیر ، وبو ایكنه‌له‌مه‌لر مختلف صورتلرله تعاقب ایتدیریلنجه ، دری اوزرنده مختلف شكلده قویو رنكلی وشملر یاپیلمش اولور .

وشملر بعضاً بدنك محدود بر قاچ ناحیه‌سنده یاپیلیرسه‌ده بعضاً تكمیل

(شكل ٥١) آرفاكیس باشی

(شكل ٥٠) هومبولد یرلیسی

دری‌یی قاپلایه‌جق بر صورتده یاپیلیر . بو قبیل وشملر ، جلدی آلاجالی بولاجالی بر باصمه حالنه كتیریر ؛ وجلدك بر قوماش ایله مستور اولدیغی وهمنی ویریر . [اوچنجی صحیفه‌ده‌كی ژاپون رسمی]

هر قومك وشملرنده بر خصوصیت واردر . بر چوق قوملرده رئیسلرك و روحانیلرك وشملری ـ عمومككندن فرقلیدر . آینو لرده یالكز قادینلر ، وشم یاپمق اعتیادنده‌در . ژاپونلرده وشم حماللره و آرابه چكیجیلرینه مخصوصدر .

آوروپالیلرده بیله بازوده، ویا کوکسده کوچوك وشملر یاپمق اعتیادی واردر. بو وشملر بر علامت فارقه مقامندهدر؛ قرون وسطاده فاحشهلری ومجرملری بر وشم ایله تمغالامق عادتی وار ایدی. بعض خفی جمعیتلرك منسوبینی آرهسنده - بربرینی طانیمق ایچون - بدنك كیزلی بر طرفنده وشم یاپمق اعتیادی الآن جاریدر؛ مملکتمزده پهلوانلر وکلخان بکلری بازولرنده وشملر یاپدقلری کبی سوریهده بعض مذاهب منتسبینی بیلکلرنده علامت فارقه مقامنده وشملر بولوندیرمقدهدر.

(شکل ٥٠) سالومون آطهلری یرلیسی

٣ — بر چوق اقوام، بویلهدری اوزرنده سوسلر یاپمقله اکتفا ایتمز؛ تجمل ایچون مختلف رنکلرده ومختلف شکللرده جسملرك وساطتنه مراجعت ایدر: چیچك، یاپراق، باز، تخم، کمیك، دیش، توی، قابوق، طاش، معدن ... کبی شیلر قوللانیرلر.

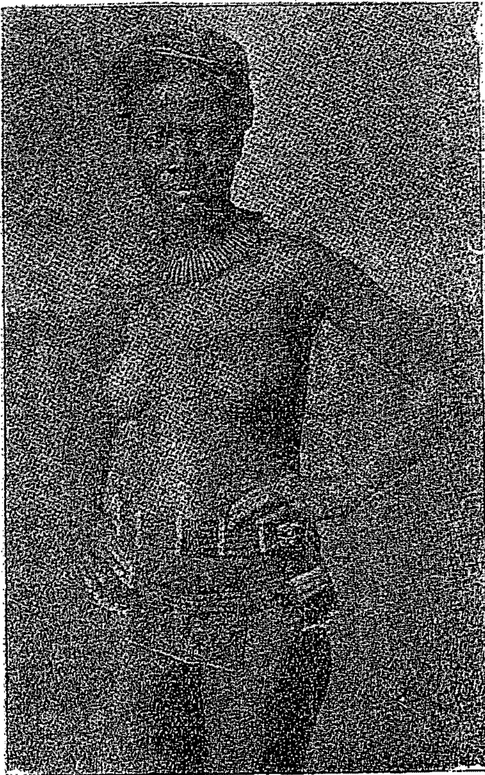
بو سوسلری وجوده طوتدورمق ایچون اك طبیعی حامل صاچلردر؛ اونك ایچون بدنك اك زیاده سوسلەنن ناحیەسی باشدر (شکل ٥٠ــ٥٢) صاچلردن باشقه یره طوغریدن طوغری‌یه سوس آصمق قابل دکلدر. اونك ایچون بو خصوصده مختلف واسطەلره مراجعت ایتمك لازمدر :

بعض قوملر ، سوسلری دری‌یه لزوجتلی مادەلر واسطەسیله یاپیشدیریرلر . از جمله آمازون یرلیلری دریلرینی بو صورتله قوش تویلری ایله تزیین ایدر . بزده هنوز بوسبوتون متروك اولمیان کلینلره مخصوص یاناق ، چکه و آلین یاپیشدیرمەلری ، بوطرز تزیینك مترقی برشکلی کبی تلقی اولونه بیلیر .

(شکل ٥٣) بوتوکودو

بر چوق قوملر قولاقلرینی ، دوداقلرینی ، بورونلرینی دلر ، بو دلیکلره سوسلر کچیرر و آصارلر : بوتوکودولر قولاقلری ایله آلت دوداقلرینی دلر ، بودلیکلری تدریجاً بویوتور ، ایچلرینه تختەدن بویوك قرصلر قورلر . (شکل ٥٣) آفریقای جنوبی قبیلەلرندن بر طاقمی یاناقلرینی دلر ، واو دلیکه قوش تویی طوتدورورلر ؛ آوستورالیالیلر ، وپاپولر بورونلرینك پردەسنی دلر ، و اورایه کمیکدن بر چوبوق کچیریرلر . بو اعتیاد ، البسه کیین قوملرده‌ده واردر ؛ متمدن قوملرك قادینلرنده‌کی کوپه طاقمق عادتنك ، بو ابتدائی وسائط تزیینك سلالەسندندر .

همان بتون اقوام باش ، بویون ، بل ، بیلك وطوپوق کبی بوغوم یرلرینك

(شكل ٥٤) زولو قيزى

اطرافنه قورومش بر حيوان سيكيرى ، شريد واری بر درى پارچه سى ، يوموشاق بر نبات صاپى كبى قابل انحنا بر شى صاروب باغلار ؛ بونلره ــ بالخاصه باش بويون و بل حلقه لرينه ــ رنكلى تخم ، چيچك ، ياپراق ، كميك ، ديش ، ناعمه قابوغى ، قوش تويى ، پوستكى پارچه سى ، حيوان پنچه سى .. كبى سوسلر آصارلر (شكل ٥٤-٥٧) بونلر اقوام متمدنه ده ده

(شكل ٥٥)

مستعمل اولان تاج ، كردانلق ، كمر ، بيله زيك كبى سوسلرك شكل ابتدائيسى كبى تلقى اولونه بيلير . فقط عينى زمانده باشاغه ، مانتويه ، وانكلكه ده بكزرلر : آمريقا يرليلرى باشلرنده كى حلقه نك اطرافنه بر

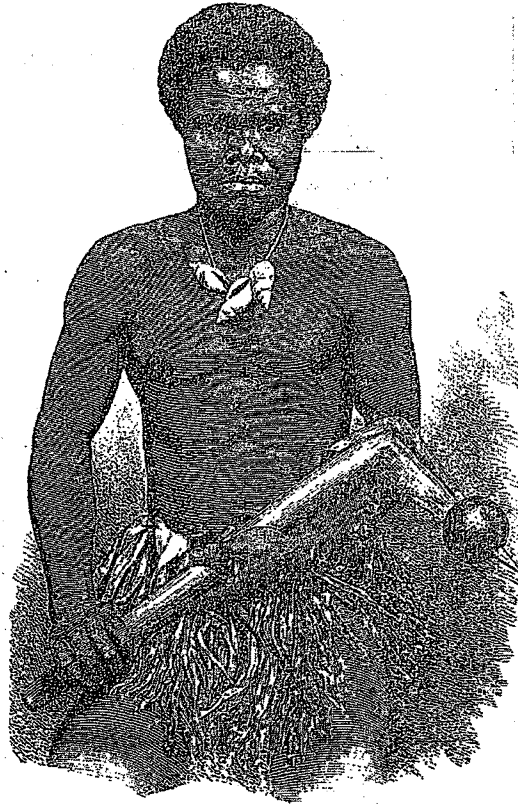

(شكل ٥٦) يكى قالەدونيالى

چوق تويلريرلشدير، بو صورتله اوكا بر تاج، بر باشلق شكلى ويريرلر؛ فوئژيه‌لر بويونلرنده‌كى حلقه‌يه بر درى آصار، بسيط بر مانتو وجوده كتيريرلر؛ ودّالر بللرنده‌كى حلقه‌نك آلتنه ياپراقلى داللر كچيرير، بو صورتله اونى نوعما بر فوطه ـ أتكلك حالنه كتيريررلر.

بعض قوملر، ميل تزيينى عورت محللرينه قدر تشميل ايدر: اعضاى تناسليه‌لرينه رنكلى ياپراقلر، قابوقلر، بزلر، تويلر صارارلر.

٤ ـ اصل البسه‌يه كلنجه: بو بعض قوملرده بر أتكلكدن عبارت، بعض قوملرده بر أتكلك ايله بر مانتودن متشكلدر. باشلق وآياق قابى، نسبتاً آز قوملرده واردر.

البسه ياپمق ايچون بعض قوملر ـ از جمله أسكيمولر ـ حيوان دريلرى قوللانير، بعض قوملر ـ هاواى سكنه‌سى كبى ـ ليفى بعض آغاجلرك قابوقلرينى دوكه دوكه عابايه مشابه بر حاله كتيرير، بعض

(شكل ٥٧) قافري

قوملر - يكى زه‌لاندا - ليلر كبى - نباتات صاپلرينى حصير كبى اوررر ، نهايت بعض قوملر ايسه‌يا نباتات اليافندن و يا حيوانات يوكيندن طوقومه ياپارلر.

صوغوق مملكتلر سكنه‌سى ، بالطبع ، قالين و چوق لباسلره صاريليرلر.

بوتون قوملر البسه‌لرينك اوزرينه‌ده بر چوق سوسلر قاطارلر.

همان بوتون اقوامده رئيسلر ، كاهنلر ، سحربازلر ، وبعضاً محاربلر خصوصى البسه‌لر كيرلر. كاهنلرك البسه‌لرى ، اكثريتله خوف وخشيت القا ايده‌جك برشكلده‌در.

٥ — اقوام موجوده‌نك تلبس و تزين خصوصنده‌كى بو مختلف اعتيادلرى نظر دقته آلنجه ، لباسك نه كبى صفحات تكاملدن كچمش اولديغنى تخمين ايتمك مشكل اولماز :

بشريتده ، تزين و تجمل انهماكى تحفظ و تستر اعتيادينه تقدم ايتمشدر ؛ تزين ، اولاً درى‌يى بويامق و يا چيزيكله‌مك ، صوكره بدنه مختلف شيلر باغلامق و آصمق صورتلرى ايله ياپيلمشدر ؛ بدنى محضا تزيين ايچون قوللانيلان شيلر چوغاله چوغاله ، بر ستره ، بر لباس حالنه كلمش ؛ زينتك ستره ولباسه تحولى پك تدريجى بر صورتده —

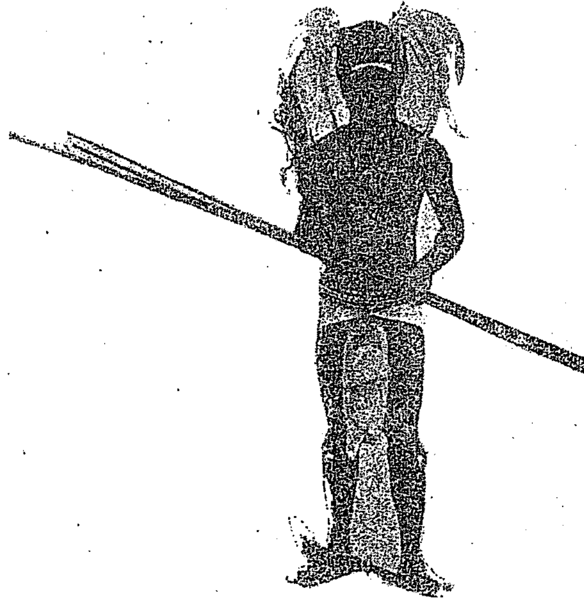
بريسنك نره‌ده بيتوب اوبرينك نره‌ده باشلاديغنى قطعى اوله‌رق تعيين ايتمك قابل اوله‌ميه‌جق بر صورتده – وقوعبولمشدر: باشه صاريلان حلقه برطرفدن تاج حالنه كليركن اوبرطرفدن باشلق حالنى آلمش ، بويونه صاريلان حلقه برطرفدن كردانلق شكلى آليركن ديكرطرفدن مانتو حالنه كلمش، بله صاريلان حلقه ايسه برطرفدن كمرى توليد ايدركن برطرفدنده فوطه وأتكلكلرك حدوثنه باعث اولمشدر .

(شكل ٥٨) پوروژ [دانس قيافتنده]

(شكل ٦٠) اوستياق

(شكل ٥٩)

٥ -- معيشت

انسانلرك محتاج اولدقلری شیلری تدارك ایچون مراجعت ایتدكلری واسطه‌لر ـ امر تعیشده تعقیب ایتدكلری طرزلر ـ اوچ اساسه ارجاع اولونه‌بیلیر : آوجیلق ، چوبانلق ، زراعت .

١ — آوجیلق ، بوتون اقوامك معیشتنده اهمیتلی بر موقع طوتار ؛ بالخاصه ابتدائی قوملرك حیاتنده دها حاكم بر تأثیر یاپار ؛ مع مافیه منحصراً آوجیلقله تعیش ایدن قوملر محدوددر : بو ، آمریقا و آسیانك شمالنده‌كی اسكیمولر ایله آمریقانك جنوبنده‌كی فوئه‌ژیه‌نلر و پاتاغونلر ، آفریقانك جنوبنده‌كی بوشیمانلر ، سه‌یلانده‌كی وه‌دالر ، اوقیانوسیاده‌كی آوسترالیالیلر ایله مه‌لانه‌زیالیلردر .

بونكله برابر ، بو قوملر دخی آورینك محصوللری ایله اكتفا ایتمز ، طوپراق ایچنده بولدقلری مغذی كوكلری ، آغاجلر اوزرنده تصادف ایتدكلری میوه‌لری ده‌وشیریرلر .

بعض وحشیلر اورمانلرده آغاجلر آره‌سنده كیزلنه‌رك یاخود كیجه‌لین یاواش یاواش كیده‌رك . . خبرسزجه حیوانلری اللری ایله طوتوب دیشلری ایله بوغازلارلر . برچوق ابتدائی قوملر ایسه حیوان آولامق ایچون ، بالطه ، شیش ، اوق قوللانیر ، طوزاقلر قورار ، یاپیشقان ماده‌لرك ، بوغوجی دومانلرك وساطتنه مراجعت ایدرلر .

حیوانات مائیه‌یی آولامق ایچون ایسه : پك مختلف شكللرده زیبقینلر ، اولطه‌لر ، آغلر قوللاندقلری كبی صولری زهیرله‌مك كبی واسطه‌لرده مراجعت ایدرلر . مع مافیه صیدمائینك بواصوللرینك

هپسندن بحبر قوملرده واردر : اونلر صو ايچنه كيره‌رك بالقلرك ياقالاشماسنى بكلر ، فرصت بولديغى وقت اونلرى طوغريدن طوغرى يه اللرى ايله ويا برشيش و اسطه‌سيله ياقالارلر . صيد مائى ، بوشكلنده صيد بريدن بوسبوتون فرقسزدر .

٢ — چوبانلق‌ده اقوام آره‌سنده پك منتشر برواسطهٔ معيشتدر . مع مافيه منحصراً چوبانلق ايله — منحصراً بسله‌دكلرى حيوانلر ايله — تعيش ايدن هيچ برقوم يوقدر دينيله‌بيلر . موغوللر اساساً چوبان اولمقله — اك زياده بسله‌دكلرى حيوانلرله تعيش ايتمكله — برابر بوغداى زراعتى ايله‌ده مشغول اولور ؛ بدوى عربلر ، اك زياده دوه ، آت وقويون بسله‌مكله مشغول اولمقله برابر خورما حراثتنه‌ده اهتمام ايدرلر . .

مختلف قوملر طرفندن ، اهلى برصورتده يتشديرلمكده اولان حيوانلر اون طقوزى ثديه ، اون اوچى طيور ، ايكيسى حشرات صنفندن اولمق اوزره — اوتوز درت اوتوز بش نوعدن عبارتدر . بونلرك اهميتليلرى ، لاحمه زمره‌سندن : كوپك ، كدى وكلينجك ايله مميزه زمره‌سندن : قويون ، كچى . اينك ، دوه ، لاما ، ياق ، رن ؛ خبليه زمره‌سندن : آت ، مركب ؛ طيور صنفندن : طاووق ، اوردك ، قاز ، هندى ، قوغو ، بچ ، طاووس ، سوكلون ، دوه قوشى ، كوكرجين ، آتماجه‌در .

بو اهلى حيوانلرك اك منتشرى كوپكدر : آوستراليالیلر وفوئه‌ژيه‌نلر كبى اك ابتدائى اقوامه وارنجه‌يه قدر هرقومك كوپك بسله‌ديكى كورولمكده‌در . اوبر حيوانات اهليه‌يه كلنجه : اونلر آز ، چوق محدود مقدارده قوملر طرفندن بسله‌نمكده‌در . اقوامك حياتى اوزرينه اك چوق تأثير اجرا ايدن حيوانات اهليه دوه ، قويون ، آت واينك

ايله تماثاريدر . ايلك ايكيسی چوبان ـ بدوی ـ قوملرك الك مهم مدار معيشتلرينی تشكيل ايتمكده ، ديكرلری ايسه چيفتچی قوملرك الك قيمتلی آلتی حكمنده بولونمقدهدر .

همان بوتون اقوامك يانندہ ، تأهيل ايديلمش حيوانلردن باشقه سادهجه تأنيس اولونمش حيوانلرهده تصادف اولونور ؛ وتأهيل ايله تأنيسك پك مختلف آفات ودرجاتی كورولور .

٣ — زراعت ، وسائط معيشتك الك اهميتليسی والك منتشريدر .

برچوق اقوام زراعتی اللری ايله ياپار ، بوخصوصده حيوانات اهليهدن استعانه ايتمزلر . بونوع زراعت « چاپا ايله زراعت » نامی ايله ياد ايديلير ، برچوق اراضیيی اشغال ايدر . اصل زراعت اسمی ايسه ، اراضیيی حيوانات اهليه وساطتيله سورهرك ياپيلان زراعته ـ قيصه برتعبير ايله : چيفتچيلكه ـ ويريلير .

چاپا ايله زراعت ، آمريقا وآفريقا اقوامی ايله چينليلر نزدنده منتشردر .

بواقوام ـ همان عموميتله ـ مناوبه ونطس ياپمادقدن باشقه كوبره دخی استعمال ايتمزلر . طوپراغی ـ قوۀ انباتيهسی توكنجهيه قدر ـ متماديا زرع ايدر وآرتق محصول آلامامغه باشلايجه ترك ايدرك باشقه برطوپراقده زراعته باشلارلر . يالكز چينليلر ايله اسكی پهروليلر كوبره استعمالنیده عادت ايدينمش ، وبوطرزده زراعتی پك چوق ترقی ايتديرمشدر .

چاپا ايله زراعت اولونان محصوللر الك زياده درنيات ايله مصر وپرنجدر .

اصل زراعت ، اينك ، آت ، دوه كبی حيوانات اهليهيه مربوط

اولوب اساساً آوروپا وآسيا اقوامنه منحصر كبی ايدی . شيمدی ديكر قطعه‌لره بوقوملر وساطتيله انتشار ايتمشدر .

شايان دقتدر كه ، بوقوملرده‌ده چاپا ايله زراعت ـ باغچوانلق وچيچكجيلك شكلنده اوله‌رق ـ موجوددر .

٤ ـــ بواوچ طرز اساسیٔ تعيشدن هر بری ، اقوامك حياتنده بويوك و درين بر تأثير ياپار :

آوجيلقله تعيش ايدن قوملر ، همان هپ آو پيشنده طولاشمقله امرار حيات ايدرلر ؛ هيچ بر زمان فردالرندن أمين اولاماز ، كاه لزومندن چوق فضله غدا ألده ايتديكی حالده كاه سدرمق ايتمكه كفايت ايده‌جك قدر غدا بيله بولاماز . خلاصه : نه حياتلرينه انتظام ويره‌بيلير ، ونه‌ده بر يرده تمكن ايده‌بيليرلر ؛ بوتون معناسيله سرسريانه ـ وحشيانه ـ بر حيات كچيريرلر .

چوبانلقله ، حيوان بسله‌مكله ، تعيش ايدن قوملر ايسه ، سورولری سايه‌سنده فردالرندن ـ علی العاده ـ أمين اولور ، مع مافيه ينه بر يرده تمكن ايده‌مز ، سورولرينك احتياجنه كوره تبديل محل ايتمكه مجبور اولورلر ؛ فقط بو احتياج منتظم ومعين اولديغی ايچون بو جولانلری آزچوق بر انتظام ايله ياپمغه امكان بولورلر ؛ خلاصه سيار ، فقط منتظم ـ دها قيصه بر تعبير ايله بدويانه ـ بر حيات كچيريرلر .

زراعتله تعيش ايدن قوملره كلنجه : اونلر فردالرينه أمين اولدقدن باشقه بر يرده تمكنه مجبور اولور ، مدنی بر حيات كچيريرلر .

٥ ـــ ياقين وقتلره قدر ظن وادعا ايديليرايدی كه : بواوچ طرز تعيش آره‌سنده ثابت وقطعی بر تسلسل واردر ؛ بوتون اقوامده چوبانلق آوجيلغی تعقيب ايدر ، زراعت ايسه آنجق چوبانلقدن

٨

صوكره تأسس ايلر: انسانلر اولاً آوجيلقله اشتغال ايدرك سرسريانه، صوكره چوبانلغه باشليه‌رق بدويانه برحيات كچيرمش، و آنجق اوندن صوكره زراعته باشليه‌رق متمكن ومدنى برحاله كلمشدر.

فقط، تدقيقات كوسته‌ريوركه، بونظريه قطعياً طوغرى دكلدر. فى‌الواقع اصل زراعت، حيوانات اهليه‌نك اعانه‌سنه متوقف اولديغى ايچون، بالطبع بو حيوانلرك بسله‌نمسى اصولنك كشف واحتراعندن صوكره طوغمشدر؛ فقط زراعتك ديكر شكلى- چاپا ايله زراعت- حيوانات اهليه ايله علاقه‌دار اولماديغى ايچون حيواناتى رعى وتأهيل اصولنى بيلمه‌ين قوملرده‌ده وجود بوله‌بيلمشدر. آمريقاده، چاپا ايله زراعت ايدن اوقدر اقوام موجود اولديغى حالده بونلرك هيچ بريسنده چوبانلق معلوم دكلدر؛ بناءً عليه بونلرك‌ده وقتيله چوبانلقله امرار حيات ايتدكلرينه حكم ايليه‌بيلمك ايچون هيچ برسبب يوقدر.

شبهه‌سز، بشريتك ايلك طرز تعيشنى آوجيلق تشكيل ايتمشدر. بوتون قوملر.. بدايتاً محيطلرنده تصادف ايتدكلرى حيوانلرى آولايه‌رق، مغذى نباتلرى طوپلايه‌رق.. تعيش ايله‌مشدر؛ صوكره برطرفدن بعض حيوانلرى بسليه‌رك چوبانلغه باشلامش، برطرفدن‌ده بعض نباتلرى أكه‌رك زراعته قويولمشدر:

برچوق وحشى حيوانلر انسان معشرلرينه ياقلاشير، وحتى اونلره قاتيلير: اونلرك يانندە، اونلرك آره‌سنده، اونلرك فضلات غدائيه‌سى ايله ياشار، خلاصه اونلرله أنسيت پيدا ايدر. برچوق قبائل وحشيه نزدنده انسانلره آليشمش- انسانلرك آره‌سنده ياشامق، حتى چوجوقلرله اويناشمق اعتيادينى آلمش- حيوانلر كورولور؛ سياحلر، چوق وقت، برطاقم حيوانلرك قافله‌لرى تعقيب ايتدكلرينى، انسانلره

كنديلكلرندن صوقولدقلرینی ، آز بر زمان ظرفنده قافله افرادینه آلیشدقلرینی.. حكایه ایدرلر. بعض حیوانلرك بوصورتله كندیلكلرندن انسانلره صوقولماسی، انسانلرله انسیت پیدا ایتمسی.. ابتدائی انسانلری یوندن استفاده ایتمكه ، كندیلرینه فائده‌بخش اوله بیله‌جك حیوانلری تأنیس ایله‌مكه سوق ایتمش اوله‌جقدر . بوصورتله غایت طبیعی برصورتده باشلایان انسیلك دوام ایتدكجه ، تدریجاً اهلیلك ه تحول ایله‌مش . . انسانلرك كندیلرینه تأمین منفعت ایدن حیوانلری وحتی نسللرینی بسله‌مكه، قورومغه اهتمام ایتملری ــ وبواثناده بالطبع بلاشعور بر اصطفا یاپمالری ــ اهلی حیوانلرك تشكلنه باعث اولمشدر. خلاصه: حیوانلرك تأهیل ی تأنیس ندن صوكره باشلامش ، تأنیس ایسه حیوانلرك انسانلره كندیلكلرندن صوقولمالری ــ كاسه‌لیسلك [*] ایتملری ــ نتیجه‌سنده حدوثه كلمشدر ...

دیكرطرفدن، طوپراق ایچندن مغدی نباتلر، درنی كوكلر آرایان انسانلر، بالطبع بونلرك پك مختلف جسامتده اولانلرینه تصادف ایتمشلر، شیمدی پك كوچوك اولانلرك برمدت صوكره بویومكده اولدیغنی آكلامشلر. وصوكره كوچوكلره تصادف ایتدكلری وقت اونلری آلوب بیه‌جكلرینه یرلرنده براقمغی ، حتی تكرار طوپراق ایله اورتمكی دوشونمشلردر. بوصوك عملیات ــ اساساً بیانی نباتاتی دەوشیرمك عملیاتندن فرقلی اولمامقله برابر ــ چاپا ایله زراعته مقدمه تشكیل ایتمش ، زراعته یول

[*] طبیعتشناسان ، مختلف جنس حیوانلر آره‌سنده موانستك برچوق انواعنی ذكر ایدرلر . بوموانست بعضاً یالكز بر طرفه بعضاً هرایكی طرفه . بعضاً بر طرفدن زیاده دیكر طرفه تأمین منفعت ایدر .

آچمشدر . پك ابتدائى اقوامده كورولمكده اولان زراعت بسيطه‌نك درنيساته منحصر اولماسى ، آلت زرعك طوپراقدن كوك چيقارمغه مخصوص آغاچ پارچه‌لرندن فرقسز اولماسى . . . بوكا قطعى بر دليل اوله‌رق كوستريله‌بيلير .

٦ — آلت

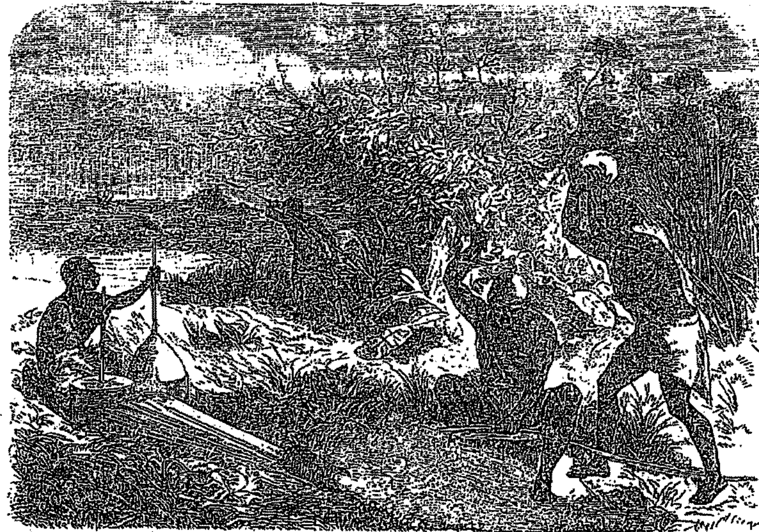
١ — بوتون انسانلر ، محتاج اولدقلرى غدالرى تدارك ايتمك ، البسه ومسكنلرى ياپمق ، نفسلرينى دشمنلره وحيوانلره قارشى مدافعه ايله‌مك ايچون بر طاقم آلت وسلاحلر استعمال ايدرلر .

آلتلرك معمول اولدقلرى ماده‌لر أيجه‌متنوعدر : مختلف قوملرده آغاچدن ، كميكدن ، بوينوزدن ، ناعمه قابوغندن ، طاشدن ، دميردن ، باقيردن ، طونچدن ... ياپيلمه آلتلر كورولمكده‌در .

بومختلف موادك الك اهميتليلرى طاشلر ايله معدنلردر ؛ بوتون اقوامك الك اهميتلى آلتلرى بونلردن ياپيلمقده‌در .

معدندن آلت اعمالنى بيلمين ، طاشدن آلت قوللانان اقوام ابتدائيه پك چوقدر . مع‌مافيه بوقوملرك هپسى ، معدن اعمالنى بيلن قوملرك هپسندن — مدنيت وترقيجه — كرى دكلدر : زنجيلرعموميتله معدندن آلت اعمالنى بيليرلر (شكل ٦١) ؛ فقط معدن آلتلردن محروم اولان پولينه‌زياليلر قدر مترقى دكلدرلر . بوحال اثبات ايدركه ، بر قومك معدن آلت اعمالنه قادر اولوب اولماماسى ، يالكز مترقى اولوب اولماماسنه دكل ، محيطنده ايشله‌نمسى قولاى معدنلره مبذولاً تصادف ايدوب

ايتمه‌مسنه ــ ومعدن اعمالی اصولنی بیلن قوملرله اختلاط ایلیوب ایله‌مه‌مسنه ــ کوره تحول ایدر .

(شکل ٦١) زنجیلرده دمیرجیلك

٣ — بعض اقوام برطاش پارچه‌سنی آلت حالنه کتیرمك ایچون اونی ساده‌جه یونتمقله ــ اوندن کوچوك کوچوك پارچه‌لر قوپارمقله ــ اکتفا ایدرلر ؛ بونك ایچون او طاشك کوشه‌لرینه یا دیکر بر طاش پارچه‌سی واسطه‌سیله چارپار، یاخود سرت بر تخته ویا کمیك واسطه‌سیله بر تضییق اجرا ایلرلر. فوئژیه‌نلر ایله اسکیمولرك بیچاقلری، قالیفورنیالیلرك حزراقلری، بو صورتله طاشی یونته‌رق یاپیلمه‌در، حجر مقطوع حالنده‌در.

فقط اکثر اقوام، طاشی آلت حالنه کتیرمك ایچون یونتمقله اکتفا ایتمز ، اونی لازم کلن شکله افراغ ایتدکدن صوکره مجلا بر حاله کتیریرلر. بونك ایچون آلتی بر طاش اوزرینه قونولان صو وقوم ایله دلك

ایدرلر. اوقیانوسیا و آمریقا اقوامنك آلات تجربه‌سی، هپ بویله جلالی طاشدندر، حجر مجلادندر.

۳ — بعض اقوام یالکز نابت دمیر پارچه‌لرینی دوومك صورتیله آلت اعمال ایدرلر؛ آمریقا یرلیلرینك بر قسمی بویله‌در؛ اونلر یالکز بولدقلری نابت آلتون، کوموش، باقیر پارچه‌لرینی دوومك صورتیله ایسته‌دکلری شکله افراغ ایتمك اصولنی بیلیرلر.

فقط بوتون زنجیلر معدنلری اذابه وفلزات معدنیه‌یی تصفیه اصولنی‌ده بیلیر، بوسببله دمیردن آلتلرده استعمال ایدرلر.

٤ — ابتدائی قوملرده متنوع آلتلر یوقدر. اونلرده عینی‌شی شیمدی بر آلت، صوکره بر سلاح خدمتی کورور. مع‌مافیه اکثر اقوامده کسمك ایچون باشقه، دوومك وپارچه‌لامق ایچون باشقه، قازیمق ایچون باشقه، دلمك ودیکمك ایچون‌ده باشقه آلتلر واردر.

٤

حیات روحیه

۱ — اویون و اکلنجه

۱ — اقوام موجوده‌نك هیچ بریسی ، بوتون وقتنی احتیاجات مادیه‌یی دفع ایچون اوغراشمقله کچیرمز ؛ بوتون انسانلر ، اویون و اکلنجه‌یه‌ده آزچوق برزمان حصرایدر .

هرقومده چوجوقلرك اویونلری باشقه ، کاهللرك اویونلری باشقه‌در .

چوجوقلرك اویونلری همان عمومیتله تقلیدیدر : همان هرقومده چوجوقلر بویوکلرك ـ آنه و بابالرك ـ افعال و حرکاتنی تقلیداً اویونلر اوینامقله اکله‌نیرلر .

کاهللرك اویونلری ایسه اساساً ایکی صنفده طوپلانه‌بیلیر : طالع دەنەمك ایچون اوینانان اویونلر ، فکری وعضلی مهارت و اقتداری کوسترمك ایچون اوینانان اویونلر . فی‌الواقع مختلف اقوامده ، « تکمی چیفتمی ؟ » ، « صاغده‌می ، صولده‌می ؟ » یه بکزه‌ر اویونلردن زارو یاربوده مشابه اویونلره قدر برچوق طالع اویونلری اولدیغی کبی ... اوچ طاشه ، شطرنجه ، دامایه ، مشابه فکر اویونلری .. طوپ ، یاریش ، کولش کبی مهارت عضلیه اویونلری ... کورولور .

آت بسلین قوملرده آت یاریشلری ، یوزمکه آلیشقین قوملرده سیاحت اسپورلری .. اهمیتلی براکلنجه تشکیل ایدر.

۲ — فقط ، اویون و اکلنجه‌لرك اك اهمیتلی قسمی ، رقص ویاندومیادر . یریوزنده رقص‌ایله مألوف اولمیان هیچ برقوم یوقدر.

رقص اثناسنده یاپیلان حرکتلر متنوعدر . بوحرکتلر قومدن قومه دکیشدیکی کبی ، عینی قومده‌ده رقصك زمان وجنسنه کوره دکیشیر. فی‌الواقع همان هرقومده **حماسی** رقصلر — محاربه اوضاعنی وقهرمانلقلرینی تقلید ایدن رقصلر — اولدیغی کبی **غرامی** رقصلر — عشق‌وغراماوضاعنی تقلید ، شهوتی‌تحریك ایدن رقصلر — ده‌واردر؛ اکثراقوامده‌دینی‌رقصلردخی‌کورولمکده‌در؛بعض‌رقصلریالکزسحربازلره وروحانیلره‌مخصوصدر؛ بعض رقصلر قادین‌وارککلرطرفندن مشترکاً بعض رقصلر یالکز قادینلر ، بعض رقصلر ایسه یالکز ارککلر طرفندن‌یاپیلمقده‌در. رقص، عمومیتله شرقی وچالغی‌ایله مترافقاً یاپیلیر؛ رقص ایچون خصوصی قیافتلره کیرمك ، ماسکه (شکل۶۲، ۶۳، ۶۴) طاقمق عادتی اقوام آره‌سنده پك منتشردر ..

رقصك بویوك براهمیت اجتماعیه‌سی واردر : رقص برچوق انسانلری برآره‌یه طوپلار ، برذوق‌ایله‌متحسس، برهیجان ایله متهیج ایدر ، برچوق انسانلری‌مشترکاً ویا متتابعاً حرکت ایتدکه، اختیارلرك کوستردکلری عادتلره ویا ویردکلری قوماندایه تبعیت ایتمکه مجبور ایدر . خلاصه قبیله‌لرك افرادی آره‌سنده حساً وحرکتاً برترابط حصوله کتیریر . بو اعتبار ایله رقص ، حیات اجتماعیه‌نك هم سوائقی وهم‌ده تظاهراتی جمله‌سندن عد اولونه‌بیلیر .

(شکل ٦٣) ماسکه
(یکی برهتانیالیلرك)

(شکل ٦٢) ماسکه
(یکی برهتانیالیلرك)

رقص ، عینی زمانده ـ بالخاصه سیرجیلره ـ برذوق بدیعی ویرمکه یارار ؛ وبو اعتبارله صنایع نفیسه جملهسندنده عد اولونهبیلیر .

۲ — صنایع نفیسه

۱ — همان بوتون اقوام رسم یاپمغی بیلر ؛ یالکز فوئژیهلر بوخصوصده براستثنا تشکیل ایدرلر .

رسملر ، تقلیدی و تزیینی ناملری ایله ایکی صنفه آیریلهبیلیر . شایان دقتدرکه رسم تقلیدیسی مترقی اولان قوملرده رسم تزیینی ، وبالعکس رسم تزیینیسی مترقی اولان قوملرده رسم تقلیدی ابتدائی برحالده بولنمقدهدر ؛ رسمك هرایکی طرزنده بردن ترقی وموفقیت

کوسترن قوملر ــ بالطبع اقوام متمدنه بو جمله‌ده داخل دکلدر ــ کورولمه‌مکده‌در : بوشمانلر ، آوسترالیالیلر ، أسکیمولر ، یاقوتلر . . رسمده پك ماهردرلر ؛ قایالرك ، مغاره‌لرك مجلا سطحلری اوزرنده بیاض ، قیرمزی ، صاری رنکلرله برچوق رسملر یاپار ، و بونلرده شایان دقت برموفقیت کوستریرلر ، فقط تزیینی شکللر یاپامازلر . پولینه‌زیالیلر ، ماله‌زیالیلر و بعض آمریقالیلر ایسه ، بالعکس پك موفقیتلی اشکال تزیینیه یاپار ، آلتلرینك ، چادیرلرینك ، آغاجلرینك ، حتی دریلرینك سطحلرینی اشکال مزینه ایله ستر ایدر ؛ فقط اشیای طبیعیه‌نك تقلیدی رسملرینی یاپمقده هیچ موفقیت کوسترمزلر ، مه‌لانه‌زیالیلر ، تزیینده‌کی قدر ترسیمده‌ده مهارت کوستریرلر ، فقط بونلرده رسم یازی حالنه کلمشدر دینیله‌بیلیر .

اقوام ابتدائیه‌ده تقلیدی رسملر ، مناظردن ، مجسمیتدن عاری اوله‌رق یاپیلیر ؛ آوروپالیلردن ماعدا اقوامك مترقی و متمدن اولانلری‌ده بویله‌در : چینلیلرك ، ژاپونلرك ، قامبوجلیلرك ، هندلیلرك ، ایرانلیلرك رسملرنده‌ده مناظر یوقدر .

اقوام ابتدائیه‌ده کورولن اشکال تزیینیه ، عمومیتله اشکال طبیعیه‌دن مشتقدر . بو اشکالك اساسلری اکثریا حیواناتك بعضاً انسانك و اشیای مصنوعه‌نك اشکالندن مأخوذدر . نباتاتدن مشتق اولان اشکال تزیینیه نسبتاً چوق دها آزدر ؛ هندسی اشکال تزیینیه ایسه هیچ یوق کبیدر .

۲ ــ ابتدائی اقوام آره‌سنده ، تخته و طاش نحت ایتمکی ــ اویمغی ــ بیلنلرده أپیجه‌در : مه‌لانه‌زیالیلر ایله زنجیلر تخته‌دن ، ماله‌زیالیلر کیلدن هیکللر یاپار ؛ پولینه‌زیا آطه‌لرینك بعضیسنده جسیم طاش هیکللر اولدیغی کبی ، آمریقاده اسکی په‌رولیلردن و مکسیقالیلردن قالمه برچوق

منخوتاته تصادف ايديلمكده‌در ؛ مع‌مافيه ، بوصنعت رسم قدر عمومی اولماديغی كبی ، هيچ بريرده اونك قدر مترقی‌ده دكلدر .

٣ — شرقی سويله‌مين هيچ بر قوم يوقدر ، بر چالغی‌يه مالك اولميان قوملر پك آزدر . بونلر : *فوئه‌ژينه و وه‌ددا* لر ايله بعض *ميقرونزياليلر* دن عبارتدر .

اقوام ابتدائيه‌ده شرقی وچالغی اكثريا رقصه ترافق ايدر ، وهمان موزون برطاقم اصوات متعاقبه‌دن تشكل ايدر . نغمه و آهنك بعضاً ابتدائی ، فقط اكثريا مفقود بولونور .

غاملر ، پك مختلفدر : بعض قوملرده يالكز ايكی پرده‌دن ، بعض قوملرده اوچ پرده‌دن متشكلدر ؛ غامی اك زنكين اولان قوملرده نهايت آلتی پرده واردر .

بعض اقوامده آلات موسيقيه غايت بسيط اولوب ته‌مپوطوته‌جق برواسطه‌دن عبارتدر : آنناميلر شرقی سويلركن ايكی تخته پارچه‌سنی بربرينه چارپار ، آوستراليالیلر رقصلر اثناسنده باجاقلری آره‌سنه بردری كردكدن صوكره بوكا بردكنكله اوررلر ..

اصل آلات موسيقيه‌يه كلنجه بونلر متنوعدر . هوالی آلات موسيقيه‌نك منشأی قاوالدر : ابتدائی قوملرده كورولن قاواللر بعضاً برقاميشدن ، برباميو پارچه‌سندن ، برحيوان وحتی انسان كميكندن عبارتدر .

تللی آلات موسيقيه‌يه كلنجه : بونلرك اك بسيط نمونه‌سی ـ وبناءً عليه منشأی ـ يايدن عبارتدر . قافريلر آو ايچون قوللاندقلری يايلرك تلنی كرر ، برقاباغه ربط ايدر ، وصوكره پارماغی ايله چيمديكليه‌رك چالار ..

تللی چالغیلرك سسلری آزدر، یالکز چالانلرك سامعه‌سنی اوقشار؛ عمومی اجتماعلرده استعمال ایدیلن چالغیلر، هوالی وبالخاصه ضربه‌لی اولانلردر.

٤ — ابتدائی قوملرده شعر، شرقیدن غیر قابل تفریقدر. شرقیلر اکثریتله حیات مادیه‌یه متعلقدر: احتیاجات غدائیه‌دن بحث ایدن، آو هیجاناتنی تصویر ایلین شرقیلر چوقدر. محاربه شرقیلری‌ده واردر. حسیات عاشقانه‌دن باحث شرقیلر ایسه نادردر. طبیعتی مصور شعر وشرقیلر ایسه همان یالکز بدوی، چوبان قوملرده کورولمکده‌در.

٣ — اعتقاد

١ — پریوزنده دینسز برقوم‌موجود اولوب اولمادیغی‌مسئله‌سی، أپی زمان مختلف فیه قالمش مسئله‌لردندر.

بوخصوصده‌کی اختلافك اصل سببی، دینك هرکس طرفندن برشکلده تلقی وتعریف ایدیلمه‌مسیدر. فی‌الواقع بعض عالملر دیانتی «برخالقك وبر روز جزانك وجودینه اعتقاد» صورتنده تعریف ایدرلر؛ بو تعریف بویوك دینلر حقنده پك طوغریدر. فقط بو تعریفك مدلولنه توافق ایده‌جك اعتقاددن محروم قوملر پك‌چوقدر؛ بر چوق قوملر واردرکه، نه خالق دوشونور، ونه‌ده برعقبا تصور ایدرلر.

مع‌مافیه بوقوملرده‌ده بعض اعتقادات مخصوصه واردر؛ اونلرده مکونات مشهوده‌دن باشقه شیلرك موجود اولدیغنه و بونلرك انسانلر

اوزرینه بر تأثیر اجرا ایتدیکنه اعتقاد ایدر ؛ « تایلور » ، بونی نظر اعتباره آلەرق دینی « غیر مادی موجوداته اعتقاد » صورتنده تعریف ایلر ؛ بوتعریف قبول ایدیلیرسه ، دینیله بیلیرکه ، یر یوزنده دیانتدن عاری هیچ برقوم یوقدر .

اقوامك اعتقاداتی پك مختلف ، پك متنوعدر :

٢ — اقوام ابتدائیەنك هپسنده مشترك بر اعتقاد کورولور ، بو ، « بوتون موجوداتك انسان کبی ، حیات وحس ، آرزو ومرام صاحبی » ظن ایدیلمسیدر .

بعض عالملرك Anthropisme بعض عالملرك Anthropomorphisme نامنی ویردکاری بو اعتقاد ــ هرشیئی بشره تشبیه اعتقادی ــ پك طبیعی برحالت روحیەنك نتیجەسیدر :

پك بسیط وابتدائی بر حالده اولان بر فکر ، کندیسنککندن باشقه تورلو برموجودیت تصور وتخیلنه ــ بالطبع ــ مقتدر اولاماز ، بوسببله هرشیئی کندیسنه قیاس ایدر : کندیسی فعل وحرکتلرینی ایستیەرك ، قصد ایله ، آرزو ایله یاپدیغی ایچون .. اشیای محیطەنكده حرکت وتأثیرلرینی ایستیەرك ، قصدو آرزو ایله یاپدیغنەذاهب اولور ؛ کندیسی مرحمت وحدت ایتدیکی ، بعض شیلره قیزدیغی ، فقط رجالردن متأثر اولەرق اونلری اسعاف ایلەدیکی ایچون ... اشیای محیطەنك ــ بالخاصه تبدیل محل ایدن ، تحوله اوغرایان ، کندیسنه تأثیر ایدن شیلرك ــ ده مرحمت وحدت ایتدیکنه ، رجادن متأثر اولدیغنه حکم ایدر .

بوتون کوچوك چوجوقلرده بوحالت روحیەنك برچوق تجلیاتنه تصادف اولونور : کوچوك چوجوقلر ، جماداتایله اوزون اوزادی یه

مكالمه‌لر ياپار ، اونلری چاغيرير ، تكدير ايدر ، اونلره امر ويرير ، رجا ايدر . . خوشـنه كيدن اويونجاغی اوپر ، باشنه چارپان ديواری يومروقلار .

ابتدائی انسـانلر ، بوخصوصده طبقی بوچوجوقلر كبی حركت ايدرلر. سياحلر، چوق دفعه، محاربه‌لردن صوكره، وحشيلرك كنديلرينه دكل تفنكلرينه يالواردقلرينی، برنجی دفعه اوله‌رق كوردكلری ارشی لرك اوكلرنده كاه ديز چوكه‌رك ، كاه يوزی قويون يره قاپانه‌رق رجا ونيازلرده بولوندقلرينی كورمشلردر.

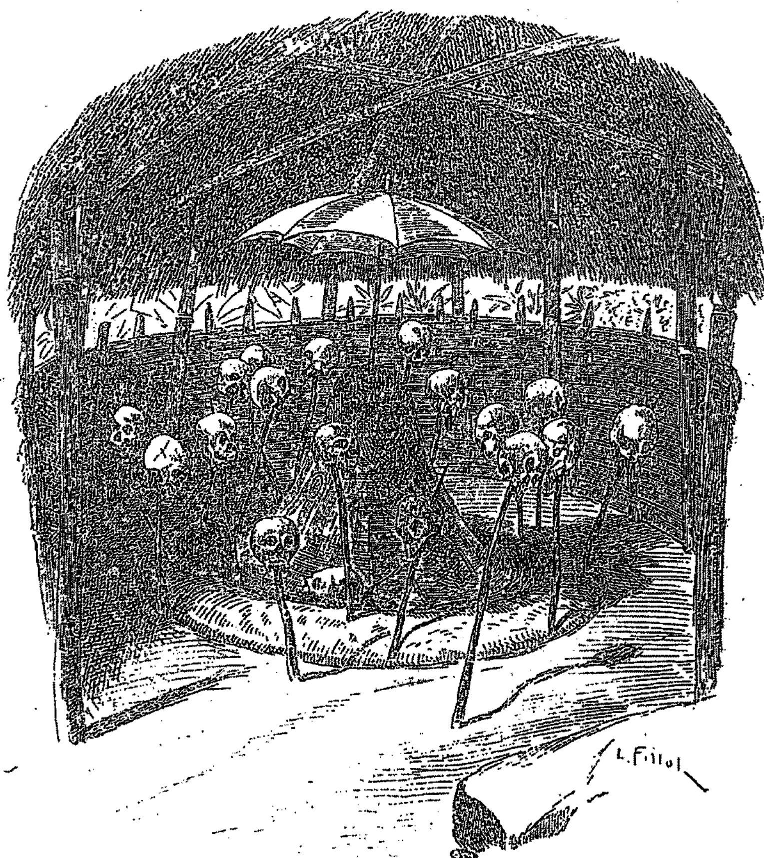
متمدن قوملرك كاهللرنده بيـله بو - طبيعی وابتـدائی - حالت روحيه‌نك بعض أثرلری كورولور: اويون اثناسنده آته‌جقلری‌زاری اوپن، كنديلرينه اويونی غائب ايتديرن كاغدی‌يرتوب آتان كيمسه‌لرك حركتلری بوحالت‌روحيه‌يه بوسبوتون يابانجی‌دكلدر؛ غلو حس‌وخيال ايله، حيواناتی ، نباتاتی ، جماداتی تشخيص وانطاق ايدن شـاعرلرك بوخصوصـده چوجقلردن وابتدائی انسـانلردن فرقلری .. بونلرك « خيال ، وهم ، تصور » اولديغی بيلملرندن عبارتدر.

۳ - بوتون انسانلر آره‌سـنده مشترك بر اعتقاد دها واردر: بو ، « انسانك بدندن باشقه بر شيئه، بر روحه مالكيتی‌اعتقادی»در.

بو اعتقادك منشأی ، اولومك ورؤيانك ذهنلرده توليد ايتديكی حسلر ومحاكمه‌لردر :

فی‌الواقع وحشی وابتدائی بر فكر اولوم قارشيسنده ، بالطبع ، غريق حيرت قالير : شيمدی كمال زندكی ايله سريع وچالاك حركت ايدن بريسی برقاچ دقيقه صوكرا بريرتجی حيوانك پنچه‌سی، بردشمن اوقنك ضربه‌سی آلتنده ، بعضاً اويله برسببده اولماديغی حالده، بردنبره

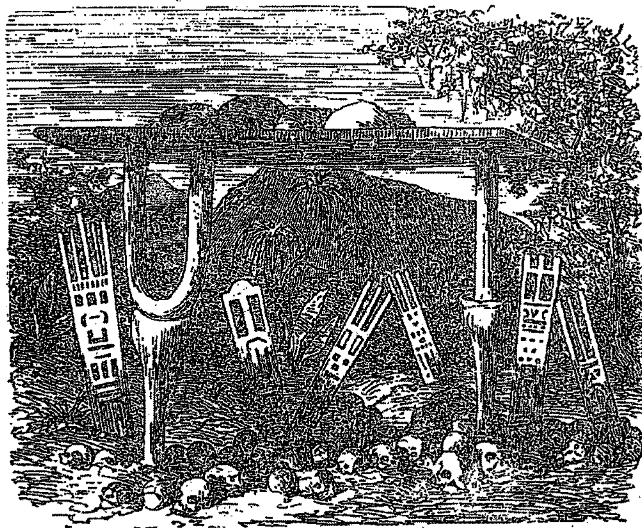
حركتسز جامد قاليور ... ايشته وجودده هيچ بر تحول يوق : باش، آغز، ال، آياق، هرشى اولديغى كبى.. فقط آرتق اللر طوتمايور، آياقلر حركت ايتميور، باش قيلدانمايور، آغز ودوداقلر اوينامايور، هيچ برشى سويله‌ميور . وحشيلر، جماداتده، طاغلرده، نهرلرده،

(شكل ٦٤) آفريقاى وسطيده بر مزار

هرشيده حيات وحس وتصور ايتدكلرى ايچون بووجودده آرتق حياتك بيتمش، حسك بوسبوتون كسيلمش اولديغنه حكم ايده‌مزلر؛ اونك ايچون هيچ شبهه ايتمزلركه اوهرحالده ينه موجود وذى‌حياتدر. ذاتاً او بعضاً كوزه بيله كورونيور : كيجه قارا كلقلرى آره‌سنده

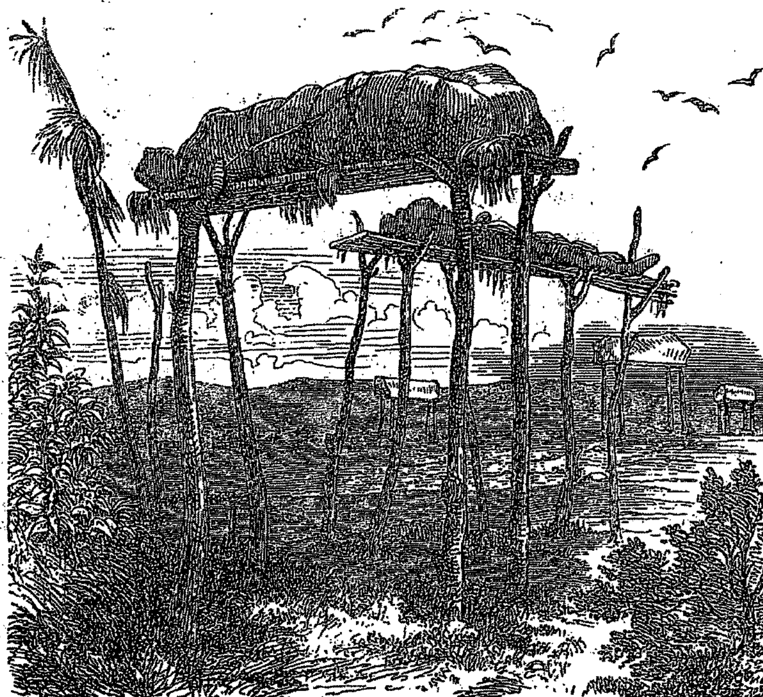
خيالی کوز اوکنده ترسم ایدیور؛ باخصوص رؤیاده اوزون محاورەلر ایله حالنی، احتراصاتنی بیله تصویر و افهام ایدیور... فقط ایشته وجود حالا بیحس وحرکت، جامد طوریور: تفسخ، تشتت ایدیور. دیمک که انسانده بووجوددن، بوهویت ظاهرهدن باشقه برشی، برروح وار. برشیوارکه وجود اولدکدنصوکرا بیلهیاشامقده دوام ایدیور...

(شکل ٦٥) هایتی آطهلرنده بر مزارلق

بوروح، اقوام ابتدائیه نظرنده، بوسبوتون غیر مادی دکلدر. لطیف ورقیق، فقط، آز چوق مادی، وحتی انسانه مشابهدر. مثلا، اسکیمولرك اعتقادنجه صولوق، سحابی، تونغا پولینهزیالیلرینك اعتقادنجه غبار طلع قدر رقیق، فقط انسان شکلنده برشیدر... تاسمانیالیلرك، قافریلرك، پوروژلرك، آزتهکلرك.. اعتقادنجه کولکه، جاوالیلرك، آوسترالیا وآمریقا قبائلندن قسم اعظمنك اعتقادنجه نفس

كيدر . . . نيامى آطه‌سى يرليلرى ، رئيسلرى حال احتضاره كلديكى وقت صوك نفسندن چيقان صولوغى تنفس ايتمكه چاليشيرلر ، وبوكا موفق اولانى رئيس ياپارلر . چونكه بوحالده ، اولن رئيسك روحنك اوكا كچمش اولديغنه حكم ايدرلر .

(شكل ٦٦) آوستراليا‌ده بر مزارلق

بوندن باشقه ، همان بوتون اقوام وحشيه نظرنده ، روح انسان كبى احتياجاتى‌ده حائز ، احتراصات ايله‌ده متصفدر : اوده يورور ، يورولور ، آجيقير ، صوصار ، مسرور ومكدر اولور ، مرحمت وحدت ايدر . . .

بعض اقوام تعدد ارواحه قائلدر : اسكيمولرك ، آلفونكه‌لرك اعتقادنجه انسانده ايكى روح واردر ؛ بعد الممات ، برى عالم ارواحه

کیدر ، دیکری یرده قالیر ــ مالفاشلرك فکرنجه انسانده اوچ روح واردر : بری وجود ایله برابر اولور ، دیکری هوایه قاریشیر ، اوبری ده مزارك اطرافنده قالیر . ــ قارایبلرك اعتقادنجه انسان اولورکن بر روح قلبندن ، بر روح باشندن ، برچوق ارواح ده اللری ایله آیاقلرندن چیقار ــ داقوتالر ایله سیاملیلرك اعتقادنجه انسانده درت روح واردر . برنجیلرینك فکرینه کوره انسان اولدیکی وقت بوروحلرك بری شهرك اطرافنده طولاشیر ، بری هوایه ، بری عالم ارواحه کیدر ، اوبری ده جسدك یاننده قالیر . ایکنجیلرك فکرینه کوره ایسه بوروحلرك بری خانه‌یه ، بری برمناستره ، بری اورمانلره کیدر ؛ اوبری ده سرسریانه طولاشیر .

کورولیورکه تعدد ارواحه قائل اولان اقوامك اعتقادنجه برصنف ارواح یرده قالوب مزارلره ، خانه‌لره ، شهرلر اطرافنده طولاشیر . وحدت ارواحه قائل اولانلردن اکثریسنك اعتقادنجه دخی بعض کیمسه‌لرك وازجمله جنازه مراسمی ایفا ایدلمه‌مش ، دفن اولنمامش اشخاصك روحلری ــ وحتی بعض اقوامك فکرنجه‌ده بوتون ارواح ــ بوصورتله مسا کن ومقابر اطرافنده طولاشیر طورور ..

انسانلره بوقدر یاقین قالان ارواح بالطبع حیات ومعیشت بشره اجرای تأثیردن خالی قالماز ؛ اقوام وحشیه اسبابنی تعیین ایده‌مدیکی وقایع ومصائبی هپ اونلره اسناد ایدر : ارواح اونلرك اعتقادنجه انسانلره بعض احوالده ابراز معاونت ، فقط اکثریا ایراث مضرت ایدر . خسته‌لقلره ، دورلو دورلو مصائبه سببیت ویرر ؛ حیاتده‌کی مخاصمه‌لرك انتقامنی آلیرلر . ــ قاره‌نلرك اعتقادنجه ــ باشقه ارواحی ده

(شکل ٦٧) قونغوده بر مزار

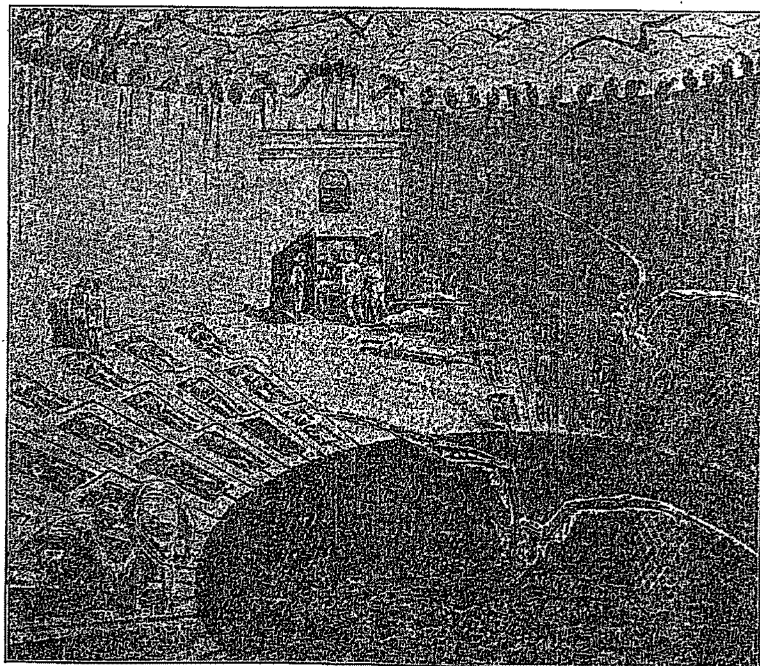
منسوب اولدقلری وجودی ترك ایله كندیلرینه التحاق ایتمكه دعوت ایدرلر ..

بونك ایچون همان بوتون اقوام ارواح امواتدن پك چوق قورقار، اونلرك حدتلرینی تسكینه، مرحمتلرینی جلبه چالیشیرلر، بعض اقوام اولولرك اشیا ومسا كننه تقربدن اجتناب ایدر . بعضیلری ایسه برطاقم وسائط ایله ارواحی مسا كندن تبعید ایده بیلدكلرینه ذاهب اولورلر : اسكیمولر روحك قاپویی بولوب تكرار عودت ایتمسنه مانع اولمق مقصدیله جنازه یی قاپودن باشقه بریردن ، مخصوص آچیلان بردلیكدن چیقاریرلر؛ جنازه یی بوصورتله چیقاردقدن صوكرا عودتنه امكان براقمامق ایچون آرقه لرندن یانمش اودون آتارلر . آمریقای شمالیده یوروژلر برمجرمی اعدام ایتدكلری وقت روحی ضیحه لر، غربده لروباستون ضربه لری ایله تبعیده چالیشیرلر .. نهایت بعض اقوامده ، ارواح امواتی بعض وسائط ایله حبس ایده بیلدكلرینه اعتقاد ایدرلر : پاپولر اورمانلرده بر قاچ كون ، آتش یاقه رق ، رقص وتغنی ایده رك سامعه چاك غربده لر قوپاراراق .. روحی تحته دن یاپیلمه بر بیكك ایچنه كیرمكه اجبار ایلرلر . وآرتق اوندن صوكرا روحك هیچ برمضرت ایراث ایتمیوب بالعكس اقرباسنه معاونت ایده جكنه اعتماد ایدرلر . خسته لقلردن شفایاب اولمق ، دشمنلرك تعرضاتندن قورتولمق ، ایی آویرلری بولمق .. ایچون اونلردن استمداد ایلرلر ..

یرده قالمیان ارواح برعالم مخصوصه ، دیار آخرته كیدر . اكثر اقوامك اعتقادینه كوره بوعالم ارواح غربده ، كونشك ظلام لیله كیردیكی طرفده در . اسكی شیلی سكنه سنك فكرنجه بحر محیط كیرده ، هاییتی سكنه سنك فكرنجه آطه نك غرب وادیلرنده ، آلغونكنلرك

فكرنجه‌ده ينه‌غرب طرفده‌كائن برآطه‌ده‌در. بعض اقوامك اعتقادينه كوره‌ده يرآلتنده‌در: بوعالم تحت‌الارضينك مدخلى پاتاغونلرك فكرنجه مغاره‌لردن، نيقاراغوا سكنه‌سنك فكرنجه‌ده وولقان قراته‌رلرندن عبارتدر.

مكسيقا، بورنئو، جاوا سكنه‌سنك اعتقادينه كوره عالم ارواح

(شكل ٦٨) پارسيلرك اولوم قوله‌سى

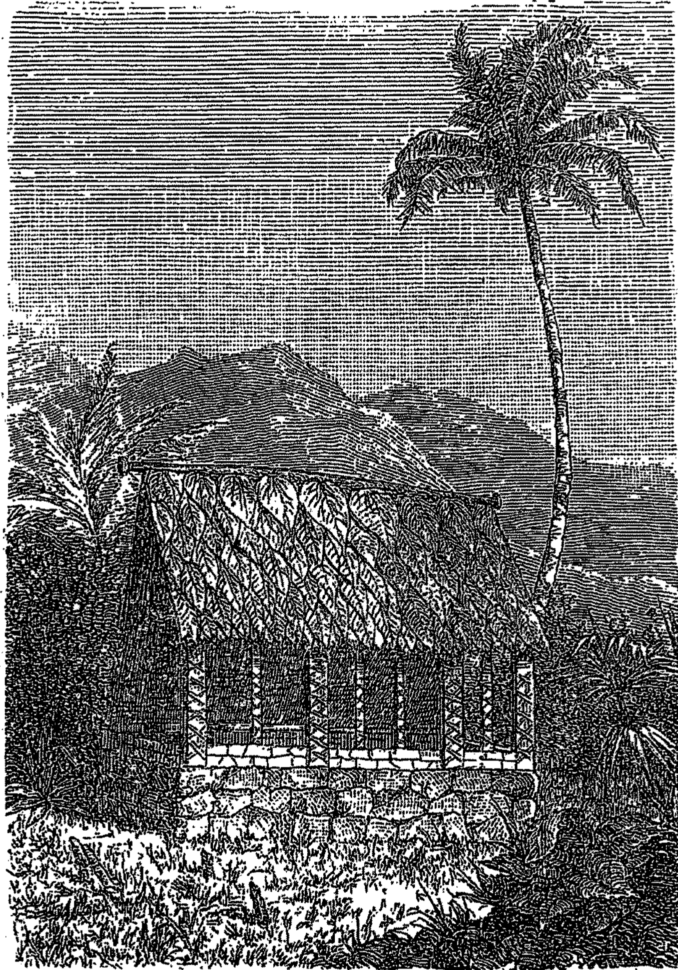
طاغ تپه‌لرنده، بعض آوستراليالیلرك اعتقادينه كوره‌ده بولوطلرك آرقه‌سنده‌در. كويا قورولر ارواح رؤسانك قمره، پاتاغونلر ايله عائوری لر كواكبه، ناچيزلرده شمسه كيده‌جكنه اعتقاد ايدرلر...

بوديار آخرتله ارواحك اوراده‌كى طرز معيشتى بوتون اقوام نظرنده حياتده‌كندن فرقسزدر: ارواح اوراده يرايچر، محظوظ

ومضطرب اولور ؛ حتى بعضلرينك ـ مثلا رونوما پولينه‌زياليلرينك ـ فكرينـه كوره بويومكده دوام ايدر . . دينـه بيليركه هرقوم ، ديار آخرتى ، كندى اعتيادات وتمايلاتنه ، غايهٔ خياليسنه موافق برصورتده تصور ايتمشدر : تونغاليلرك اعتقادنجه بوعالمك ميوه وسـبزه‌سى پك مبذول ، قادينلرى پك چوقدر ؛ آوستراليالىلرك اعتقادنجه اوراده آو حيواناتى پك مبذولدر ، هركس غداسنى كمال سهولتله تدارك ايدر .ـــ آمريقاى جنوبينك وسط اورمانلرنده‌كى يرليلرك اعتقـادينه كوره‌ده قورديليه‌را طاغلرينك آرقه‌سنده‌كى عالم امواتده وسـائط انتعاش پك مبذول ، روم ايچكيسى پك چوقدر ؛ هركس اوراده ايستديكى قدر غدا بولور ايسته‌ديكى قدر روم ايچوب سرخوش اولور .

بعض اقوامك اعتقادنجه ارواح بردن عبادت ايسـه‌ده بعضلرينك فكرنجه متعدددر . هركسك روحى ـصورت وفاتنه ويا ، حسيات ووظائف اخلاقيه‌سى دها مترقى ومتعين اقوامده ، حيـاتده‌كى حركاتنه كوره ـ باشقه برعالمه كيدر . « داياق » لرك اعتقادنجه متعدد آخرتلر واردر : مغروقاً وفات ايدنلر باشقه خسته‌لقدن وفات ايدنلرده باشقه برينه كيدرلر . مكسيقا « آزتك » لرى ايله نيقاراغوا يرليلرينك اعتقـادينه كوره محاربه‌ده اولن ، مراسم دينيه اثناسنده ترك حيات ايدن اركك‌لر ايله لخوسه‌لقده اولن قادينلرك روحى عالم شمسه ، بعض امراض تأثيريله اولنلر « تلالوقان » ه ، نهـايت ديكرلرى‌ده تحت الارضه « ميقلان » ه كيدرلر . جنكاور اقوامك مثلا ژه‌رمه‌نلر ايله اسقانديناولرك اعتقادنجه يالكز محاربه‌ده ترك حيات ايدن آدملرك روحى جنته « والهاللايه » كيدر ، سائرلرينككى مظلم مسكنلرده « ئه‌للا » ده قالير ؛ « آپاش » لرك اعتقادنجه‌ده يالكز جنكاورلر رفيق شمس اولور .

آمريقاده يوروبا لر ك اعتقادينه كوره يالكز ايي آدملرك ارواحي عالم ارواحه داخل اولور ؛ ديكرلرينككي ديشاريده قالەرق اوشور ، آجيقر ، صوصار ، والحاصل چولده قالمش كبي شديد برسفالتله سرسريانه طولاشير ..

(شكل ٦٩) ماركيز آطه‌لرنده بر رئيس مزاري

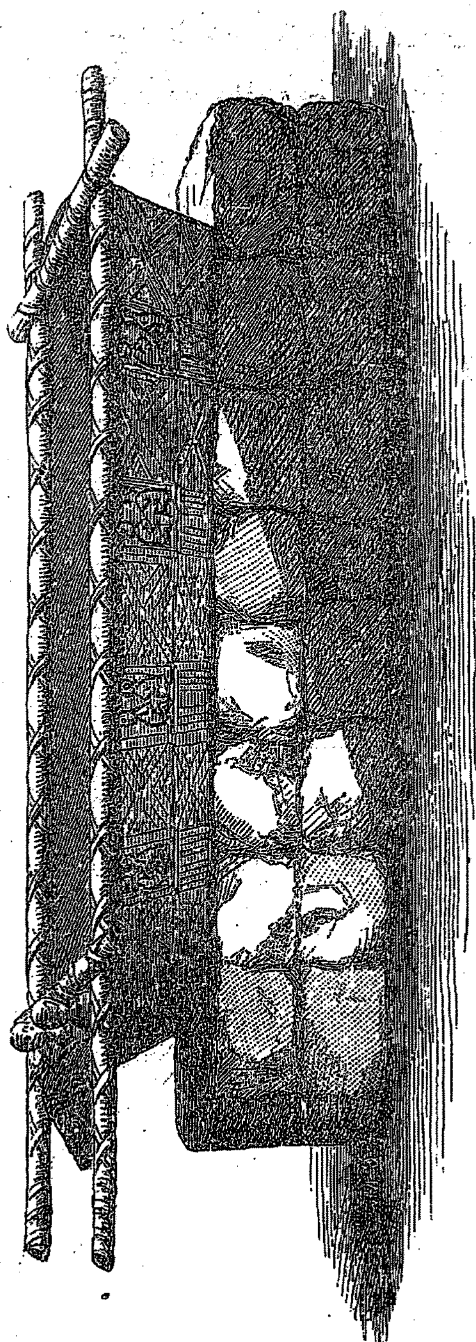
برچوق اقوامك فكرينـه كوره بوعالم ارواحك يولي بر چوق مزاحم ايله مالا مالدر : روح اوراية وارمادن اول ، شديد بر سـيلي

ویا یك فیرطنه‌لی بر دکزی آشمغه ، یك صغوق بر ناحیه‌یی کچمکه، دهاش اژدرلره، بکچیلره غلبه چالمغه، هوانك روزکارلری، فرطنه‌لری آراسندن اوچمغه .. مجبور؛ بونك ایچون‌ده بعض لوازم سفریه‌یا : ذخائر ومهماته، او آلاتنه ، قوتلی قوندوره‌لره ، قالین کورکلره شمشیه‌لره ، یاردمجی کوپکلره ، آتلره ، وحتی اسیرلره ، خدمتجیلره . . محتاج بولنور . بو رنه‌ئو اهالیسنك اعتقادنجه قتل ایتدکلری انسانلرك ارواحی بو آخرت یولنده کندی روحلرینه خدمت ومعاونت ایدرلر . بر چوق اقوام دخی براولوایله برابردفن اولنان، ویا اونك جنازه مراسمی صره‌سنده قربان ایدیلن کوپك ، بارکیر ، وحتی انسان روحلرینك متوفانك روحنه خدمت ورفاقت ایده‌جکنه اعتقاد ایدر ؛ اونك ایچون‌ده جنازه آلایلری صره‌سنده برچوق اسیرلر ، انسانلر قربان ایدرلر ؛ عظما ورؤسانك رفاقتلرنده معیتلرنده برچوق اسرا ، عسکر، ورقاصان وهرذورلو صنعتکاران ارواحی ترفیق ایلرلر. حتی داهومه‌یده آراده صره‌ده اسکی حکمدارانی احوال سیاسیه‌دن خبردار ایتمك ایچون برر انسان قربان ایدر ، دیار آخرته برر تاتار جیقاریرلر ...

ارواح بوصورتله بر دفعه عالم ارواحه واصل اولدقدن صوکره عجبا دائما اوراده‌می قالیر ؟ بعض اقوام بوفکرده ایسه‌ده بعضیسی ارواحك تکرار ارضه عودت ایده‌جکی اعتقادنده‌در : اسکیمولر ، پوروژلر، افریقا زنجیلری، هند خوندلری، یکی زه‌لاندمائوریلری، لاپونلر، ارواح اجدادك بر مدت صوکره یره عودتله اجساد احفاده کیره‌جکنه اعتقاد ایدرلر. برچوق اقوامده روحك مؤخراً ینه جسده عودت ایده‌جکنه وجسدینی بولامیان روحلرك سرسریانه طولاشمغه

محكوم اولاجغنه اعتقاد ايدر ، بعضيلرى ده ارواحك منتظم بر سلسلهٔ تناسخ كچيره جكنه قائل اولورلر .

اقوام بو اعتقاد سببيله ، اولولرك جسدلرينى ، كندى حالنه براقماز . بعض اقوام نعشلرى طوپراغه دفن ، بعض اقوام نهره القا ايدر ؛ بعضيسى احراق ، بعضيسى موميا حالنه افراغ ايلر ؛ بعضيسى چارداقلر ، قوله لر اوزرنده يرتيجى قوشلرك تغديسنه ترك ايدر و بو مختلف اعتياداتك اجرا و تطبيقنده بر چوق غريب مراسمه رعايت ايلرلر (شكل ۶۵ — ۷۱).

(شكل ۱۰) ماركيز آطه‌لرنده بر رئيسك تابوتى

۳ — اوقيانوسيا و آمريقا يرليلرينك ، واسلام اولانلردن ماعدا آفريقا سكنه‌سنك ، خلاصه بوتون ابتدائى قوملرك معتقداتى اساساً ايشته بوايكى عنصر اعتقادينك — بوايكى اعتقاد ابتدائينك — خليطه‌سندن عبارتدر : انسانده بدندن باشقه برده روح واردر ؛ اشياانسان كبيدر ، اونلرده‌ده حس ومرام واردر ، اونلرده برروحه مالكدر ؛ خلاصه : هرشيئك حياتى ، حسى ، مقصدى ، روحى واردر .

معتقدات بشريه‌نك بو طرزينه آنيميزم Animisme اسمى ويريلير .

آنيميزمك انواعى غير محدود دينيله بيله‌جك قدر چوقدر : هرقوم بعض اشيا وارواحه براهميت مخصوصه ويرير ، اونلرك حيات بشر اوزرينه برطاقم تأثيرلر ياپديغنه ذاهب اولور ، بوسببله اونلره تعبد ايدر : اونلره يالوارير ، هديه‌لر ويرير ، حيوانلر ، انسانلر قربان ايدر ، خلاصه برر صورتله اونلرك حدت وغضبنى دفعه ، لطف وكرمنى استحصاله چاليشير .

اشياى طبيعيه‌يه ، حادثات طبيعيه‌يه ، ارواح اجداده تعبد ايدن قوملر اولديغى كبى ، كندى اللرى ايله اعمال ايتدكلرى اصنامه تعبد ايدن قوملرده واردر ؛ نهرلره ، اورمانلره ، حيوانلره ، آتشه ، كونشه ... طاپان قوملر اولديغى كبى . . طاش پارچه‌سى ، اوت دمتى ، حيوان پنچه‌سى .. كبى اوفاق تفك شيلردن مدداومان — اونلرك تأثيرينه اعتقاد ايدن — قوملر دخى واردر .

٤ — برچوق قوملردخى واردركه ، اشيادن بوسبوتون مستقل — بوسبوتون غير مادى — برطاقم روحلر ، الهلر تصور ايدر ؛ اونلره اعتقاد وعبادت ايلر . بوكا كثرت الوهيت اعتقادى Polythéisme اسمى ويريلير .

گرچه بويله ، ماده‌دن بوسبوتون آيرى برطاقم الهلره اعتقـاد ايدن قوملرك اكثريسى‌ده برطاقم ماديات قارشيسنده ـ برطاقم اشيا واصنام اوكنده ـ عبادت ايدر ، فقط اواشيا واصنامى غير مادى اولان الهلرك ساده‌جه بر تمثالى عد ايدرلر ؛ وبو اعتبار ايله آنميسنستلردن آيريليرلر ؛ چونكه اونلر اصنامى واشـيايى ، يا طوغريدن طوغرى بالنفس برمعبود عد ايدر ، ياخود معبودك مقرى ، ظرفى ، محفظه‌سى ظن ايلرلر .

موحد اولان قوملر ـ عيسويلر ، موسـويلر واسـلاملر ـ ايله آنميست اولانلردن ماعدا بوتون قوملر ، بويله‌در : بودا ، براهما ، زردشت مذهبلرى ايله شعباتى ، هپ كثرت الوهيت اساسى اوزرينه مبتنيدر .

شايان دقتدركه ، بومذهبلره سالك اولان ـ حتى اهل كتاب اولان قوملرده بيله ، آنميزم لك أثرلرى واردر : طلسملره وجاديلره اولان اعتقادلر ايله ، اوجاق باجا ، اورمان ، دره .. كبى شيلرك وهركسك بر پريسى بولونديغى يولنده‌كى اعتقادلر ... آنميزمدن فرقلى دكلدر .

متعدد الهلره اعتقاد ايدن قوملر ، عموميتله بو الهلر آره‌سـنده ـ افراد بشريه آره‌سنده‌كنه قياساً ـ برسلسلهٔ مراتب بولونديغنه اعتقاد ايدر ؛ اونلردن بر ويا برقاچنى معبود اعظم عد ايلر ؛ بوالهلر آراسنده محاربه‌لر ، مجادله‌لر ، غالبيتلر ، مغلوبيتلر .. تصور ايلرلر .

٥ ـ بعض اقوام ، روحلرك ويا الهلرك ضررينى دفع ويا كرمنى جلب ايچون هركسك كندى حسـابنه عبادت ايده‌بيله‌جكنه اعتقاد ايدر ايسه‌ده بعض قوملر بو خصوصده برطاقم انسـانلرك قابليت مخصوصه‌سى بولونديغنه اعتقاد ايدر ، بوسببله دعا وعبادت ايچون اونلرك

وساطتنه مراجعت ايلر : بوتون زنجيلرده، طونغوزلرده، موغولرده، آمريقاى شمالى يرليلرنده ، يوداوبراهما مذهبلرى منتسبلرنده .. افراد ايله الهلر آره‌سنده واسطه‌لق ايدن ـ فاله باقان ، معبدلرى محافظه ايدن ، افراد نامنه مناجاتلر ايدن ـ برصنف مخصوص واردر .

٤ — آنيميزم ك اخلاق ايله هيچ بر علاقه‌سى يوقدر ؛ بويله اولان قوملرده اخلاق هپ افكار عموميه‌نك ، عرف وعادتك نتيجه‌سيدر ، معتقدات ايله علاقه‌دار دكلدر . كرچه بوقوملرده‌ده يوم آخرته اعتقاد واردر . فقط بوده اخلاق ايله‌علاقه‌دار دكلدر : جنته أى فنا هركسك كيده‌جكى اعتقادى واردر .

٥ — معلومات

١ — اقوام ابتدائيه ، تأمين معيشت ايچون پك چوق مساعى صرفنه مجبور اولدقلرندن ، ذهنى مشغوليتلره وقت بولامازلر ؛ يالكز معيشتلرى اعتباريله اهميتى حائز اولان شيلره و حادثه‌لره دقت ايدر ؛ كنديلرينه معيشت خصوصنده ـ حيوان آولامق ويابسله‌مك ، نبات بولمق ويا اكمك ، حوايج ضروريه اعمال ايتمك .. خصوصلرنده ـ برفائده تأمين ايدن مشاهداتى ضبط وحفظ ايدر ؛ بوصورتله هپ حدسى عملى برطاقم معلومات ايدينيرلر ؛ فقط علم نامى ويريله بيله‌جك عمومى ، مجرد ، مصنف معلوماته صاحب اوله‌مازلر .

فى الواقع بوقوملر ، معيشتلرينه طوغريدن طوغرى‌يه اجراى تأثير ايتمين شيلره قارشى بوسبوتون لاقيد قالماز ، نظر دقتى جالب اولان اشيا وحادثاتك سبب ومنشألرينه‌ده مراق ايدرلر . فقط بومراقلرينى

پك سطحی بر محاکمه ایله ازاله ایلر ، بو حادثه‌لری هپ بشره تشبیه صورتیله ایضاح ایدیویریرلر . ابتدائی قوملرك بو محاکمات وایضاحاتی، اونلرك اساطیر ینی تشکیل ایدر. هر قومك بر طاقم منقولات اساطیریه‌سی واردر . بونلر، شعر ، علم ، فلسفه واعتقادك بر خلیطه‌سی ــ والد مشترکی ــ عد اولونه‌بیلیر .

٣ــ اقوامك ، حساب یاپمقده ، صایی صایمقده‌کی قابلیتلری پك مختلفدر :

فوئژینلرده یالکز اوچ صایی اسمی واردر : بر kaouchi ، kombaï ، اوچ Maten . بونکله برابر ، بونلر آلتی‌یه قدر صایمغی بیلیرلر: درت مقامنده «اوبرایکی» Akokombaï ، آلتی یرینه «اوبر اوچ» Akomaten دیرلر . آوستراليالیلرده بوکا مماثل بر صورتده صایی صایارلر .

فقط اکثر اقوام ابتدائیه‌ده بش صایی اسمی واردر ؛ بوقوملر، پارماقلرندن‌ده استعانه ایتدکلری ایچون صایی خصوصنده چوق دها ایلری‌یه کیدرلر : مثلا قارایبلر «بش» یرینه «برال»، «یدی» یرینه «برال وایکی پارماق»، «اون» یرینه «ایکی ال»، «اون ایکی» یرینه «ایکی ال وایکی پارماق»، «اون بش» یرینه «بر آیاق»، یکرمی یرینه «ایکی آیاق» ویا «بر آدم» دیرلر .

صایی صایمق ایچون طاش پارچه‌لری قوللانان، ایپلیك دوکوملین، چتله یاپان قوملر پك چوقدر .

٤ــ زمان تقسیماتندن کون وآی ، پك بارز بر حادثهٔ طبیعیه‌یه ــ شمسك طلوع وغروبنه، وقمرك صفحاتنه ــ مربوط اولدیغی ایچون،

بوتون قوملرده عینیدر ؛ فقط ساعت ، موسم ، سنه اویله دکلدر :

موسم تقسیماتی ، احوال طبیعیه‌یه کوره دکیشیر : بورنه‌اوده‌کی یاپولر ، اسنی موسم روزکارلرینك استقامتنه باقه‌رق ایکی موسم آییریرلر ؛ آمرانلر صوغوق ، قوراق ، یاغمورلی نامری ایله اوچ موسم قبول ایدرلر ؛ بعض آفریقا سکنه‌سی ایسه یالکز بر یاغموز موسمی ایله بر قورولق موسمی آییریرلر .

ساعتلره کلنجه : او ، یالکز بسیط قوللانمغی بیلن بعض قوملرده واردر . آمریقای شمالی یرلیلرندن زونی Zuni لرده هر چادیرك اوکنده بر قازیق واردر . ساعتی اونك کولکه‌سنه باقه‌رق آکلارلر .

۳ — جهات اربعه‌یی ، قونه‌ژیه‌نلره وارنجه‌یه قدر بوتون قوملر بیلیر ، وسیر وسفرلر اثناسنده بوندن استفاده ایدرلر .

آوجیلقدن قورتولمش بولونان اقوامك هپسی ، دب اکبر ، ذات الجوزاء ، وصلیب جنوبی برجلرینی بیلیرلر .

٤ — اقوام ابتدائیه ، خسته‌لقلری ، عمومیتله ارواحك أثری عد ایدر ، اونك ایچون طبابتی کهانت ایله ، روحانیت ایله قاریشدیریرلر ؛ اونلرده طبیبلر ، روحانی مأمورلردن ، سحرجیلردن عبارتدر .

٥

حيات اجتماعيه

یر یوزنده‌کی انسانلرك هپسی ـ افرادینك مقداری وزوابطی آز ویا چوق ـ بر طاقم جمعیتلر حالنده یاشارلر.

بو جمعیتلرك افرادی آره‌سنده‌کی مناسبات اوچ مختلف نقطهٔ نظردن تدقیق ایدیلمك لازم کلیر :

۱ — هر جمعیتك ارککلری ایله قادینلری آره‌سنده‌کی مناسبات جنسیه؛ ۲ — هر جمعیتك مختلف افرادی آره‌سنده‌کی مناسبات اجتماعیه؛ ۳ — مختلف جمعیتلر آره‌سنده‌کی مناسبات حربیه وتجاریه.

۱ — عائله تشکیلاتی

۱ — انسانلر آره‌سنده‌کی روابط اجتماعیه‌نك الڭ قوی وطبیعیلری، مناسبات جنسیه‌دن متولد اولانلر ـ قادین ایله ارککلر، والدلر ایله مولودلر آره‌سنده تأسس ایلینلر ـ در. بو روابط طبیعیه‌نك محصولی اولان ـ یکدیکری ایله مناسبات جنسیه‌ده بولونان قادین وارککلر ایله اونلرك ذریتی اولان اولاددن تشکل ایدن ـ هیئاتلره عائله اسمی ویریلیر.

مختلف قوملر آره‌سنده، عائله تشکیلات وتلقیاتی اعتبـاری ایله پك بویوك فرقلر واردر:

۲ — بوتون خرستیانلر وموسویلر ایله رهودلر و آمرامانلرده

عائله‌لر وحيد الزوجه ، يكزوجه Monogame در : هر عائله برزوج ايله برزوجه‌دن وبونلرك اولادلرندن متشكلدر .

فقط اكثر اقوامده ــ اوقيانوسيا ، آفريقا ، آمريقا وحتى آسيا يرليلرينك پك محدود برقسمندن ماعداسنده ــ عائله‌لر كثير الزوجات ، بلزوجه Polygame در : هر عائله برزوج ايله متعدد زوجه‌لردن وبونلرك چوجوقلرندن متشكلدر .

بعض اقوامده ــ تيبه‌تليلر ايله بعض هند قوملرنده ــ عائله كثير الازواج ، بلزوج Polyandre در : هر عائله برزوجه ايله متعدد زوجلردن وبونلرك چوجوقلرندن مركبدر . بونلرك اكثريسنده برعائله‌يى تشكيل ايدن زوجلر قارده‌شدر : برقادين برارككله تأهل ايتديمى اونك قارده‌شلرى ايله‌ده تأهل ايتمش اولور ؛ ايلك قوجه‌سنك قارده‌شلرى سن بلوغه ايردكجه اونلرله‌ده مناسبات جنسيه‌ده بولونمق حقنى قازانمش اولور .

نهايت بعض اقوامده ــ آوستراليا ، ويكى زه‌لاند يرليلرى ايله بعض آمريقا قوملرنده ــ عائله‌لر مشترك الازواج ، هم ازواج در ؛ هر عائله متعدد زوجلر ايله متعدد زوجه‌لردن وبونلرك اولادلرندن متشكلدر ؛ او عائله‌يى تشكيل ايدن اركككلرك هر برى ، بوتون قادينلرك قوجه‌سى قادينلرك هر بريسى‌ده بوتون اركككلرك قاريسى مثابه‌سنده‌در . مثلا آوستراليانك شمال غربى طرفلرنده ساكن اولان ووتژوبالاق Wotjoballak عشيرتى ايكى صنفه آيريلمشدر ، بريسى غاموچ Gamutch ديكرى قروكيچ Krokitch نامنده‌در . برنجى‌يه منسوب اركككلرك هپسى ايكنجى‌يه منسوب قادينلرك هپسى ايله ، بالمقابله ايكنجى‌يه منسوب

ارككارك هپسی‌ده برنجی‌یه منسوب قادینلرك هپسی ایله مناسبات جنسیه‌ده بولونه‌بیلیر .

مع‌مافیه ، بوقوملرده ارککلرك ــ بومشترك وعمومی زوجه‌لردن باشقه ــ خصوصی زوجه‌لری‌ده اوله‌بیلیر. فقط بونلرداٸما اوارککلرك محاربه‌لرده باشقه عشیرتلردن‌اسیر آلدقلری قادینلردن عبارت‌بولونور.

شایان دقتدرکه ، تعدد زوجات اصولی جاری اولان اقوامك هپسنده وحتی وحدت زوجیته رعایت ایدن اقوامك بعضیسنده دخی ارککلر اسیر قادینلری استفراشه صلاحیتدار عداولنمقده‌در؛ برچوق قوملرده ، ارککلر ازدواج ایچون قادینی جبراً قاچیرمق مجبوریتنده بولونمقده‌در ؛ بعض قوملرده بویله بر مجبوریت اولمامقله برابر نکاح ودوکون اثناسنده قاچیرمنی ، قووالامنی آ کدیریر بر طاقم مراسم یاپیلمقده‌در ؛ بر چوق قوملرده‌ده ارککلر ، زوجه‌لرینی پازارلق‌ایله صاتون آلمقده‌در. قاچیرمه ایله ازدواج اصولنك اك واضح مثاللری آوسترالیاده، شرا ایله ازدواج اصولنك اكچوق مثاللری‌ده آفریقاده کورولمکده‌در ؛ چرکسلرده نشان ونکاحدن صوکره‌ده دوکون مقامنده قاچیرمه مراسمی یاپیلمقده‌در .

بوروژلر ایله بعض زنجیلرده وهندلیلرده‌برده مجبوری ازدواج اصولی کورولمکده‌در: برارکك اولدیکی وقت اونك ارکك قارده‌شی وارسه قاریسی ایله تأهله مجبور طوتولمقده‌در .

٣ــ اقوام آره‌سنده ، عائله تشکیلاتی اعتباری ایله بوقدر بویوك فرقلر اولدیغی کبی ، مناسبات جنسیه‌ده عفت مسئله‌سنك طرز تلقیسی اعتباری ایله‌ده بویوك فرقلر واردر :

١٠

اقوام ابتدائيه آره‌سنده بكارته اهميت ويرنلر پك آزدر ؛ همان بوتون اقوام ابتدائيه‌ده ، بوتون اوقيانوسيا وماله‌زيا يرليلرى ايله ساموييه‌دلرده ، موغوللرده ، وبعض زنجيلرده – كنج قيزلر ايله دليقانليلرك مناسباتنده بر سربستئ تام حكم سورر ، بو سربستلك انجق ازدواج ايله زائل اولور: قيزلر ، مناسبات جنسيه‌ده محافظهٔ عفته يالكز تأهلدن صوكره مجبور عد ايديلير ؛ تأهل ايدنجه‌يه قدر تماميله سربست براقلديغى حالده ، تأهلدن صوكره مشروع اولان زوجندن وياز وجلرندن باشقه‌سى ايله مناسبتده بولونورسه ، شدتله جزالانديريلير ، حتى اعدام ايديلير .

بونكله برابر ، زوجلر طرفندن زوجه‌لرك آخره اعاره‌سى مخل ناموس بر حركت عد ايديلمز ؛ حتى بعض قوملرده مسافرپرورلكك ودوستلغك لوازم ضروريه‌سندن عد اولونور .

٤ — اقوام اره‌سنده قرابتك طرز تلقيسى‌ده پك مختلفدر :

وحدت ويا تعدد زوجات اصولنه رعايت ايدن قوملرده ، هرچوجوغك والده‌سى كبى پدرى‌ده معين اولور ؛ اوقوملرده قرابت صلبى اوله‌رق – بابايه تبعاً – تعيين ايديلير ، وبوتون ممالك متمدنه‌ده معلوم ومعتاد اولان درجه‌لره آيريلير .

فقط تعدد ازواج اصولى جارى اولان قوملرده پدرلك متعدد اركك‌لر آره‌سنده مشكوك قالير ، صورت قطعيه‌ده تعين ايده‌مز ؛ اشتراك ازواج اصولى جارى اولان قوملرده ايسه پدرلك تعيينى بوسبوتون محال اولور . اونك ايچون بو قوملرده قرابت بالضرور رحمى اوله‌رق – والده‌يه تبعاً – تعيين وتعقيب ايديلير ؛ والده‌دن

صوكره اك ياقين قرابت درجه‌سنى « لا ٔم قارده‌شلر » تشكيل ايدر . بونلردن باشقه ، طائينه بيله‌جك اقربا : تيزه ودايى ايله همشيره وتيزه زاده‌دن ، والده‌نك والده‌سى ايله ، همشيره‌نك طورونندن عبارت بولونور ؛ ارككلر ، اولادلرينى ولاب قارده‌شلرينى طانيه‌مادقلرى حالده همشيره زاده‌لرى ايله تيزه زاده‌لرينى پك ياقين اقربادن صايارلر!

ه — عائله‌نك اقوام موجوده‌ده‌كى بو مختلف شكللرينى نظر دقته آلنجه ، نه كبى عوامل تحت‌تأثيرنده ، نه‌صورتله تكون وتكامل ايتمش اولديغنى استدلال ايتمك مشكل اولماز :

وه‌ددا لر ايله **آنراماناك** وحيدالزوجه اولماسى ، اونلرك اورمانلر ايچنده پك طاغنيق اوله‌رق ، ممكن اولديغى قدر كوچوك سورولر حالنده — نهايت چيفت چيفت — طولاشمق مجبوريتنده بولونمالرى ايله ايضاح اولونه بيلير .

اقوام ابتدائيه‌ده **وحدت زوجيت** لك بويله بر قاچ كوچوك استثنايه منحصر اولماسنه ، تعدد زوجاته رعايتكار اولان قوملرده‌ده قيزلر ايله اوغلانلرك — ازدواج تاريخنه قدر بوسبوتون سربست — ويالكز قبيله افرادى حدودينى تجاوز ايتمه‌مكله مقيد — قالماسنه كوره حكم ويريله بيليركه ، انسانلرده‌مناسبات‌جنسيه‌نك شكل ابتدائيسنى — على‌العاده — اشتراك اصولى تشكيل ايله‌مشدر . بعض اقوامده الآن كورولمكده اولان **اشتراك ازواج** ، ازدواج‌مشترك Mariage collctif, mariage par grouqe بو شكل ابتدائينك دوامندن باشقه برشى اولماديغى كبى ، **تعدد ازواج** اصولى‌ده اشتراك‌اصولنك بربقيه‌سى ، خفيفلشمش ، يكطرف حالنه كلمش برشكل مخصوصى — كبى تلقى اولونه بيلير؛ بعض قوملرده

کورولمکده اولان ، متوفا برادرك زوجه‌سی ایله مجبوری ازدواج اصولی ایسه ، تعدد ازواج اصولنك میراثی عد ایدیله بیلیر .

خصوصی ، فردی ازدواج اصولی حرب واسارت نتیجه‌سنده تولد ایتمشدر دینیله بیلیر . ازدواج مشترك اصولی جاری اولان قوملرده اسیر ایدیلن قادینلرك خصوصی بر زوجه عد ایدیلمسی ، برچوق اقوامده ازدواجك یالکز قاچیرمه صورتیله یاپیلماسی ویا ازدواج مراسمنده قاچیرمه‌یی تقلیداً حرکتلرده بولونولماسی ، نهایت برچوق قوملرده‌ده اسیر قادینلرك استفراشنه جواز ویریلمسی ... بو نظریه‌یه دلیل اوله‌رق کوستریله بیلیر .

شرا ایله ازدواجه کلنجه ، اونك « قاچیرمه » و « اسیر ایتمه » صورتیله اولان ازدواج ایله مناسبتی پك واضحدر : قیز قاچیرمه‌لر ، بالطبع قیز ایله ارککك منسوب اولدقلری قبیله‌لر آره‌سنده خصومتلره ومحاربه‌لره قاپو آچار ؛ بو خصومتلری ازاله ایتمك ـ بویله حربلرك اوکنی آلمق ـ ایچون بدل صلح اوله‌رق برمال ویریلمسی ، ـ که مثاللری بعض قوملرده الآن کورولمکده‌در ـ شرا ایله ازدواج اصولنه قاپو آچمش اوله‌جقدر : قیزی قاچیردقدن صوکره صلح ایچون چاره آرانه‌جغنه ، قاچیرمادن بر بدل تکلیف وقیزی طلب ایتمك اصولی دوشونولدیکی کون ، **شرا ایله ازدواج** اصولی میدانه چیقمش اولیوردی .

ازدواجك اقوام متمدنه‌ده‌کی شکلنك ، بو اصول ایله اولان مناسبتی ، ایسه ایضاحه لزوم براقمیه‌جق قدر آشکاردر .

٦ — اقوام ابتدائیه‌نك بر چوغنده ، ابوین اولادی بسله‌مك ویا اولدورمك خصوصنده مختاردر ؛ پولینه‌زیالیلرده ، بعض تیبه‌تلیلرده ،

چوجوقلرینی طوغار طوغمـاز اولدورەن عائلەلرە چوق تصـادف ایدیلمشدر ؛ سقط طوغان چوجوقلری اولدورمك ، اسپارطەلیلرجه مجبوری براصول حالنه کتیریلمش ایدی .

برچوق قوملردە ، وضع حمل اثناسندە ووضع حملدن صوكرە برطاقم آیینلر یاپمق اعتیادی واردر .

برەزیلیا وكویانا یرلیلرندە غریب بر عادت واردر : برچوجوق طوغدیغی وقت باباسی لوخوسە كبی یاتاغە یاتار ، احبابلرینك تبریكاتنی قبول ایدر ؛ خلاصە چوجوغی بالذات كندیسی طوغورمشـجەسنه حركت ایدر ؛ تایلور بوغریب اعتیادی، قرابت صلبیه اصولنك تقرر ایتمش اولدیغی بر مملكتدە، قرابت رحمیه اصولنك برمیراثی كبی تلقی ایدیور : بابا بو حركت ایله چوجوغی طانیمش، وعائلە رئیسلكی حقنی بویلەجه ــ كندیسنی آننه یرینه قویمقله ــ قازانمش اولیور .

ارضـاع ، اقوام ابتدائیەدە عمومیتله چوق زمان ــ ایكی اوچ ، حتی درت بش سنه ، بعضاً‌دە دها زیادە ــ دوام ایدر .

بلوغ زماننده، اكثر اقوام ابتدائیه ، برطاقم آیینلر یاپار ، وبلوغ وكهولتی آنجق خصوصی بر ریاضت وامتحان نتیجەسـنده تصدیق واعلان ایدرلر؛ آوسترالیالیلردن آمریقالیلرە ، زنجیلردن مالەزیالیلرە قدر همان هر قومك بو خصوصدەكی مراسـمنده بویوك بر ممـاثلت كورولور : سن بلوغه كلمش اولان كنجلر هجرا بریرە كوتورولور ؛ اورادە سـاحرلر ، كاهنلر ، یاخود اختیارلر طرفندن ، كندیلرینه ــ حیات اجتماعیه وجنسیەیه دائر اولەرق هر اركك بیلمسی لازم‌كلن شیلر اوكرەتیلیر؛ عینی‌زماندە، صوسزلغه، آچلغه ، ألم مادی‌یه درجۀ تحمل ومقـاومتلری امتحـان ایدیلیر ؛ بو امتحـان بعضاً پك ظالمانه

بر صورتده ياپيلير ؛ بو امتحانلرده موفق اولانلر كويه كوتورولور ، وشرفلرينه آيينلر ياپيلير .

ألم ماديه تحملى امتحان ايچون ياپيلان تجربه‌لر: ديش سوكمك، درى يوزمك ، عضو تناسلى سنت ايتمك كبى شيلردر . سنت اصولى اوقيانوسيا و آمريقاليلر آره‌سنده پك منتشردر .

٦ — اقوام ابتدائيه‌نك قسم اعظمى اختيارلره باقمازلر ، برچوقلرى، اونلرى ايشه يارامازبر حاله كلدكلرى وقت آچ براقير، بعضلرى اولدورورلر . بعض قوملرده اختيارلر ، برآيين مخصوص ايله انتحار ايدرلر .

٧ — همان بوتون قوملرده، اقربا وتعلقاتدن بريسى اولديكى وقت جنازه مراسمى ياپيلدقدن صوكره ماتم طوتولور.

ماتمك شكللرى پك مختلفدر : **بوشيمانلر** پارماق كميكلرينى كسر ، شرقى **پولينزياليلر** ديشلرينى سوكر ، **آوستراليالىلر** دريلرينى يوزر ، **يكى قالدونياليلر** دريلرينى ياقار؛ **آمريقا يرليلرى** صاچلرينى قسماً ويا تماماً كسر ؛ آفريقاى وسطى **زنجيلرى** يوزلرينى وبدنلرينى بويارلر ؛ بعض آمريقا يرليلرى البسه‌لرينى پارچه‌لارلر ؛ چينليلر بياض ، آوروپاليلر سياه البسه كيىرلر.

٣ — تشكيلات اجتماعيه

١ — بر آره‌ده ياشيان، بر **جمعيت** تشكيل ايدن انسانلرك مقدارى پك مختلف فقط ابتدائى قوملرده اكثريتله پك محدوددر: **وه‌دا**لر بشر آلتيشر، **فوه‌ژينلر** اون اون ايكيشر كشيلك جماعتلر حالنده

یاشارلر ؛ آلتالر ٢٠ ـ ٣٠ ر، وسطی آوستراليالیلر ٣٠ ـ ٥٠ شر ، بوتوکودولر ٨٠ ـ ١٠٠ ر ، بوشیمانلر ١٠٠ ـ ٢٠٠ کشیلك قبیله‌لر تشکیل ایدر. قبیله موجودی بومقداری تجاوز ایتدیمی، افرادك بر قسمی ـ بال آریلری جمعیتلرینك اوغول ویرمسنه مشابه بر صورتده ـ آیریلیر، آیری بر قبیله تشکیل ایدر.

بو ابتدائی قبیله‌لرك افرادی آره‌سنده‌کی ترابط علی العاده پك شدید اولور: بونلرده وسائط مدافعه‌نك پك بسیط اولماسی، مجتمعاً یاشامغه سورو ایله کزمکه اولان احتیاجی تزیید ایتدیکی کبی، افرادمقدارینك آز اولماسی‌ده آره‌لرنده‌کی ترابطك برقات دها قوت قازانماسنه باعث اولور. قبیله افرادینك تعاونی، بالخاصه بویوك حیوان آولاندیغی ویا دشمنه قارشی حرب ایدلدیکی صیره‌لرده وقوعه کلیر.

بر اصلدن نشأت ایدن، ویا بربرینه مجاور اولان قبیله‌لر دخی بعضاً بربرینه معاونت ایدر، بالخاصه حربلر اثناسنده متفقاً ومجتمعاً حرکت ایدرلر. هندستانده‌کی قارەن karens ، آفریقاده‌کی هوتانتو Hottentot ، آمریقاده‌کی داقوتا Dacotat قبیله‌لری بوصورتله آره‌ده صیره‌ده طاقم طاقم برله‌شیر، برر عشیرت تشکیل ایدرلر؛ ناصل هر قبیله مختلف مقدارده افرادن تشکل ایدرسه، هر عشیرت‌ده مختلف مقدارده قبائلدن تشکل ایدر؛ بو اعتبار ایله عشیرتلر، مرکب جمعیتلر ـ قبیله جمعیتلری ـ کبی تلقی اولونه‌بیلیر.

بر اصلدن نشأت ایدن، بربرینه مجاور اولان عشیرتلر دخی بعضاً متحداً ـ وایجابنده متعاوناً ـ یاشار، بر ملت تشکیل ایدرلر. آمریقای شمالیده‌کی داقوتا Dacotat لر یدی عشیرتدن وقرق ایکی قبیله‌دن

مركبدرلر؛ ايروقوا Iroquoi لر هربری سكزر قبيله‌دن متشكل بش ملتدن مركبدرلر .

بويله‌لكله ايكى ، اوچ ، درت ، بش ، آلتى ... درجه مركب وبناءً عليه پك معضل وپك قالاباليق جمعيتلر ، بالخاصه مترقى قوملر آره‌سنده چوق كورولور .

٢ — بعض قوملرده ، جمعيتلر ، سورولر، تشكيلات اجتماعيه‌دن آزاده — تماميله حكومتسز — اوله‌رق ياشارلر : سه‌يلان آطه‌سنده‌كى وه‌ددالر آمريقانك جنوبنده‌كى فوئه‌ژيه‌نلر ، اوره‌نوق منبعلرى حواليسنده‌كى غواهاريبو Guaharibo لر بويله‌در. بونلرده نه رئيس ونه اختيار مجلسى وار، نه‌ده افرادك حركاتنى تقييد ايدن عرف وعادتلر موجوددر. بونكله برابر، فوئه‌ژيه‌نلرده قيطلق اولديغى وقت، اختيارلر نوعما بر حاكميت اجرا ايدر: الده ايديلن غدايى افراد آره‌سنده تقسيم وتوزيع ايلرلر.

بعض قوملرده جمعيتلر ، حكومتسز ورئيسسز ، فقط منتظم ومعين بر عرف وعادته تابع اوله‌رق ياشارلر : آوستراليالیلر ايله أسكيمولر بويله‌در . بونلرده‌ده رئيس يوقدر ، آمريت ومأموريت موجود دكلدر؛ بونكله برابر حيات اجتماعيه‌ده انتظام واردر: آولرده نه‌صورتله حركت ايديله‌جكى ، آو محصوللرينك كيملره عائد اوله‌جغى — عرف وعادتله معيندر ؛ فقط بونك ايچون برقوهٔ اجرائيه وانفاذيه موجود دكلدر. عشيرتك حركاتى، افرادك بالمذاكره ويره‌جكى قراره باغليدر ؛ بومذاكره‌يه بوتون افراد اشتراك ايدر ؛ شوقدر واركه ، بالطبع، ياشليلرك، اختيارلرك رأيلرى غلبه چالار، كنجلر اونلرك فكرلرينى طبيعتى ايله قبول وترويج ايلر . خلاصه بونلر، رئيسسز برجمهوريت حالنده ، ومساوات كامله ايله ، ياشيورلر ديمكدر .

بعض قوملرده ، عشيرتلر يالكز حرب وسفر ايچون بر رئيس انتخاب ايدرلر . بو رئيس يالكز اوحرب وسفرى اداره ايدر ، يالكز اوحرب وسفر اثناسنده آمر اولور ، حربك ختامنى متعاقب دیگر افراددن فرقسز بر حاله كلير. پوروژلر ، زنجيلر ، مه‌لانه‌زياليلر آره‌سنده بويله قبيله‌لر چوقدر .

بعض قوملرده عشيرتلر ، قيد حيات ايله بر رئيس انتخاب ونصب ايدرلر ؛ بورئيسى بعض قوملر - ازجمله امريقا يرليلرى - حربده‌اك جسور ، آوده اك ماهر اولانلر ، بعض قوملر - ازجمله زنجيلر - اك‌زياده ثروت صاحبى بولونانلر آره‌سندن انتخاب‌ايدرلر ؛ بعض‌قوملرده انتخابى برامتحان وتجربه نتيجه‌سنده ياپارلر . بويله ، منتخب اولان رئيسلرك صلاحيتلرى محدود ، وعموميتله حرب وسفر زمانلرينه منحصر اولور .

نهايت برچوق قوملرده‌ده عشيرتلرك رياستى ، ارثاً انتقال ايدر. أرثى رئيسلرك صلاحيتلرى عموميتله ، دها زياده ، حتى بعضاً ظالمانه ومستبدانه اولور .

متعدد عشيرتلر آره‌سنده بر اتفاق اولديغى وقت بعضاً بوهيأت متحده‌يه عائد بر رئيس حكومت بولونماز ؛ بعضاً حركات مشتركه ايچون - متحد حرب وسفرايچون - بررئيس‌مشترك نصب اولونور ؛ بعضاًده دائمى بررئيس مشترك بولونور . بو دائمى رئيسك وفاتنده بعضاً يكى بررئيس انتخاب ايديلير ايسه‌ده بعضاً وارثلرينك اك بويوكى رئيس اولور .

بوتون بو رئيسلر ، بعض قوملرده اختيارلر ايله بالمشاوره ايش

كورورلرسه‌ده بعض قوملرده هیچ کیمسه ایله استشاره ایتمکسزین اداره‌ٔ امور ایدرلر .

رئیسلرك صلاحیتلری اقوام ابتدائیه‌نك اکثریسنده پك محدود اولورسه‌ده بعضیسنده پك بویوك و حتی مطلق اولور : حکمدار ایسته‌دیکنی اعدام ایتمك ، ایسته‌دیکنك اموالنی مصادره ایله‌مك حقنه مالك بولونور .

برچوق قوملر رئیسلرنده ، حکمدارلرنده برقوهٔ قدسیه ، بر قدرت فوق الطبیعه بولوندیغنه اعتقاد ایدر ، اونلره پرستشکارانه برعبودیت کوستریرلر. حکمدارلری اوکنده یوزی قویون یره یاتان ، حکمدارلری اوغورینه ـ بالخاصه جنازه مراسمنده ـ یوزلرجه انسان قربان ایدن قوملر .. کورولمشدر. بزده « ظل الله فی الارض » عنوانی ایله یادایدیلمش و « اوغور میامن موفورهمایونلرنده فدای جان وظائف عبودیتدن » عداولونمش بولونان حکمدارك ، بوحکمدارلره مشابهتی پك واضحدر .

شوراسی شایان دقتدر که ، بومختلف اشکال حکومتك ، نه عرقیت و نه‌ده مدنیت ایله مناسبتی یوقدر : بربرینه پك یاقین یرلرده ساکن اولان ، وحتی بربرینه عرقاً پك قرابتدار بولونان قوملر آره‌سنده بیله همان بوتون بواشکاله تصادف ایدیلمکده‌در: آفریقازنجیلری آره‌سنده‌ده ، آمریقا یرلیلری آره‌سنده‌ده ، پولینه‌زیا سکنه‌سی آره‌سنده‌ده ، بومختلف طرز اداره‌لره تابع قوملر ، عشیرتلر ، قبیله‌لر کورولمکده‌در .

٣ — مختلف قوملر آره‌سنده ، طرزاداره اعتباریله بویله بویوك فرقلراولدیغی کبی ، شکل ملکیت اعتباری ایله‌ده بویوك فرقلر واردر :

آوجیلقله تعیش ایدن قوملرده ملکیتك اهمیتی پك محدوددر :

آولانان حيوانلر بالضرور همان أكل واستهلاك ايديلير ، بر مال متقوم تشكيل ايده‌مز ؛ اونلرجه مال نامی ويريله‌بيله‌جك شيلر : البسه وسلاح ايله مسكن و قاييقدن عبارت بولونور ؛ البســه و سلاح شخصك ، مسكن و قاييق عائله‌نك مالی عد اولونور . يره ، طوپراغه كلنجه ، اونك حقنده ـ آوجی قوملرده ـ بالطبع هيچ بر تصرف قصدی ، هيچ بر ملكيت فكری تولد ايده‌مز ؛ قبيله‌نك ، عشـيرتك بوتون افرادی هر طرفده سربست سربست آولانيرلر. شوقدر واركه اكثر قوملرده ـ ازجمله آوستراليالیلرده ـ هرعشيرتك بر منطقهٔ صيد وشكاری بولونور ، اوعشيرتك هر فردی باشقه عشيرتلر افرادينك اومنطقه‌يه كيرمسنه مانع اولمغه چاليشير ، وكنديسی ده اونلرك منطقه‌لرينه كچمكدن چكينير ، بوعشيرتلر آره‌سنده‌كی محاربه‌لرك قسم اعظمی ، صيدوشكار منطقه‌لرينه وقوعـه كلن تجاوزلردن ايلری كلير ؛ بوحالده بولونان قوملرده « اراضی‌يه تصرف وتملك » فكری اويانمش ديمكدر ، فقط بوفكر تملك شخصـه دكل جمعيته ـ فرده دكل عشيرته ـ عائددر ؛ منطقهٔ صيدوشكار ، بوتون عشيرت افرادينك مال مشتركی مثابه‌سنده‌در .

آوجی قوملرده ، آو محصولنك ـ شكارلرك ـ توزيع وتقسيمی ؛ شايان دقت برطرزده اجرا ايديلير : ابتدائی قوملرده آو ، بالخاصه بويوكجه حيوانلره عائد آو ـ مجتمعاً ياپيلير ، ذاتاً اونلرده « حيـات اجتماعيه »نك الك اهميتلی سائقلرندن برينی « آوده سهولت وموفقيت » منفعتی تشكيل ايدر ؛ بوصورتله مشتركاً آولانان شكارلر ، بر « مال مشترك » عد اولونور . مثلا اسكيمولر بالينا ، آوستراليالیلر قانغورو آوينه مجتمعاً كيدرلر ، وألده ايتدكلری بالينا وقانغورولری مال مشترك عد ايدرلر ، هركس اونلردن ألندن كلديكی قدر ير ، هيچ كيمسـه

بو خصوصده خصوصی برحق تصور وادعا ایده‌مز . . منفرداً یاپیلان آولره کلنجه، بونك محصولی، بالطبع ووروب طوتانه عائدعداولونور ؛ معمافیه بواساس برطاقم اختلافاته میدان ویره‌بیلیر : بر حیوان بعضاً برشخص طرفندن یاره‌لانمش وفقط دیکر برشخص طرفندن یاقالانمش اوله‌بیلیر ؛ بعضاً ده برقاچ شخصك سلاحلرینه مشترك برهدف تشکیل ایتمش بولونه‌بیلیر. بوکبی احوالده حیواندن کیملرك انتفاع ایده‌بیله‌جکی، هرقومده باشقه تورلو برعرف وعادتله معیندر : طونغوزلرده هرکسك اوقنده برعلامت مخصوصه بولونور ؛ بوعلامت ، شکارك کیمك سلاحی ایله وورولمش اولدیغنی ــ اختلافه محل براقمیه‌جق برصورتده ــ تعیینه مدار اولور ؛ آمریقای شمالی یرلیلری‌ده ، آوروپالیلردن تفنك آلمغه باشلامادن اول ، بویله اشارتلی اوقلر قوللانیرلر ایدی ؛ ووردقلری یابان طوموزلرینی ، اوزلرنده کورولن اوقلرك وضعیتنه کوره تقسیم ایدرلر ایدی ، مثلا دری‌یی قلبه الك یاقین کلمش اولان اوقك صاحبنه ویریرلر ایدی ؛ شیمدی ، بونلر تفنك قوللانمقده اولدقلری ایچون بو خصوصده‌کی عادتلرینی محافظه ایده‌مه‌مشلر ، ویابان طوموزلرینی ــ اونلری آولامق خصوصنده تشریك مساعی ایدنلرك مال مشترکی عد ایتمکه باشلامشلردر .

شکارلر ، چابوق تفسخ ایتدیکی ایچون آوجی قوملرده هرفرد ألده ایتدیکی شکار ایله قارنی طویوردقدن صوکره آرتیغنی باشقه‌لرینه ویریر .

آوجی قوملرده ، **وراثت** اصولی‌ده موجود دکلدر؛ اموال ذاتیه سلاح والبسه‌دن عبارت اولدیغی ایچون وراثت بالطبع یالکز بونلر حقنده وارد اوله‌بیلیر ؛ فقط بویله ابتدائی قوملرده هرفردك بونلره

اولان احتيـاجی محدوددر ، افراد بونلره توارث ايتمكده منفعتدار دكلدر؛ ذاتاً بوقوملر، امواتكده سلاح والبسه‌يه محتاج اولديغنه‌اعتقاد ايتدكلری ايچون هرفردك سلاح والبسه‌سنی كنديسی ايله‌برابر كومر، ياخود مزارينك اوستنده براقيرلر .

خلاصه : آوجی قوملرده اراضی عموميتله مشترك قالير، شكارلر دخی اكثريا مال مشـترك عد اولونور ؛ اموال ذاتيه ، دائما محدود قالير؛ نه‌كسب ونه‌ده توارث صورتيله ثروت تشكل‌وتراكم ايتمز؛ بوتون افراد آره‌سنده اقتصاداً مساوات حكم سورر، زنكينلك وفقيرلكدن أثر بيله كورولمز .

چوبانلقله وباخصـوص زراعت ايله تعيش ايدن قوملره كلنجه : اونلرده « فكر تملك » بوسبوتون باشقه شكلده‌در ؛ تأنيس ويا تأهيل ايديلمش اولان حيوانلر ايله زراعتدن آلينان محصوللر، محافظه‌وادخار اولونه‌بيله‌جك ، تراكم وتزايددن آتياً فائده كوروله‌بيله‌جك شيلردندر؛ اونك ايچون بوقوملرده « اموال ذاتيـه » بويوك براهميتی حائزدر ؛ وفات ايدن اشـخاصك متروكاتی ، ديكر افرادی چوق منفعتـدار ايده‌بيله‌جك بر ماهيتده‌در ، اونك ايچون ميراث مسـئله‌سی‌ده بويوك براهميتی‌حائزدر. بوسببلردن طولاييدركه بوقوملرده اقتصاداً مساوات يوقدر ، زنكينلك وفقـيرلك ــ آز ويا چوق بر فرق ايله عموميتـله موجوددر .

بو قوملرك بعضيسنده اموال ذاتيه ، بويله اهميتلی اولمقله برابر ، هپ منقولاته منحصردر ؛ غير منقولاته ، اراضی‌يه شـامل دكلدر : اراضی جمعيتك مال مشـتركيدر ، هركس سـوروسنی ايسـته‌ديكی يرده بسلر ، زراعتنی ايسته‌ديكی يرده ياپار ؛ زراعتی بسيط وابتدائی

اولان قوملر ايله همان بوتون بدوی عشیرتلرده بویلهدر ؛ وبو ، پك طبيعيدر : اونلرده اراضی چوق، افراد آزدر؛ هرفردك، هرعائلهنك زرعنه مقتدر اولهبیلهجكی ساحه محدوددر ؛ ذاتاً بر یردن آرقه آرقهيه چوق سنهلر محصول آلمق ـ مناوبه وكوبرهلهمه اصوللری مجهول اولدیغی ، فضله اولهرق مزروعات متنوع اولمادیغی ايچون ـ قابل دكلدر ؛ بوشرائط داخلنده اراضی‌یه تصرف ایتمكده كیمسه‌نك منفعتی يوقدر: أكين أكيلن طوپراقلر، آو آولانان اورمان ونهرلردن فرقسزدر ؛ بونلردهيالكز عشیرت منطقه‌لری تفریقنه امكان واردر ؛ افراده عائد ثابت حدودلر بولونماسیایسه هم امكاندن خارج وهم‌ده ـ افراد ايچون ـ منفعتدن عاريدر .

زراعتی مترقی اولان ، باخصوص افرادی اسیرلره مالك بولونان قوملرده ، حال بويله دكلدر : اونلرده نفوس كثيفدر ؛ كوبره‌ونطس سايه‌سنده طوپراقدن آرقه آرقه‌يه محصول آلمق ممكندر ؛ اراضينك قابل زراعت قسمی آره‌سنده خالی قسم یوق كيبدر ؛ فردلر وعائله‌لر استخدام ايتدكلری اسيرلر سايه‌سنده چوق اراضی‌یی بردن أكمكه مقتدردر ؛ بوسببلرله بوقوملرده افرادك « اراضی‌یه تصرف » ینی ، « اراضيدن انتفاع » ینی برنظام وترتیب آلتنه آلمغه مجبوريت واردر:

بعض قوملرده اراضی‌يه تصرف خصوصنده « اشتراك » اساسی جاريدر : طوپراق « مال مشترك » در ؛ افراد يالكز اونی اكمك ، اوندن انتفاع ايتمك حقنی حائزدر ؛ آفريقاده قافرلر هرسنه باشنده اراضی‌یی تقسیم ایدر ، هركسه بربر تارلا تخصيص وافراز ايدرلر ؛ اسكی پرولر ، اراضی‌یی اوچه آيیرمش ، برقسمنی خاندان‌حكمداری‌يه برقسمنی صنف روحانی‌يه ، برقسمنی‌ده اهالی‌يه تخصيص ايتمش‌ايدی ؛

اهالی‌یه عائد اولان قسم هرسنه یکیدن توزیع وتقسیم ایدیلیر ایدی . خاندان حکمداری‌یه وصنف رهبانه عائد اولان اراضی ایله‌اختیارلره، طوللره، اوکسوزلره، موظف عسکرلره .. اصابت ایدن تارلالر اهالی طرفندن مجتمعاً زرع ایدیلیر ایدی .

فقط اکثر اقوامده، طوپراقده «تصرف شخصی» اساسی جاریدر؛ طوپراق‌ده منفرداً تصرف ایدیله‌بیلیر، وارثاً اولاده انتقال ایلیه‌بیلیر بر مالدر . مع‌مافیه بو قوملرده‌ده اشتراك اساسنك اثرلری واردر : همان هرطرفده افرادك تصرفنه کچمه‌مش، «مال مشترك» حالنده قالمش بر طاقم اراضی واردر؛ کویلرك وجماعتلرك تحت تصرفنده برطاقم یرلر . ــ کوی وجماعت اوتلاقلری، کوی وجماعت بالطه‌لقلری ــ موجوددر؛ بعض یرلرده ــ بزده‌اراضی میریه‌ده اولدیغی کبی ــ برقسم اراضی عمومك، میرینکدر، افرادك اونلرده تصرفی استیجار صورتیله‌در .

تاریخ، اراضیده اشتراك اساسنك اولجه پك منتشر اولدیغنی کوستریور : هندلیلر ــ انکلیز استیلاسنه قدرــ طوپراغه ــ قریه‌قریه‌ــ مشترکاً تصرف ایدرلر ایدی، هرقریه اهالیسی اراضی‌یی مجتمعاً زرع ایدرك محصولی پایلاشیر ایدی؛ چین‌ده وقتیله بر چوق «زراعی ناحیه» لره آیریلمش ایدی، هرناحیه، اراضیسنك بر قسمنی رئیسنه تخصیص ایدر، متباقیسنی یکرمی یاشندن آلتمش یاشنه قدر اولان افرادینه تقسیم ایلردی؛ میلاددن ایکی اوچ عصر اوله کلنجه‌یه قدر تقسیم، هرعائله‌نك افرادی نسبتنده یاپیلیردی .

آوروپانك هرطرفنده‌ده اراضی بدایتده مال مشترك عداولونور. ایدی، روماده بیله ملکیت شخصیه، بدایتاً، یالکز منقول اولان،

ال ايله طوتوله بيلن Mancipatio ـ اثاث ، مواشى ، اسرا .. كبى ـ شيلره منحصر ايدى ؛ اراضى ، قرا اهاليسنك مال مشتركى ايدى ؛ ژەرمەنلر آرەسنده هرعشيرت اراضيسنك هرسنه‌باشنده بردفعه تقسيمِ ايديلمسى عادت ايدينيلمش ايدى؛ اسلاولر آرەسنده‌ده بو اصول جارى ايدى، حالا روسيه‌نك بعض طرفلرنده، هرناحيهٔ زراعيه اراضيسنك، اوچدن بش سنه‌يه قدر متحول فاصله‌لرله يكيدن تقسيمى اصولندر؛ ايرلانداده ـ بوكون بوتون اراضيسى بش اون كشينك تحت تصرفنده بولونمقله مشهوراولان بو مملكتده ـ اراضينك اشتراكى اساسى وهرسنه قرعه ايله تقسيمى اصولى ، برنجى ژاوەلك زمان سلطنتنه قدر دوام ايتمش ايدى .

بوتون بو حاللر ، شبهه براقمازكه ، اراضيده تصرف شخصى ، ضبط واستيلا ، تحكم وتغلب نتيجه‌سنده تأسس ايتمشدر .

٤ — اقوام ابتدائيه حرب وجدال ايله چوق مشغول اولورلر: بربرينك اراضيسنى ضبط ، اموالنى غارت ، افرادينى اسير ايدرلر . برچوق اقوام ابتدائيه‌ده اراضى مملوك اولماديغى ، اموال حائز اهميت بولونماديغى ايچون، حربك اك اهميتلى سببى ونتيجه‌سى «اسير آلمق» دن عبارت قالير . برچوق قوملرده ثروتك معيارى اسيرلرك ـ واسيردن فرقى اولميان ـ قاريلرك مقدارندن عبارت بولونور .

اسيرلر ، عموميتله، اهلى حيوانلر كبى استخدام ايديليرلر؛ وچوق قوملرده اهميتلى برصنف مخصوص تشكيل ايدرلر .

دها مترقى قوملرده حرب واستيلا ، برطاقم افرادك تلف ويا اسير اولماسنى دكل، بوتون برعشيرتك، بوتون برملتك محكوم اولماسنى، حاكملردن ومحكوملردن متشكل برجمعيت وجوده كلسنى انتاج ايدر .

٥ — بعض قوملرده ، هيأت اجتماعيه برطاقم صنفلره آيريلير : راهبلر ، اسيرلر ، محكوملر ، حاكملر آيرى آيرى صنفلر تشكيل ايدر . بو صنفلرك حدودى قطعى بر صورتده چيزلمش بولونور ، هركس والدلرينك صنفنه منسوب عد اولونور ، هيچ كيمسه بر صنفدن ديكر صنفه كچه‌مز . بوشكلده‌كى هيأت اجتماعيه‌لرك الك كوزل مثالى هندستانده كورولمكده‌در .

آوروپاده بيله بر عصر اوله كلنجه‌يه قدر ، باخصوص قرون وسطاده ، بعض صنوف اجتماعيه وار ايدى .

٦ — اقوام موجوده‌ده كورلمكده اولان مختلف تشكيلات اجتماعيه ، تكامل اجتماعى‌نك صفحات متواليه‌سنى تعيين واستدلال ايچون قيمتلى وثيقه‌لر تشكيل ايدر :

ايلك انسانى جمعيتلرى ، شبهه‌سز سياسى ، ادارى ، اقتصادى هرتورلو تشكيلاتدن عارى ، حكومتسز anarchique ايدى .

بو جمعيتلر ، بعضاً وحيدالزوجه برعائله ، فقط اكثريا متعددالزوجات برعائله ويا مشترك‌الازواج برجماعت حالنده ايدى . ايلك ايكى شكلده‌كى جمعيتلرده عائله‌نك رئيسى ، بالطبع بر نفوذ وحاكميت اجرا ايدردى ؛ اوچنجى شكلده‌كى جمعيتلرده ايسه بويله طبيعى رئيس دن ، بويله نفوذ وحاكميتدن اثر بولونماز ايدى . ايلك ايكى شكلده‌كى جمعيتلر ــ افرادى مقدارينك آزلغى سببيله ــ ترقى ايده‌مه‌مش وتكامل هپ اوچنجى شكلده‌كيلرده وقوعبولمش والحاصل شيمدى كورولمكده اولان معضل اشكال اجتماعيه‌نك هپسى مشترك‌الازواج قبيله‌لردن نشأت ايتمش اولسه كركدر .

ديمك كه : تكامل اجتماعينك ايلك صفحه‌سنده حاكميت وملكيت

١١

يوق ايدی ؛ هر جمعيتك افرادی آره‌سنده قطعی بر مساوات واشتراك وار ايدی ؛ بوافراد آره‌سنده سوق منفعت و طبيعت ايله مناسبات حسنه جريان ايدر ايدی؛ بومناسبات حسنه دوام ايده ايده **عرف وعادت** حالنی اكتساب ايتدی ، ايلك جمعيتلرك قانونلرينی‌ده ايشته بو عرف وعادتلر تشكيل ايله‌دی ... مشتركاً حركتك منافعی كوزه چارپدقچه ، افراد آره‌سنده‌كی ترابط دها قوی، دها مشعور بر حال آلدی؛ جمعيت همان بر شخصيت حالنه كلدی .

بو حالده اولان جمعيتلرده ، اهميتلی حركات مشتركه عمومی بر استشاره ايله ياپيلير ايدی ؛ فقط بواستشاره اثناسنده بالطبع اختيارلرك، كاهللرك رأيی غلبه چالار ايدی : اونلر منفعت و مضرتی دها أيی تقدير ايتدكلری ايچون ، رأيلری سهولتله كندی طرفلرينه سوروكلرلردی . بوحال ، قالابالق قبيله‌لرده اختيار مجلسلری تشكلنه سببيت ويردی ؛ فقط بويله مجلسلرك تشكلی ، نه مساوات ونه‌ده اشتراك اساسلرينه خلل كتيرمدی : هرفرد ، معين بر سنه واصل اولنجه او مجلسده رأی صاحبی اولمغه باشلاديغی ايچون جماعت ينه تماماً مساواتكار ديمك ايدی .

بوابتدائی اشتراكيت ومساواتك زوالنی انتاج ايدن عامللر : بر طرفدن محاربه‌لر ، وديكر طرفدن زراعت وصنعتده‌كی ترقيلردر .

حرب اثناسنده ، الك قوتلی و الك ماهر اولان فردلر هركسدن دها ايلری‌يه آتيليرلر؛ بويله قوتلی ومهارتلی شخصلرك آرقه‌سنه تصادف ايدن ــ اونلرك اثرينه اقتفا ايلين ــ افراد ، باشقه طرفلرده بولونانلردن، ــ اويله شخصلرك اثرينه اقتفا ايتمينلردن ــ دهامصون قالير، ودهاموفق اولورلر؛ بوسببله محاربه‌لر اثناسنده افراد، «قوتلی ومهارتلی» شخصلرك

أثر وحركتلرینه سوق طبیعت ومنفعت ایله ــ بلاشعور ــ اقتفا واتباع ایدر . کیده کیده بواتباعده‌کی منفعت مشعور بر حاله کلیر ، اوزمان جماعتك افرادی حرب اثناسنده صراحتاً قوتلی و مهارتلی شخصلرك رأی‌وتوصیه‌لرینه اتباعه باشلار ؛ وبویله‌لکله حرب‌ایچون برقوماندان، بر رئیس انتخاب ایتمك ــ بر آمر طانیمق ــ اصولی تأسس ایدر .

بو آمریت وریاست ، بدایتاً یالکز برحرب زماننه منحصر قالیر . فقط حربلر صیق صیق تعاقب وتوالی ایدنجه ، بر محاربه ایچون قوماندانلغه انتخاب اولونان ــ ومهارتنی کوسترمکه موفق اولان ــ ذاتك ، متعاقب محاربه‌لر ایچون‌ده تکرار انتخاب اولونماسی ، تکرار قوماندان طانینماسی طبیعی اوله‌جغندن ، بر دفعه انتخاب اولونان رئیسلرك اولنجه‌یه ــ ویا عملدن ساقط اولنجه‌یه ــ قدر ایفای آمریت ایتمسی اصولی میدانه چیقار ؛ وبو صورتله «ابتدائی جمهوریت» طرز اداره‌سی تشکل ایدر .

بر رئیس وفات ایتدیکی وقت ، قالانلر آره‌سنده الك اهلیتلرینك اونك یاقین اقرباسی ــ قرابت صلبیه اصولی جاری اولان یرلرده چوجوقلری، قرابت رحمیه اصولی جاری‌اولان مملکتلرده یکنلری ــ آره‌سنده کورلمسی احتمالی چوق قوتلیدر؛ بونلر رئیس ایله‌چوق تماسده بولوندقلری ــ اونك حمایه‌سی آلتنده، اونك یاننده‌یاشادقلری ــ ایچون اونك مهارتنی اکتساب خصوصنده بویوك بر سهولت قارشیسنده بولونورلردیمکدر ؛ فضله‌اوله‌رق رئیسلرك،اولادلرندن برینك کندیلرینه خلف اولماسنی ایسته‌ملری ــ اونك ایچون اونی حربده ماهر بر حاله کتیرمکه اهتمام ایتملری ــ ده‌یك طبیعی برحالدر. بوسببله بر رئیس وفات ایتدیکی وقت ، اونك یرینه اولادلرندن برینك ــ الك‌ماهر کوروله‌رك ــ

انتخاب ایدیلمسی کثرتله وقوعه کلمش، وبو حالك أیجه بر زمان بو صورتله دوام و تعاقب ایتمسی اولادك ـ انتخابه حاجت قالمقسزین ـ ریاسته کچمسی اصولنك تأسس ایتمسنه ـ وبو صورتله « وحیدالآمر عشیرت » طرز اداره‌سنك میدانه چیقماسنه ـ سبیت ویرمش اوله‌جقدر.

بو نتیجه‌نك حصولنده اعتقاداتك‌ده دخل وتأثیری اولمش بولونسه کرکدر: پك ماهر رئیسلر، برقوهٔ فوق‌الطبیعیه‌یه مالك ظن ایدیلمش، واولادك اونلره مشابهتنه باقه‌رق بوقوتك ارثاً منتقل برشی اولدیغنه حکم ویرلمش ، وبوظن وحکم ریاستك پدردن اولاده انتقال ایتمسی ـ برعائله‌یه انحصار ایله‌مسی ـ اصولنك تأسس وتقرریی تسریع وتسهیل ایتمش اوله‌جقدر..

حرب ، بر طرفدن ، بوصورتله آمریت ، حاکمیت اصولنك تأسسنه بادی اولدیغی کبی دیکر طرفدن‌ده : بر طاقم مجاور قبیله وعشیرتلرك دشمنه قارشی برله‌شه‌رك، مشترك بر قوماندا آلتنه کیره‌رك قالابالق ومرکب جمعیتلر، بویوك حکومتلر تشکیل ایله‌مه‌سنه.. جمعیتلرك افرادی آره‌سنه برطاقم اسیرلر قاریشماسنه.. بعض قبیله‌لرك، عشیرتلرك، حتی ملتلرك طاقمی ایله دیکر بر ملتك اداره وحاکمیتی آلتنه کچمسنه سبب اولمشدر .

زراعتده وصنایعده‌کی ترقیات ، بوعامل اساسی‌یه انضمام ایدنجه، زنکین وفقرا صنفلری تشکل ایتمسنه ، اهالینك صاحب ارض واجیر وزراع کبی قسملره آییریلماسنه ، معضللشن مناسبات اجتماعیه‌یی حسن ادامه مقصدیله مأمورلر ومأموریتلر احداث اولونماسنه ... والحاصل جمعیات بشریه‌ده‌کی ایلك مساوات واشتراکیتك زوال بوله‌رق شیمدیکی معضل هیأتلرك وجود بولماسنه .. باعث اولمشدر .

٣ - تجارت و اختلاط

١ — متمدن ملتلر آره‌سنده سیاسی، حربی، علمی، تجاری برچوق مناسبات و اختلاطات وقوعه کلیر؛ ابتدائی قوملر آره‌سنده ایسه یالکز حرب وتجارت یوزندن مناسبات و اختلاطات مشهود اولور.

آوجی قوملر آره‌سنده، تجاری مناسباتدن‌ده أثر کورولمز؛ بو قوملر یکدیکری ایله یالکز حرب صورتیله وحرب سببیله مناسباتده بولونورلر.

تجارت، قالابالقجه اولان، وصنعت وزراعتلرنده خصوصیت بولونان قوملر آره‌سنده وقوعه کلیر؛ مثلا کویاناده هر عشیرت خصوصی برصنعت ایله مألوفدر، بوعشیرتلر افرادی معین نقطه‌لرده بربرلرینه ملاقی اوله‌رق محصوللرینی مبادله ایدرلر.

بعض مملکتلرده تجارت، سلاحلرك حمایه‌سی آلتنده جریان ایدر: نوبیه‌ده عشیرتلر بازار یرینه، حربه کیدر کیبی کیدرلر؛ هرایکی طرفك مرخصلری بازارلق ومبادله‌یی، مسلح اوردولر قارشیسنده یاپارلر.

اکثراقوام ابتدائیه‌ده تجارت، طرفینك بربرینی کورمه‌یه‌جکی بر صورتده یاپیلیر؛ کچن عصرك بدایتلرینه قدرمکسیقالیلر وحشی قبیله‌لرله بوصورتله مبادلاتده بولونورلردی: بایعلرماللرینی صورت مخصوصه‌ده رکزایدلمش دیرکلره آصارلر، مشتریلر اونلری آلوب یرلرینه معادل قیمتده اشیا قورلر ایدی. الآن ساقای Sakaï لر مالهزیالیلر Malais ایله، وه‌دد الر چینغاللیلر ایله بوصورتله مبادلاتده بولونورلر؛ وه‌دد الر سپارشلری بیله بوصورتله ویریرلر: کندیلری دمیراعمالنی بیلمدکلری ایچون، چینغاللیلره میزراق اوجی ایصمارلامق ایسته‌دکلری وقت اونك

بچمنده برياپراق كسر، واونى — ميزراق دميرى مقابلنده ويره‌جكلرى اشيا ايله برابر — بيع محلنه براقيرلر ...

٣ — تجارتى، پك بسيط وابتدائى اولان يرلرده مسكوكات استعمال ايديلمز، اخذ واعطا هپ ترامپا صورتيله ياپيلير؛ فقط بر آز مترقى اولان يرلرده، مسكوكات مقامنده برواسطهٔ مبادله قوللانيلير.

ابتدائى قوملرده، واسطهٔ مبادله خدمتنى كورن شيلر، اكثريتله، همان هركس ايچون فائده‌لى اولان برطاقم شيلردر: قوش تويى، اينجى، بونجوق، قابوق .. كبى حزينه‌تك مسكوكات مقامنده استعمالى پك منتشردر؛ آلاسقاده كورك، امريقاى جنوبينك بعض يرلرنده طوز، آفريقانك چوق يرلرنده اغنام، يكى كينه‌ده وآفريقاده اسيرلر ... فيليپين يرليلرى آره‌سنده پرنج، موغولستانده چاى، چينده، تيبه‌تده وآفريقاده قوماش ... واسطهٔ مبادله خدمتنى كورمكده‌دير ..

مع مافيه مسكوكات مقامنده، قيمتلرى ندرتلرندن متولد شيلر استعمال ايدن قوملردخى واردر: بعض امريقا يرليلرى بركيك ديشلرينى، برچوق آفريقا قوملرى‌ده پك نادر برطاقم ناعمه قابوقلرينى، ياپ آطه‌سى يرليلرى‌ده آطه‌لرنده بولونميان آراغونيت طاشلرينى .. واسطهٔ مبادله اوله‌رق قوللانيرلر؛ بوصوك قوم، طاش نه‌قدر بويوك اولورسه قيمتنى اوقدر چوق عد ايدر، حتى آنجق ايكى آدم طرفندن طاشينه بيله‌جك قدر بويوك پارچه‌لربيله قوللانيرلر؛ بوبويوك طاشلر، بالطبع، مبادلاتى تسهيلدن زياده زنكينلرك قوله‌لرى اوكنده ثروتلرينى تشهير واعلانه يارار.

برچوق قوملرده‌ده، مسكوكات، معدنندر؛ بومعدن ده‌يا طوغريدن طوغرى‌يه استعمال ايديلمكده، ويا سهولتله قابل استعمال برحاله افراغ

ایدیـکه ـ میزراق دمیری ، کورك ، چاپاحالنه کتیریلمکه ـ قابلیتلیدر.
چینده ایلك معدنی مسکوکاتی، صاپی برحلقه‌ایله منتهی بر بیچاق شکلنده ایدی ؛ کیده کیده بو بیچاق مسکوکاتك دمیری قیصالدی ، ونهایت بوسبوتون غائب اوله‌رق یالکز صاپی قالدی ، بوده شیمدیکی دلیکلی مسکوکاتی تولید ایتدی. آفریقانك چوق یرلرنده مسکوکات، معدنی تل ویا چوبوقدن عبارتدر .

٣ ـــ طرق مواصله ووسائط نقلیه، تجارتك اك اهمیتلی شرائطندن اولدیغی حالده ، اقوام ابتدائیه‌ده پك ناقص وابتدائی بر شکلده‌در : بو اقوامده ، آمد وشد نتیجه‌سنده برطاقم کچی یوللری آچیلیر ، فقط صورت مخصوصه‌ده یول آچمق ویاپمق خاطره بیله کلمز.

وسائط نقلیه‌یه کلنجه : بونی بدایتاً انسانلر، دهاصوکره دهامترقی قوملرده اهلی حیوانلر تشکیل ایدر .

ابتدائی قوملرك قسم اعظمی آرابه اعمال واستعمال ایتمکی بیلمزلر؛ آوسترالیالیلر و مه‌لانه‌زیالیلرك هپسی ایله آفریقا وآمریقا یرلیلرینك قسم اعظمی بویله‌در . بعض قوملر ذاتاً آرابه استعمالنه امکان ویرمین محیطلرده یاشارلر؛ اسکیمولر ایله پولینه‌زیالیلر بویله‌در؛ نهایت همان بوتون بدویلرده حیوان صیرتنده مناقلاتی ترجیح ایدرلر.

بوروژلر، حیوانلر ایله نقلیاتی تسهیل ایچون، حیوانك ایکی طرفنه بر دال باغلار ، بویله‌لکله ـ بر اوجی یرده سوروکله‌نن ـ مائل بر تسکره وجوده کتیره‌رك یوکلری اونك اوزرینه قورلر ؛ بر چوق روس کویلیلری افقی بر تذکره یاپوب بونی ایکی آغاچ واسطه‌سیله حیوانك یان طرفلرینه باغلار ، وبویله‌لکله بسیط بر قیزاق وجوده کتیره‌رك یوکلری اونلرك اوزرنده طاشیرلر ؛ هند چینی ، وسه‌یلان یرلیلری ایکی تکرلکلی آرابه قوللانیرلر .

بو وسائط نقليه‌نك الك ابتدائی اسکیزی، بوروژلرك قوللاندقلری تسکره‌لر اوله‌جقدر، بونلرك قیزاغه تحولی پك طبیعی برصورتده وقوعه گلمش اولدیغی کبی، قیزاقلرك آلتنه تکرلك قونماسی آرابه‌لرك میدانه چیقماسنه سبب اولمشدر.

§ — انسانلر ایچون، الك طبیعی وقولای طرق مواصله نهرلر وده‌کزلردر :

اقوام ابتدائیه‌نك سیاحت بحریه‌ده‌کی مهارتلری متخلفدر. زنجیلر ساحلدن هیچ اوزاقلاشامازلر، بعضاً ده دکزده سیر وسفری بوسبوتون بیلمزلر؛ فقط ماله‌زیالیلر ایله پولینه‌زیالیلر ساحللردن بیکلرجه کیلو متره آچیلمقدن بیله قورقمازلر، یاقی آطه‌لرندن سه‌یلانه وحتی مادا غاسقاره قدر بحر محیط کبیر وهندینك همان هرطرفنه کیدرلر.

اوقیانوسیا یرلیلرندن برطاقمی آغاچ کوتوکاری اوزرینه بینه‌رك وآیاقلرینی کورك مقامنده قوللانه‌رق یوزر؛ برچوق ابتدائی قوملر قامیشلری، آغاچ کوتوکارینی برله‌شدیره‌رك صاللر یاپار؛ بعض قوملر یوصاللرك آلتنه طولومار قویه‌رق قدرت نقلیه‌لرینی تزیید ایدر؛ آوسترالیالیلر آغاچ کوتوکارینی اویه‌رق، فوئه‌ژیه‌نلر اغاچك قابوغنی صویدقدن صوکره ایکی اوجندن باغلایه‌رق.. قاییق یاپار؛ پولینه‌زیالیلر کمیلرینك موازنتنی تأمین ایچون اوزرلرینه افقی موازنه‌لر قور وبونلره صو یوزنده طورمغی تأمین ایده‌جك کوتوکلر باغلارلر... أسکیمولر فوق دریسندن قاییق یاپارلر.

کمیجیلك، اقوامك اختلاط ومهاجرتلرنده، ترقی وتمدنلرنده پك بویوك تأثیرلر اجرا ایتمشدر.

٦

تأثیر محیطات

١ — اقوام موجوده، بر برندن پك فرقلی محیطلرده یاشامقده‌در؛ نواحیٔ قطبیه‌نك منجمد اقلیملرنده یاشایان قوملر اولدیغی کبی خط استوانك یاقیجی کونشلری آلتنده یاشایان قوملر دخی واردر؛ قورو وقیزغین چوللر اورته‌سنده یاشایان قوملر اولدیغی کبی نهر وکوللر وحتی باتاقلقلر ایچنده یاشایان قوملرده واردر؛ یوکسك وعارضه‌لی منطقه‌لرده یاشایان‌قوملر اولدیغی کبی دوز صحرالرده یاشایان قوملردخی واردر؛ کنیش چایرلر آره‌سنده یاشان قوملر اولدیغی کبی صیق اورمانلر ایچنده یاشایان قوملر دخی واردر ...

بوتون بو مختلف محیط ایله اونلرده یاشایان اقوام آره‌سنده صیقی برمناسبت واردر؛ بومناسبت اقوامك محیطه تطابقی؛ محیطك احوال بشر اوزرینه تأثیری نتیجه‌سیدر .

فی‌الواقع محیط، بشرك هرتورلو احوال واوصافی اوزرینه بویوك تأثیرلر اجرا ایدر :

حیات مادیه، طوغریدن طوغری‌یه «انسانك محیطی‌ایله مناسباتی» دیمکدر؛ انسان محیطنك شرائط حروریه ورطوبیه‌سی آره‌سنده یاشار، محتاج اولدیغی صو وهوا وغدایی محیطندن آلیر؛ مسکنی — هرشیدن‌زیاده — محیطك صوغوق وصیجاغندن یاغمور ورروزکارندن

محافظهٔ نفس مقصدى ايله ، ومحيطده‌كى مواد واسطه‌سى ايله ياپار ؛ آوجيلقده ، چوبانلقده ، چيفتجيلكده ـ خلاصه هر تورلو اشكال تعيشده ـ هپ محيطندن استفاده‌يه جهد ايدر ...

حيات اجتماعيه دخى محيطك تأثيراتنه تابعدر : محيط حيات اجتماعيه اوزرينه بعض اشكال اجتماعيه‌يه مساعد ويا مخالف اولمق اعتبارى ايله طوغريدن طوغرى‌يه تأثير ايدر . فى الواقع حيات اجتماعيه‌نك الك اهميتلى عاملى طرز معيشتدر ؛ فقط طرز معيشت محيطك احوالنه تابع اولديغى ايچون ، حيات اجتماعيه‌ده طرز معيشته عائد اولان بو تأثيرات ده ، بالواسطه محيطه عائد عد اولونه‌بيلر .

حيات فكريه يه گلنجه : بو ، بر طرفدن فعاليت بدنيه ايله ، بر طرفدن‌ده طرز تعيش وحال اجتماعى ايله علاقه‌دار اولديغى ايچون ، بالواسطه ينه محيطك تأثيراتنه تابع ديمكدر .

شوقدر واركه ، محيطك بو مختلف تأثيرلرى ، بوتون قوملر اوزرنده عينى شدتله وقوعه گلمز : پك مترقى قوملر ، علم وصنعت سايه‌سنده محيطك تأثيراتنى تخفيف وحتى بعضاً ازاله ايچون چاره‌لر بولور ، محيطلرى اوزرينه برعكس تأثير ياپمغه ـ محيطلرينك احوالنده تحوللر حصوله گتيرمكه ـ بيله موفق اولورلر . اونك ايچون بويله قوملرك احوالنده ، محيطك تأثيراتى پك واضح اوله‌رق گورولمز .

فقط غير مترقى ، ابتدائى قوملرده ، محيطك تأثيراتى بويوك بر وضوح وقطعيتله تظاهر ايدر :

٢ ـــ منجمد اقليملرده ياشايان قوملر ـ أسكيمولر ، قامچادالر ، لاپونلر ، طونغوزلر ـ عموميتله قيصه بويلى ، چيقيق قارينلى ، شيشمان

وجودلی اولورلر؛ پك‌چوق یمك یر، چوق قالین البسه كیيرلر ...
بوتون بو اوصاف، محیطده‌كی شدت برودتك مقتضیاتیدر: بویله بر محیطده یاشایان بر عضویتك الك اساسلی احتیاجی، برودته قارشی قویه‌بیلمك، اوشدتلی صوغوغه رغماً حرارت غریزه‌یی حد طبیعیسنده طوته‌بیلمكدر؛ اونك ایچون بوعضویت چوق حرارت حاصل ایده‌بیلمك اوزره پك چوق غدا آلمغه مجبوردر؛ فقط بوكافی دكلدر، عین زمانده عضویتك ممكن اولدیغی قدر آز حرارت صرف ایتمسی — حرارت صرفیاتنده اقتصاد كوسترمسی — لازمدر؛ وجودك طیقنازلغی هوا ایله تماس ایدن سطحنی آزالته‌رق، شیشمانلغی‌ده دری آلتنده یاغدن بر لباس مجرد وجوده كتیره‌رك بونتیجه‌یی تأمینه خدمت ایدر؛ چوق البسه‌دخی بوكا انضمام ایدرك، حرارت صرفیاتنك تناقصنه سبب اولور.

بویله منجمد اقلیملرده معیشت پك‌مشكل اولدیغی ایچون نفوس چوق تكثر ایده‌مز؛ جمعیتلر، ایش كوره‌مین اختیار وعلیللری حمایه واعاشه‌یه امكان كوره‌مز؛ انسانلر بربرلرینك معاونتنه شدتله محتاج اولور، فقط بویوك وطوبلی جماعتلر وحكومتلر تشكیل ایده‌مزلر.
معیشتك مشكلاتی انسانلرك بوتون وقت وفعالیتنی بلع ایدر، حیات فكریه‌نك انكشافنه امكان براقماز، هرشیئك یكنسق قالماسنه بادی اولور.

٣ — محرق اقلیملرده یاشایان قوملر — ازجمله آفریقاده صومالیلر، دنقالر — بالعكس اوزون بویلی، اینجه و قورو وجودلی اولور؛ دریلری — طبقهٔ شحمیه‌دن عاری — كمیكلرینه یاپیشیق كبی طورور، دامارلری سیكیرلری، بواینجه درینك سطحنده چیقینتیلر تشكیل ایدر؛ بوقوملر پك آز یمك یر، پك چوق حركت ایدرلر.

بوتون بو اوصاف ايله محيط آره‌سنده‌كى مناسبت ده واضحدر :
بويله محيطلرده ياشايان بر عضويتك اك اهميتلى احتياجى، خارجده‌كى حرارتك شدتنه مقاومت ايتمك، بونك ايچون آز حرارت حاصل وچوق حرارت صرف ايله‌مكدر. بوسببله اونلر ايچون چوق يمكه حاجت يوقدر؛ طيقناز وطوپلى وجودليلق موافق دكلدر، شيشمانلق وياغليلق مضردر.

بو اقليملرده معيشتك شرائطى، منجمد اقليملرده اولديغى كبى يكنسق دكلدر : اراضى دوز وياعارضه‌لى، چوراق وياچولاق اولديغنه كوره باشقه تورلو بر معيشته بادى اولور.

بونكله برابر، اقليم صيجاقلغنك عمومى برتأثيرى واردر؛ بو، حرارتده‌كى شدتك قانك جولاننده‌ده شدته بادى اولماسى، وبعضاً بو شدتك حموى وحتى مهلك بردرجه‌يى بولماسيدر؛ بوندن طولاييدر كه بويله اقليملرده ياشايان قوملر عموميتله چوق حدت وفورانه مستعد، خيالات خرافاته متمايل اولورلر.

٤ — يوكسك طاغلر اوزرنده ياشايان انسانلر، عموميتله ايرى كووده‌لى، كنيش كوكسلى، چوق قانلى اولورلر. بواوصاف، محيطه تطابق نتيجه‌سيدر : يوكسك طاغلرده هوانك كثافتى آزاولديغى ايچون، اويله بر محيطده ياشايان برعضويتك اك اهميتلى احتياجى تنفس جهتنده‌در؛ اونلره، چوق مولدالحموضه مص ايده‌بيلمك ايچون كريوات حمراسى چوق برقان، چوق هوا كله‌بيلمك ايچون بويوك بر جكر، كنيش بر كوكس لازمدر؛ وبويله اولمادقجه اويله محيطلرده ياشامق قابل دكلدر.

طاغلق يرلرده بويوك حكومتلر تشكل ايده‌مز؛ دره‌لر، تپه‌لر انسانلرك بربرى ايله اختلاط وتجاوزينى مشكلاته اوغراتان برر مانع

تشكيل ايدر ، بوسببله جمعيتلرك طاغنيق وكوچوك قالماسنه بادى اولور؛ دنيانك هيچ برطرفنده طاغلق يرلرده‌كى قدرچوق مقدارده كوچوك حكومتلر ، طاغنيق جماعتلر كورولمز . بوجماعتلر بعضاً برهيأت متفقه تشكيل ايده‌بيليرر، فقط هيچ بر وقت بر حكومت متمركزه حالنه كله‌مزلر .

طاغ سكنه‌سى ايچون موقعلرينى اووالردن هجوم ايده‌جك قوتلره قارشى مدافعه ايتمك پك قولايدر . بوسببله طاغلق اراضيده‌كى كوچوك حكومتلر، اووالرك بويوك حكومتلرينه قارشى بيله استقلاللرينى مدافعه‌يه موفق اولور ، واستيلايه اوغرادقلرى وقت بيله اوزون بر مدت رسمى ويا غير رسمى بر مختاريت محافظه ايدرلر. طاغ سكنه‌سى ايچون اووالره اينمك ، واديلرى ، نهرلرى تعقيباً اوزاقلره قدر كيتمك‌ده قولايدر .

بوسببله طاغليلر آره‌سنده اووالره چاپول ايتمك ايله مألوف اولانلر ويا اوواليلرله صيقى مناسبات اقتصاديه‌يه كيريشنلر چوق كورولور .

٥ — اووالرده ، صحرالرده، ياشايان قوملر چوبانلقله ويا زراعتله اشتغال ايتملرينه كوره باشقه باشقه اوصاف قازانيرلر :

چوبانلقله اشتغال ايدن ـ بدويت حالنده ياشايان ـ لر، هپ سيار بر حيات كچيردكلرى ايچون ، بالطبع كوچوك كوچوك عشيرتلر حالنده قاليرلر؛ فقط هيچ بر يره باغلى اولمادقلرى ، وسير وسفرله پك مألوف بولوندقلرى ايچون بعضاً بردنبره يكديكرى ايله برله‌شير ، غايت جسيم جمعيتلر تشكيل ايدر ، ديكر قوملر اوزرينه مدهش بر طالغه كبى يوكله‌نير، بويوك مهاجرتلره ـ بويوك هرج ومرجلره ـ سبب اولورلر؛ تاريخك قيد ايتديكى اوردولرك الك قالابالقلرى بويله قوملردن تشكل ايتمش ، تاريخك بيلديكى مهاجرتلرك وهرج ومرجلرك الك بويوك وآنيلرى بويله قوملرك تأثيرى ايله تكون ايتمشدر .

زراعتله اشتغال ايدن، بريرده متمكن قالان قوملر ايسه، يا اراضيلريني مدافعه ايچون بر بري ايله اتفاق و اتحاد ايدر ويا باشقه قوملرك اداره‌سي آلتنه كچر؛ هر حالده بويوكجه جماعتلر، بويوكجه حكومتلر تشكيل ايدر؛ فقط حيات و معيشتلري طوپراغه مربوط اولديغي ايچون پك محافظه كارانه بر معيشت سورر، بويوك وباخصوص آني وسريع حركتلردن مجتنب طورورلر .

٦ — اورمانلرده ياشايان قوملر ، كوچوك كوچوك سورولر حالنده طولاشمغه مجبور اولور، اونك ايچون هم بربرندن آيري ياشار، هم ده برچوق قوللره انقسام ايدرلر. بوانقسام ، بوعدم اختلاط لسانكده برچوق لهجه‌لره آيرلماسنه سبب اولور، وبعضاً برقاچيوز كشي‌يه مخصوص لهجه‌لر تشكيل ايدر ؛ بوانزوا ، بوعدم اختلاط ترقي‌يه امكان براقماز ؛ بوسببله اورمان سكنه‌سي، بلا استثنا ابتدائي برحيات امرار ايدرلر . متمدن قوملرده بيله اورمانلرده ياشايان انسانلر، اودونجيلر، اك قالين قافالي زمره‌يي تشكيل ايدر . و « اورمان آدمي » تعبيري وحشيلكدن، آحمقلقدن كنايه اوله‌رق قوللانيلير .

٧ — نهرلر، ساحللرنده ياشايان قوملره معيشت ايچون برچوق سهولتلر تأمين ايتدكدن باشقه ، حركت و فعاليت، تحول و تجدد خصوصنده برنمونهٔ امثال‌ده تشكيل ايدر ؛ اونلره نوعما فعاليت وتجدد تمايللري تلقين ايلر :

نهر ساحللرنده ياشان قوملر ، دائما بر چوق شيلرك كلوب كچديكني كورورلر ؛ اوزاق منطقه‌لردن كلمه آغاچلره، ميوه‌لره، حتي انسانلره تصادف ايدرلر ؛ زمان زمان صولرك بولانديغني ، باشقه بررنك آلديغني، جوشديغني يانلرنده‌كي آغاچلري سوكوب كوتورديكني ،

كورورلر، حتى كنديلرى بيله ــ بعضاً برطغيان نتيجه‌سنده ــ بوصولرله سوروكله‌نير، قورتولمق ايچون برچوق مساعى صرف ايتمكه، برچوق زمان بكله‌مكه مجبور اولورلر. بويله بر محيطده، هپ تحول وحركت منظره‌لرى قارشيسنده ياشايان انسانلرك عاطل ومحافظه‌كار اولماسنه امكان يوقدر. ذاتاً بو محيط، بويله‌لكله، فعاليت تلقين ايتمكله‌ده قالماز. انسانلره ترقى وتمدنك يوللريني بيله كوسترير كبى اولور: نهرلرده‌همان همان دائما برطاقم صالالر سوروكله‌نير، وبوصالالراوزرينه برچوق قوشلر قونه‌رق سير وسياحت ايدر؛ صولر، بعضاً انسانلرى‌ده سوروكلر، اونلره غير اختيارى ــ اضطرارى ــ سياحتلر ياپديرير؛ بويله برقضا اثناسنده بركوتوكه طوتونمقله، برآغاجك اوستنه اوطورمقله اولومدن قورتولان، وفضله اوله‌رق ساحلك باشقه بر نقطه‌سنه چيقه‌رق‌اوراده برطاقم غدالر بولان برانسانك بوسياحتى تهلكه‌اولماديغى برزمانده‌بالاختيار تكرار ايتمك اينسته‌مسى پك طبيعى‌در. بوسببلرله، نهر ساحللرنده بولونان قوملر ايچون صوده سياحتى اوكره‌نمك، واوزونجه سفرلر ياپه‌رق باشقه قوملرله اختلاط ايتمك ... وسائط و سوائقى پك مبذول ديمكدر. بوندن طولاييدركه، نهرلر تاريخ تمدنده بويوك روللر اوينامش، ايلك بويوك مدنيتلرهپ برر نهر كنارنده وجود بولمشدر.

٨ — دكز ساحللرنده ياشايان قوملرك اوصافى، ساحلك داخل ايله مناسباته مساعد اولوب‌اولماماسنه كوره دكيشير: داخل ايله‌مناسبتى مشكل اولان ساحللرده ياشايان انسانلر، منفرد بر محيطده ياشايور ديمك اولور، بوسببله ابتدائى برحالده قاليرلر؛ دكز اونلر ايچون بر سبب انزوا، بر سائق توقف اولور.

فقط داخل ايله مناسبتى قولاى اولان بالخاصه نهر منصبلرينه

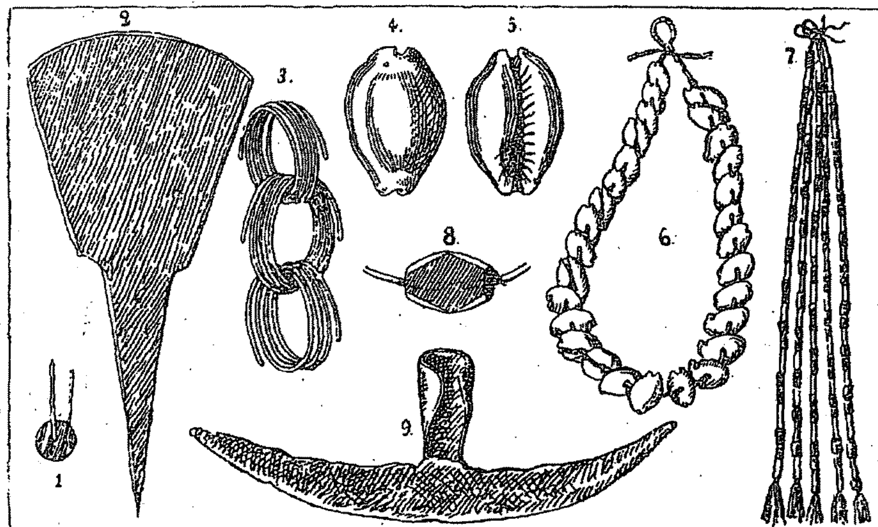
تصادف ایدن ساحللرده دکز نهرلرك بر ذیلی کبی تأثیر ایدر: بویله ساحللرده یاشایان قوملر نهرلرده اوکرندکلری اصول سیاحتی دکزلره قدر تشمیل ایدر، وساحللرده ده سیر وسفر ایله مشغول اولورلر.

بوندن طولاییدرکه، تاریخ مدنیتده ساحل اقوامنك حصه لری پك بویوك اولمشدر.

٩ — بعض قوملرك احوالی ایله محیط تعیشلرینك مقتضیاتی آره سنده بویله تطابقلر کورولمز؛ اوقوملرده محیط ایله غیر قابل ایضاح بر طاقم أحوال واوصافه تصادف اولونور. بوتقدیرده اوقوملرك بو قسم احوال واوصافنه «عرقلری نك أثری»، «عرقلرینك خصیصه» سی در دینیلیر؛ دها قیصه بر تعبیر ایله بو اوصافه «عرقی» نامی ویریلیر.

فقط بواوصافك ده منشألری آرانجه، ینه محیطدن عبارت اولدیغی کورولور: بر قوم دائما بر محیطده یاشاماز؛ اجتماعی ویا طبیعی بر چوق اسباب بر چوق قوملری محیطلرینی دکیشدیرمکه مجبور ایدر. بویله بر تبدل وقوعه کلدیکی وقت، اوقوم یکی محیطك مقتضیاتنه بردنبره تطابق ایده مز؛ اسکی محیطنك تأثیراتندن ده بردنبره تجرد ایله مز. یکی محیطك تأثیراتی کندینی تدریجی بر صورتده کوستریر، واسکی محیطك محصولی اولان اوصافك جنسنه کوره باشقه باشقه شکللر آلیر؛ اسکی محیطك محصولی اولان اوصاف، یکی اوصاف آلتنده کومولمکله برابر آزچوق اوزون بر مدت دها دوام ایدر. وبوندن طولاییدرکه، پك مماثل محیطلرده بر برندن پك فرقلی قوملره تصادف اولونور، واقوامك اوصافنك محیط حاضرلرینك مقتضیاتی ایله اکثریا غیر قابل ایضاح اولدیغی کورولور..

برچوق قوملر، باخصوص بوتون متمدن ملتلر ـ كراراً ـ بر برندن پك فرقلى محيطلر دكيشديرمش ، پك فرقلى محيطلردن كلمه قوملرك اختلاط وتصالبندن حصوله كلمش اولديغى ايچون ، اونلرك احوال واوصافنى ايضاح ايتمك ايسته‌نجه ، شيمديكى محيطلرندن باشقه اسكى

(شكل ٧١) اقوام ابتدائيه مسكوكاتى

1 ، 8 اينجى (يه‌لاو آطه‌سى) ـ 2 ، دمير (اوبانغى زنجيلرى) ـ 3 ، باقير حلقه (آفريقاى وسطى) ـ 4 ، 5 ، 6 قابوق (آفريقا) ـ 7 ، تسبيح (پوروژلر) ، 9 كورك (يكى عليا زنجيلرى)

محيطلرينى‌ده نظر اعتباره آلمق ، بو سببله هرقوم حقنده ـ اوصاف بدنيه ولسانيه‌لرينه ، احوال تاريخيه وجغرافيه‌لرينه باقه‌رق ـ برچوق تدقيقات اجرا ايتمك لازم كلير .

١٢